

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Review for History and Ethnography

2	CASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE	LETNIK 59 NOVA VRSTA 24	STR. 165—340	MARIBOR	1988
----------	---	----------------------------	--------------	---------	-------------

VSEBINA — CONTENTS

Razprave — Papers

Milan Ževart: SVOBODNA PARTIZANSKA OZEMLJA NA SLOVENSKEM ŠTAJERSKEM V ČASU NARODNOOSVOBODILNEGA BOJA	167
Free Partisan Territories in Slovene Styria at the Time of the national liberation Struggle	
Marko Jesenšek: POMENSKE FUNKCIJE NEDOLOČNIKA, NAMENILNIKA IN PASIVNIH KONSTRUKCIJ V KREMPLOVIH DOGODIVŠČINAH ŠTAJERSKE ZEMLJE	200
Denoting functions of the infinitive, supine and the passive in Kreml's Dogodivščine štajerske zemlje	
Jože Koropec: SLOVENSKI DEL ŠTAJERSKE V DAVČNEM SEZNAMU GLAVARINE LETA 1527	216
The Slovene Part of Styria in the Census of the Poll-Tax in the Year 1527	
Jože Curk: URBANO-GRADBENI RAZVOJ PREKMURSKIH TRGOV IN MEST	278
The Urban-Building development of the Boroughs and Towns in Prekmurje	
Mira Strmcnik-Gullč: NAJSTAREJŠA ZGODOVINA ZAHODNEGA OBROBJA POHORJA	301
The Oldest History of the Western Margin of Pohorje	

Izvečke prispevkov v tem časopisu objavljata »Historical — Abstract« in »America: History and Life«.

Abstracts of articles of this review are included in »Historical Abstracts« and »America: History and Life«.

Na naslovni strani je fotografija: Zasedanje okrajne narodnoosvobodilne skupščine za Gornjo Savinjsko dolino oktobra 1944 v Gornjem Gradu.

On the title-page is the photography: Session of national liberation assembly for country of Gornja Savinjska dolina (Upper Savinja's valley) in the October 1944 in Gornji Grad.

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Review for History and Ethnography

Letnik 59 — Nova vrsta 24

2. zvezek

1988

IZDAJATA
UNIVERZA V MARIBORU IN ZGODOVINSKO DRUŠTVO MARIBOR

ZALOŽNIK
ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

Maribor 1988

Izdajateljski svet — Publishing Counsel

Branko Avsenak, dr. Vladimir Bračič, Ralf Čeplak,
Rolanda Fugger-Germadnik, Metaka Fujs, dr. Bruno Hartman
(predsednik), dr. Jože Koropec, Franc Marič, Ludvik Olas,
Fani Osterc, dr. Milan Ževart, mag. Marjan Žnidarič

Uredniški odbor — Editorial Board

dr. Vladimir Bračič, dr. Bruno Hartman, dr. Jože Koropec,
Tone Petek, dr. Vanek Šiftar, dr. Sergej Vrišer, dr. Milan Ževart

Glavni in odgovorni urednik — Chief and Responsible Editor

dr. Vladimir Bračič
62000 Maribor, Gosposvetska 24, Jugoslavija
telefon 062-212 895

Uprava in založba — Administration and Publisher

Založba Obzorja
62000 Maribor, Partizanska 5, Jugoslavija
telefon 062-25 681

Za znanstveno vsebino in jezik prispevkov odgovarjajo avtorji.

IZDANO Z DENARNO POMOČJO

Raziskovalne skupnosti Slovenije, Kulturne skupnosti Slovenije,
Raziskovalne skupnosti Maribor, Kulturne skupnosti Maribor

RAZPRAVE

SVOBODNA PARTIZANSKA OZEMLJA NA SLOVENSKEM ŠTAJERSKEM V ČASU NARODNOOSVOBODILNEGA BOJA

Milan Ževart*

UDK 949.712(1-18 Slovensko Štajersko)»1944«

ŽEVART Milan: Svobodna partizanska ozemlja na slovenskem Štajerskem v času narodnoosvobodilnega boja. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 59=24(1988)2, str. 167—199
Izvirnik v sloven., povzetek v angl., izvirček v sloven. in angl.

Avtor po obrazložitvi svojega pojmovanja partizanskih svobodnih in tako imenovanih polsvobodnih ozemelj ugotavlja, da so bila na slovenskem Štajerskem prava svobodna ozemlja le v 1944. letu. Prispevek strnjeno obravnava nastanek svobodnih ozemelj v Gornji Savinjski in Zadrebški dolini, na Kozjanskem in na Pohorju. Svobodna ozemlja so v času največjega razmaha narodnoosvobodilnega boja na Štajerskem izbojevale enote 4. operativne cone NOV in POS. Avtor prikaže tudi pomen svobodnih ozemelj na Štajerskem, probleme v zvezi z njimi in njihov konec v času nemških ofenzivnih operacij od druge polovice oktobra do konca leta 1944.

UDC 949.712(1-18 Slovensko Štajersko)»1944«

ŽEVART Milan: Free Partisan Territories in Slovene Styria of the Time national liberation Struggle. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 59=24(1988)2, p. 167—199
Orig. in Slovene, summary in Engl., synopsis in Slovene and Engl.

After the explanation of his comprehension of Partisan free and so-called half-free territories the author finds out that in Slovene Styria real free territories existed only in the year 1944. The article treats in a condensed way the formation of free territories in the valleys of the Upper Savinja and of the Zadreč, in Kozjansko and on the Pohorje. The free territories were fought out by the 4th operative zone of the National Liberation Troops, and the Partisan Detachments of Slovenia at the time of the greatest swing of the National Liberation Struggle in Styria. The author shows also the importance of the free territories in Styria, the problems, connected with them, and their cessation at the time of the German offensive operations since the second half of October to the end of the year 1944.

Tema o partizanskih svobodnih ozemljih na Štajerskem je kar obsežna, če bi v celoti upoštevali vse njene vidike: velik razmah narodnoosvobodilnega gibanja na Štajerskem od spomladi 1944, ki je omogočil veliko okrepitev enot IV. operativne cone NOV in POS, operacije enot te cone, ki so izbojevale svobodna ozemlja, organizacijo oblasti OF in njeno delovanje na gospodarskem, prosvetnem in drugih področjih na svobodnih ozemljih, volitve narodnoosvobodilnih odborov in njihov pomen, zaledno vojaško oblast, obrambo svobodnih ozemelj, pomen teh ozemelj za narodnoosvobodilno gibanje in nacističnega okupatorja, okupatorjeve akcije proti svobodnim ozemljem, posledice njho-

* Dr. Milan Ževart, ravnatelj Muzeja narodne osvoboditve Maribor.

vega uničenja in še drugo. Predvsem bomo skušali podati pregledni oris svobodnih ozemelj na Štajerskem in opozoriti na probleme v zvezi s to temo. Poudariti bomo skušali tisto, kar je bistveno ali manj znano in zato npr. ne bomo natančneje obravnavali vojaških operacij, o katerih lahko že marsikaj preberemo.¹ Prav tako bomo navedli le najbolj splošne podatke o ljudski oblasti na svobodnih ozemljih in vojaških zalednih oblasteh, ker bo to dvoje natančno obdelal dr. Tone Ferenc v okviru svoje velike monografije Ljudska oblast na Slovenskem 1941—1945, in to v tretji knjigi monografije z naslovom *Mi volimo*.

Del resnice je vsekakor v trditvi, da je bilo v času okupacije in narodno-osvobodilnega boja svobodno ozemlje tam, kjer je stal partizan. Če pa bi to trditev vzeli povsem zares, potem so bila tudi na slovenskem Štajerskem vsa leta osvobodilnega boja svobodna ozemlja. In res najdemo vrisana svobodna in polsvobodna ozemlja na raznih zemljevidih in skicah za vsa leta NOB, tako tudi v Zgodovinskem atlasu osvobodilne vojne narodov Jugoslavije 1941—1945, ki je resda izšel že 1952. leta,² ko veliko tém iz zgodovine NOB sploh še ni bilo proučenih. Vendar so svobodna ozemlja vrisana tudi na raznih skicah in kartah, ki so bile objavljene kasneje. Po omenjenem atlasu naj bi bilo septembra 1941 polsvobodno ozemlje na območju Gornje Savinjske doline in v Zasavju — tam delno tudi svobodno. Na Pohorju pa naj bi bilo prav tako septembra 1941 svobodno in polsvobodno ozemlje. Kar dosti so pisali in govorili o prvem osvobojenem mestu v Sloveniji — o Šoštanjju, v katerem je Štajerski partizanski bataljon v noči na 8. oktober 1941 opravil pomembne akcije. Tako npr. beremo v zborniku Prazniki slovenskih občin tale: »Velenje praznuje svoj občinski praznik 8. oktobra. Ta dan je posvečen spominu na noč med 7. in 8. oktobrom 1941, ko so borci Štajerskega bataljona napadli in osvobodili Šoštanj.«³

Najprej moramo spregovoriti o svobodnem ozemlju, ki naj bi bilo na Pohorju v jeseni 1941. Pohorska partizanska četa je jeseni 1941 opravila več akcij in uspešen je bil predvsem njen nenačrtovani napad na vojaški oddelek 138. planinskega polka pri planinski koči na Klopnem vrhu 17. septembra. Nemški vojaki niso vzdržali odločnega partizanskega napada in so ob izgubah zbežali v Sv. Lovrenc na Pohorju. Res je tudi, da je komandant varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem 19. septembra 1941 zaradi dejavnosti pohorskih partizanov Pohorje razglasil za zaprto ozemlje. Okupatorjeva orožniška postaja v Rušah je potem, ko Pohorske partizanske čete že nekaj časa ni bilo na Pohorju, 26. septembra 1941. poročala, da se Nemci in nemški upravni aparat v Rušah pritožujejo, ker jih država ni dovolj zaščitila in se čutijo ogrožene zaradi ponovnih partizanskih napadov. Vendar to še ne pomeni, da

¹ Melod Mikuž, *Pregled zgodovine narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji*, IV. In V. knjiga, Ljubljana 1973 (odslej Mikuž, *Pregled zgodovine NOB*), glej ustreza poglavja; Zdravko Klajnšek in drugi, *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941—1945*, Ljubljana 1976 (odslej NOV na Slovenskem), str. 749—764 (o nastanku svobodnih ozemelj na Štajerskem), str. 790—794 (o manevrski obrambi svobodnih ozemelj) in str. 896—903 (o okupatorjevi nemški zimski ofenzivi 1944—1945); Milan Zevart, *Največji razmah narodnoosvobodilnega boja na Štajerskem*, v: *Osvoboditev Slovenije*, Ljubljana 1977, (odslej Zevart, *Največji razmah NOB*), str. 585—594; Miroslav Stiplovec, *Šlandrova brigada*, Ljubljana — Maribor 1971, (odslej Stiplovec, *Šlandrova brigada*), str. 396—480 (o operacijah za osvoboditev Gornje Savinjske doline, o razvoju ljudske oblasti, o zalednih vojaških oblasteh v Gornji Savinjski dolini in v gorenjskem predelu 4. operativne cone), str. 632—642 (o sovražnikovi ofenzivi med Savinjsko dolino in Savo); Mirko Fajdiga, *Zidanškova brigada*, Ljubljana 1975 (odslej Fajdiga, *Zidanškova brigada*), str. 313—343 in 382—400 (o operacijah za osvoboditev Gornje Savinjske doline in še zlasti o akcijah Zidanškove brigad.), str. 557—559 (o nemški ofenzivi pozimi 1944—45 v zahodnih predelih 4. operativne cone). Omenjeni deli Mikuža ter Klajnščka in drugih obravnavajo operacije za izbojevanje vseh treh štajerskih svobodnih ozemelj, njihovo obrambo in nemške ofenzivne akcije, ki so svobodna ozemlja uničile. Monografiji o Zidanškovi in Šlandrovi brigadi sta najpomembnejši deli o operacijah enot 4. operativne cone za osvoboditev Gornje Savinjske doline. Literaturo o vojaških operacijah na Pohorju in Kozjanskem bomo navedli pri ustreznih opombah.

² Istoriski atlas oslobodilačkog rata naroda Jugoslavije 1941—1945, Beograd 1952 (odslej Istoriski atlas).

³ Prazniki slovenskih občin, Ljubljana 1975, str. 182.

je v jeseni 1941 na Pohorju res bilo svobodno ozemlje. Upoštevati moramo namreč dejstvo, da so nemške postojanke na pohorskem območju, razen tiste na Klopnem vrhu, ostale in da so Nemci po napadu Pohorske čete na Klopnem vrhu prehajkali Pohorje ter da potem, ko je Pohorska četa po akciji na Pesku 18. septembra 1941 zapustila Pohorje, do decembra 1941 na Pohorju ni bilo partizanske enote. Upoštevati pa moramo tudi to, da je okupatorjev oblastni in politični aparat jeseni 1941 v glavnem še vendar obvladoval teren.⁴

Precej natančno sem analiziral partizanski napad na Šoštanj v noči na 8. oktober 1941 in med drugim zapisal, da je bil napad na Šoštanj ena najpomembnejših akcij štajerskih partizanov v prvem letu narodnoosvobodilnega boja. Vsekakor pa je bil ta napad najbolj odmevna partizanska akcija na Štajerskem 1941. leta. Napad na Šoštanj sodi med najpomembnejše akcije partizanskih enot na Slovenskem v 1941. letu. Njen najpomembnejši rezultat je bil velik moralni in politični uspeh partizanov. Šoštanj so partizani ob zelo neuspešni nemški obrambi dve uri povsem obvladovali, Pomena napada na Šoštanj pa ne gre pretiravati v tem smislu, da je bil Šoštanj prvo osvobojeno mesto v Sloveniji. Gre za vdor partizanov v mesto, za njihove akcije v mestu, ne pa za njegovo osvoboditev. Šoštanj je okupator 8. oktobra zjutraj znova obvladoval in celo v času napada partizani orožniške postaje v Šoštanju niso zavzeli, četudi bi to zaradi demoralizacije orožnikov lahko opravili. Res pa je, da je bil napad Štajerskega partizanskega bataljona na Šoštanj prvi napad na kako mesto v Sloveniji. V letih 1944 in 1945 so enote 14. divizije NOV in POJ zares ali lažno v zvezi s širšimi operacijami petkrat napadle Šoštanj in trikrat tudi vdre vanj kljub močnim okupatorjevim utrdbam in posadkam, vendar pa pri nobenem od teh napadov nihče ni trdil, da bi šlo za osvoboditev Šoštanja.⁵

Še bi lahko naštevali svobodna ozemlja, ki so vrisana na raznih kartah za čas pred 1944. letom. Naj omenimo le, da je bilo po omenjenem atlasu svobodno ozemlje na pohorskem območju tudi v času od 20. januarja do 25. februarja 1943, ko na Pohorju sploh ni bilo partizanske enote in tudi kakšnega trdneje organiziranega osvobodilnega gibanja ne.

Najbolj prav bo, če skušamo najprej podati označbo svobodnega in polsvobodnega ozemlja in šele nato preidemo na ugotavljanje, kdaj so takca ozemlja na Štajerskem bila. Najprej moramo omeniti nekatere označbe svobodnih in polsvobodnih ozemelj, nato pa bomo skušali podati naše pojmovanje le-tih, upoštevajoč razmere na Štajerskem. V Vojni enciklopediji, ki je zelo pomembno delo, je svobodno ozemlje označeno takole: »Svobodno ozemlje v narodnoosvobodilni vojni je večje ali manjše v boju proti okupatorju in kvizlingom osvobojeno območje, na katerem so bile partizanske enote oziroma enote narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije in na katerem so delovale ljudska oblast, partijske in narodnoosvobodilne ter protifašistične organizacije, od 1942 pa tudi vojaške zaledne organizacije ter vojaško in civilno sodstvo in upravni ter drugi organi.«⁶ K tej v bistvu točni označbi svobodnih ozemelj bi pripomnili le to, da so oblastni organi osvobodilnega gibanja v večji ali manjši meri delovali tudi na neosvobojenih ozemljih. Prav tako so na neosvobojenih ozemljih delovale tudi partijske in narodnoosvobodilne organizacije. O tem med drugim dovolj zgovorno priča delovanje odborov OF, ki so opravljali tudi oblastne funkcije na neosvobojenih ozemljih. O tem priča tudi Kidričeva označba ob-

⁴ Poročilo orožniške postaje Ruše z dne 26. 9. 1944, arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani (odslej AIZDG); Milan Zevart, Po sledovih narodnoosvobodilne vojne v mariborskem okraju, Maribor 1962 (odslej Zevart, Po sledovih NOV), str. 76–80 in 210–211; France Filipič, Prvi pohorski partizani, Maribor 1965 (odslej Filipič, Prvi pohorski partizani), str. 196–202.

⁵ Milan Zevart, Narodnoosvobodilni boj v Saleški dolini, Ljubljana 1977 (odslej Zevart, NOB v Saleški dolini), str. 196–210.

⁶ Vojna enciklopedija, 8. knjiga, Beograd 1966, str. 772.

dobja prvega poleta OF na nekaterih območjih Slovenije pozimi 1941—1942 — Država v državi. Končno o tem priča tudi prvo zasedanje SNOO sredi septembra 1941, ki je sprejelo pomembne odloke oblastnega značaja. Ti odloki so bili sicer potem z višjega mesta po krivici označeni za operetno zakonodajo, saj so jih ljudje upoštevali in izvajali v času, ko na Slovenskem ni bilo svobodnega ozemlja.⁷

Leta 1981 je izšla v Beogradu monografija oziroma knjiga z naslovom *Stvaranje i uredenje slobodnih teritorija u NOR-u*. Uvodoma je njen avtor Jovan Vukotić med drugim zapisal, da je izkušnja osvobodilnega boja pokazala tole: Oborožene sile in svobodna ozemlja so neločljiva celota, ker svobodno ozemlje ne more obstajati brez oboroženih sil, ki ga ustvarijo in branijo, oborožene sile pa ne morejo biti brez svobodnega ozemlja, ki jim služi kot baza za vodenje oboroženega boja. Z navedeno trditvijo je avtor vsekakor hotel pojasniti svojo zasnovo dela o svobodnih ozemljih, ki po naši sodbi ni najboljša.⁸ Mi pa moramo reči, da drugi del Vukotičeve trditve — namreč da oborožene sile ne morejo obstajati brez svobodnega ozemlja, le ni povsem točna. Velja lahko predvsem za glavnino NOV in POJ in potem 1945 za Jugoslovansko armado. Enote IV. operativne cone NOV in POS so delovale in se krepile v času, ko svobodnega ozemlja na njihovem območju ni bilo. Ali drugače povedano: svobodna ozemlja so bila na Štajerskem le pol leta, narodnoosvobodilne enote pa so tam delovale vsa štiri leta osvobodilnega boja. Partizanske enote niso mogle delovati brez podpore ljudstva, brez svobodnega ozemlja pa so lahko.⁹

Meje in večje razlike med svobodnim in polsvobodnim ozemljem niso vedno natančno razvidne. Za svobodno ozemlje je seveda jasno, da smo ga imeli tedaj in tam, ko so narodnoosvobodilne enote s kakega območja pregnale okupatorja, ko so bile zveze med prebivalstvom in okupatorjevim oblastnim in političnim aparatom prekinjene in ko so na njem imeli vsi oblasti OF ali narodnoosvobodilni odbori ter zaledne vojaške oblasti. Občasni okupatorjevi vdori niso smeli biti tako pogosti, da bi navedene značilnosti bistveno zmanjšali. V omenjenem zgodovinskem atlasu je polsvobodno ozemlje označeno takole: na njem so operirale naše enote, niso pa ga trdno držale v svojih rokah. Za območje, ki ga obravnavamo, je tako označba preskopa. Ne gre namreč za vprašanje, v kakšni meri so partizanske enote obvladovale kako območje, ampak tudi za obseg sodelovanja prebivalstva v narodnoosvobodilnem boju in delovanja oblasti OF. Značilnosti polsvobodnega ozemlja so po našem mnenju v tem, da je tako ozemlje osvobodilno gibanje razen v času okupatorjevih ofenziv in hajk obvladovalo zunaj območja okupatorjevih postojank, in to ne samo ponoči, ampak tudi podnevi, da je velika večina prebivalstva sodelovala v narodnoosvobodilnem boju in da je bilo zaradi dejavnosti partizanskih enot in množičnega sodelovanja prebivalstva z narodnoosvobodilnimi enotami v glavnem onemogočeno delovanje okupatorjevega oblastnega aparata in njegovih političnih organizacij zunaj postojank ter da je prebivalstvo izpolnjevalo navodila in odloke Osvobodilne fronte in njenih odborov.

Če upoštevamo navedene kriterije za polsvobodna območja, potem tudi vsa v omenjenem atlasu vrisana polsvobodna ozemlja na Štajerskem v času pred 1944. letom le niso bila prava polsvobodna ozemlja ali pa to sploh niso

⁷ Tone Ferenc, *Ljudska oblast na Slovenskem 1941—1945*, I., Država v državi, Ljubljana 1987 (odslej Ferenc, *Ljudska oblast*, I), str. 20—38.

⁸ Mr. Jovan D. Vukotić, *Stvaranje i uredenje slobodnih teritorija u NOR-u*, Beograd 1981, I., str. Predgovora in str. 15.

⁹ Tone Ferenc in Milan Zevart, *Nekatere značilnosti in posebnosti fašistične okupacije ter narodnoosvobodilnega boja in revolucije na slovenskem Štajerskem*, *Casopis za zgodovino in narodopisje*, 15-50(1979)1-2, str. 448—461.

bila. Vsekakor pa imamo polsvobodna območja na Štajerskem že pred svobodnimi ozemlji.

Naj na enem primeru pokažemo, kaj imamo za polsvobodno ozemlje. Na območju šaleško-mislinskega okrožja OF so se enote IV. operativne cone v času od konca aprila 1944 naprej pogosto zadrževale, izbojevale tam številne zmage ter obvladovale večino tega območja zunaj okupatorjevih postojank in napadale tudi te postojanke. Močno narodnoosvobodilno gibanje na terenu se je zilo z dejavnostjo partizanskih enot v vseljudsko vojno proti okupatorju. Okrožni odbor OF je 15. junija 1944 poročal, da je Osvobodilna fronta zunaj postojank že dobila »značaj narodne oblasti in uprave«. V poročilu pokrajinskega odbora OF za Štajersko z dne 21. julija 1944 je zapisano, da je OF v šaleško-mislinskem okrožju na široko zajela prebivalstvo, okraja OF Št. Ilj v Šaleški dolini in Podgorje v Mislinski dolini sta ga zajela stodontno, drugi pa povprečno šestdeset do osemdeset odstotkov. Sredi avgusta 1944, neposredno pred ukinitvijo šaleško-mislinskega okrožja, je njegov okrožni odbor OF poročal, da je z izjemo nekaj ljudi (šlo je za Nemce in nekaj njihovih pristašev v mestih in trgih) prebivalstvo neposredno povezano z Osvobodilno fronto. Prebivalstvo je upoštevalo navodila OF in med drugim prepoved oddaje živil okupatorju. Še nekaj ocen stanja z okupatorjeve strani. Šoštanjska orožniška postaja je že 21. marca 1944 poročala, da partizani povsem obvladujejo njeno območje, v poročilu za daljše obdobje z dne 10. julija 1944 je poudarjeno, da so partizani konec aprila 1944 povsem obvladovali šoštanjsko okolico. V svojih poročilih iz julija in avgusta 1944 je šoštanjska orožniška postaja v zelo temnih barvah orisala svoj položaj na »banditskem« območju, ki ga partizani povsem obvladujejo in poudarila, da je predrznost, s katero nastopajo partizani, mogoča zaradi tega, ker imajo odlično terensko organizacijo in ker je na njihovi strani večina prebivalstva. Če povzamemo navedeno, moramo reči, da so bile okupatorjeve postojanke, ki so bile sicer močne, kot otoki v sovražnem morju. O tem nazorno govori tudi pismo nemškega vojaka iz šoštanjske postojanke, v katerem beremo: »V teh hribih ni nobenega človeka, so samo banditi. Pošto in oskrbo dobivamo samo z letali.« To o oskrbi z letali je veljalo za del jeseni 1944. Domači Nemci se tudi v okviru postojank niso počutili varne. Najpomembnejša nemška družina iz središča trga Velenje z močno postojanko je svojo preselitev v Celovec okrožnemu vodstvu Štajerske domovinske zveze v Celju utemeljila s trditvijo, da so Nemci v Velenju povsem nezaščiteni.¹⁰

Če upoštevamo vse to, lahko trdimo, da smo imeli na Štajerskem prava svobodna ozemlja le 1944. leta. Bila so rezultat največjega razmaha narodnoosvobodilnega boja na Štajerskem od konca aprila do jeseni 1944. V času tega razmaha so se krepile enote IV. operativne cone in nastajale so tudi nove, vse pa so čedalje močnejše napadale sovražnika ter njegove prometne zveze in postojanke.

Je pa vprašanje, kdaj smo v letu 1944 dobili prva svobodna ozemlja. Na seji centralnega komiteja KPS je Dušan Kveder-Tomaž, ki je bil spomladi 1944 kot načelnik glavnega štaba NOV in POS na območju IV. operativne cone in tudi na Pohorju, 13. maja 1944 poročal o velikem poletu narodnoosvobodilnega boja na Štajerskem. Med drugim je povedal, da je na območju IV. operativne cone precej svobodnega ozemlja. Po Kvedrovem poročilu naj bi bilo svobodno območje Kamnika, Domžal in Zagorja, razen trojanske in tuhinjske ceste. Svobodni ozemlji pa sta bili po Kvedrovem ustnem poročilu tudi v Savinjski dolini in na Pohorju, kjer se je Židankova brigada zadrževala.

¹⁰ Ževart, NOB v Šaleški dolini, str. 475—569.

vala po vaseh. Po Kvedrovi izjavi na seji CK KPS je bilo svobodno ozemlje na območju IV. operativne cone dobro organizirano in ni bilo problemov s prehrano.¹¹ Vsekakor je bila Kvedrova ugotovitev o velikem razmahu narodnoosvobodilnega boja na Štajerskem povsem utemeljena. Drugače pa je po našem mnenju z njegovim poročilom o svobodnih ozemljih. Tu ne bomo obravnavali problematike gorenjskega dela IV. operativne cone, kjer je po napadu Tomšičeve in Šlandrove brigade na Moravče okupator v drugi polovici marca 1944 izpraznil postojanko v tem kraju in je na Moravškem nastalo svobodno ozemlje, ki pa je bilo zelo izpostavljeno sovražnikovim vdorom.¹² O Kvedrovi trditvi, da sta bili na Štajerskem pred 13. majem 1944 svobodni ozemlji v Savinjski dolini in na Pohorju, pa moramo reči, da gre v bistvu le za polsvobodna območja.

Prvi manjši svobodni ozemlji sta nastali junija 1944 v zvezi z dejavnostjo Kozjanskega odreda in Koroške grupe odredov oziroma njenega Vzhodnokoroškega odreda na območju Jurkloštra in Solčave. Ti dve svobodni ozemlji sta kmalu postali del širših svobodnih ozemelj na Kozjanskem in v Gornji Savinjski dolini.

Kozjanski odred, ki je že 27. maja 1944 izvedel večjo akcijo v Jurkloštru, je 9. junija zavzel orožniško postojanko v tem kraju. Okupator je zaradi dejavnosti Kozjanskega odreda preselil pošto in občinsko upravo tudi iz Loke pri Zidanem Mostu v Zidani Most. Nekatere postojanke pa je okreplil. Tako je v začetku junija 1944 v okrožju OF Radeče — Laško oziroma v njegovem okraju Jurklošter nastalo manjše svobodno ozemlje, ki je dobilo ime — Jurkloštrska republika. Solčavsko območje v Gornji Savinjski dolini je bilo pomembno oporišče koroških partizanov in tudi Koroške grupe odredov. Zaradi partizanske dejavnosti in izpostavljenosti svoje postojanke v Solčavi jo je nemški okupator že februarja 1944 opustil. Junija 1944, ko je štab Koroške grupe odredov poročal o ustanovitvi komande solčavsko-logarskega vojnega področja, je bilo solčavsko območje že povsem svobodno.¹³

Zaradi vedno močnejše dejavnosti enot IV. operativne cone je nemški okupator od spomladi 1944 naprej naglo utrjeval svoje postojanke in oporišča v večjih krajih in ob železniških progah, enote IV. operativne cone pa so nemške postojanke čedalje bolj pogosto napadale in jih nekaj tudi zavzele. Tako je npr. 1. bataljon Tomšičeve brigade v noči na 19. julij zavzel vermansko postojanko v Šentjurju pri Celju, Bračičeva brigada pa je v noči na 23. julij 1944 uničila sovražnikovo postojanko v Framu pri Mariboru. Zavzetji navedenih postojank seveda nista mogli imeti za posledico svobodnega ozemlja, a nad Framom je po uničenju nemške postojanke v tem kraju nastalo polsvobodno ozemlje s središčem na Planici, ki so jo Nemci jeseni 1944 požgali.¹⁴

Okrepljena dejavnost enot IV. operativne cone junija in julija 1944 je bila uvod v veliko partizansko ofenzivnost na Štajerskem od konca julija do srede septembra 1944. V velikopotezno zasnovanih operacijah so kar po vrsti padale

¹¹ Zapis seje centralnega komiteja KPS, ki je bila 13. maja 1944, Zgodovinski arhiv centralnega komiteja ZKS (odslej A CK ZKS).

¹² Stiplošek, Šlandrova brigada, str. 281—284.

¹³ Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov (odslej Zbornik NOV), VII/4, dok. št. 42, 64 in 98; Zevart, Največji razmah NOB, str. 90; Milan Kostevc, Kratak oris kozjanskega narodnoosvobodilnega boja, Izdala ZZB NOV občine Brežice 1979, str. 38; Tone Ferenc, Narodnoosvobodilni boj na območju sedanjše občine Krško, v: Krško skozi čas, Krško 1977 (odslej Ferenc, NOB na območju občine Krško); Stane Mrvč, Kozjansko v narodnoosvobodilni borbi, v: Med Bočem in Bohorjem, Šentjur pri Celju — Šmarje pri Jelšah 1984 (odslej Mrvč, Kozjansko v NOB), str. 289; Franc Drobne, Razvoj ljudske oblasti na Kozjanskem 1941—1945, v: Med Bočem in Bohorjem (odslej Drobne, Razvoj ljudske oblasti na Kozjanskem), str. 301 in 303; Anton Ilovic — Marjan Linasi, Koroško partizansko zdravstvo (na Koroškem in Solčavskem), Ljubljana 1985 (odslej Ilovic — Linasi, Koroško partizansko zdravstvo), str. 30—31; Jože Vurcer, Kozjansko 1944, Celjski zbornik 1984, str. 34—63.

¹⁴ Milan Zevart, Stitinajsta na Štajerskem, Maribor 1981 (odslej Zevart, Stitinajsta na Štajerskem), str. 37.

okupatorjeve postojanke in nastala so tri večja svobodna ozemlja: gornjesavinjsko, kozjansko in pohorsko.

Glavni štab NOV in POS je že 21. marca 1944 ukazal štabu IV. operativne cone, da si mora čimprej ustvariti baze na območju Gornje Savinjske in Šaleške doline, in to s perspektivo, da bo na tem območju izbojeval prvo svobodno ozemlje. V svojih navodilih in nasvetih štabu IV. operativne cone z dne 23. julija 1944 pa je glavni štab zapisal, da naj imajo kombinirane operacije z večjimi enotami na Štajerskem za cilj »ustvariti za utrditev vojske in pospeševanje mobilizacije nujno potrebne otoke svobodnega ozemlja, ki lahko služijo kot potrebna baza za organizacijo vojske, za bolnišnice, in v političnem in vojaškem pogledu za dviganje zaupanja v našo vojsko in našo oblast s strani civilnega prebivalstva.«¹⁵ Glavni štab je menil, da bi morale enote IV. operativne cone najprej osvoboditi območje v Gornji in tudi v Spodnji Savinjski dolini, drugo pomembno središče svobodnega ozemlja pa izbojevati na Pohorju. V nadaljnjih akcijah naj bi savinjsko svobodno ozemlje skušali povezati z moravškimi in ga na Gorenjskem še razširiti v smeri Kamniak—Domžale—Cerklje—Kranj, pohorsko pa v smeri Kozjaka (v dokumentu piše v smeri Cerzja, a dejansko gre za Kozjak severno od Drave) in Slovenskih goric. V zvezi s tem lahko rečemo, da ni bilo pravih pogojev za razširitev svobodnega ozemlja na območju severno od Drave, četudi so tam partizani in še zlasti enote Lackovega odreda zavzele več sovražnikovih postojank.¹⁶ Tudi priporočila za obsežno širjenje svobodnega ozemlja v gorenjskem predelu so bila le preoptimistična, čeprav je do širjenja svobodnega ozemlja tudi tam prišlo, in to predvsem v Tuhinjski dolini.

Operacije enot IV. operativne cone za osvoboditev ozemelj na Štajerskem sodijo med največje in najbolj uspešne operacije NOV in POS. Okupator je kasneje čas teh operacij označil za svoje krizne mesece. Operacije enot IV. operativne cone za osvoboditev ozemelj na Štajerskem so zajele obsežno območje Štajerske, del Gorenjske in del Koroške, in to z lažnimi in pravnimi napadi na okupatorjeve postojanke, zasedami ter rušenjem prometnih zvez. Potekale so tako, da so narodnoosvobodilne enote že izbojevana manjša svobodna ozemlja širile in utrjevale, in tudi tako, da so bile povezane z aktivno obrambo že svobodnih ozemelj.

V operacijah za izbojevanje svobodnih ozemelj so tako ali drugače sodelovale vse enote IV. operativne cone. Glavni ofenzivni sunki IV. operativne cone so bili trije: v prvem sunku od 30. julija do 2. avgusta 1944 sta bila osvobojena večji del Gornje Savinjske doline in Zadrečka dolina. V noči na 23. avgust je bilo izbojevano pohorsko svobodno ozemlje, ki je bilo v začetku septembra razširjeno. V tretjem ofenzivnem sunku od 10. do 12. septembra je bila osvobojena vsa Gornja Savinjska dolina, razširjeno in utrjeno je bilo kozjansko svobodno ozemlje. Glavni štab NOV in POS in okupator sta poleg širjenja svobodnega ozemlja v Spodnjo Savinjsko dolino predvidevala tudi operacije za osvoboditev šaleško-mislinskega območja. Dejansko pa so bile operacije enot IV. operativne cone za osvoboditev ozemelj na Štajerskem sredi septembra 1944 v glavnem zaključene.¹⁷

V času od 30. julija do 2. avgusta 1944 je bil z zavzetjem postojank na Ljubnem, v Lučah in v Gornjem Gradu osvobojen velik del Gornje Savinjske

¹⁵ Navodila glavnega štaba NOV in POS z dne 21. 3. 1944 štabu 4. operativne cone, AIZDG; Zbornik NOV, VI/15, dok. št. 21.

¹⁶ Milan Zevart, Lackov odred (Lackova četa, Lackov bataljon, Pohorski-Lackov odred), Maribor 1988 (odslej Zevart, Lackov odred), str. 139–164 in 180–202.

¹⁷ Glej op. 1 in 13; Milan Zevart, Osvobojena ozemlja. Vojaška dogajanja na Pohorju od konca junija 1944 do maja 1945, Večer št. 217, z dne 19. 9. 1981 (odslej Zevart, Vojaška dogajanja na Pohorju); Mitteilungen aus der Untersteiermark št. 3, z dne 24. 1. 1945.

doline in Zadrebka dolina. Navedene postojanke sta zavzeli Šlandrova in Zidanškova brigada. Pri napadu na Ljubno je z enotami Šlandrove brigade sodeloval Štajerski bataljon Vojske državne varnosti. Sovražnik je 2. avgusta izpraznil postojanko v Nazarjah in na Rečici, 3. avgusta pa v Motniku in v Spitaliču v Tuhinjski dolini in tako je bil osvobojen tudi del te doline v gorenjskem delu IV. operativne cone. V okviru zavarovanja napadov na postojanke v Gornji Savinjski dolini je Tomšičeva brigada napadla Smartno ob Paki, zavzela postojanko vermanov in deloma orožniško postajo ter uničila naprave na železniški postaji, sovražnikovega odpora pa le ni mogla streti do konca. Poleg tega so enote Tomšičeve brigade postavile zasede ob cestah proti Mozirju in Polzeli, na več mestih porušile progo, minirale mostove pri Rečici in v Letušu ter prekopale cesto proti Gornji Savinjski dolini. Drugi bataljon Šercerjeve brigade je lažno napadel močno utrjeno postojanko v Šoštanjju in njeni posadki onemogočil, da bi posegla v dogajanja. Minerske skupine Šercerjeve brigade so rušile progo med Šoštanjem in Penkom, kjer je tudi bilo nemško vojaško oporišče, progo med Šoštanjem in Velenjem ter njen odcep do velenjskega premogovnika. Porušile so dva železniška mostova in cestni most. Prvi bataljon Šercerjeve je napadel Dobrno, a je ni mogel zavzeti. Bračičeva brigada je rušila progo med Ponikvo in Celjem ter cesto Vojnik—Slovenske Konjice in je v okolici Celja skušala zavzeti postojanko v Sentjurju pri Celju, kar pa ji ni uspelo. Vzhodnokoroški odred je varoval operacije s koroške smeri. Napadel je sovražnikovo postojanko Črna v Mežiški dolini in rušil cestne mostiče. Kamniško-zasavski odred je obstreljeval Litijo ter izvedel nekaj diverzantskih akcij na železniški progi.¹⁸

Štab IV. operativne cone je 6. avgusta 1944 poročal glavnemu štabu NOV in POS o veliki ofenzivi svojih enot v Savinjski dolini in poudaril, da je bil namen akcij zavzeti sovražnikove postojanke v Gornji Savinjski dolini in tako ustvariti svobodno ozemlje na Štajerskem, zapleniti čimveč orožja in izvesti popolno mobilizacijo na svobodnem ozemlju.¹⁹ Vsekakor je bil to namen vseh operacij za osvoboditev ozemelj na Štajerskem. Velik uspeh partizanskih enot v Gornji Savinjski dolini konec julija in v začetku avgusta lepo ilustrira dejstvo, da je močno sovražnikovo postojanko v Gornjem Gradu zavzel le en bataljon Zidanškove brigade. Druge njene enote so namreč zavarovale napade na sovražnikove postojanke v smeri proti Mozirju in v smeri proti Kamniku.²⁰

V zvezi z nastankom pohorskega svobodnega ozemlja moramo omeniti dvoje, kar je treba upoštevati pri obravnavi bojevanja na Pohorju. Konec junija je odšla s Pohorja v zahodne predele IV. operativne cone Zidanškova brigada in ustanovljen je bil Pohorski odred. Za območje Pohorja in severda ne samo za to območje je bila zadolžena 14. divizija, a tudi Pohorski odred. Od konca junija do operacije za osvoboditev Pohorja so enote 14. divizije na pohorskem območju delovale predvsem konec junija ter v začetku in konec julija 1944. Konec junija sta Tomšičeva in Bračičeva brigada bojevali velik boj pri Šumiku, Šercerjeva pa je zažgala tekstilno tovarno na Smolniku in rušila progo. Tomšičeva je v noči na 10. julij vdrla v Vitanje, Bračičeva pa v noči na 5. julij v tovarno bakrenih izdelkov v Zgornji Bistrici. V noči na 20. julij je ta brigada delno porušila enega od okupatorjevih oporišč v Sv. Lovrencu in odbila napad vermanov iz lovrenške postojanke. Pomemben uspeh Bračičeve brigade v noči na 23. julij, ko je uničila orožniško postojanko v Framu, smo že omenili. Polsvobodno ozemlje, ki je nastalo po uničenju postojanke v Framu na vzhodnem

¹⁸ Poročilo štaba 4. operativne cone NOV in POS z dne 6. 8. 1944 glavnemu štabu NOV in POS. Arhivska zbirka Kulturne skupnosti Mozirje (odslej AZ KS Mozirje); glej op. 1 in 13; Zevart, NOB v Saleški dolini, str. 532—535; isti, Štirinajsta na Štajerskem, str. 38—40.

¹⁹ Poročilo štaba 4. operativne cone NOV in POS z dne 6. 8. 1944. AZ KS Mozirje.

²⁰ Glej op. 19; Fajdiga, Zidanškova brigada, str. 313—327.

Pohorju, je imelo kar pomembno vlogo tudi pri partizanski mobilizacijski dejavnosti.

V začetku velike ofenzive enot IV. operativne cone za izbojevanje svobodnih ozemelj je bilo Pohorje bolj v zatišju. Sredi avgusta 1944 je štab cone ukazal štabu 14. divizije, naj razširi svojo dejavnost proti vzhodu in jugovzhodu Štajerske in napada okupatorjeve postojanke. V skladu s tem sta Tomšičeva in Šercerjeva brigada krenili na Pohorje in v noči na 23. avgust po ogorčenih spopadih zavzeli močni okupatorjevi postojanki v Ribnici in Sv. Lovrencu, prizadeli sovražniku znatne izgube in zaplenili kar dosti orožja in drugega materiala. Njune enote in 2. bataljon Pohorskega odreda — 1. bataljon je deloval na Kozjaku — so napada na Lovrenc in Ribnico zavarovale z zasedami, blokado postojanke v Vuhredu in s sabotažnimi dejanji med Mariborom in Rušami. Dokumenti omogočajo precej natančno rekonstrukcijo zelo uspešnih napadov Tomšičeve in Šercerjeve brigade, ki sta bila, kljub temu da sta obe brigadi pred njim šele prišli na Pohorje, vendar dobro pripravljena. Podatke o obeh postojankah je pred napadom zbiral tudi obveščevalni center Pohorskega odreda. V zvezi z akcijo na 23. avgust naj omenimo le, da je 3. bataljon Tomšičeve brigade, ki je bil v zasedi ob cesti Ribnica—Podvelka pri Verčkovi žagi na Rdečem Bregu, povsem razbil policiste, ki so na treh tovornjakih in v osebнем avtu hiteli proti Ribnici. Drugi bataljon Šercerjeve brigade, ki je bil v zasedi pri Mariji v Puščavi, se je potem, ko je bila akcija v Lovrencu že končana, spopadel z močno skupino policistov, ki se je pripeljala s šestimi kamioni, a so policisti že pred partizansko zasedo izstopili. Ena najbolj uspešnih akcij Šercerjeve brigade je le delno skazil spodrselaj pri umiku njenih enot iz Sv. Lovrenca, ko je njeno glavnino že sredi pohorskih gozdov napadla sovražnikova enota, ki je križarila po Pohorju, in partizanom odvzela del plena.²¹

Skupna vermanov, ki jih je zajela Tomšičeva brigada ob osvoboditvi Ribnice na Pohorju

²¹ Zevart, Vojaška dogajanja na Pohorju; isti, Stirinajsta na Štajerskem, str. 40—42; Milan Guček, Bojna pot Šercerjeve brigade, Ljubljana 1982 (odslej Guček, Bojna pot Šercerjeve), str. 82—90; Ivan Požauko, Lovrenško osvobojeno ozemlje od 22. avgusta do 2. novembra 1944, Lovrenc na Pohorju 1974 (odslej Požauko, Lovrenško osvobojeno ozemlje), str. 11—21.

Za razširitev in utrditev pohorskega svobodnega ozemlja po 23. avgustu je bilo v začetku septembra pomembno dvoje: 1. septembra je okupator zaradi ofenzivnosti partizanskih enot sam izpraznil svojo postojanko v Šmartnem na Pohorju. V tej postojanki je bilo, kot je poročal obveščevalni center Pohorskega odreda, v župnišču 35 policistov, v šolski stavbi pa 8 orožnikov. Okoli policijske postojanke je bilo kakih 6 bunkerjev. V noči na 3. september je Tomšičeva brigada napadla in zavzela okupatorjevo postojanko pri Mariborski koči, Serčerjeva pa pri Sokolskem domu, a z razmeroma velikimi žrtvami, za katere bi lahko rekli, da niso bile povsem potrebne. Postojanko je napadel 2. bataljon, 1. bataljon je šel z eno četo požigat izpraznjeno postojanko v Šmartnem na Pohorju, z drugima dvema četama pa je postavil zasedi. Tretji bataljon je bil v brigadni rezervi. Tudi pri akciji v noči na 3. september je z zasedami sodeloval Pohorski odred. Tomšičeva brigada je skušala utrditi pohorsko svobodno ozemlje še z napadom na Vuzenico, a ta napad, ki je bil konec avgusta, ni uspel.²²

Ni mogoče trditi, da so bili napadi enot Pohorskega oziroma Lackovega odreda na nemške postojanke na levem bregu Drave v neposredni zvezi z operacijami za širjenje in obrambo pohorskega svobodnega ozemlja. Vendar pa so napadi 1. oziroma 3. bataljona Pohorskega odreda na postojanko v Breznu ob Dravi, v Selnici ob Dravi in v Sv. Juriju ob Pesnici ter napadi Lackovega odreda na postojanki v Zgornji Sv. Kungoti in pri elektrarni na Fali prispevali k sicer kratkemu obstoju pohorskega svobodnega ozemlja. Vse navedene postojanke so enote Pohorskega oziroma Lackovega odreda zavzele v času od 25. avgusta do konca septembra 1944.²³

Pred orisom zadnje večje ofenzivne akcije za razširitev in utrditev svobodnih ozemelj moramo omeniti, da se je svobodno ozemlje na Kozjanskem po osvoboditvi Jurkloštra junija 1944 vztrajno širilo vse tja do septembra 1944. Ze 13. junija 1944 je Kozjanski odred uničil orožniško postojanko v Loki pri Zusnu.

Kozjanski odred, ki je sredi junija dobil še svoj 3. bataljon, je vztrajno napadal sovražnikove postojanke in jih več zavzel ali pa s svojimi akcijami izsilil njihovo izpraznitev. Na Kozjanskem so padle tele nemške postojanke: Pišcece 7. julija, Sv. Vid pri Planini 9. julija, Prevorje 9. julija, Zabukovje nad Sevnico 11. julija, Sromlje, Imeno in Bračna vas 12. julija, Pilštanj 15. julija, Zagorje pri Kozjem 16. julija. Sredi avgusta je moral okupator zaradi dejavnosti Kozjanskega odreda v okviru svoje večje akcije umakniti svojo posadko s Planine pri Sevnici, ki je postala središče kozjanskega svobodnega ozemlja. V noči na 15. avgust je Kozjanski odred napadel postojanko v Koprivnici. Po napadu se je nemška posadka naslednjega dne umaknila na Senovo. Tedaj so hrvaški partizani napadli postojanko v Podsredi, a je niso mogli zavzeti. Posadka iz postojanke v Podsredi se je nato sama umaknila v Kozje. Napad Kozjanskega odreda na postojanko na Blanci 11. julija ni bil uspešen.

Tomšičeva brigada, ki je bila 17. in 18. julija 1944 na Sladki Gori, je nameravala kreniti od tam v napad na postojanko v Šmarju pri Jelšah. Zaradi okrepitve sovražnikove postojanke v tem kraju je napad opustila. Do napada na postojanko v Šmarju pri Jelšah je prišlo v noči na 11. avgust. Napadli sta jo Tomšičeva in Bračičeva brigada, a je nista mogli zavzeti, izvedli pa sta v Šmarju preskrbovalno akcijo in rušili progo Šmarje—Gobelno. Zavzetje postojanke v Šmarju pri Jelšah bi seveda močno utrdilo kozjansko svobodno ozemlje.

²² Poročilo obveščevalnega centra Pohorskega odreda z dne 19. 8. 1944, Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor (odslej AMNOM); Zevart, Po sledovih NOV, str. 225—226; isti, Strinjasta na Stajerskem, str. 42; isti, Lackov odred, str. 135; Guček, Bolna pot Serčerjeve, str. 91—92.

²³ Zevart, Lackov odred, str. 145—158 in 181—202.

S tretjo večjo ofenzivno akcijo svojih enot je štab IV. operativne cone hotel osvoboditi še preostali del po okupatorju zasedenega ozemlja v Gornji Savinjski dolini, ki ga je branila močna posadka v Mozirju, poizkusil je razširiti svobodno ozemlje na območje Spodnje Savinjske doline ter razširiti in utrditi svobodno ozemlje na Kozjanskem.

V noči na 11. september sta Bračičeva in Šercerjeva brigada napadli okupatorjeve postojanke v Kozjem in v Podčetrtku. Pri zavarovanju teh napadov je sodeloval Kozjanski odred. Posledica napada Bračičeve brigade na Kozje je bil umik dela sovražnikove posadke iz tega kraja oziroma osvoboditev Kozjega. Vermani, ki so bili v Kozjem, so se predali v času bojev za Kozje. Šercerjeva brigada sovražnikovega odpora v Podčetrtku ni mogla povsem zlomiti. Pač pa je okupator tedaj opustil postojanko na Zdoiah.

V noči na 12. september so se začele operacije za razširitev svobodnega ozemlja v Savinjski dolini. Težišče akcije je bil napad na močno postojanko v Mozirju, ki jo je po dvajseturnih bojih zavzela Šlandrova brigada. Zelo uspešna je bila tudi Tomšičeva brigada, ki je uničila okupatorjevi postojanki v Šmartnem ob Paki in v Letušu. Njen 1. bataljon, ki je bil v zasedi v Podvinu pri Polzeli, je miniral železniška mostova in pognal v beg sovražnikovo kolono. Zidanškova brigada je napadla Braslovče, a pri tem zaradi sovražnikove okrepiteve postojanke v tem kraju ni bila uspešna. Njene enote so tudi lažno napadle sovražnikovi postojanki na Vranskem in na mostu na Groblji zavrnila sovražnika. V smeri proti Šoštanjju je operacijo zavarovala 3. brigada Vojske državne varnosti. Močna posadka v Šoštanjju je šele 12. septembra zjutraj sestavila udarno skupino, ki naj bi se prebila do nemškega oporišča v Penku in, če bi bilo mogoče, še naprej proti Šmartnemu ob Paki, kar pa ji ni uspelo. V času spopadov v Penku pri Šoštanjju je skupina borcev 3. brigade Vojske državne varnosti opravila lažni napad na Šoštanj, ki ga pa okupatorjeva poročila ne omenjajo. Po partizanskem poročilu so borci VDV s tem napadom le dosegli, da so se Nemci umaknili nazaj v šoštanjsko postojanko. Vzhodnokoroški odred je nadzoroval cesto Šoštanj—Črna in prelaz Kramarico ter blokiral sovražnikovo postojanko v Črni in tako zavaroval napade na nemške postojanke v Savinjski dolini pred nemškim posredovanjem s koroške smeri.

V sočasnih operacijah na Kozjanskem in na savinjskem območju, s katerimi je uspelo preprečiti močnejšo sovražnikovo pomoč napadenim postojankam, so enote IV. operativne cone 11. in 12. septembra, če ne upoštevamo lažnih napadov voda Bračičeve brigade na Loko, borcev Zidanškove na Vransko ter lažnega napada borcev VDV na Šoštanj, napadle šest okupatorjevih postojank in od teh tri zavzele, eno pa prizadele tako, da jo je moral okupator izprazniti. Razširjeno je bilo svobodno ozemlje na Kozjanskem in osvobojena vsa Gornja Savinjska dolina, kljub temu da so enote Trečkove bojne skupine naglo intervenirale ter preprečile Zidanškovi brigadi zavzetje Braslovč ter so vdrle tudi v Mozirje, a so se nato kmalu umaknile.²⁴

Kljub zavzetju postojank v Šmartnem ob Paki in v Letušu pa razširitev svobodnega ozemlja na območje Spodnje Savinjske doline le ni bila mogoča

²⁴ Glej op. 1; NOV na Slovenskem, str. 749—764; Ferenc, NOB na območju občine Krško, str. 503—504; Mrvič, Kozjansko v NOB, str. 289; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 448—462; Fajdiga, Zidanškova brigada, str. 382—400; Drago Vresnik, Tretja brigada Vojske državne varnosti — narodne obrambe, Ljubljana 1968 (odslej Vresnik, 3. brigada VDV), str. 80—82.

Po osvoboditvi Mozirja je v Gornji Savinjski dolini nastala pesnitev, ki je dobila naslov Savinjska kronika (kroniko je v svojem prispevku Gornja Savinjska v luči NOB objavil Hriberšek — str. 242—243). V zvezi z uspešnimi partizanskimi napadi na sovražnikove postojanke v Gornji Savinjski dolini in s topom, ki ga je pri teh napadih uporabila Šlandrova brigada v prvi kitič Savinjske kronike beremo:

»Zdaj Savinjska je dolina čudne videla stvari,
partizanski so topovi grozno v njej odmevali.
Kdor ne ve, kdor ne ve, da zdaj zmaga naša je,
vpraša naj, vpraša naj švabske frice vermane.«

oziroma je bila kratkotrajna. V začetku novembra je štab Trečkove bojne skupine trdil, da si je štab IV. operativne cone hotel odpreti pot v Spodnjo Savinjsko dolino in razširiti svobodno ozemlje v smeri proti Celju.²⁵

Sredi septembra 1944 so bile operacije enot IV. operativne cone za osvoboditev ozemelj na Štajerskem kljub načrtom za nadaljnje širjenje svobodnih ozemelj v glavnem zaključene. Glavni štab NOV in POS je sicer že 15. avgusta opozoril štab IV. operativne cone na nujno širjenje svobodnega ozemlja proti vzhodu in kot cilj napada je predlagal Šoštanj in Slovenj Gradec, a do take operacije, ki bi pomenila razširitev svobodnega ozemlja na šaleško in mislinjsko območje, ni prišlo. Nemci so sicer bili prepričani, da bodo partizanske enote izvedle napade na Šoštanj, Velenje in Slovenj Gradec ter so podvzeli nekaj večjih akcij na šaleško-mislinjskem območju, da bi te napade preprečili. Poročali so tudi, da so v noči na 4. oktober odbili partizanski napad na Slovenj Gradec. Tedaj je dejansko šlo le za vdor skupine borcev Tomšičeve brigade v to mesto v okviru napada Tomšičeve in Bračičeve brigade na železniško progo v Mislinjski dolini in napadov na postojanke ob tej progi v Šmartnem pri Slovenj Gradcu, v Dovžah in Turiški vasi ter preskrbovalne akcije v Mislinji.²⁶

V zvezi z načrti o širjenju svobodnega ozemlja in o novih napadih enot IV. operativne cone na sovražnikove postojanke moramo omeniti, da je štab IV. operativne cone 14. oktobra 1944 poslal štabu 14. divizije »situacijo« oziroma načrt napada na sovražnikovo postojanko v Šoštanju in določil, da se bo napad pričel ob osmi uri zvečer. Štab cone je menil, da je za neposredni napad na postojanko potrebna ena brigada, za zavarovanje napada pa bosta skrbeli dve brigadi. Dne 17. oktobra 1944 je štab IV. operativne cone poslal štabu 14. divizije situacijo za napad na sovražnikovo postojanko v Črni. Štab cone je torej predvideval tudi razširitev svobodnega ozemlja na območje gornje Meziške doline.²⁷

Osnovna značilnost operacij enot IV. operativne cone v času bojov za svobodna ozemlja je njihova uspešnost. Partizanske enote so dosegle velike uspehe s sorazmerno majhnimi žrtvami, sovražnik pa je imel hude izgube. Če še nekaj rečemo o deležu enot IV. operativne cone pri osvoboditvi ozemelj na Štajerskem, bi lahko rekli tole: pri osvoboditvi Gornje Savinjske in Zadrebke doline sta glavne naloge opravili Šlandrova in Zidanškova brigada, pri osvobajanju Kozjanskega pa Kozjanski odred. Enote 14. divizije so izbojevale svobodno ozemlje na Pohorju, sodelovale so pri operacijah za osvoboditev Gornje Savinjske doline in za razširitev svobodnega ozemlja na Kozjanskem. Najmočnejšo postojanko je uničila Šlandrova brigada v Mozirju. Največ postojank pa je okupator izgubil zaradi ofenzivnosti Kozjanskega odreda. Sicer pa je ocenjevanje deleža posameznih enot le relativno, ker je treba upoštevati celotno dejavnost enot IV. operativne cone v obravnavanem obdobju, in še zlasti tisto v zvezi z aktivno obrambo svobodnih ozemelj. Vsekakor pa so Šlandrova in Zidanškova brigada ter Kozjanski odred, če upoštevamo njihovo bojno pot od ustanovitve do konca vojne, dosegli najvidnejše uspehe prav v času operacij za svobodna ozemlja na Štajerskem. Tudi v zgodovini enot 14. divizije ima zavzetje postojank v Ribnici in v Sv. Lovrencu na Pohorju, v Šmartnem ob Paki in v Letušu ter osvoboditev Kozjega pomembno mesto. Enote IV. opera-

²⁵ Osnutek elaborala o NOB na Spodnjem Štajerskem, ki so ga pripravili v štabu Trečkove bojne skupine novembra 1944 (odslej Trečkov elaborat), str. 24, AMNOM.

²⁶ Zbornik NOV VI/15, dok. št. 81 in VI/16, dok. št. 149; Ževart, NOB v Šaleški dolini, str. 539–542 in 543–545; Isli, Stirnajska na Štajerskem, str. 43 in 46.

²⁷ Situacija za napad na Šoštanj dne 14. 10. 1944 in Situacija za napad na Črno, z dne 17. 10. 1944, AZ KS Mozirje. Obe situaciji oziroma načrta za napada na Šoštanj in Črno je štab 4. operativne cone poslal štabu 14. divizije.

tivne cone, ki so na razne načine zavarovale napade na okupatorjeve postojanke, so uspešno opravile svoje naloge.²⁶

Gornjesavinjsko svobodno ozemlje je obsegalo območje današnje mozirске občine — torej nekaj nad 507 km². Osvobojeno je bilo ozemlje petih okupatorjevih občin (Mozirje, Rečica, Ljubno, Luče in Gornji Grad). Meja gornjesavinjskega svobodnega ozemlja je potekala v glavnem po črti Soteska — Skornjo — Bele Vode — Smrekovec — Krnes — Komen — Raduha — Olševa — Savinjske Alpe — prelaz Crnivec — Memina — Dobrovlje — Soteska. Ta meja ni bila povsod izrazita, saj ni bilo izrazite ločnice med gornjesavinjskim svobodnim ozemljem in polsvobodnim ozemljem na šaleškem območju, v delu Koroške in Gorenjske. Gornjesavinjsko svobodno ozemlje je bilo do preureditve okrožij avgusta 1944 v okviru savinjskega okrožja KPS in OF, od tedaj naprej pa v celjskem okrožju. Zaradi svoje še najmanj izpostavljene lege in zaradi svojega za povezave narodnoosvobodilnega gibanja ugodnega položaja — od svobodnih ozemelj na Štajerskem je bilo še najbolj v središču območja pokrajinskega odbora OF za Štajersko in IV. operativne cone NOV in POS — je bilo gornjesavinjsko svobodno ozemlje za narodnoosvobodilno gibanje močno pomembno. Zaradi navedenega je razumljivo, da so bila na gornjesavinjskem svobodnem ozemlju ugodni pogoji za delovanje političnega in vojaškega vodstva narodnoosvobodilnega boja za severovzhodno Slovenijo. V Gornji Savinjski dolini so bila najpomembnejša politična zborovanja. Tudi okupator je menil, da je gornjesavinjsko svobodno ozemlje za partizane najpomembnejše, še zlasti v vojaškem pogledu. V literaturi poudarjajo dejstvo, da je bilo gornjesavinjsko svobodno ozemlje za obrambo ugodno, ker je bilo obdano s hribovjem in gorovjem in odmaknjeno od najpomembnejših okupatorjevih prometnic. Vsekakor je nekaj resnice v tem. Upoštevati pa moramo, da je bila v jeseni 1944 osnovna protipartizanska sila na Štajerskem Trečkova bojna skupina, ki je vključevala polk gorskih lovcev in da zanje in njihovo opramo hribovje ni pomenilo prehude ovire, kar so pokazali tudi vdori na svobodna ozemlja.

Svobodno ozemlje na Kozjanskem v času njegovega največjega obsega lahko omejimo s črto Kozje — Rudnica — Jezerce — Mišji Dol — Gračnica — Veliko Kozje — Razbor — Veliki Kamen — Pišce — Kozje. Obsegalo je ozemlje 11 okupatorjevih občin. Razen večjih krajev ob železniški progi in ob meji s tako imenovano Neodvisno državo Hrvatsko je obsegalo veliko večino Kozjanskega. Pojmovanje Kozjanskega pa se je v času narodnoosvobodilnega boja teritorialno močno razširilo. Od večjih krajev, ki so že bolj v notranjosti Kozjanskega, ni bilo osvobojeno Senovo. Zaradi svoje lege med pomembnimi okupatorjevimi prometnimi zvezami in še zlasti prometnicami Maribor—Celje—Zidani Most—Zagreb, a tudi zaradi bližine z Nemci naseljenega pasu ob Savi in Sotli je bilo kozjansko svobodno ozemlje zelo izpostavljeno. Končno je bilo kozjansko svobodno ozemlje v zaledju utrjenih črt ob Sotli in Savi, ki jih je okupator začel graditi v jeseni 1944.

Potem ko so v drugi polovici avgusta 1944 združili okrožja Kozje — Brežice, Radeče — Laško in Šmarje — Rogatec v okrožje Bohor, ki se je potem preimenovalo v okrožje Kozje, je bilo kozjansko svobodno ozemlje v okviru tega okrožja.

Svobodnemu ozemlju na Pohorju v času njegovega največjega obsega bi le težko določili natančnejšo mejo, ker marsikje ni bilo prave razmejitve med svobodnim in polsvobodnim območjem. Povsem jasno je, da je dolino Drave med Mariborom in Dravogradom obvladoval okupator, kljub temu da so enote Pohorskega — Lackovega odreda avgusta in septembra 1944 v tej dolini za-

²⁶ Glej op. 1, § In 13; Ževart, Stirlinajsta na Štajerskem.

sedle tri sovražnikove postojanke na levem bregu Drave. Okupator je postojanke, ki so jih partizani zavzeli, hitro obnovil. Rekli bi lahko, da je pohorsko svobodno ozemlje od začetka septembra zajemalo velik del Pohorja, a da je okupator obdržal svoje postojanke v dolinah okoli Pohorja. Tako je obdržal postojanke v Dravski dolini med Mariborom in Dravogradom, pomembnejše postojanke v Mislinjski dolini, v Vitanju in tudi v Zrečah, ki jo je hotela Šerčerjeva brigada uničiti že v noči na 24. junij 1944, a ji to ni uspelo. Nemci so obdržali tudi svoje postojanke ob cesti Slovenske Konjice—Maribor. Postojanko v Zgornji Polskavi je sicer v noči na 15. oktober 1944 z dvema četama napadla Bračičeva brigada, a so branilci napadalce odbili. Meja lovrenškega območja pohorskega svobodnega ozemlja je v smeri proti Dravski dolini potekala od vrha Jodla in Falske peči do Manije v Puščavi. Dejstvo pa je, da so bile nemške enote tudi v času svobodnega ozemlja nekajkrat na vrhovih Pohorja.

Ko je nastalo pohorsko svobodno ozemlje, se je po preureditvi okrožij OF na območju pokrajinskega odbora OF za Štajersko, ki je bila določena v začetku avgusta, ravno izoblikovalo veliko okrožje Pohorje. V to okrožje so združili šaleško-mislinjsko okrožje in okrožji Pohorje ter Slovenske Konjice—Slovenska Bistrica. Novo pohorsko okrožje je bilo zelo veliko. Segalo je od Košenjaka do Boča in od Pragerskega do Belih Vod in vsekakor ni bilo dobro zasnovana politično-teritorialna enota. Center okrožja je bil na Pohorju. Ko se je pohorsko okrožje vendar že uredilo, je pokrajinski odbor OF za Štajersko na osnovi odloka SNOS iz konca septembra 1944 zopet preuredil svoja okrožja. Pohorsko okrožje je bilo ukinjeno, njegovo območje pa je bilo razdeljeno med na novo ustanovljeno dravograjsko okrožje ter celjsko in mariborsko okrožje. Vendar je pohorsko okrožje delovalo še do druge polovice oktobra. V svojih zadnjih dneh je bila večina pohorskega svobodnega ozemlja v okviru mariborskega okrožja.

Tudi pohorsko svobodno ozemlje je bilo tako kot kozjansko ob zelo pomembnih sovražnikovih prometnicah Celje—Pragersko—Maribor in Maribor—Dravograd. Bilo je tudi zelo blizu Maribora, kjer je bilo središče okupatorjevega aparata za Spodnjo Štajersko. Za narodnoosvobodilno gibanje je Pohorje pomenilo izhodišče za širjenje narodnoosvobodilnega boja v severovzhodnih predelih Štajerske in za napade na okupatorjeve prometne zveze okoli Pohorja. Pohorje je bilo tudi zelo primerno zaledje za partizanske enote in za delovanje partizanskih ustanov. Vsekakor je bilo pohorsko svobodno ozemlje zelo izpostavljeno in je tudi obstajalo najkrajši čas.²⁹

Z nastankom svobodnih ozemelj so seveda povezani še drugi pomembni dosežki narodnoosvobodilnega gibanja na Štajerskem. Predvsem je bil pomemben velik politični in moralni učinek uspešnih operacij narodnoosvobodilnih enot in nastanka svobodnih ozemelj. Zaporedni padci okupatorjevih postojank in osvoboditev obsežnih območij so odmevali po vsej Štajerski in še širše ter so pospešili vključevanje ljudi v narodnoosvobodilno gibanje oziroma so vplivali na njihovo še bolj intenzivno dejavnost v tem gibanju. Zaupanje prebivalstva v moč narodnoosvobodilnih enot in morala borcev v teh enotah sta se močno okreplila. Propagandna dejavnost narodnoosvobodilnega gibanja je uspehe partizanske ofenzivnosti močno poudarjala. Na drugi strani pa je prišlo do

²⁹ Dane Hriberšek, Gornja Savinjska dolina v luči NOB, Celjski zbornik 1963, Celje 1963 (odslej Hriberšek, Gornja Savinjska v luči NOB), str. 241—247; Franjo Fljavž, Aktivisti OF celjsko-savinjskega okrožja, v: Revoluciona izročila — Domicili v slovenskih občinah, Ljubljana 1981 (odslej Domicili), str. 49—50; Milan Zevart in Bogdan Zoinir, Aktivisti OF dravograjskega okrožja, Domicili, str. 105; Stane Mrvič, Aktivisti OF kozjanskega okrožja, Domicili, str. 674—675; Lojze Penič, Aktivisti OF mariborskega okrožja, Domicili, str. 446—448; Milan Zevart, Aktivisti OF šaleško-mislinjskega okrožja, Domicili, str. 757; Požauko, Lovrenško osvobodeno ozemlje, str. 25.

precejšnje demoralizacije v okupatorjevih vrstah, kar je razvidno tudi iz dokumentov okupatorskega izvora.

Za narodnoosvobodilni boj ugodne politične in vojaške razmere ob nastanku svobodnih ozemelj so omogočile še bolj množično vključevanje novih borcev v partizanske vrste. Res je, da je obsežna partizanska mobilizacija značilnost celotnega obdobja največjega razmaha narodnoosvobodilnega boja na Štajerskem od aprila do novembra 1944, a res je tudi, da je bil največji dotok v partizanske vrste prav po nastanku svobodnih ozemelj. Mobilizacija seveda ni bila na vseh območjih enako intenzivna in v celoti splošne mobilizacije ni bilo mogoče izvesti. V osvobojeni Gornji Savinjski dolini pa je to bilo mogoče. Za partizansko mobilizacijo je bilo zelo pomembno kozjansko svobodno ozemlje. Še najmanj je mobilizacija zajela večja središča. Partizanska mobilizacija ni le onemogočala nemške, ampak je hkrati močno škodovala okupatorjevemu gospodarstvu. Znano je, da je bila mobilizacija na Štajerskem pomembna tudi za VII. korpus NOV in POJ.³⁰

Ob vse večji mobilizaciji je bil kljub velikemu pošiljanju novih borcev na Dolenjsko in kljub zavezniškim pošiljkam na območju IV, operativne cone zelo pereč problem pomanjkanje orožja. Eden od pomembnih dosežkov partizanske ofenzive je bil tudi ta, da so partizani pri napadih na okupatorjeve postojanke zaplenili dosti orožja in streliva. Po partizanskih poročilih je bilo pri zavzetju sovražnih postojank v Gornji Savinjski dolini ter v Šmartnem ob Paki in v Letušu zaplenjeno tole: 886 pušk, 64 lahkih in težkih strojnic, 88 brzostrelk in med njimi nekaj parabel, 8 minometov in med njimi 2 težja, okoli 1000 ročnih bomb in zelo dosti nabojev. Pri zavzetju postojank v Sv. Lovrencu in v Ribnici na Pohorju sta Tomšičeva in Šercerjeva brigada zaplenili 2 strojnici, 3 lahke strojnice, 6 brzostrelk, 143 vojaških pušk, polavtomatsko puško, večje število lovskih pušk, precej pištol in revolverjev ter dosti streliva in še druge vojaške opreme.³¹

Seveda je bilo zelo pomembno dejstvo, da je bil na obsežnih ozemljih Štajerske oziroma na osvobojenih ozemljih povsem razbit okupatorjev upravni in politični aparat, kar je bilo v znatni meri storjeno tudi na polsvobodnih ozemljih. Končno je bilo na svobodnih ozemljih sovražniku povsem onemogočeno izkoriščanje ljudskih in gmotnih rezerv.

Zelo pomembno je bilo, da so zmage narodnoosvobodilnih enot v času operacij za osvoboditev ozemelj na Štajerskem bistveno pospešile razkroj vermanshafta Štajerske domovinske zveze. Že začeti razkroj vermanshafta je enotam IV, operativne cone, ki razen baterije s 75 mm topom pri Šlandrovi brigadi ni imela težjega orožja, v neki meri olajšal zavzetje sicer močno utrjenih nemških postojank.³²

Okupator je ocenil, da so svobodna ozemlja, še zlasti gornjesavinjsko ozemlje zelo pomembna za partizane iz vojaških razlogov. Pri tem je poudaril, da so svobodna partizanska ozemlja navzven hermetično zaprta in zavarovana z močnimi silami. V nemškem dokumentu je navedeno, da so si partizani z osvobojenimi ozemlji pridobili območja, kjer se lahko neovirano in neopa-

³⁰ Zevart, Največji razmah NOB, str. 87-93.

³¹ Poročilo štaba 4. operativne cone z dne 6. 8. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, AZ KS Mozirje; Zbornik NOV VI/15, dok. št. 10, 30, 33, 102, 118, 125 in 129; Zbornik NOV VI/16, dok. št. 27, 42 in 44. Podatke o orožju in strelivu, ki so ga zaplenile enote 4. operativne cone pri zavzetju sovražnikovih postojank v Gornji in Spodnji Savinjski dolini, na Kozjanskem in na Pohorju navaja tudi literatura o operacijah za izbojevanje svobodnih ozemelj na Štajerskem, ki smo jo že navedli.

³² Poročilo štaba 4. operativne cone z dne 6. 8. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, AZ KS Mozirje; Tone Ferenc, Wehrmannschaft v boju proti narodnoosvobodilni vojski na Štajerskem, Letopis Muzeja narodne osvoboditve LRS, II, Ljubljana 1958, str. 81-153; Zevart, Največji razmah NOB, str. 93; Milan Zevart, Kolaboracija — posebnosti na Štajerskem, v: Teorija in praksa, Ljubljana 1966, letnik XXIII., str. 1010.

ženo premikajo in da so si s temi ozemlji pridobili izhodišča za napade proti severu in vzhodu in si tam pripravili najpomembnejša spuščališča ter skladišča orožja in streliva ter si skratka uredili operacijsko in preskrbovalno bazo velikega obsega, kjer se brigade po svojih pohodih lahko spočijejo ter izpopolnijo moštvo in opremo.³³

Ne glede na navedeno okupatorjevo oceno pomena svobodnih ozemelj za partizanske enote lahko trdimo, da so bila le-ta tudi s povsem vojaškega vidika za IV. operativno cono pomembna, četudi tega pomena ne gre pretiravati. V Gornji Savinjski dolini si je štab IV. operativne cone uredil pomembno zaledno bazo, ki je bila dosti varnejša kot ona, ki je bila prej na Moravškem. Tu je štab cone lahko organiziral razne tečaje in v Gornjo Savinjsko dolino se je s Pohorja preselila tudi podoficijska šola IV. operativne cone.

Swobodna ozemlja so bila pomembna za dejavnost Osvobodilne fronte in drugih organizacij narodnoosvobodilnega boja, za razvoj ljudske oblasti in dejavnost partizanskih ustanov. Gornjesavinjsko svobodno ozemlje je bilo pomembno za dejavnost vodstva narodnoosvobodilnega boja na Štajerskem. V zvezi z volitvami v razširjene odbore OF in v narodnoosvobodilne odbore se je za vodstvu narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem in Štajerskem pojavil problem neizdeferenciranosti narodnoosvobodilnega gibanja na Štajerskem. Diferenciacija bi vsekakor škodovala množičnosti osvobodilnega boja in ni bila sprejemljiva, pač pa je začelo vodstvo osvobodilnega gibanja bolj poudarjati vlogo komunistične partije in ljudsko demokracijo kot cilj narodnoosvobodilnega boja. Posledica tega je bilo tudi navodilo vodstva osvobodilnega gibanja na Slovenskem, naj na Štajerskem ne izvajajo volitve po odloku SNOS z dne 19. februarja 1944, ampak naj volitve potekajo po skrajšanem postopku, ker bi sicer lahko z volitvami brez ustreznih priprav po mnenju vodstva dobili sredinske in plave narodnoosvobodilne odbore. Šlo je torej zato, da vodstvo le ni povsem zaupalo volivcem na območju, kjer je prebivalstvo množično sodelovalo z osvobodilnim gibanjem. Zaradi organizacije ljudske oblasti na svobodnih ozemljih in predvsem v Gornji Savinjski dolini je vodstvo slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja poslalo na Štajersko dva člana predsedstva SNOS (Franca Leskoška-Luko in Zorana Poliča), načelnika oddelka za izgradnjo ljudske oblasti pri predsedstvu SNOS dr. Darka Černeta, načelnika oddelka za gospodarstvo pri predsedstvu SNOS ing. Jožeta Levstika in še druge.³⁴

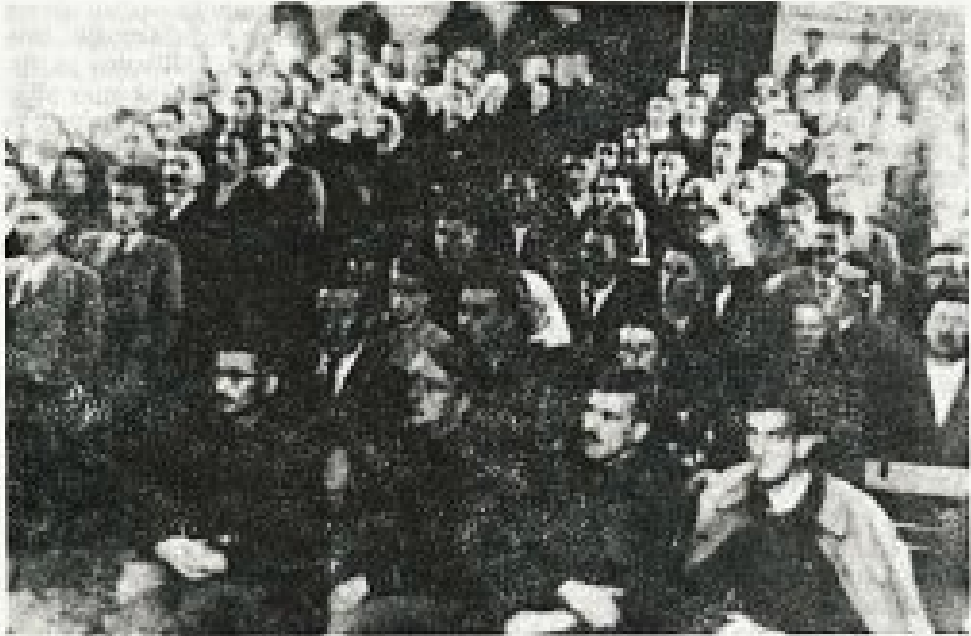
Na dveh svobodnih ozemljih — v Gornji Savinjski dolini in na Kozjanskem — so pripravili in izvedli volitve v krajevne narodnoosvobodilne odbore in izvolili odposlance v okrajne narodnoosvobodilne skupščine. Na pohorskem svobodnem ozemlju ni bilo volitev v NOO, priprave za te volitve pa so bile, a je bilo pred nemškimi ofenzivnimi akcijami le premalo časa za izvedbo volitev.

V Gornji Savinjski dolini so bile volitve v tistem delu Gornje Savinjske doline, ki je bila osvobojena že v začetku avgusta in v Zadreci dolini, 17. septembra 1944. Sredi novembra pa so izvolili krajevne narodnoosvobodilne od-

³³ Glej op. 25.

³⁴ Zoran Polič, Na Štajersko (odlomki iz spominov), AZ KS Mozirje; Mikuž, Pregled zgodovine NOB, IV. knjiga, str. 593—594 in 596; Štipiovsčok, Štandrova brigada, str. 462—470.

Zoran Polič je v omenjenem pričevanju orisal dejavnost funkcionarjev, ki so prišli z Dolenjske na Štajersko in še zlasti dejavnost Franca Leskoška-Luke in svojo. Med drugim je zapisal, da sta bila on in Franc Leskošek-Luka poslana na Štajersko zaradi »pospešitve političnega dela in dela na izgradnji oblasti«. Iz Poličevega pričevanja je razvidno, da se je Franc Leskošek-Luka dosti ukvarjal z mobilizacijsko dejavnostjo. Polič je potem, ko je omenil sestanek z Aiešem Bebiejerm, tedanjim sekretarjem oblastnega komiteja KPS za Štajersko, zapisal tudi tole: »Jasno je bilo (po sestanku z Bebiejerm — op. M. Z.), da je treba poživiti delo med aktivom in pa tudi med ljudstvom samim. Zato smo takoj pristopili k formiranju NOO, prirejanju javnih zborovanj, k frontnim in partijskim sestankom, tečajem in drugim oblikam dela, ki naj bi tudi to področje v političnem pogledu čimprej izenačilo z ostalim osvobojenim ozemljem.«

Zasedanje okrajne narodnoosvobodilne skupščine za Gornjo Savinjsko dolino oktobra 1944 v Gornjem Gradu

bore tudi v Mozirju in v njegovi okolici. Že pred volitvami v Mozirju so odposlanci okrajne narodnoosvobodilne skupščine 22. oktobra v Gornjem Gradu izvolili svoj petnajstčlanski okrajni izvršni odbor za Gornjo Savinjsko dolino. Na Kozjanskem, kjer je bil po osvoboditvi Junkloštra junija 1944 na širšem sestanku izvoljen prvi krajevni narodnoosvobodilni odbor v Henini, so bile volitve na večini svobodnega ozemlja od konca septembra naprej. Tudi na Kozjanskem so bili izvoljeni odposlanci v okrajne narodnoosvobodilne skupščine, vendar le-te na Kozjanskem pred nemško ofenzivo decembra 1944 niso izvolile svojih izvršnih odborov. Na Štajerskem torej ni bilo višjih izvoljenih organov ljudske oblasti oziroma narodnoosvobodilnih odborov; od okrajnih skupščin je le ena izvolila svoj izvršni odbor. Okrožnih narodnoosvobodilnih odborov in pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora ni bilo. Najvišji organi oblasti na Štajerskem so bili tudi po nastanku svobodnih ozemelj pokrajinski odbor OF in okrožni odbori OF.³⁵

³⁵ Glej op. 34; Kandidatna lista za predsednika, tajnika in odbornike krajevnega NOO Varpolje — Nizka; Referat o gospodarskih nalogah našega kraja ter obnova (pravilno bi bilo okraja — op. M. Z.), ki ga je na zasedanju okrajne narodnoosvobodilne skupščine v Gornjem Gradu 22. oktobra 1944 prebral Martin Golob, AZ KS Mozirje; prileževanje Janka Zevarta, AMNOM (Janko Zevart je bil sekretar okrajnega odbora OF Sv. Lovrene na Pohorju v času pohorskega svobodnega ozemlja; Drobne, Razvoj ljudske oblasti na Kozjanskem, str. 294—318; Požauko, Lovrenško osvobodeno ozemlje, str. 28).

Kandidatne liste za predsednika, tajnika, odbornike KNOO in odposlane v narodnoosvobodilno okrajno skupščino so predložili krajevni odbori OF. Krajevni odbor OF Varpolje — Nizka je za predsednika KNOO predlagal tri kandidate — vsi so bili kmetje, za tajnika kandidata in tri kandidatkinje (kandidat je bil kmet, kandidatkinje pa so bile trgovka, zasebnica in trgovska pomočnica). Za pet odbornikov KNOO je krajevni odbor OF predlagal dvanajst kandidatov, od tega pet žensk. Po poklicu so bili vsi kandidati, razen enega, ki je bil delavec, kmetje oziroma kmetice. Za enega odposlanea v okrajno narodnoosvobodilno skupščino je krajevni odbor OF predlagal štiri kandidate, ki so bili vsi kmetje. Kandidatna lista, ki jo je predložil krajevni odbor OF Varpolje — Nizka priča, da so bile volitve opravljene po demokratičnem postopku.

Referat o gospodarskih nalogah Martina Goloba lepo pojasnjuje dejavnost narodnoosvobodilnih odborov na gospodarskem območju. Golob je pričel svoj referat takole: »Tovariši

Tako je bil npr. na pohorskem svobodnem ozemlju najvišji organ oblasti po nastanku svobodnega ozemlja okrajni odbor OF pohorskega okrožja. Središče pohorskega svobodnega ozemlja sta obsegala okraja OF Ribnica in Sv. Lovrenc, del svobodnega ozemlja pa je bil tudi v okviru drugih okrajev. Ker je o delovanju ljudske oblasti v Gornji Savinjski dolini in na Kozjanskem že nekaj napisanega, naj tu navedemo nekaj podatkov o delovanju ljudske oblasti na pohorskem svobodnem ozemlju oziroma na območju okraja Sv. Lovrenc, v okviru katerega je bil največji kraj pohorskega svobodnega ozemlja — trg Sv. Lovrenc. Okrajni odbor OF Sv. Lovrenc je moral reševati številne probleme, ki so nastali na svobodnem ozemlju v zvezi s preskrbo, a tudi v zvezi z dejstvom, da je bilo območje lovrenškega okraja zelo blizu Maribora. Okrajni odbor Sv. Lovrenc je uvedel nakaznice za prehrabene artikle in pri tem skrbel predvsem za dojenčke, nosečnice, bolne in starejše. V okraju je bila številčno kar močna gospodarska komisija, ki pa ni preveč dobro delovala in je živež celo skrivala v svojih skladiščih. Šerčerjeva brigada po zavzetju postojanke v Sv. Lovrencu le ni odpeljala vseh zalog živil in drugega blaga, kar precej ga je bilo skritega. Sekretarju okrajnega odbora OF je uspelo, da je krite zaloge odkril. Prek raznih kanalov so v lovrenškem okraju organizirali dobavo posameznih vrst blaga z okupiranega območja in še zlasti iz Maribora. Na posestvu, ki ga je 1941. leta zaplenil okupator, in na posestvih Nemcev oziroma okupatorjevih sodelavcev so bile organizirane ekonomije za preskrbo prebivalstva. V trgu je delovala menza, kjer so jedli aktivisti in drugi partizani ter tisti, ki so po službeni dolžnosti potovali prek Sv. Lovrenca. Preskrbljeno je bilo tudi za šolske potrebe. Okrajni odbor OF se je trudil, da bi bilo življenje v svobodnem trgu kar se da normalno. Pri teh prizadevanjih je sodeloval krajevni odbor OF.³⁰

Pomen volitev narodnoosvobodilnih odborov, ki naj bi potrdile demokratični značaj nove ljudske oblasti, so v času narodnoosvobodilnega boja, a tudi v povojnih ocenah močno poudarjali. Kljub pomembnosti volitev in narodnoosvobodilnih odborov pa njihovega pomena za razvoj narodnoosvobodilnega boja na Štajerskem le ne gre pretiravati. Upoštevati je treba, da so že pred izvolitvijo NOO odbori OF bili tudi uspešni organi ljudske oblasti, da so NO odbori delovali le kratek čas in da so delovali le na dveh območjih Štajerske.

Na vseh svobodnih ozemljih so se odbori OF in narodnoosvobodilni odbori ukvarjali predvsem z reševanjem gospodarskih problemov, s socialnim skrbstvom, kulturno in prosvetno dejavnostjo in v tem okviru še zlasti s šolstvom. Na svobodnih ozemljih so kar uspešno reševali gospodarske zadeve in tudi probleme preskrbe prebivalstva, narodnoosvobodilnih enot in ustanov ter udeležencev raznih zborovanj in tečajev, kljub temu da so enote IV. operativne cone, ki so osvobodile posamezna območja, odpeljale precej okupatorjevih zalog raznega

in tovarnišice. Naloga mi je govoriti o gospodarskih nalogah našega okraja, posebno z ozirom na naše naloge v teku osvobodilne borbe in bližnji bodočnosti po osvoboditvi. Nisem teoretik zato moj referat ne bo gdo-ve-kaj globoko-misln, tudi mi govor in nastop ni uglajen. Sem človek dela in praktik in tak bo tudi moj govor.« Potem, ko je Golob orisal naravne danosti Gornje Savinjske doline je poudaril med drugim tole: »Naj-važni-čimtelj našega gospodarstva v sedanjem času je naše kmetijstvo in živinoreja. Od živili sil našega naroda in od pridelkov naše zemlje je odvisen uspeh naše osvoboditve, priznanje naših nacionalnih pravic, in pravica naše samoodločbe... Prva in najnujnejša naloga našega gospodarstva v sedanjem času je prehrana: In to prehrana naše vojske in pa ostalega ljudstva, katero ne prideluje hrane in je navezano na nakup. Posebno skrb je treba posvetiti revežem in ženam z malimi otroci, kateri so brez posesti in ne morejo delati, ter si stem prislužiti kruha. Nadalje tudi delavcem pri težkih gozdnih delih. Ko bo poljsko delo pri kraju se mora zažeti z delom v gozdovih da se spravi posekani les na žage. Pripraviti se morajo tudi večje količine drv za kurjavo v mestih in večjih krajih.«

³⁰ Pavel Baloh, ki je bil sekretar okrožja Radeče—Laško navaja v svojih spominih (Po poteh revolucije, Ljubljana 1956, str. 267—268), da sta bila po osvoboditvi Jurkloštra izvoljena KNOO v Henini in v Jurkloštru, a da je bil prej izvoljen KNOO v Henini.

³¹ Pričevanje Janka Zevarta, AMNOM; Lojze Penič, Partizansko Pohorje, Maribor 1977 (odslej Penič, Partizansko Pohorje), str. 20—21; Požnauko, Lovrenško osvobodeno ozemlje, str. 24—31.

blaga. Velja tudi omeniti, da je prav po nastanku širšega svobodnega ozemlja v Gornji Savinjski dolini v začetku avgusta 1944 štab IV. operativne cone v skladu z zahtevo pomočnika načelnika ekonomskega oddelka pri glavnem štabu NOV in POS ukazal štabu Kamniško-zasavskega odreda, naj ustanovi bataljon za transport živine in hrane na območje VII. korpusa NOV in POJ. Štab cone je določil, naj ta bataljon šteje šestdeset mož.³⁷ Območje pokrajinskega odbora OF za Štajersko in IV. operativne cone je poleg velikega števila novih borcev pošiljalo na Dolenjsko tudi gmotno pomoč.

Seveda so se — zlasti v Gornji Savinjski dolini, kjer je bilo treba občasno preskrbovati enote IV. operativne cone, stalno pa politične forume in organe oblasti, razne ustanove in udeležence konferenc in tečajev — pojavile tudi težave s preskrbo. Eden od virov preskrbe, ki je bil v večji ali manjši meri pomemben tudi na polsvobodnih območjih, namreč okupatorjeve dobave, je odpadel. Težave s preskrbo v Gornji Savinjski dolini so reševali z dovažanjem hrane iz Šaleške in Spodnje Savinjske doline.

V Gornji Savinjski dolini in na Kozjanskem se je razmahnilo partizansko šolstvo, v dosti manjši meri pa še na pohorskem svobodnem ozemlju. Otvoritev šole v Sv. Lovrencu, ki jo je organiziral okrajni odbor OF, je bila slovesna. Pričela se je z mašo. Omeniti je treba, da so delovale partizanske šole v raznih oblikah tudi na polsvobodnih in celo na okupiranih območjih in med drugim je bila partizanska šola tik ob senžermenski meji v Radelci nad Remšnikom.³⁸

Ustanovni sestanek Kajuhovega umetniškega kluba v Gornjem Gradu 21. novembra 1944

³⁷ Glej op. 34 in 35; Zbornik NOV, VI/15, dok. št. 63.

³⁸ Hriberšek, Gornja Savinjska v luči NOB, str. 241–247; Stane Terčak, Partizansko šolstvo na okupiranem Spodnjem Štajerskem, Letopis Muzeja narodne osvoboditve LRS, II. (odslej Terčak, Partizansko šolstvo), str. 203–222; Lojze Požun, Mozirje — 12. september 1944. Osvoboditev Mozirja, v: Prazniki slovenskih občin, str. 114–116; Iskl, Sentjur pri Celju — 18. avgust 1944. Osvoboditev Planine, Prazniki slovenskih občin, str. 162–163; Frane Drobne, Smarje pri Jelšah — 9. september 1944. Osvoboditev Kozjega, Prazniki slovenskih občin, str. 168–169; Stane Mrvič,

Učenci in učitelj partizanske šole na Planini pri Sevnici

Na svobodnih ozemljih so razmahnille svojo dejavnost partizanske ustanove. Ustanovljene so bile razne delavnice. Na območju Zadročke doline so nekaj časa delovale tiskarne, ki so jih tja preselili z gorenjskega območja IV. operativne cone. V zvezi s kar številnimi kulturnimi prireditvami na svobodnih ozemljih naj omenimo prvi razstavi o narodnoosvobodilnem boju na Štajerskem v Gornjem Gradu in na Ljubnem. Razstava v Gornjem Gradu je imela naslov Razstava iz partizanskega življenja, razstava na Ljubnem pa Foto-razstava. Razstavljene so bile dokumentarne fotografije znanega partizanskega fotoreporterja, poročnika Jožeta Petka.⁵⁹

Z nastankom svobodnih ozemelj na Štajerskem so bile v tej pokrajini ustanovljene tudi zaledne vojaške oblasti. Prva taka oblast pa je delovala že od junija 1944 na območju Solčave. Solčavsko območje v Gornji Savinjski dolini je bilo pomembno oporišče koroških partizanov in tudi Koroške grupe

Partizansko šolstvo, v: Med Bočem in Bohorjem, str. 326–331; Slavica Pavlič – Viktor Smolej, Partizansko šolstvo na Slovenskem, Ljubljana 1981, str. 67–79.

⁵⁹ Šolci v Sv. Lovrencu na Pohorju je gradivo v AMNOM. Dostni podatkov je v pričevanju Janka Zevarta. Na otvoritvi šole v Sv. Lovrencu je bil tudi avtor tega prispevka in se je spominja.

V brošuri Osvobojeni Jurklošter, ki jo je izdal okrajni odbor OF Jurklošter septembra 1944, je tudi prispevek z naslovom Slovenska šola v Jurkloštru, v katerem v zvezi z začetkom pouka piše: »Najprej je treba odstraniti iz razreda, kar je hitlerjevskega. Kmalu se oglasi mali Mirko: Kaj ne, da bomo sedaj tudi molili pred in po pouku? Da, Mirče, sem mu odgovorila, samo rada bi vedela, kam ste spravili križ v teh treh letih. Pa se zmuzne eden od učencev iz razreda in se kmalu vrne s križem, rekoč: Nemiški učitelji so nam rekli, naj ga zažgemo, mi smo ga pa hranili, saj smo dobro vedeli, da ga bomo še rabili... Nato smo pričeli s poukom.«

⁶⁰ Jože Krall, Partizanske tiskarne na Slovenskem, III., Gorenjske in štajerske tiskarne, Ljubljana 1976, str. 130–176; Rado Zakonjšek, Velika preizkušnja, Prispevek k zgodovini NOV v Savinjski dolini 1941–1945, Ljubljana 1977, str. 423–423 in 440–442; Lojze Požun, Mozirje – 12. september 1944, Osvoboditev Mozirja, v: Prazniki slovenskih občin, str. 114–116; Ikovle – Linaši, Koroško partizansko zdravstvo, str. 262–264.

odredov. Zaradi partizanske dejavnosti je okupator že februarja 1944 opustil svojo postojanko v Solčavi. Solčavsko območje je torej bilo že pred osvoboditvijo večjega dela Gornje Savinjske doline v začetku avgusta 1944 svobodno. Organizacijo vojaške zaledne oblasti na tem območju je štab IV. operativne cone prepustil štabu Koroške grupe odredov s pripombo, da bo zaledna vojaška oblast na solčavskem podrejena štabu te grupe, dokler pri štabu cone ne bo ustanovljen odsek za zaledje. Štab Koroške grupe odredov je 11. junija 1944 poročal o ustanovitvi komande solčavsko-logarskega vojnega področja in tudi določil naloge te komande. Med drugim je pri komandi področja postavil referenta za kulturno-prosvetno in vzgojno dejavnost. Ta referent je konec junija 1944 poročal predsedstvu SNOS o pripravah za organizacijo partizanskega šolstva in med drugim to, da je bil 27. junija roditeljski sestanek in da se bo s 1. julijem začel pouk. V zvezi z vojaško zaledno oblastjo na solčavskem območju naj navedemo, da je štab Koroške grupe odredov poročal o dejavnosti komande partizanske straže na solčavsko-logarskem območju, in med drugim to, da je komanda straže organizirala lastne delavnice, premično bolnišnico, etapno komando za mobilizirance ter organizirala šolski pouk, ki je redno potekal.

Dne 20. julija 1944 je štab Koroške grupe odredov poročal, da je zaradi majhnega območja na predlog pomočnika političnega komisarja glavnega štaba NOV in POS Viktorja Avblja-Rudija komando solčavsko-logarskega področja preimenoval v komando partizanske straže, vendar je štab cone 6. avgusta 1944 v zvezi z ustanovitvijo gornjesavinjskega vojnega področja poročal, da je ukinil dotedanje vojno področje Solčava in njegovo ozemlje priključil gornjesavinjskemu vojnemu področju ter ustanovil komando mesta Solčava ter ji dodelil deset mož, ki so bili že prej v sestavi solčavskega vojnega po-

Razstava iz partizanskega življenja, ki je bila odprta jeseni 1944 v Gornjem Gradu

dročja.⁴⁰ Nismo našli dokumenta, ki bi potrdil, da je komanda partizanske straže pred avgustom 1944 bila zopet povišana v komando vojnega področja.

Glavni štab NOV in POS je v svojem navodilu štabu IV. operativne cone dne 23. julija 1944 med drugim navedel, da bi bilo treba na Štajerskem organizirati komande mest v mobilizacijskih centrih. Glavni štab je sodil, da bi bilo treba na območju 4. operativne cone postaviti komande mest Moravče, Gornji Grad, Solčava in še eno komando nekje v Savinjski dolini, pohorsko komando mesta in komando mesta Kozje. Po navodilu glavnega štaba naj bi bila glavna naloga komand mest mobilizacija novih borcev. Poleg tega pa bi morale komande mesta organizirati skladišča orožja in streliva, krojaške in čevljarke delavnice in tudi orožarne. Skrbeti bi morale za oskrbovanje partizanskih bolnišnic.⁴¹

Nastanek svobodnih ozemelj na Štajerskem in razmah osvobodilnega boja sta narekovala ustanovitev komand vojnih področij in ne le komand mest. V začetku avgusta je štab IV. operativne cone za štajerski predel cone ustanovil gornjesavinjsko vojno področje s komandami mest v Gornjem Gradu, na Ljubnem in v Lučah; k tem je treba prišteti še komando mesta Solčava. Za gorenjski predel je tedaj štab cone ustanovil moravško vojno področje, kozjansko vojno področje in najkasneje pohorsko. V okviru kozjanskega vojnega področja so bile komande mest Jurklošter, Planina, Ptljstanj in Kozje. Za gorenjski predel IV. operativne cone pa je konec avgusta 1944 bilo ustanovljeno kamniško-zasavsko vojno področje, ki je vključilo območje dotedanega moravškega vojnega področja.⁴²

Na Štajerskem so bila torej ustanovljena tri vojna področja: gornjesavinjsko, kozjansko in pohorsko. Na Pohorju sta pričeli delovati komandi mest Sv. Lovrenc in Ribnica po osvoboditvi teh krajev, komanda pohorskega vojnega področja pa je, kot kažejo ohranjeni dokumenti, začela delovati v začetku novembra 1944, ko pohorskega svobodnega ozemlja ni bilo več. Štab IV. operativne cone je 2. novembra 1944 — na dan, ko so Nemci zavzeli Sv. Lovrenc in Ribnico — v zvezi z ustanovitvijo komande pohorskega vojnega področja imenoval komandanta, političnega komisarja in namestnika komandanta tega področja.

Komande področij, pri katerih so ustanovili razne odsčke, so bile najprej neposredno podrejene štabu IV. operativne cone, nato pa jih je povezovala vojna oblast IV. operativne cone. Območji gornjesavinjskega in kozjanskega vojnega področja sta bili dovolj jasno opredeljeni, območje pohorskega vojnega področja pa je vojna oblast IV. operativne cone 19. novembra 1944, ko je tej komandi ukazala, da mora takoj kreniti na svoj sektor, opredelila precej

⁴⁰ Zbornik NOV, VI/14, dok. št. 42 in VI/15, dok. št. 13 in 63; Ikovle — Linasi, Koroško partizansko zdravstvo, str. 30—31; Terčak, Partizansko šolstvo, str. 200.

Ko je štab Koroške grupe odredov 11. junija 1944 ukazal ustanovitev komande solčavsko-logarskega področja je na začetku ukaza navedel: »Vsled dosedaj izredno redke kontrole okupatorja na področju med državno mejo in Savinjskimi Alpami postavljamo v cilju organiziranja zaledja našim operativnim edincem, ki operirajo severno od državne meje, komando solčavsko-logarskega področja.« Po februarju 1944, ko je okupator opustil svojo orožniško poslojanko v Solčavi je lerej še skušal obvladovati kot polsvobodno ozemlje, od ustanovitve komande področja v prvi polovici junija 1944 pa kol svobodno ozemlje. Po okupatorjevem dokumentu so partizani sredi junija 1944 porušili župnijsko poslopje v katerem je bila prej orožniška postojanka in minirali leseni mosti prek Savinje (Pregled banditske dejavnosti za čas od 1. do 30. junija 1944, AIZDG, 176/IV). Tudi ta podatek potrjuje tezo, da je bilo solčavsko območje pravo svobodno ozemlje od junija 1944 naprej.

⁴¹ Zbornik NOV VI/15, dok. št. 21.

⁴² Zbornik NOV VI/15, dok. št. 58 in 63; dopis štaba 4. operativne cone z dne 24. 10. 1944 komandi pohorskega vojnega področja, AZ KS Mozirje; odredba štaba 4. operativne cone z dne 2. 11. 1944 o poslavlilvah in premeštilvah poveljniškega kadra v zvezi z ustanovitvijo pohorskega vojnega področja, AZ KS Mozirje; dopis komande kamniško-zasavskega vojnega področja z dne 15. 11. 1944 komandi zgornjesavinjskega vojnega področja, AZ KS Mozirje; Sliplovšek, Slandrova brigada, str. 470—480.

ohlapno: »Vaš sektor ni samo teritorij Pohorja, kjer je trenutno pod močnejšo kontrolo sovražnika, ampak spada k Vašemu območju tudi teritorij v precej široki okolici Pohorja.«⁴³

Glavne naloge zalednih vojaških oblasti so bile povezane s partizansko mobilizacijo, z nadzorovanjem meja svobodnih ozemelj, s kontrolo gibanja prebivalstva, sodelovanjem pri obrambi svobodnih ozemelj in z obveščevalno službo, pri komandah vojnih področij so bili obveščevalni centri. Komande področij so morale skrbeti za zveze in spuščališča ter letališče v Gornji Savinjski dolini. Zaledne vojaške oblasti so imele pomembne naloge tudi na gospodarskem področju. Skrbeti so morale za prehrano patrolj in funkcionarjev na službenih potovanjih, skrbeti za okrevance, premične bolnišnice, ustanavljati delavnice in drugo. Pri vojni oblasti je bil tudi ekonomski odsek, pri komandah področij so bili intendantski oficirji. Na gospodarskem področju so morale zaledne vojaške oblasti sodelovati z gospodarskimi komisijami. Velja še omeniti, da so zaledne vojaške oblasti morale skrbeti tudi za zdravstvo in higieno ter prevzeti nekatere naloge v zvezi s sodstvom.

Gornjesavinjsko vojno področje je bilo zadolženo tudi za sodelovanje pri protiletalski obrambi. Za to obrambo so morale po ukazu štaba IV. operativne cone z dne 18. novembra 1944 skrbeti vse tiste operativne enote cone, ki so se zadrževale v Gornji Savinjski dolini in komanda gornjesavinjskega vojnega področja, ki ji je štab cone ukazal, da mora organizirati protiletalsko obrambo tako, da bodo komande mest Gornji Grad, Ljubno in Luče na primernih položajih, ki jih je določil štab cone, imele podnevi protiletalsko obrambo. Komanda mesta Gornji Grad je npr. morala postaviti dva puškomitraljeza in težko bredu pri Sv. Florijanu in še na dveh položajih po eno lahko strojnico.

Nemške ofenzivne operacije konec 1944. leta, ki so med drugim uničila svobodna ozemlja, so narekovale štabu IV. operativne cone, da je 22. decembra 1944 ukinitil gornjesavinjsko in kamniško-zasavsko vojno področje ter ustanovil kamniško-savinjsko vojno področje s štirimi komandami mest. Nemške ofenzivne akcije so dejansko onemogočile delovanje zalednih vojaških oblasti, a nekaj časa so nekateri organi teh oblasti še delovali. Tako je npr. komanda mesta Sv. Lovrenc na Pohorju, ki je 21. januarja 1945 štela šestinštirideset ljudi, kljub temu da je dobila konec januarja 1945 ukaz, da se mora priključiti Serčerjevi brigadi, nekaj časa še kar ostala na svojem območju. Lahko bi rekli, da je šlo za posebno vrsto skrivaštva.

Zaledne vojaške oblasti so imele kar razvejano organizacijo. Tako je npr. pohorsko vojno področje 24. novembra 1944 štelo sto petnajst ljudi. Dne 11. novembra je to področje imelo 8 angleških puškomitraljevov, 14 brzostrelk, 7 pištol oziroma revolverjev, 85 pušk raznega izvora in še nekaj ročnih bomb. Tudi sicer je bil aparat vojaških zalednih oblasti z različnimi odseki kar številčen.⁴⁴ V zvezi z navedenimi številkami je treba upoštevati, da je pohorsko vojno področje imelo le dve komandi mest.

Svobodna ozemlja so vsekakor bila pomembna za narodnoosvobodilni boj na Stajerskem, še zlasti pa njihov nastanek. Ne bi pa bilo prav, če bi njihov pomen obravnavali ločeno od nekaterih težav in nekaterih slabosti, ki so se

⁴³ Glej op. 43; dopis štaba 4. operativne cone z dne 17. 11. 1944 komandi pohorskega vojnega področja, AZ KS Mozirje; Naredba vojne oblasti 4. operativne cone z dne 19. 11. 1944 komandi pohorskega vojnega področja, AZ KS Mozirje. V AZ KS Mozirje je kar dosti dokumentov vojne oblasti 4. operativne cone, komand vojnih področij in komand mest na območju 4. operativne cone. Leta 1988 je AZ KS Mozirje izvrinike teh dokumentov predala AIZDG.

⁴⁴ Glej op. 42 in 43; Odredba štaba 4. operativne cone z dne 18. 11. 1944 o organizaciji protiletalske obrambe v Gornji Savinjski dolini, AZ KS Mozirje; Dnevni raport komande zaščitne čete pohorskega vojnega področja z dne 24. 11. 1944 o številčnem stanju, AZ KS Mozirje; Številčno stanje orožja pohorskega vojnega področja dne 11. 12. 1944, AZ KS Mozirje; Zbornik NGV, VI/18 dok. št. 14; Ževart, Lackov odred, str. 374—376.

pojave v zvezi s svobodnimi ozemlji in ločeno od posledic njihovega uničenja. Prehrabene težave v Gornji Savinjski dolini smo že omenili. Nekaj vrto-
glavice zaradi velikih uspehov pri izbojevanju svobodnih ozemelj je le bilo. To se je pokazalo predvsem pri propagandni dejavnosti osvobodilnega gibanja, ki je veliko gradila na svobodnih ozemljih. Odbori OF in narodnoosvobodilni odbori na terenu so sicer smotno in uspešno ter v skladu z razmerami opravljali svoje naloge, a po nastanku svobodnih ozemelj se je tudi na Štajerskem pojavila bolezen odsekovstva in uradovanja. Določale so se naloge, ki niso bile v skladu z dejstvom, da vojna še traja in z možnostjo, da bo okupator skušal uničiti svobodna ozemlja. Nižji organi narodnoosvobodilnega gibanja, in to na svobodnih in tudi na polsvobodnih ter okupiranih območjih, so dobivali navodila za popisovanje raznih stvari. Popisovati pa so morali ne le organi OF in NOO, ampak tudi vojaške ustanove. Tako so npr. obveščevalci Lackovega odreda, ki so delovali severno od Drave, jeseni 1944 dobili ukaz, naj zbirajo podatke o mesarijah, mlinih itd. V številnih primerih so bili organi narodnoosvobodilnega gibanja, ki so delovali neposredno na terenu, dovolj razumni, da niso obremenjevali svoje dejavnosti in svojih sodelavcev z ne najbolj potrebnimi opravili. V dokumentih partizanskega izvora in tudi v pričevanjih je zapisano, da se je v času svobode v Gornji Savinjski dolini nabralo precej takih ljudi, ki tam niso bili nujno potrebni. Mira Svetina-Vlasta, ki jo je centralni komite KPS poslal na Štajersko, je v poročilu, ki ga je napisala 20. januarja 1945, omenjale »balast«, ki se je zbral v Gornji Savinjski dolini. Razne nepravilnosti na gornjesavinjskem svobodnem ozemlju je opazil tudi major dr. Robert Kukovec, šef kirurške ekipe IV. operativne cone, ki so ga Nemci aprila 1945 ubili. V svojih zapiskih je opisal tudi začetek nemške ofenzive proti Gornji Savinjski dolini in v zvezi z boji brigad IV. operativne cone omenil tudi tole: »Sovražni pritisk je vedno hujši, vreme vedno slabše. Konec novembra je — začetek decembra. Po vrhovih je že sneg, v dolinah blata, kolikor hočeš in stalno dež, stalno borbe. Uboge naše brigade! Premraženi, lačni in goli prihajajo ranjeni do nas. Človek se vprašuje, kje je vsa ta oprema, ki jo nam mečejo v zadnjih časih Angleži v precejšnji količini. Pri brigadah ni videti velikega izboljšanja. Pri nas v Lj. (na Ljubnem — op. M. Ž.) se seveda spreheja nekoliko gospodov in gospodičen v novih uniformah. In človek bi nehote posumil, da je vsaka taka uniforma požrla tri zimske plašče. Enega za jopič, drugega za hlače in tretji — no ta je ostal zvest svojemu namenu in služil kot plašč.« Ob Kukovčevem pisanju velja omeniti, da so se med prebivalstvom in tudi partizani širile govorice, da so Nemci, potem ko so zavzeli Gornjo Savinjsko dolino, zaplenili dosti raznega blaga v partizanskih skladiščih. Sicer pa je tudi Mira Svetina-Vlasta v že omenjenem poročilu navedla, da je »Švabom padlo zelo veliko materiala v roke«. Velja še omeniti, da je na svobodnih ozemljih le prišlo do delne dekonspiracije raznih narodnoosvobodilnih ustanov in seveda tudi najbolj aktivnih sodelavcev narodnoosvobodilnega gibanja.⁴⁵

Na svobodnih ozemljih je prišlo tudi do raznih težav glede pristojnosti političnih organizacij NOG, odborov OF in NOO na eni strani in zalednih vojaških oblasti na drugi strani. Lahko bi rekli, da je po nastanku svobodnih ozemelj, če upoštevamo delovanje vseh oblastnih, političnih in vojaških ustanov, le prišlo do preorganiziranosti na nekaterih področjih delovanja osvobodilnega gibanja.

⁴⁵ Poročilo Mire Svetine-Vlaste z dne 20. 1. 1944. Vidi Tomšičevi, A. CK ZKS; zapisnik seje okrožnega komiteja KPS Celje, ki je bila 11. in 12. marca 1945, ATZDG, f. 654; Zbornik dokumentov in podatkov sanitetne službe v narodnoosvobodilni vojni na Slovenskem 1941—1945, Ljubljana 1984 (odslej Zbornik sanitetne službe), dok. št. 16 (gre za zapiske dr. Roberta Kukovca za čas od konca novembra 1944 do konca aprila 1945); življenjepis dr. Roberta Kukovca. AMNOM.

Razne pomanjkljivosti in zlasti še pretirano uradovanje so doživljale kritiko. O boleznih odsekovstva je 20. novembra 1944 poročal tudi Franc Leskošek-Luka, ki je bil tedaj v Gornji Savinjski dolini. O tem, da se je na svobodnem ozemlju v Gornji Savinjski dolini precej časa izgubilo z raznimi upravnimi posli, so ugotavljali tudi na seji okrožnega komiteja KPS Celje 11. in 12. marca 1945.⁴⁶

Navedli smo nekatere pomanjkljivosti, ki so bile povezane z obstojem svobodnih ozemelj, a hkrati moramo poudariti, da na štajerskih svobodnih ozemljih zaradi splošnega stanja narodnoosvobodilnega boja do kakih večjih napak ni moglo priti in tudi ni prišlo, in še zlasti ne do takih, kakršne so se dogodile na prvem večjem svobodnem ozemlju v t. i. Ljubljanski pokrajini 1942. leta. S tem v zvezi velja omeniti, da je zaradi nekaj nepravilnih aretacij, ki jih je zakrivil obveščevalni center Bračičeve brigade v Paki pri Velenju, partijski komitej 14. divizije že maja 1944 ostro nastopil proti tem nepravilnostim in pri tem v svoji okrožnici poudaril, da se na Štajerskem ne smejo ponavljati napake, ki so se dogodile v Suhi krajini 1942. leta.^{46a}

Za narodnoosvobodilni boj na območju pokrajinskega odbora OF na Štajerskem in IV. operativne cone je imelo hude posledice uničenje svobodnih ozemelj, ki so dosegla največji obseg sredi septembra 1944. Zaradi velikega razmaha narodnoosvobodilnega boja na Štajerskem in svobodnih ozemljih v tej pokrajini bi bilo treba tedaj pričakovati sovražnikovo reakcijo še zlasti zaradi tehle razlogov:

Štajerska svobodna ozemlja so bila na območju, ki so ga nacisti imeli za del svojega rajha in so v marsičem tako tudi ravnali, četudi formalne priključitve Spodnje Štajerske k nemškemu rajhu ni bilo. Kozjansko in pohorsko svobodno ozemlje sta bila zelo blizu pomembnih okupatorjevih prometnic. Svobodna ozemlja na Štajerskem so bila še v času, ko je vsa Slovenija in seveda tudi Štajerska postajala zaledje velikih front v neposrednem zaledju obrambnih črt, ki so jih pričeli Nemci graditi jeseni 1944 tudi na Štajerskem. Kot je znano, so Nemci prav prek območja IV. operativne cone načrtovali umik svojih velikih enot.

Upoštevati pa je bilo treba tudi to, da je bila moč IV. operativne cone zaradi odhoda Šlandrove in Zidanškove brigade na Dolenjsko ob istočasni razširitvi operativnega območja IV. operativne cone bistveno oslABLJENA. Aktivna obramba svobodnih ozemelj zaradi odhoda dveh brigad na Dolenjsko ni mogla biti več dovolj intenzivna, na frontalno obrambo svobodnih ozemelj pa itak ni bilo mogoče misliti. Zidanškova in Šlandrova brigada sta odšli na območje VII. korpusa 12. oktobra 1944. Temu odhodu je kmalu sledil vdor okupatorjevih enot na gornjesavinjsko svobodno ozemlje. Šlo je vsekakor tudi za poizkus zavzetja tega ozemlja, ki pa so ga enote IV. operativne cone po ostrih bojih odbile. Sicer pa je okupator na Štajerskem pričel s sistematičnimi akcijami proti svobodnim ozemljem v drugi polovici oktobra 1944, in to na Pohorju. Pri načrtovanih operacijah svoje bojne skupine je polkovnik dr. Egon von Treack upošteval želje šefa civilne uprave na Spodnjem Štajerskem in zveznega vodje Štajerske domovinske zveze. Ta dva sta hotela čimprej ofenzivne akcije na Pohorju in na Kozjaku.

V začetku oktobra so bile na Pohorju vse tri brigade 14. divizije. Bračičeva je v noči na 11. oktober vdrla v Slovensko Bistrico in nato, kot smo že omenili, napadla tudi postojanko na Zgornji Polskavi. Zaradi odhoda Zidanškove in Šlandrove brigade na Dolenjsko ni bilo mogoče, da bi se brigade

⁴⁶ Olej op. 45.

^{46a} Okrožnica partijskega komiteja 14. divizije z dne 14. 5. 1944 sekretarjem brigad 14. divizije, A CK ZKS.

14. divizije dalj časa zadrževale na vzhodnem Štajerskem in na Pohorju. Prva ga je zapustila Tomšičeva brigada.

Nemška ofenzivna akcija na Pohorju se je začela 18. oktobra 1944. Dejavnost nemških enot na Pohorju pred to akcijo je Treecck označil za »Kleinkrieg«. Enote Treecckove bojne skupine na Pohorju niso naletele na večji odpor in so 20. oktobra vdrle v Ribnico in Sv. Lovrenc, a so se potem iz teh krajev znova umaknile. Naslednjega dne so na Pohorju zadale hujši udarec 1. bataljonu Šercerjeve brigade in bataljonu borcev Kozjanskega odreda. Šercerjeva brigada je bila edina od enot 14. divizije v času nemške ofenzive na Pohorju, Bračičeva brigada ga je namreč prav v začetku nemške ofenzive zapustila.

Nemške enote so v času ofenzive na območju okupatorjevih občin Slovenske Konjice, Zreče in Vitanje odpeljale s hribovitih kmetij živino in živež. Začele so torej ropati, kar je bila ena glavnih nalog nove sovražnikove akcije na Pohorju v novembru 1944.⁴⁷

Nemci niso bili zadovoljni z rezultati operacije na Pohorju v drugi polovici oktobra in so še pred njenim koncem začeli pripravljati novo generalno čiščenje Pohorja. Na posvetu s svojimi oficirji je polkovnik Treecck 25. oktobra povedal, da mora biti Pohorje očiščeno partizanov in da mora nova akcija na Pohorju temeljiti na povsem novih osnovah. Te nove osnove so bile dogovorjene s predstavniki šefa civilne uprave in zveznega vodje Štajerske domovinske zveze. Šlo je za to, da bi partizanskim enotam onemogočili zadrževanje na Pohorju in zato so hoteli Nemci s Pohorja odpeljati živino, poljedelske pridelke, a tudi obrtniške in industrijske izdelke in zajeti moške do 60. leta starosti. K nemški odločitvi o novi pohorski akciji je pripomoglo tudi predvidevanje, da se bodo na Pohorje spustile zavezniške padalske enote. Nova nemška ofenziva na Pohorju je trajala od začetka do konca novembra 1944. V času te ofenzive so Nemci obnovili svoje postojanke in svojo upravo na Pohorju in odpeljali s Pohorja zelo veliko živine in živil. Pri tem je z vojaškimi enotami sodeloval aparat šefa civilne uprave in Štajerske domovinske zveze. V začetku ofenzive so nemške enote napadle Pohorsko četo Lackovega odreda, ki je štela sedeset borcev, pri Šmartnem na Pohorju in ji prizadele večje izgube. V drugi polovici novembra so se s Treecckovimi enotami na Pohorju spopadli bataljoni Tomšičeve brigade. Dne 26. novembra se je glavnina Tomšičeve brigade v Kotu spopadla z dvema nemškima kolonama in ju po hudem boju pregnala. Nemške enote so v novembru prečesale severno in južno stran Pohorja, nepregledan pa je ostal mislinjski del Pohorja, kjer so morale Treecckove enote konec novembra oditi s Pohorja zaradi ofenzive proti Gornji Savinjski dolini, vmes pa so opravile še ofenzivo proti Lackovemu odredu na Kozjaku. Po ofenzivi je Treecck trdil, da je bil z generalnim čiščenjem Pohorja dosežen popoln uspeh v političnem, gospodarskem in vojaškem pogledu. Mi bi rekli, da so Nemci dosegli uspeh predvsem pri ropanju. Aretirali so tudi precej sodelavcev NOG in vsekakor prizadeli znatno škodo osvobodilnemu gibanju, vendar pa učinki nemške ofenzive na Pohorju niso bili globlji in trajnejši. Osvobodilno gibanje se je na pohorskem območju proti pomladi 1945 znova naglo krepilo.

Že 2. novembra 1944 so nemške enote vdrle v Sv. Lovrenc in Ribnico in od začetka novembra pohorskega svobodnega ozemlja ni bilo več. Obstajalo je torej nekaj dni več kot dva meseca oziroma sorazmerno kratek čas. Če pa upo-

⁴⁷ Poročilo bojne skupine Treecck o akciji na Pohorju od 15. oktobra do 30. novembra 1944, kopija v AMNOM (poročilo je objavljeno v Zborniku NOV, VI/17, dok. št. 142); Zbornik NOV VI/16, dok. št. 149; Mikuz, Pregled zgodovine NOR, VI, knjiga, str. 683–685; NOV na Slovenskem, str. 792–794 in 896–903; Tone Ferenc, Sklepné operácie za osvoboditev Slovenska, v: Osvoboditev Slovenije, str. 113; Ževart, Vojaška dogajanja na Pohorju; Penič, Partizansko Pohorje, str. 28–29.

števamo lego pohorskega svobodnega ozemlja in pomen Pohorja za narodno-osvobodilno gibanje in okupatorja oziroma izpostavljenost svobodnega ozemlja na Pohorju ter dejstvo, da so enote 14. divizije po razbitju nemških postojank na Pohorju sodelovale v bojih za razširitev svobodnih ozemelj na Kozjanskem in v Gornji Savinjski dolini ter se nato bojevale na vzhodnem in jugovzhodnem predelu Stajerske, v Šaleški dolini, a tudi v zahodnih predelih IV. operativne cone ob Savinji in tja do Save ter da je glavšina Lackovega odreda od 22. septembra 1944 bila na območju severno od Drave, je vendar pohorsko svobodno ozemlje obstajalo kar za čuda dolgo. Na pohorskem svobodnem ozemlju namreč ni bilo kake stalne omembe vredne partizanske vojaške sile oziroma ni bilo enote, ki bi lahko zavrnila resnejši nemški napad. Lahko bi rekli, da je sovražnik menil, da je imelo pohorsko svobodno ozemlje močnejšo obrambo, kot je dejansko bila. Vsekakor je bila od pozne jeseni 1944 učinkovita predvsem aktivna obramba svobodnih ozemelj. Le z intenzivno dejavnostjo enot IV. operativne cone na širokem območju si lahko razložimo to, da okupator ni mogel že prej, kot jih je, uničiti najbolj izpostavljenih svobodnih ozemelj.⁴⁹ V Gornji Savinjski dolini pa je bila oktobra učinkovita tudi neposredna obramba svobodnega ozemlja.

Dne 21. oktobra 1944 so proti svobodnemu ozemlju v Gornji Savinjski in v Zadrebški dolini pričele prodirati nemške in domobranske enote. Zoperstavile so se jim Tomšičeva brigada, 1. bataljon 3. brigade VDV in podoficirska šola IV. operativne cone, Kamniško-zasavski odred pa je na Gorenjskem izvajal razbremenilne akcije. Bračičeva brigada je najprej varovala svobodno ozemlje s koroške strani, nato pa s Tomšičevo brigado sodelovala v bojih za obrambo svobodnega ozemlja. V dneh od 21. do 25. oktobra je prišlo do hudih bojov. Sovražnik je oplenil nekaj naselij, požgal nekaj krajev, a se je nato moral umakniti v izhodiščne položaje. Zaradi aktivne obrambe svobodnega ozemlja je Bračičeva brigada v noči na 29. oktober 1944 napadla orožniško postojanko Šmartno v Tuhinjski dolini, ki je bila močno utrjena in je ni bilo mogoče zavzeti.

Štab IV. operativne cone je ob zaključku bojov v Gornji Savinjski dolini sklepal, da je šlo verjetno za zadnji poizkus nemškega prodora na gornjesavinjsko svobodno ozemlje. To ni bila dobra ugotovitev. Tudi na kozjansko svobodno ozemlje je sovražnik vdiral že pred decembrom 1944. Največja sovražnikova vdora na to ozemlje sta bila neposredno po 15. juliju in 15. avgustu 1944. Bilo je še več manjših roparskih pohodov na kozjansko svobodno ozemlje.⁵⁰

Po končanib operacijah na Pohorju in Kozjaku so se sovražnikove enote usmerjale proti svobodnim ozemljem v Gornji Savinjski dolini in na Kozjanskem. V skoraj sočasnih ofenzivah Snežni metež in Divja svinja so nemške enote prečesale in zavzele gornjesavinjsko in kozjansko območje. Za ofenzivo proti svobodnemu ozemlju v Gornji Savinjski dolini so Nemci pritegnili še domobranske enote, za ofenzivo na Kozjanskem pa ustaške enote.

⁴⁹ Glej op. 47; Zevrt, *Stirinajsta na Stajerskem*, str. 43–49; Isti, *Lackov odred*, str. 170–173.

⁵⁰ Zbornik NOV, VI/17, dok. št. 17 in 25;

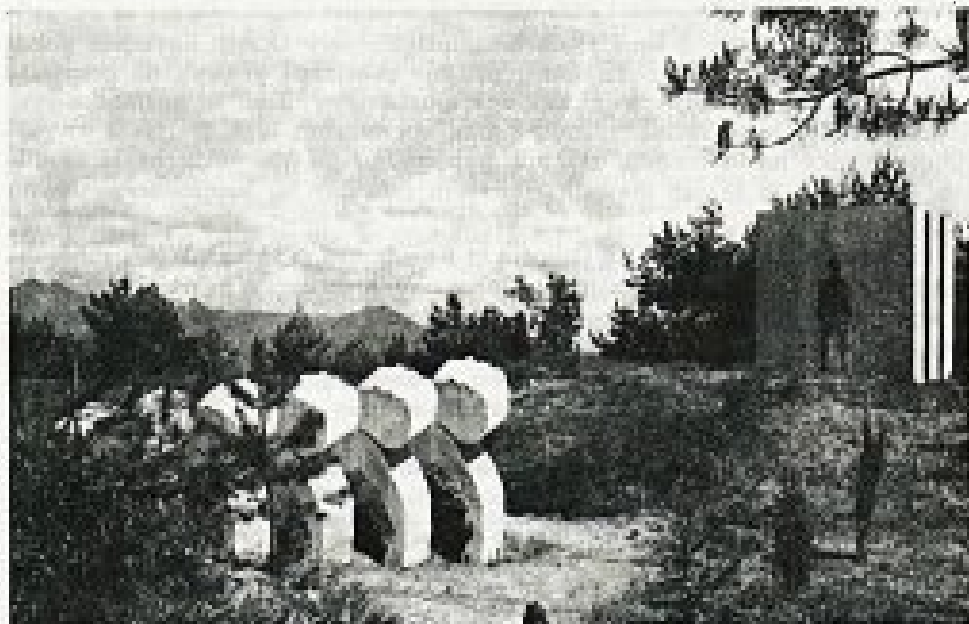
Fotografije požganih naselij v Gornji Savinjski dolini iz oktobra 1944, AZ KS Mozirja; NOV na Slovenskem, str. 792–793; Zevrt, *Stirinajsta na Stajerskem*, str. 49; Ferenc, *NOB na območju občine Krško*, str. 504; Mikuš, *Pregled zgodovine NOB*, IV. knjige, str. 599; Hriberšek, *Gornja Savinjska v luči NOB*, str. 245–246.

Štab 4. operativne cone je v »relaciji z dne 28. 10. 1944« o bojih od 21. do 25. 10. 1944 kritiziral oborožena komanda na osvobojenem ozemlju (gra vsekakor za komando gornjesavinjskega vojnega področja in njenih komand mest — op. M. Z.) ter še posebej Koroški odred, ker niso preprečili požiga Bočne, Šmartna ob Dretli in Solčeve.

O bojih za obrambo gornjesavinjskega svobodnega ozemlja oktobra 1944 je propagandni odsek pri štabu 4. operativne cone izdal broščuro z naslovom »Nova velika zmaga. Reportaže iz borb za obrambo osvobojenega ozemlja.« V broščuri je kar dosti zanimivih podatkov.

Neposredno pred začetkom nemške ofenzive proti gornjesavinjskemu svobodnemu ozemlju je štab 14. udarne divizije ukazal Bračičevi brigadi, naj napade nemško postojanko v Paški vasi. Tudi ta napad je bil, kot pogosti napadi enot 14. divizije na progo Celje—Velenje, neposredno v zvezi z aktivno obrambo svobodnega ozemlja v Gornji Savinjski dolini. Postojanko je v noči na 28. november napadel 4. (jurišni) bataljon Bračičeve brigade, 2. in 3. bataljon sta zavarovala napad v smeri proti Spodnji Savinjski dolini, v smeri proti Šoštanju pa enote Šerčerjeve brigade. Napad na postojanko v Paški vasi v času, ko so Nemci na tem območju in še zlasti v Šoštanju že zbirali sile za svojo ofenzivo in so lahko poslali postojanki pomoč, ni uspel.

Okupator je v jeseni 1944 ustanovil zaščitno območje Spodnja Štajerska in ga razdelil na šest zavarovalnih odsekov. Konec novembra je pričel zbirati svoje sile v Šaleški in Spodnji Savinjski ter v Mežiški dolini, a tudi na Gonenjskem za ofenzivo proti Gornji Savinjski dolini. Štab IV. operativne cone je bil obveščen o koncentraciji sovražnikovih enot, a ni v celoti spoznal okupatorjevih namenov, saj je še 6. decembra 1944 poročal, da je zbiranje nemških enot v zvezi z akcijami enot IV. operativne cone in z zavarovanjem proge Celje—Dravograd. Vendar so bile v začetku nemške ofenzive vse brigade 14. udarne divizije razporejene na območju med Pako in Gornjo Savinjsko dolino. Bile so torej tam, kjer so nemške enote začele prodirati proti Gornji Savinjski dolini. Dne 1. decembra 1944 so začeli Nemci iz dolinc Pake med Penkom in Šmartnim ob Paki ter iz Šoštanja močneje prodirati proti položajem Bračičeve in Šerčerjeve brigade in s topništvom obstreljevati partizanske položaje. Začeli so se boji na črti Slatine — Gneč — Tajna — Skorno — Št. Florjan — Bele Vode — Kramarica. Do bojev je prišlo v Št. Florjanu pri Šoštanju in zlasti v Skornem, ter pri Gneču, kjer so zadrževale Nemce enote Šerčerjeve in Bračičeve brigade. Sovražnik je ves čas s topništvom obstreljeval položaje Šerčerjeve brigade. Po

Ponik v Skornem pri Šoštanju (blizu cerkve sv. Antona), kjer je Šerčerjeva brigada v začetku decembra 1944 branila svobodno gornjesavinjsko ozemlje

okupatorjevemu poročilu so se partizanske enote na območju Skornega borile po pravih pozicijskega vojskovanja in štiri dni odbijale nemške napade in jih je bilo mogoče prisiliti k počasnemu umiku le s pomočjo težkega topništva. Po bojih na omenjeni črti so se razvili boji v severozahodnem predelu Saleške doline.

Okupatorjeve enote so 5. decembra 1944 zavzele Mozirje in Nazarje in nato 10. decembra začele splošni napad na preostalo svobodno ozemlje v Gornji Savinjski in v Zadrebki dolini, in to iz savinjske, koroške in iz kamniške smeri. Šlo je za ofenzivo v večjem obsegu, za ofenzivo Snežni metež, ki jo je vodil višji SS in policijski vodja v 18. vojaškem okrožju in vodja operativnega štaba za uničevanje band v Ljubljani Erwin Rösener.

Glavni štab NOV in POS je 1. decembra 1944 po radijski zvezi štabu IV. operativne cone naročil, da svobodnega ozemlja ni treba braniti za vsako ceno in naj se njegove enote posvetijo predvsem mobilizaciji, ki je pomembnejša kot obramba svobodnega ozemlja. Glavni štab je 7. decembra znova opozoril štab IV. operativne cone, naj ne brani za vsako ceno svobodnega ozemlja. V skladu s smernicami glavnega štaba NOV in POS je štab cone poslal Šercerjevo in Bračičevo brigado v napade na prometne zveze in mobilizacijsko dejavnost. S Tomšičevo brigado, enotami 3. brigade VDV, Kamniško-zasavskega, Koroškega odreda, gornjesavinjskega vojnega področja in s podoficijsko šolo pa je sklenil zadrževati sovražnika. Okupatorjeve enote so 13. decembra najprej vdrle v Luče, nato pa še na Ljubno in v Gornji Grad, od konca decembra naprej pa so začele čistiti ozemlje proti Savi, na katerega sta se 24. decembra z Dolenjske vrnili oslabiljeni Šlandrova in Zidanškova brigada. Tomšičeva in druge enote so se pomikale proti Tuhinjski dolini in Moravškemu. Pred tem je imela Tomšičeva brigada hude boje na območju Gornje Savinjske doline.⁴⁴

Sredi decembra je bilo torej gornjesavinjsko svobodno ozemlje dokončno uničeno. Prav v zvezi z obrambo tega svobodnega ozemlja je prišlo do najhujših bojov med enotami IV. operativne cone in nemškimi enotami, na območju Kozjanskega ni bilo v času nemške ofenzive tako številnih in tako velikih spopadov.

Nemška ofenziva na Kozjanskem se je začela 9. decembra 1944 s prodori več sovražnikovih kolon proti središču svobodnega ozemlja. Sovražnik je kmalu zavzel večje kraje na Kozjanskem in obnovil svoj nadzor nad večino prej svobodnega ozemlja. Nemške ofenzivne akcije so povsod močno prizadele civilno prebivalstvo. Na Kozjanskem je sovražnik na veliko požgal. Največ naselij je požgal v okraju OF Pilštanj, kjer so požgali kar okrog sedemdeset odstotkov naselij. Nad prebivalstvom so se kruto znašale še zlasti ustaške enote. V času nemške ofenzive na Kozjanskem je tja iz Zadrebke doline prispela Bračičeva brigada in se je že 12. decembra spopadla s sovražnikom, štiri dni kasneje pa je skušala pregnati okupatorjevo posadko s Planine pri Ševnici. Po poročilu štaba Bračičeve brigade je imel sovražnik v boju za Planino hude izgube, a Bračičeva brigada sovražnika iz tega kraja le ni mogla pregnati.

Zanimivo je, da je okupatorjevo propagandno glasilo, namenjeno prebivalstvu na Kozjanskem, sredi februarja 1945 pisalo, da se tudi v republiki Bohor že maje rdeči stolček in da je potreben le še manjši sunek, da se bo bohorska republika dokončno podrla. Potemtakem je okupator sodil, da svobodno ozemlje na Kozjanskem sredi februarja 1945 še ni bilo dokončno uničeno. V celoti

⁴⁴ Zbornik NOV, VI/17, dok. št. 87, 88, 89 in VI/18, dok. št. 4 in 88 ter 121; NOV na Slovenkem, str. 396—391; Zevart, NOB v Šaleški dolini, str. 876—873; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 318—321; Fajdiga, Zidanškova brigada, str. 307—328; Ferenc, NOB na območju občine Krško, str. 322—326; Mrvič, Kozjansko v NOB, str. 231.

pa vendar velja, da od konca 1944 leta naprej na Štajerskem ni bilo več svobodnih ozemelj.⁵¹

Nemške ofenzivne akcije na Štajerskem je spremljalo hudo okupatorjevo nasilje. Omenili smo ropanje in požiganje. Okupator je izvajal tudi obsežne aretacije in prisilno mobiliziral delovno silo za gradnjo utrjenih črt. Za obdobje nemških ofenzivnih akcij oziroma za celotno obdobje od jeseni 1944 pa do konca vojne za Štajersko ni značilen le povečani okupatorjev vojaški pritisk; hkrati z njim se je večalo tudi okupatorjevo nasilje, ki je po letu 1942 doseglo svoj drugi vrhunec. Decembar je bil, kar se tiče okupatorjevega nasilja na Štajerskem, najhujši mesec v letu 1944. V tem mesecu je okupator v raznih krajih petkrat streljal talce in skupaj ustrelil sedeminpetdeset sodelavcev osvobodilnega gibanja in zajetih partizanov — torej dva več kot vse 1943. leto. V štirih mesecih leta 1945 je okupator v objavljenih skupinskih usmrčitvah usmrtil dvestopetinsedest ljudi. Ob navedenih žrtvah pa je treba povedati še to, da je okupator od decembra 1944 do konca vojne pobil največ ljudi zunaj objavljenih usmrtitev. Na razne načine so pobili precej več ljudi, kot jih je bilo ustreljenih ali obešenih v z razglašeni objavljenih skupinskih usmrtitvah. Okupatorjeve enote so pobijale ranjene in druge partizane, a tudi civiliste.⁵²

Hkrati z nemškimi ofenzivnimi akcijami je potekala okrepljena nacistična propagandna dejavnost. Anton Dorfmeister, okrožni vodja in deželni svetnik v okupatorjevem celjskem okrožju, je v svoji okrožnici z dne 19. januarja 1945 zapisal, da je treba izrabiti psihološko ugodni moment v času, ko so partizane zadeli hudi udarci. Po navedbah nemške propagande naj bi IV. operativna cona od srede oktobra 1944 do srede januarja 1945 izgubila 7408 borcev in bork — padlih, zajetih in tako imenovanih povratnikov. Ob navedeni številki pa so nacisti trdili, da so dejanske izgube IV. operativne cone še večje in da je v celoti IV. operativna cona izgubila najmanj 7500 partizanov. Od srede januarja do srede februarja 1945 pa naj bi po nacističnih trditvah našeli 195 mrtvih partizanov. Šlo je za veliko propagandno pretiravanje in po navedbah nacistične propagande so bile partizanske izgube tako velike, da bi enot IV. operativne cone ne bilo več. Res je, da so bile enote IV. operativne cone v času nemških ofenzivnih akcij močno oslabiljene, a v znatni meri zaradi pojava skrivaštva, ki je bila ena od posledic nemške ofenzive. Vendar je v znatni meri šlo začasne skrivače, ki so se prej ali kasneje vrnili v enote.

V zvezi z intenzivnejšo nacistično propagando po nemških ofenzivnih akcijah je okupator začel izdajati tudi propagandna glasila, ki so bila namenjena predvsem prebivalstvu Gornje Savinjske doline in Kozjanskega. Gornjesavinjčanom je bilo posebej namenjeno glasilo Rdeči raj, a tudi glasilo Prerोजना Savinjska dolina. Prebivalstvu na Kozjanskem je bilo namenjeno glasilo Pod sovjetsko zvezdo.

Ko smo omenjali povečano nacistično propagandno dejavnost, pa moramo hkrati poudariti, da je okupator javno priznal, da je večina prebivalstva v Gornji Savinjski dolini in na Kozjanskem, a tudi drugod sodelovala z narodno-osvobodilnim gibanjem in da so bila njegova intenzivna in dolgotrajna prizadevanja na političnopropropagandnem in drugih področjih neuspešna.⁵³

⁵¹ Pod sovjetsko zvezdo (okupatorjevo propagandno glasilo — op. M. Z.) z dne 16. 2. 1945.

⁵² Poslovilna pisma žrtev za svobodo, Maribor 1978, str. 10—16 in 419—441; Milan Ževart, Stranlee pri Frankolovem — Stranice 12. februarja 1945, Ljubljana 1981, b. p.

⁵³ Okrožnica okrožnega vodstva Štajerske domovinske zveze z dne 18. 1. 1945 (okrožnico je Anton Dorfmeister, okrožni vodja in deželni svetnik v okupatorjevem okrožju Celje poslal vsem krajevnim skupinam Štajerske domovinske zveze in županom celjskega okrožja), AMNOM. Primerki okupatorjevih propagandnih glasil Das Rote Paradies — Rdeči raj, Prerोजना Savinjska dolina (nemška izdaja glasila ima naslov Wiederaufbau in Sanntal) in Pod sovjetsko zvezdo so v AMNOM. Pri glasilu Rdeči raj je kot kraj izdaje navedeno Mozirje, pri glasilu Pod sovjetsko zvezdo pa Kozje. Prerोजना Savinjska dolina je izhajala v Celju.

Dr. Tone Ferenc v svojem prispevku NOB na območju občine Krško (str. 523) navaja tiskani letak, ki ga je v času sovražnikove ofenzive Divja svinja izdalo okrožno vodstvo Štajer-

Okupator se je po uničenju svobodnih ozemelj hvalil a svojimi uspehi in poudarjal, da je nemško vodstvo zopet gospodar celotne dežele (Spodnje Štajerske — op. M. Ž.). Dejansko pa okupator še zdaleč ni dosegel vsega, kar je nameraval. Predvsem ni mogel razbiti oziroma uničiti enot IV. operativne cone in ni mogel zadušiti narodnoosvobodilnega gibanja. Okupator tudi ni mogel v celoti vzpostaviti svojega oblastnega in političnega aparata na prej svobodnih ozemljih. Z navedenim v zvezi je tudi okupatorjev ukrep v Gornji Savinjski dolini, za katero so nacisti trdili, da je bilo v njej partizanstvo najbolj zakoreninjeno in so to prebivalstvu Gornje Savinjske in Zadrebke doline po svoji ofenzivi tudi očitali. Vendar je okupator prav za Gornjo Savinjako in Zadrebko dolino razpisal volitve v šestčlanske vaške odbore z odborniki za poljedelstvo in prehrano, za les in gozdarstvo, za obrt in gospodarstvo, za popravila in obnovo in za denarne zadeve; eden od odbornikov pa je bil zaplnikar. Razglas o volitvah je izdalo okrožno vodstvo Štajerske domovinske zveze za celjsko okrožje. Volilno pravico so imeli moški od 21. leta starosti. Proglas o volitvah se je končal z gesli in tudi s tem-le: »Vaša usoda, Savinjčani, leži v Vaših rokah. Kakor si boste poslali tako boste ležali!« Da bi okupator pokazal, da le ima on oblast v rokah, je bilo v razglasu o volitvah zapisano, da volitve pomenijo le predloge, ker bo izvoljene odbornike potrdil deželni svetnik celjskega okrožja. Volitve v vaške odbore (v razglasu hkrati piše o volitvah vaških odborov in vaških starih) so bile 14. januarja 1945. Dr. Robert Kukovec je v zvezi z odborom, ki je bil izvoljen na Ljubnem, zapisal, da je ta odbor pomagal pri preskrbi partizanskih ranjencev z živino oziroma z mesom in da so nemški vojaki na Ljubnem težje prišli do mesa kot partizani.⁵⁴ Kdor le malo pozna nacistični okupacijski sistem na Štajerskem, bo zlahka ugotovil, da so bile volitve 14. januarja 1945 v Gornji Savinjski dolini nekaj povsem izjemnega.

Okupator je v svojih ofenzivnih akcijah dosegel znatne uspehe in zadal narodnoosvobodilnemu gibanju hude udarce na vojaškem in političnem področju. Posledice nemških ofenzivnih akcij niso bile povsod enako hude. Zelo hude so bile v gorenjskem delu IV. operativne cone. Močno so bila prizadeta prej svobodna območja in zlasti še Kozjansko. V nekem pogledu pa je nemška ofenzivnost pustila posledice tudi v Zasavskih revirjih. Tja se je namreč vrnilo veliko število bivših partizanov. V celoti je nemška ofenzivnost močno odmevala med ljudmi. V nasprotju z jesenjo 1943, ko so na razpoloženje prebivalstva na Štajerskem vplivali predvsem škrti dogodki, so sedaj dogajanja na domačih tleh zasenčila vse drugo. Marširke je prišlo do preplaha in demoralizacije. Del prebivalstva se je zopet začel pokoravati okupatorjevim ukazom. Mira Svetina-Vlasta, ki jo je centralni komite KPS konec 1944. leta poslal na Štajersko, je 20. januarja 1945, ko je spoznala predvsem razmere v zahodnih predelih IV. operativne cone, poročala: »Aktiv in množice so bile zaverovane v svoje osvobojeno ozemlje, ko tega ni bilo več, se je podrla vse.« Trditev, da se je podrla vse, je bila močno pretirana. V neki meri je veljala le za določene

ške domovinske zveze v Brežicah in iz vsebine letaka citira tole: »Banditom ste bolj verjeli, kakor nam, pomagali ste jim pri njihovih zločinskih dejanjih proti redu vzpostavljenem po nemških oblasteh, in si s tem naložili težko breme. Banditom ste verjeli tadej, ko so vam v zadnjih minutih tednih povedali, da se mi, napovedanih ukrepov sploh ne bomo upali izvajati, ter sta še naprej ostali orodje v rokah banditov.«

⁵⁴ Razglas o volitvah vaških starih in vaških odborov je v AZ KS Mostarja. Okrožno vodstvo Štajerske domovinske zveze v Celju ga je izdalo v slovenščini in nemščini. V razglasu je med drugim o Gornjesavinjskih zapisano, da so se le-ti zaradi blagostanja, ki je nastopilo po nemški okupaciji oziroma »po osvoboditvi 1941. leta« prevzeli in postali naklonjeni hujšaški agitaciji OF. Taj ugotovitvi sledi tole: »In končno ste temu hujšanju verjeli, in preradi verjeli. Kajti le tako je bilo mogoče, da so nastopili dogodki 31. julija, 1. avgusta in 11. ter 12. septembra 1944. Delalo se je mnogo a OF in banditi in jim pomagalo, da so njihove banditake tolpe okupirale slabo zasedene kraja Frasnberg, Rietz, Lautsch, Lautsch in Oberburg (Mostarje, Brežica, Ljubno, Luče in Gornji Grad — op. M. Ž.). Čudeže ste pričakovali od OF — osvoboditve. Našim poskusom pokazati vam OF in banditstvo v pravi luči ste se smejali in jih poimenovali propagandna. Zbornik sanitetne službe, dok. št. 16.

predele. Posledice nemških ofenzivnih akcij je osvobodilno gibanje odpravljalo. Narodnoosvobodilne enote so se znova krepile. Velik del prebivalstva, vključenega v narodnoosvobodilni boj na Štajerskem, je še naprej sodeloval v tem boju. Če upoštevamo celoto dogajanj, je treba pritrditi oceni Borisa Kraigherja s konca decembra 1944. Kraigher, ki je bil v času nemških ofenzivnih akcij na območju IV. operativne cone, je konec decembra 1944 zapisal, da je nemška ofenziva resna, a da se civilno prebivalstvo kar dobro drži.⁵⁵

Na splošno velja trditev, da so bile enote IV. operativne cone od decembra 1944 pa kar tja do začetka meseca aprila 1945 v defenzivi, a to tudi zato, ker so bile močno zaposlene s poizkusi preboja na Dolenjsko, ki jim je bil ukazan. V zvezi z dogajanjem v Šaleški dolini, ki so podrobneje proučena, lahko trdimo, da zaradi številnih partizanskih akcij in bojov enot IV. operativne cone prebivalstvo na tem območju le ni čutilo, da bi šlo le za partizansko defenzivo. Enote 14. udarne divizije so tudi v času od začetka nemških ofenzivnih akcij do aprila 1945 opravile več dejanj, ki jih ne moremo prištevati med defenzivna.⁵⁶

Razpravljanje o svobodnih ozemljih na Štajerskem lahko zaključimo z ugotovitvijo, da so bila svobodna ozemlja najvidnejši izraz moči narodnoosvobodilnega gibanja in njegov velik dosežek v času velikega razmaha narodnoosvobodilnega boja na Štajerskem. Če upoštevamo celoto dogajanj, bi lahko rekli, da so v marsikaterem pogledu bila na Štajerskem za narodnoosvobodilno gibanje najbolj ustrezna polsvobodna ozemlja z množičnim osvobodilnim gibanjem. Razloge za navedeno trditev bomo navedli v prispevku o polsvobodnih ozemljih na Štajerskem.

FREE TERRITORIES IN STYRIA AT THE TIME OF THE NATIONAL LIBERATION STRUGGLE

Summary

After the definition of the free and the so-called half free territories at the time of the German occupation and the National Liberation Struggle in Styria the author states that the Partisan units could exist and operate without free territories in Slovene Styria, but they could not exist without any connection with the organisations of the liberation movement on the terrain, respectively without the support of the population. The Partisan units fought in Styria from July 1941 to May 1945 and among others they attacked and took in too posts of the German occupier already in the first years of the uprising, but before the year 1944 there were no real free territories in Styria. Before the free territories there were already half-free regions and for them it was characteristic that outside of the occupier's posts and fortifications except at the occupier's offensive actions, they were in command of the National liberation units and the Liberation Front of the Slovene nation, that a great majority of the population took part in the National Liberation Struggle, that in general the activity of the authoritative and political apparatus was made impossible there and that a great majority of the population fulfilled the instructions and orders of the Liberation Front and its committees.

The free territories in Styria were the result of the largest swing of the National Liberation Struggle in Styria from the end of April to November 1944. This swing made the reinforcement of the units of the fourth operative zone of the national liberation troops and the Partisan detachments of Slovenia possible and also the formation of new ones. The reinforced activity of the units of the fourth operative zone since April 1944 has been the introduction into their great offensivity, respectively into their operations for the liberation of territories in Styria. In operations,

⁵⁵ Poročilo Mire Svetina-Vlaste z dne 20. 1. 1945 vidi Tomšič; poročilo Borisa Kraigherja z dne 22. 11. 1944, A CK ZKS; Zevart, NOB v Šaleški dolini, str. 572-573 in 577. V okupatorjevem glasilu *Mitteilungen aus der Untersteiermark* z dne 10. 1. 1945 je povedano, da se je v okrožje Trbovlje vrnilo iz partizanov domov 750 ljudi, in to po večini rudarjev.

⁵⁶ Zevart, NOB v Šaleški dolini, str. 570-612; isti, *Stirinajsta na Štajerskem*, str. 52-61.

planned on a large scale, belonging to the greatest and most successful operations of the national liberation troops of Slovenia, the units of the fourth operative zone took numerous posts of the German occupier and fought out three rather extensive free territories; the territory of Upper Savinjska, of Kozjansko and of Pohorje. The first smaller free territories in Styria were established already in June, namely in Upper Savinjska dolina (valley of Savinja) (Solčava and the region of Logarska) and in Kozjansko in the region of Jurklošter. These two regions soon became part of wider free territories.

With real and false attacks on the posts of the occupier, with ambushes and securities and with the demolition of the occupier's thoroughfares the operations of the units of the fourth operative zone included an extensive region of Styria for the liberation of territories in Styria, a part of Upper Carniola and a part of Carinthia. It ran so that the national liberation units expanded and fortified the already fought out smaller free regions and so that they were connected with the active and manoeuvring defence of the already free regions. There were three main pushes of the fourth operative zone for fighting out free territories: in the first push from July 30th to August 2nd 1944 a greater part of the Upper Savinjska dolina (the valley of Savinja) and Zadrebka dolina (the valley of Dreta). In the night to the 23rd of August the free territory of Pohorje was fought out and it was expanded in September. In the third offensive push from September 10th to 12th the whole Upper Savinjska dolina (the valley of Savinja) was liberated, the free territory of Kozjansko was extended and fortified.

All the units of the fourth operative zone took part in the operations to fight out the free territories so or otherwise: the fourteenth division with the brigades of Tomič, Šercer and Bračić, the brigades of Šlander and Zidanek, which were connected by the operative staff, the detachment of Kozjansko the Carinthian group of detachments, respectively its East Carinthian detachment, the detachment of Pohorje and that of Kamnik—Zasavje (region beyond the Sava); but also the Styrian battalion of the Military National Security took part. After its formation the third brigade of the Military National Security took part in September.

The formation of free territories had a strong echo among the population and it influenced the still more active activity in the National Liberation Struggle, it promoted the Partisan mobilization and at the same time caused a rather considerable demoralization in the ranks of the enemy. All the authority on the free territories was taken over by the committees of the Liberation Front, in Upper Savinjska and Zadrebka dolina (valley of Savinja and Dreta) elections into the national liberation committees were held. The committees of the Liberation Front and the national liberation committees occupied themselves especially with solving the economic problems, with the social care, with the cultural-educational activities and in this frame especially with the schooling. After the formation of the free territories there were formed military authorities of the hinterland in Styria too. War regions for Upper Savinjska, Kozjansko and Pohorje were formed, to which the commands of the towns were submitted. The war region was taken over by the war authority of the fourth operative zone.

The Styrian free territories were in the region which the Nazis counted as a part of their Reich, though there was no formal annexation. They were on the thoroughfares which were very important for the German warfare, they were in the immediate hinterland of the defensive lines which the Germans began to build in Styria too in the autumn of the year 1944 and on the territory for which the German command planned the retreat for their big units. Because of this the German occupier wanted to destroy the free territories and also break the national liberation units. In the offensive actions from the second half of October to the end of the year 1944 the occupier destroyed the free territories in Styria — at the beginning of November the territory of Pohorje, in December that of Upper Savinjska and Kozjansko. But the German forces did not succeed in destroying the units of the fourth operative zone and also not to suffocate the Liberation Struggle. The German offensive actions were accompanied by a heavy terror which at the time from December 1944 to may 1945 reached its second summit after the year 1942.

POMENSKE FUNKCIJE NEDOLOČNIKA, NAMENILNIKA IN PASIVNIH KONSTRUKCIJ V KREMPLOVIH DOGODIVŠČINAH ŠTAJERSKE ZEMLJE

Marko Jesenšek*

UDK 808.63:929 Kremp A.

JESENŠEK Marko: Pomenske funkcije nedoločnika, namenilnika in pasivnih konstrukcij v Kremplovih Dogodivščinah štajerske zemlje. Časopis za zgodovino in narodopisje, Mambor, 59=24(1988)2, str. 200—216

Izvirnik v sloven., povzelek v nem., izvleček v sloven. in angl.

Na Slovenskem sta že v začetku 19. stoletja obstajala dva knjižna jezika: osrednjeslovenski in vzhodnoslovenski, zato so si jezikoslovci in pisarji prizadevali za poenotenje. Na vzhodu je k temu veliko pripomogel Anton Krempf, ki je začel zavestno osvajati osrednjeslovensko knjižno normo. Kljub temu pa je v Dogodivščinah štajerske zemlje ohranil tudi vzhodne posebnosti jezika, ki se pri glagolskih oblikah kažejo v značilnih pasivnih konstrukcijah in rabi nedoločnika ter namenilnika.

UDC 808.63:929 Kremp A.

JESENŠEK Marko: Denoting functions of the infinitive, supine and the passive constructions in Krempf's Dogodivščine štajerske zemlje. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 59=24(1988)2, p. 200—216

Orig. in Slovene, summary in German, synopsis in Slovene and Engl.

In Slovenia in the beginning of the 19th Century there were two formal languages: the Middle Slovene language and the Eastern Slovene language. Therefore the linguists and writers tried to make one. In the East Anton Krempf began consciously to bring in use general standards of the Middle Slovene language norms. In spite of this he preserved in Dogodivščine štajerske zemlje some idioms of the Eastern language, whose verbal forms were typical in some passive constructions and some of the infinitive and the supine forms.

Konec osemnajstega stoletja sta na slovenskem ozemlju obstajali dve knjižni normi: osrednjeslovenski in vzhodnoslovenski knjižni jezik. Prvi je imel že dvestoletno knjižno tradicijo, ki se je izoblikovala v času protestantizma, ko se je Trubar zavestno odločil za naddialektalno tvorbo gorenjskega in dolenskega jezika ter ljubljanskega govora, drugi pa se je oblikoval šele v osemnajstem stoletju v prevodih prekmurskih protestantov in nekaj let kasneje v delih prekmurskih in štajerskih katolikov.¹

* Marko Jesenšek, asistent za slov. jezik, Pedagoška fakulteta Maribor.

¹ Orožen Martina: Slovenski knjižni jezik in zaton pokrajinskih različic v prvi polovici 19. stoletja. Obdobje romanlike v slovenskem jeziku. Književnosti in kulturi, Ljubljana (Obdobja 2), str. 421—439.

Osrednjeslovenski knjižni jezik je v tistem času že doživel potrditev tako v cerkvenih kot tudi v posvetnih tiskih, medtem ko so se na vzhodu šele oskrbovali z najpotrebnejšimi cerkvenimi prevodi. Kljub temu pa se je tudi tam knjižni jezik zelo hitro izoblikoval, rezultat tega pa je bil prvi slovenski prevod Biblije¹ iz originala.²

Seveda pa pisna tradicija na vzhodu sega v zgodnejše čase, gotovo vsaj dvesto let pred prvo prekmursko tiskano knjigo. Danes je ohranjenih okoli sto prekmurskih cerkvenih pesmaric od šestnajstega stoletja naprej,³ na Štajerskem pa je prvi ohranjeni tekst iz leta 1570.⁴

Kratek pregled prvih najstarejših rokopisov in tiskov na vzhodu kaže, da sta v vzhodnoslovenskem knjižnem jeziku obstajali dve pokrajinski varianti: prekmurski knjižni jezik in vzhodnoštajerski. Vzroke za dvojnost je treba iskati v kulturnopolitičnih, zgodovinskih in geografskih okoliščinah.⁵ Mura ni bila samo meja med dvema pokrajinama, tako kot danes, ampak tudi med staro Avstrijo in Ogrsko — in jezikovni stiki med Štajersko in Prekmurjem so bili zelo šibki. Prekmurski avtorji so bili pod močnim madžarskim in kajkavskim vplivom,⁶ medtem ko so Štajerci obiskovali nemške šole in se v njihovih delih čutil močan vpliv germanizacije.⁷

Tako kot so se večale razlike med prekmurskim in vzhodnoštajerskim knjižnim jezikom, so se poglobljale tudi med vzhodnim in osrednjim knjižnim jezikom. Na prvi pogled so bile najopaznejše v besedju, najzanimivejše pa na skladenjski ravnini, kjer je vzhodni jezik ostal mnogo arhaičnejši.⁸ Zaradi tega se je na vzhodu nujno pojavilo vprašanje: vztrajati in še poglobljati razlike ali pa se odredi nekaterim svojim posebnostim in pristati na enotni knjižni jezik? V začetku devetnajstega stoletja je bilo to pomembno vprašanje, ki je slovenski vzhod razdelilo v dve skupini.

Tisti, ki so sledili Dajniku,⁹ se vzhodni knjižni normi niso hoteli odpovedati. Vztrajali so in se zavestno oddaljevali osrednji slovenščini, čeprav so sociolingvistični vzroki zahtevali poenotenje.

Druga skupina vzhodnih avtorjev se je zato odločila za en sam tip knjižnega jezika, za enoten slovenski knjižni jezik, v katerem so pisali Prešeren, Kopitar in somišljeniki. Začeli so iskati prehod iz vzhodnega v centralni knjižni jezik. Združitev obeh norm pa ni bila možna takoj, to je bil daljši potek oplajanja obeh norm in vračanje k jezikovnim pojavom iz trinajstega stoletja.¹⁰ Iskale so se genetične slovenske možnosti, ki so etimološko pogojene (narečna diferenciacija slovenskega jezika se je začela v trinajstem stoletju). Pojavil se je problem etimologizacije slovenskega knjižnega jezika, ki je zahteval, da se osrednja knjižna slovenščina odreče mlajšim jezikovnim pojavom (vokalni redukciji), vpelje namenilnik (vpliv vzhodne slovenščine) ...

V petdesetih letih devetnajstega stoletja sta se osrednjeslovenski in vzhodnoslovenski knjižni jezik že tako zblížala, da so zlasti na vzhodu začeli opuščati jezikovni separatizem¹¹ in se prilagajati središču. Obe knjižni normi sta se združili v enoten slovenski knjižni jezik.

¹ Kuzmle Stefan: *Novi zakon ali testamentom* ... Halle, 1771.

² Novak Vilko: *Izbor prekmurskega slovstva*, Ljubljana 1976, str. 50.

³ Prav tam, str. 36—40.

⁴ Rajh Bernard: *Severovzhodna Slovenija pri oblikovanju knjižnega jezika do konca prve polovice 19. stoletja*, CZN, 1964, str. 33—40.

⁵ Filčar Jože: *Slovensci na levi in desni strani Mure*, Panonški zbornik, Murska Sobota, 1968.

⁶ Novak Vilko: *Viri prekmurske duhovnosti*, Znamenje XVII/1968, št. 2.

⁷ Rajh Bernard: *Vzhodnoštajerske slovnice iz prve polovice 19. stoletja*, CZN 1964, št. 2, str. 99—309.

⁸ Orožen Martina: *Jezikovno izročilo prekmurskih in štajerskih pisateljev*, CZN 1972, str. 127—129.

⁹ EBL 1., str. 111—116.

¹⁰ Rigler Jakob: *Začetki SKJ*, Ljubljana 1968.

¹¹ Rigler Jakob: *Jezikovnokulturna orientacija Štajercev v starejših obdobjih*, Svet med Muro in Dravo, Maribor 1968, str. 661—681.

Vprašanje pa je, kako bi se razvijala slovenščina na vzhodu, če bi ostala zvesta panonski narečni bazi. Kajkavščina je bila zlasti Prekmurcem veliko bližja kot pa dolensko-gorenjska varianta slovenskega jezika.¹³ Možno je, da bi se vzhodnoslovenski knjižni jezik tesneje povezal s kajkavščino, če le-ta ne bi sprejela vplivov štokavščine v času ilirizma. Ali se je vzhodnoslovenski knjižni jezik ravno zaradi štokavščine odtrgal bližnji kajkavščini in se zlil z osrednjo slovenščino v enoten slovenski knjižni jezik? To je gotovo vprašanje, ki se je zastavljalo izobražencem na vzhodu.

Takšnih problemov se je zavedal tudi Anton Kreml.¹⁴ Bil je Slovenec, nemško izobražen, govoril je domače narečje in vzhodnoslovenski knjižni jezik. Spoznal pa je, da tako ne gre več. Dve knjižni normi sta bili za majhen slovenski narod preveč, zato je bil med najvnetejšimi zagovorniki enotnega knjižnega jezika. Vztrajanje pri jezikovnem separatizmu bi vodilo k približevanju h kajkavščini, zato se je zavestno poglobil v osvajanje slovenskega knjižnega jezika. Bral je Življenje svetnikov, Evangelije inu listuve ter druge knjige, ki so jih pisali v osrednjem knjižnem jeziku, in po njih se je zgledoval, kadar je pisal in prevajal. Velikokrat pa je pri svojem delu naletel na težave, ki jim ni bil kos. Kljub želji, da bi se približal osrednji slovenščini, se v njegovem jeziku pojavljajo sinkretistične tvorbe, ki so posledica prepletanja obeh slovenskih knjižnih norm z nemščino. Takšno neskladje je na duhovit način opazil tudi Prešeren:

Nisi je v glavo dobil, si dobil le slovenščino v kremple,
duh preonemčeni slab, voljni so kremplji bili.

Omenjene jezikovne vzglede je Kreml našel v cerkvenih tekstih, medtem ko vzorov za zgodovinsko pisanje tudi v osrednjem jeziku ni imel. V osrednieslovenskem knjižnem jeziku zgodovina Slovencev še ni bila napisana, zato se je moral pri pisanju Dogodivščin štajerske zemlje¹⁵ nasloniti na vzhodni jezikovni sistem. V zavesti je sicer imel zakonitosti iz Življenja svetnikov, toda posebnosti zgodovinskega pisanja so postavljale v ospredje vzhodnoslovenske jezikovne značilnosti. Posebno zanimive jezikovne rešitve je uporabljal pri glasobi, kjer je stopnja interference izredno visoka zlasti pri rabi nedoločnika, namenilnika in pasivnih konstrukcij.

POMENSKE FUNKCIJE NEDOLOČNIKA

V Dogodivščinah gre za pravo bogastvo nedoločnika. Vzrok za močno frekventnost je treba iskati v sistemu vzhodnoslovenskega jezika, ki je omogočal tako bogato rabo, ob tem pa je Kreml uporabljal tudi starejše nedoločniške zveze kranjskega jezika (namerni infinitiv). Te je našel, ko je prebiral Evangelije. Nastala simbioza obeh sistemov mu je omogočila variantnost oblik. V besedilu gre za močno interferenco, ki jo je knjižni jezik kasneje zreduciral. Na vzhodu se je pojavil tudi podvojeni nedoločnik, ki pa ga osrednji knjižni jezik ni sprejel, saj je to obliko čutil kot germanizem in jo je zreduciral. Zaradi tega je v slovenskem knjižnem jeziku ostalo manj nedoločniških zvez. Čeprav se je Kreml poskušal približati temu jeziku, pa pojavov redukcije ni upošteval. Nedoločniški način izražanja je bil na vzhodu tako v narečju kot v knjižnem jeziku preveč živ, da bi se mu lahko odpovedal. Uporablja ga na tri načine:

¹³ Novak Vilko: Kajkavske prvine v prekmurski knjižni 18. stoletja. Slavistična revija 20/1972, str. 95—103.

¹⁴ SBL I., str. 567—569.

¹⁵ Kreml Anton: Dogodivščine štajerske zemlje: s posebnim pogledom na Slovence. V Gradec, Franc Ferstl 1845.

- I. vezani nedoločnik
- II. namerni nedoločnik
- III. brezosebna dajalniška konstrukcija.

I. Vezani nedoločnik

Kremppl je najpogosteje uporabljal nedoločnike vezano ob tipičnih pomenskih skupinah glagolov in izrazov:

- 1. naklonski izrazi: moram, znam, hočem, smem, imam, dam, pustim
- 2. fazni glagol: začnem
- 3. zveza: predpona + povem + nedoločnik.

Za nedoločnike, ki sledijo tem glagolom in izrazom, je značilno, da so dosledno nereducirani. Ohranjena je končnica *-ti/-či* in kontaminirana *-čti* (obleč-ti), ki je tipično vzhodnoslovenska. Osrednja knjižna norma 19. stoletja je poznala samo reducirane oblike (današnji kratki pogovorni nedoločnik), na vzhodu pa je bila neokrnjena oblika dosledno rabljena. Kremppl se je pravilno odločil za nereducirano obliko in jo je vedno pravilno zapisoval. Ta značilnost vzhodnoslovenskega jezika je bila kasneje sprejeta v knjižno slovenščino in velja danes za normativno.

1. Naklonski izrazi

Nedoločnik je največkrat uporabljen ob naklonskih izrazih. Ti se kot dopolnilo pojavljajo v pomenski funkciji možnosti in nujnosti. Takšna dopolnila se še danes uporabljajo, vendar nimajo vedno enakega pomena kot pri Krempplu.

a) Dopolnilo mogel

Najpogosteje veže nedoločnik dopolnilo *mogel*. Oblika je zelo frekventna, vendar pa je velikokrat napačno rabljena. Uporablja jo kot sinonim glagola *morati*, *moram* in z njo izraža nujnost in možnost. Pomenska razlika med *mogel*: *moral* se je v knjižnem jeziku v devetnajstem stoletju uveljavila šele kasneje. Pri Krempplu gre obenem za dialektalno, pogovorno značilnost:

Njihovo telo pa je tudi to slabilo, da ... SO težko DELATI MOGLI, pa slabo jesti mefi. str. 33

Samo je Sihara v njegovem frankovskem oblači namer ne pred se pustil, po slovensko SE JE MOGEL OBLECTI. str. 62

Le redko ohrani oblika pravi pomen:

Sege so njem ene še od prejdnjih ostale: SO pa ... pravi ... lubili ino tatbino najmenje MOGLI TRPETH. str. 14

Zanimivo je, da ima dopolnilo brez izjeme pravi pomen takrat, kadar je glagolsko dejanje zanikano. Seveda gre v takšnih primerih za poseben panonski tip zanikanja — za besedno zanikanje, ne pa za stavčno, kot je običajno v slovenskem knjižnem jeziku:

Solasje so se tudi zdignuli Dalmatinci SO pa ... gospostva NE MOGLI TERPETH, ino so ... nemira dali. str. 12

Rodbinski ... očeti so bili gospodje črez svoje rodbine ..., da JE njim v toto oblast niše NE SEGATI MOGEL. str. 17

Da Kremppl zares ni ločil razlike med *mogel* in *moral*, najlepše kaže naslednja poved:

Krivice ... SO MOGLI z tem KAŠTIGATI, da so takši od svojih konjev ... MOGLI sem DATI. str. 17

V obeh stavkih se pojavi naklonsko dopolnilo ob nedoločniku, vendar v prvem pravilno nakazuje možnost (lahko), v drugem pa nujnost (morajo). Dopolnilu sledita dovršni in nedovršni nedoločnik, nastali zvezi pa sta tipično slovenski.

Ob čistih zvezah pa ima tudi zapletene; kot dopolnilo sledita dva nedoločnika. Takšne konstrukcije niso slovenske in so bile v poznejšem razvoju izločene iz knjižne norme kot posledica germanizacije jezika. Krempl se tega ni zavedal; dobesedni prevod iz nemščine je prevzel kot stalno besedno zvezo. Oblika je mogel pustiti narediti je tipično nemška, Krempl jo dobesedno prevede iz nemščine (er konnte machen lassen).

Za kruh SO njim samo Slovenci MOGLI skerbeti, ino ... njim svoj prihranek PUSTITI POTROŠITI. str. 59

Slovenci SO MOGLI od Avarov SE PUSTITI PRESTAVITI, kam se njim je zdelo, in per najmenši protivnosti SI PUSTITI vesnice POŽGATI ... str. 58

V prvem primeru gre za slovensko zvezo so morali dati, v drugem pa za so morali izseliti in morali so zažgati.

Rezultati so enaki, tudi če se dopolnilo nahaja v sedanjem času. Tudi to dokazuje, da Krempl ni ločil pomenske razlike med morem in moram. V nikalni obliki ni razlike, od knjižne norme se loči le oblikovno zaradi panonskega tipa negacije. V trdilni obliki pa s trdilno obliko morem + infinitiv izraža nujnost ali pa možnost:

Prejd kak hočemo od ... naselnikov govoriti ... kelko se od njih Povedati MORE, imamo pogledati, kda ... se je Europa obludovitila. str. 6

Od staro-sermatskega jezika samo nekere besede ino imena ZAMOREMO tu sem POSTAVITI. str. 64

V obeh primerih gre za možnost. Sinonimno se lahko uporabi »lahko nekaj pove« in »lahko nekaj postavim«, toliko »kot nam/mi omogoča zunanje izkustvo«. Za nujnost, ukaz pa gre, kadar morajo nekaj storiti:

... Turinge persilijo, da njim MOREJO DATI sočivo ... ino goveda. str. 58

On ta prideč mesta zajame ... in Rimi narediti takšo silo, da mu MOREJO ... naseljenje v ... Dalmaciji DOPUSTITI. str. 54

b) Dopolnilo znal

Na to skupino se tesno veže tudi nedoločniška zveza z deležnikom glagola »znati«. Vse so pretvorljive v zvezo: moram + nedoločnik in izražajo možnost ali domnevo glagolskega dejanja.

Že zakon je bil per Rimljanih ne bil sveta zveza ... za tega volo JE tudi vsaki mož svojo ženo ZNAL PROČ DJATI ali pa njo ZAPUSTITI. str. 47

Panonci ino Noričani ... so se vu vojski pomnožili, so pa tudi telko ludstva meli, da njih JE ... na jezero ZNALO vkup BITI. str. 15

Za kalke iz nemščine gre tudi v primerih, ko je zveza: znal + nedoločnik pretvorljiva v glagol s polnim pomenom (prestrašiti, se lahko znajde):

Totokrat BI Panonci ... BILI ZNALI ... rimske meče v strah VZETI, da se nebi bili pre naglili. str. 23 (pogovorna fraza; še vedno v rabi: ga je strah vzeti)

Po poti še Noričani k njim vdarijo ino tak gre ... taka množina nad Rim, da cesar August ... reče: Če nebo ... nared ... vzto, ZNA, sovražnik ... pred zidmi rimskega mesta stati. str. 23

Zelo redko je Krempf uporabil zvezo v konkretnem pomenu:

Svoje konje so tak imeli navučene, da SO tudi na ledi SE ZNALI BOJUVATI. str. 66

V takšnih primerih je raje uporabljal sinonimno zvezo: vedel + nedoločnik, v pomenu je znal.

Alá ... Genius si je hitno VEDEL POMAGATI, ino je tak ... strah naredil, kak bi drugim spuntavcem resnico pokazal. str. 12

Noričani SO pa ocel VEDELI ... VUNZDELATI, da je ... več valal, kak ker drugi. str. 20

c) Dopolnilo hočem

Hotente izraža naklonski izraz hočem, ki dopolnjuje dovršne in nedovršne nedoločnike. Dopolnilo se pojavlja v vlogi povednega sedanjka in pretekliške (biti + del. na -l). Infinitivna oblika hteti (z redukcijo) je vzhodnega dialektalnega izvora:

Slovencom je vse frankovsko zuperno bilo, ino SO zato tudi kerjanske vere od Frankov ne HTELI GORVZETI, zosebno njihovi žlahtniki. str. 67

Atila ... HOČE svojo jezo nad zahodno cesarstvo VUNSPUSTITI. str. 55

Z zvezo: hočem + nedoločnik pa Krempf izraža tudi prihodnost. Besedna zveza se da opisati tudi z: biti (prihodnji čas) + deležnik na -l. Če stoji doolnilo v povednem sedanjku, lahko v nekaterih primerih izraža voluntativni futur:

Ako ... štajerske zemlje dogodivšinam ... HOČEM ... začetek NAJTI, morem štiri jezera let iti nazaj, ino ... gledati, kak ... mi ... moja domača dežela pred očmi leži. str. 5

Pri vslobodnjačenji ... je gospod ... sužna k ... gospodski pelal, ino je rekel, da totega človeka HOČE v sloboščino PUSTITI. str. 36

Deležnik na -l se v preteklem času rabi v dialektalni reducirani obliki po infinitivni osnovi:

Da so pa ... že prej oboroženi bili SO SE na svoje gospode postavili, ino nje PREGNATI HTELI. str. 29

Ker je ... le eno malo pokazal, kak da BI SE HTEL ZDIČI, tisti je mahom bil ... vmorjen. str. 45

Zanimiva je nikalna oblika glagola hočem. Tukaj uporabi stavčno zanikanje in ne besednega, kot ga je na vzhodu priporočal Dajenko:

Cesar ... NOČE PERVOLITI, že tudi teda ne, kader Alarik Rimi zupet resnico pokaže. str. 54

d) Dopolnilo smem

Tudi z naklonskim izrazom smem v zvezi z dovršnim in nedovršnim nedoločnikom izraža nujnost in možnost. Nujnost (prepoved) izraža zanikana oblika: ne sme + nedoločnik:

... žlahtniki SO NE SMELI z pušenjaki se OŽENITI. z slugami pa že celo ne. str. 36

Žena JE pri njih NE SMELA moža PREŽIVETI. str. 65

Omiljeno možnost (dopustnost) izraža trdilna oblika:

Med njihovimi vari SO Slovenci tudi vesnice SMELI IMETI. str. 58

Voišaki SO samo dvakratna dan SMELI JESTI... in da ne. str. 38

e) Dopolnilo imam

Nujnost, namero in dopustnost izraža besedna zveza imam + nedoločnik. Nujnost ali skoraj potreba je izražena v naslednjih primerih:

Kader SO Panonci z... Rimlani OPRAVITI MELI... so se tudi z takšnim orožjem skrbeli, kakršno so Rimlani meli. str. 15

Toti... razbojniki so Marka... v strahu postavili, da je vse... dal predati, da BI IMEL za čim na boj SE POSTAVITI. str. 25

Namera je prisotna v naslednjih primerih:

Od njea je potli vun šla vera, kera vuči, da vsi ljudje kak otroci enega očeta... MAIO ŽIVETI. str. 41 (naj živijo, naj bi živeli)

Toti živadi je žuč vzet... da SE zaročenca IMATA... nesložnosti ZDERŽATI. str. 36 (z namenom, da se imata zderžati)

Dopustnost izraža zelo redko tako, da uporabi obliko: biti (pogojnik) + imel + se + nedoločnik:

Oba pa naskoraj vmerjeta, ino... Teodoz III. BI... BIL pravico IMEL tudi rimski sedež SI POSVOJITI, je pa... Valentiniana... za cesara postavil. str. 54

Z navedenimi zvezami izraža Krempl pretekli čas ali pa gre za brezčasnost (pri citatu str. 36). Lahko pa se opisuje tudi futur, ki se ga da transformirati z: biti (prihodnik) + del. na -l. Dopolnilo v sedanjiku izraža nujnostni futur:

Prejd kak hočemo od... naselnikov govoriti... kelko se od njih povedati more, IMAMO POGLEDATI, kda... se je Europa obludovila. str. 6

f) Dopolnilo dal

Glagol dati v zvezi z nedoločnikom v dovršni ali nedovršni obliki izraža najpogosteje dopustnost. Dopolnilo ima obliko: biti + del. na -l, ki je v nogovornem jeziku še danes v rabi (dal ga je obglaviti/bičati), knjižno pravilna pa je edino oblika s pomožnikom + del. na -l brez dopolnila (so si napravljali). Zveza je germanskega izvora:

To je Rimlane tak jelo, da so Domiciana, ker JE... veliko ljudi... DAL SPOMORITI. ob življenje dati... str. 24

Ino, da so marburški... žlahtniki... od Vladuha že premacani... njim celo za življenje šli, JE on njim DAL... ruka ODREZATI... ino ovo truplo v mužo verči. str. 69

Možnost pomeni izraz si/se dati, ki ga lahko zamenjamo z je mogoče. Pretvorba je možna pri povratnem glagolu:

Njihove... prošnje... Rimlana vtolažijo. ino on SI... DA nekaj PLAČATI, drugo pa njim nič ne včini. str. 12 (njim je mogoče nekaj plačati)

Na to SE njih JE veliko DALO KERSTITI. str. 69

g) Dopolnilo pustil

Samo dopustitev pomeni zveza z dopolnilom pustiti, kjer gre za kalk iz nemščine:

K temu SO SE tudi Panonci... PUSTILI ZAPELATI. str. 26

Oblačenje... je naredlo, da SO... SI po sili PUSTILI VZETI. str. 44

Bolj slovenska pa je tvorba, kadar je povzročitelj glagolskega dejanja znan:

Cesar... njim JE DOPUSTIL v rimske dežele PRITI zred ženami ino otrokmi. str. 29

Ali če ravno je prostih Slovencev se tolko na kerščansko vero obernilo, so vendar njihovi zlahniki tote vere, kera ne DOPUSTI več žen IMETI... ne hteli gorvzeti, neti kaj znati od nje. str. 68

2. Fazni glagoli

Fazni glagol začeti kot dopolnilo k nedoločniku zahteva nedovršnike. To Krempl skoraj dosledno upošteva in dovršna oblika je le redko uporabljena takrat, kadar ni našel nedovršnega ustreznika:

Marko Aurelova vojska... OBNEMAGATI ZAČNE, zdaj Nemci... planejo nad nje, ino Rimljani že vidijo, da so premagani. str. 26

Predpona ob dela glagol omagati še bolj dovršen. Omagati ima nedovršni ustreznik omagovati, vendar pa se je nedovršnik iz obnemagovati zdel Kremplu preveč neroden, zato je zapisal kar dovršnik. Drugače pa fazno dopolnilo ob nedovršnem nedoločniku izraža začetek nekega dejanja v preteklosti, o kateri je govor in še sedaj traja:

Ali je prav VKORENJUVATI SE JE Keršanstvo per naših Slovincih še le tedaj ZAČELO, kadar so toti kraji za... Boruta pod frankosko oblast prišli. str. 66

Tudi latinski jezik JE zdaj ZAČEL občinski BITI, posebno v Panonii, Slovinci so tudi dosti latinskih besed gorvzeli. str. 35

3. Zveza: predpona + povem + nedoločnik

Takšna konstrukcija v Dogodivščinah ni pogosta, uporablja pa jo takrat, kadar hoče izraziti ukaz:

Ravno on JE pa... ZAPOVEDAL, nje SPLOVITI ino v Italijo PERGNATI. str. 56

... On JE gospodskam PREPOVEDAL podložnike v stiski METI. str. 57

II. Namerni nedoločnik

Veliko redkeje kot vezani nedoločnik pa je Krempl uporabljal namernega. V Dogodivščinah je še največkrat zapisal obliko s se/si:

To je tern v njihova serca, ino serd se v njih kuha, oni te pazijo na priliko, zupet SE ZDIČI ino rimsko ladavstvo z se spraviti. str. 65
 Če ravno se . . . naselniki . . . ne bili brez znanja meštrih, so . . . drugo ne znali, kak samojster . . . SI NAPRAVITI, šatore SI POSTAVITI, sir DELATI in v živinske kože SE OBLEČTI. str. 20

Zadnji nedoločnik je neregularen. Namesto oblike na -či je Krempl tvoril kontaminirano nepravilni nedoločnik s -ti (-či + -ti). Pogovorno se tudi danes še uporablja obleči.

Namerni nedoločnik je uporabljal tudi namesto samostalnika (subjekt, objekt). Posamostaljeni nedoločnik se nahaja v srednjem spolu:

Za PITI so imeli vodo . . . z jesihom zmešano. str. 38
 Velizez . . . so imeli . . . meč za SEKATI ino PREBOSTI, takši meči so per vsaj vojskoj bili. str. 38

Lahko pa je z njim izražal tudi glagolsko vsebino neglede na čas, osebo in naklon:

Hunovje so vu veliki množini . . . boj začeli . . . kajti . . . od starosti . . . VMRETI je pri njih ne poštenje imelo. str. 66
 Rimlani SO . . . ljudi k delu permarjali, ali totim je ne voľa bila samo za druge DELATI ino samo njih PRIPRAVLJATI. str. 45

III. Brezosebna dajalniška konstrukcija

Ta izrazna možnost je pri Kremplu silno zanimiva. V knjižnem jeziku se ni ohranila, čeprav gre za slovenski razvoj. Konstrukcija je izpričana v starocerkvenoslovanščini, v Brižinskih spomenikih in še kasneje v književnih tekstih. Na vzhodu, kjer je bila kontinuiteta jezika ohranjena, je takšna besedna zveza bila živa tudi v narečju. Od tam pa se je v devetnajstem stoletju razširila tudi v slovenski knjižni jezik:

V totih časih je ne bilo po redi gospode . . . ne pravice, ne smilenja, vse, kaj JE ZMISLITI, le mogel pustiti včiniti. str. 45
 Iz tega se vidi, kak rodi . . . je bil nemški jezik, JE pa tudi ZNATI, da so Gotovje med svojoj nešinoj slovenske besede imeli . . . str. 64

S tem je izčrpan pregled nedoločnikov v Kremplovih Dogodivščinah. Številni primeri kažejo na pogostost in specifičnost rabe nedoločnika v besedilu. Infinitivne konstrukcije so bile v veliki meri kalkirane tudi v osredneslovenskem knjižnem jeziku. V prevodih so od šestnajstega stoletja pa do Metelkove slovnice v tekstih zelo pogoste. Vzhodnoslovenski (prekmurški) knjižni jezik ima teh tipov manj, predvsem morem + nedoločnik, trebalo je + nedoločnik. Krempl je bil pri prevajanju delno pod vplivom osrednje tradicije, delno pa se je lahko oprl na dialektalno štajersko rabo.

POMENSKE FUNKCIJE NAMENILNIKA

Že v Brižinskih spomenikih se pojavi zakonitost, da se za glagoli premikanja uporablja namenilnik. Tendenca je torej stara, tipično slovenska, vendar pa je od 13. stoletja pomešana in je vse do 19. stoletja v osrednjeslovenskem knjižnem jeziku nedosledno realizirana. Sele po poenotenju gramatičnega sistema osrednjega in vzhodnoslovenskega knjižnega jezika zahteva ponovno oživi tudi v osredju in postane normativna. To pa pomeni, da je pravilo o rabi namenilnika prišlo v knjižni jezik z vzhoda.

Ker Krempf ni uporabljal reduciranih nedoločniških oblik, je zapisal ob glagolih premikanja vedno namenilnik. Tvori ga iz dovršnih in nedovršnih glagolov, kljub temu pa oblika ni pogosta:

SO ravno potli nemški ali frankovski škofi na čase sem PRISLI, Slovencom ino Avarom Evangelijske PREDGAT, pa z malim haakom. str. 68

Atila ... GRE ... na vse kraje VMARJAT, da se z človeško kervjo zemlja gnoji. str. 55

POMENSKE FUNKCIJE PASIVNIH KONSTRUKCIJ

Največje razlike med osrednjeslovenskim knjižnim jezikom in jezikom Krempfovih Dogodivščin v pomenskih funkcijah glagolskih oblik nastajajo pri rabi pasivnih konstrukcij.¹⁵ Krempf se je strogo držal vzhodnega sistema, ki pozna drugačen tip izražanja pasiva kot osrednja knjižna norma. Najpogosteje je tvoril pasiv z deležnikom na -n/-t po centralnem jeziku, oblike s se/si pa so pri njem po pomenu že skoraj vse aktivne, pasivne pa le redko, kadar se iz sobesedila ne da razumeti glagolskega dejanja na aktiven način.

I. Pasivni daležnik na -n/-t

S pasivnim deležnikom na -n/-t je Krempf opisoval sedanji in pretekli čas. Največkrat izraža pasivna razmerja z deležnikom na -n:

Naši domači ljudje ... so svoje stare ... šege ino navade imeli, ino nje še dolgo potli, kak SO že na Kristjanstvo KRŠENI BILI, obdržali. str. 65

Pasivni deležnik na -t je manj pogost. Krempf ga je tvoril iz glagolov vzeti, prijeti, začeti, zadeti, streti in biti, bijem:

Tudi Radagajs JE GORPRIJET ino vmorjen. str. 54

Sedanji in pretekli čas sta v pasivnih konstrukcijah enakomerno porazdeljena. Oba sta regularno tvorjena z obliko: biti + deležnik na -n/-t. V preteklem času je pomožnik sem bil v vseh osebah in številih. Pasivni deležnik na -n/-t je tvorjen iz direktno prehodnih glagolov, ki imajo predmet v tožilniku:

V nekih goricah še zdaj sladko grozdje beremo, kere SO že teda ZACETE, na dosti njivah še zdaj žnemo, kere so že teda nastale. str. 71

Delitev po glagolskem vidu je pokazala, da prevladujejo dovršni glagoli. Najpogosteje je pasiv z dovršnikom uporabljen v obliki biti + del. na -n/-t:

¹⁵ Orožen Martina: Raba pasiva in medijsa v knjižnem jeziku 18. stoletja. Izdal oddelak za slovenske jezike in književnost pri Filozofski fakulteti, Ljubljana 1969.

Plačo so... malo imeli... potem JE pa... veliko PODIGNJENA, posebno, kadar je že vojska cesare stavila. str. 38

Nedovršnikov je veliko manj:

Rimski vojšaki... so posebne časti prijeli, nepridni pa so bili ostro KASTIGANI. str. 62

Frekventnost dovršnih in nedovršnih glagolov je neenakomerno razdeljena v korist prvih. To je v nasprotju s stanjem v prekmurskem knjižnem jeziku, kjer se pasiv z dovršnikom rabi v obliki s se/si, pasiv z nedovršnikom pa v obliki s trpnim deležnikom na -n/-t. Krempl se teh zakonitosti ni držal, ampak je obliko z deležnikom na -n/-t delal predvsem iz dovršnih glagolov.

Ob regularni obliki pasiva pa se je v besedilu pojavila še varianta, ki v osrednjeslovenskem jeziku ni bila živa. Gre za genitiv izvora, ki mu sledi pasivni deležnik na -n/-t. Te zveze so bile od 16. do začetka 19. stoletja žive in so se pogosto uporabljale pod vplivi tujih jezikov, predvsem nemščine. Krempl jih je uporabljal brez zadržkov. Po funkciji in pomenu so te oblike pasivne, vendar pa že nakazujejo prehod v aktiv. Danes jih lahko uporabljamo samo aktivno v odvisnem ali vrinjenem stavku. Pri pretvorbi postane osebek pasivnega stavka predmet v tožilniku aktivnega stavka. Povzročitelj glagolskega stanja, ki je izražen s predlogom »od« (genitiv izvora), pa postane osebek aktivnega stavka. Vsi primeri so iz dovršnih glagolov:

Za totega krivovernega navuka vole JE on od prave cirkve VUNSKLENJEN. str. 43

Pretvorba:

Zaradi totega krivovernega navuka volo ga je prava cerkva vun sklenila.

Krempl je takšno obliko prilagodil zakonitostim vzhodnega knjižnega jezika. To je storil tako, da je ob genitivu izvora uporabil pasiv brez pomožnika. Na vzhodu je taka oblika možna, če je glavni ali predhodni stavek v preteklem času. Krempl ima primere z dovršniki in nedovršniki:

Dakovje najmre, od... duhovnika Dikaninea PODŽGANI so... nad Ilirio... pervihreli. str. 10

Tudi Julian, zavolo... pravičnosti od vseh podložnikov ŠTIMAN, je za cesara ozvan. str. 30

II. Oblike s se/si

Posebni problemi pa so povezani z oblikami s se/si.¹⁷ Če je bilo le mogoče, je Krempl uporabil te oblike aktivno. Dovršni in nedovršni glagoli so skoraj enakomerno zastopani in s tem odstopa od vzhodne norme, kjer pasiv z dovršniki daje konstrukcije s se/si. Pojavljajo pa se zanimive oblikovne rešitve:

1. biti (pret. č.) + se + del. na -l
2. 3. oseba povratnega glagola + tožalnik (partitivni genitiv)
3. 3. oseba povratnega glagola.

Med njimi je prva skupina izredno zanimiva. Pomensko ima naslednje variante:

¹⁷ Regula Moritz: Različne povratne rečenice sa aktivnom konstrukcijom. Beličev zbornik, Beograd 1937, str. 417-429.

- a) izraža pasiv (z nepovratnimi glagoli)
- b) izraža oslabljeni pasiv
- c) izraža aktiv (oblika s stalno povratnimi glagoli).

1. Zdi se, da so vse konstrukcije tipa *so se* + deležnik na -l pasivne. Toda natančnejša analiza pokaže, da so med njimi tudi razlike. V vseh primerih gre za poseben odnos med objektom in subjektom. Povzročitelj je namerno zakrit in nastopa brezosebna oblika z enačbo subjekt = objekt. Pri tem je stopnja pasivnosti močno zabrisana. V povedi:

Rimske vojske SO SE na legione ŠTELE. str. 37

se da razlagati pomen na dva načina: da so se same štele na legione ali pa, da so se štele na legione od predpostavljenih. Če nam je pomensko bližji drugi pomen, je poved pasivna, povzročitelj prehaja na osebek od zunaj in deluje nanj brez njegove volje. Vendar pa je slovenskemu jeziku tako razumevanje tuje in zdi se, da se primer razume bolj aktivno. V zavesti je, sicer še komajda, prisoten pravi pomen, ki kaže na pasivni izvor, vendar pa se sama oblika že oddaljuje od njega, postavlja navidezno enačbo subjekt = objekt in tako prehaja v aktivno obliko. V pisni obliki gre za brezosebno izražanje, pasivni pomen ostaja tako le še komaj prisoten v zavesti sprejemnika besedila (vprašljiva je pozicija tvorca), zato se zdi za takšen način izražanja primernejši izraz *oslabljeni pasiv*.

Pod njega je bilo drugih 14, ki SO SE samo PONTIFICES ZVALI.

Zavezne vojske SO SE iz drugih krajev VZELE. str. 37

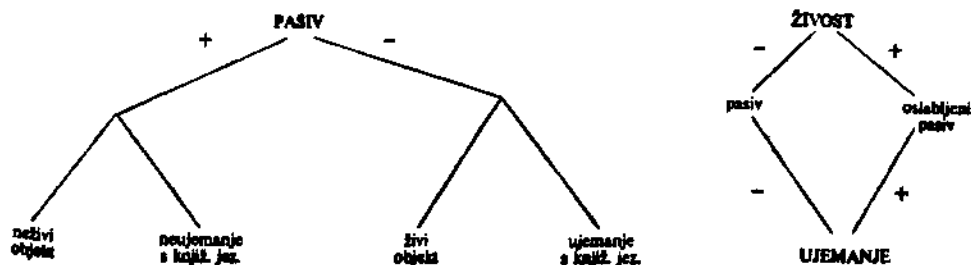
NAJŠLI SO SE pa ino se najdejo ... še dosta več kufrenih. str. 48

Krempl je ločil med pravim in oslabljenim pasivom. Stopnja jasnosti je sicer različna, zdi pa se, da se pri razdelitvi lahko zanese na dve merili. Ločitev na žive in nežive objekte v gradivu je pokazala, da se med primeri nahaja zelo malo pravih pasivov:

Hrane SO SE trikrat GORPERNESLE: pervokrat jajca, ino take hrane, ker so bol želo k jedi delale. str. 33

To potrjuje tudi primerjava Kremplovega jezika s slovenskim knjižnim jezikom. Pokaže se, da lahko govorimo o oslabljenem pasivu vedno takrat, kadar se oblika: *so se* + del. na -l ohranja tudi po transformaciji Kremplovega besedila v knjižno slovenščino. Pretvorbe dajejo enake rezultate kot merilo živosti in neživosti. Pravi pasiv se v današnjem knjižnem jeziku da pretvoriti v *so bile* + del. na -l (hrane so bile trikrat gorprinešene).

V pravi pasivni konstrukciji oblike *so se* + del. na -l se pojavlja neživi objekt, v današnjem jeziku pa se da pretvoriti v *so bile* + del. na -l, oslabljeni pasiv pa take pretvorbe ne more izvesti in ima vedno živi objekt. Obe merili opravičujeta delitev na pravi in oslabljeni pasiv, binarnost pa prikazuje naslednja shema:

Primeri kažejo, da je stopnja ujemanosti vzhodnega in centralnega knjižnega jezika v tej skladenjski kategoriji zelo majhna, kar kaže na poseben način izražanja v Krempljih Dogodivščinah.

V besedilu je pogosto uporabljena oblika *se + del. na -l*, vendar pa zelo redko v pasivu. Kremplju je bližja raba oslabiljenega pasiva, s katerim izraža samo dejstvo, stanje, povzročitelj pa ostaja neizrečen. Glagolska oblika *s* se izraža pasivnost brez povzročitelja. To mu omogoča izražanje splošne konstatacije in krajsanje povedi. Ravno dolge, nerodno zapletene povedi so slaba stran njegovega teksta. »Se« kot blaga oblika pasiva pa mu omogoča preproste sintetične posplošitve. Enako velja tudi za obliko *se je + del. na -l*:

Ali kader so Rimski na nje sedli bili, SE JE vse PONAČILO. str. 33
 Ali kader so stranjske ludstva naše kraje bile prevlekle... GOVORILLO SE JE Slovensko... Avarsko. str. 63

Iz izpisanega gradiva je razvidno, da je Krempl uporabljal obliko *biti + se + del. na -l* večinoma v oslabiljenem pasivu. Zavedal pa se je, da lahko z njo v sestavljeni povedi zamenjuje pasivno izražanje:

Možki... je za... nevesto mogel per tistem prositi, ker je krez njo oblast imel, tedaj SE JE pogodba... NAREDILA ino den ženitve zrečen. str. 36

... kak je pa on... vmerl, ino SE JE cesarstvo med sine... RAZDELILO, so našo... zemlo... nadloge... vudarile. str. 30

Z obliko *biti + se + del. na -l* je Krempl razbijal monotonost stavčne strukture. S tem, da je prvi pasiv nadomestil, je postala poved stilno zaznamovana. Stilistično deluje »se« v pasivu. Pri tem pa oblika *biti + del. na -l* deluje bolj pasivno, saj je stilistično izražen pasiv po obliki popolnoma enak oslabiljenemu pasivu in se le po primerjavi s sobesedilom pokaže, da gre za različne pomenške oblike.

Vendar pa je potrebno opozoriti na dejstvo, da oblika *biti + se + del. na -l* lahko izraža pasiv samo ob nepovratnih glagolih. Stalni povratni glagoli pa pasiva ne izražajo:

Ali njegove krivover korenje, SE JE na hitrem dale RAZPUŠALE. str. 34

Da JE pa Keršanstvo še bolj... SE na sve kraje RAZŠIRJAVALO, je Bog si k temu cesara Konstantina izvolil. str. 42

Oblika *razpušale se je* je vzhodni sinonim za knjižni *razpuščalo se je*, ki izraža dogajanje. V knjižni obliki ima glagol stalni »se«, od koder prihaja analogno tudi v Krempljev glasovni sinonim, ki je prav tako povratni glagol, samo v dialektalni obliki. Aktiven je tudi drugi primer, kjer je Krempl uporabil knjižno obliko in za razširjavati se ni zapisal vzhodnega sinonima.

Poseben problem v sklopu aktivnih stalno povratnih glagolov pa so oblike, ki v knjižnem jeziku nimajo stalnega »se«, v vzhodnem tipu pa je obvezen. Pri Kremplju nastaja poseben problem zaradi prekrivanja dveh jezikovnih sistemov:

Ali ravno v totih časih SE JE svet VČAKAL pergodenja, ker je... str. 41

V vzhodnem tipu je glagol *včakati se* povraten, analogija po knjižni normi zato odpade. *Včakati se* kot sinonim za *dočakati* izraža aktivno dejanje subjekta in v tekstu ne čutimo »se« v vlogi oslabiljenega pasiva. Tudi Murko v slovarju¹⁸ navaja obliko *s »se«*, zato lahko govorimo o stalno povratnem gla-

¹⁸ Murko Anton: Theoretisch-praktische Slowenische Sprachlehre für Deutsche, Grätz 1832.

golu včakati se. V vzhodnem tipu so konstrukcije s »se« pogoste, v 19. stoletju so se v pisni različici močno razširile. Uporabljalo se je veliko potencialnih tvorb, ki pa niso bile vse prenesene v centralni jezik. V knjižnem jeziku je zato v 19. stoletju nastal nek kompromis, sinteza pojavov iz vzhodnih tekstov in prodor določenih vzhodnih oblik »se« v knjižni jezik.

Razkorak med vzhodnim in osrednjim jezikovnim sistemom je Krempla vzpodbudil še k eni zanimivi rešitvi:

Ker njim je več obečal... tisti je za cesara ozvan, pa tudi na skorem VMORJEN BIL, d ase je cesarstvo drugemu odalo. str. 38
Rimlani na toto zapoved strašno Jezni, vkončajo... vse njiva ino stane. str. 56

Deležnik v preteklem času je uporabil kot pasiv brez pomožnika. V vzhodnem tipu je to mogoče, če je predhodni stavek v preteklem času. Takrat se lahko uporabi pasiv brez pomožnika kot poseben tip, ki je varianta k historičnemu prezentu, opravlja pa še posebno funkcijo. Stavčna struktura se začne postopno pretvarjati v odvisnik tako, da pasiv brez pomožnika nakazuje tudi težnjo po opuščanju deležnika. Takšna oblika v knjižnem jeziku danes ni normativna. Citirana primera kaže, da Krempl zakonitost pozna, kljub temu pa je v isti povedi brez zadržkov uporabil tudi vzhodno varianto. To kaže na njegovo željo, da bi se približal osrednjemu sistemu. Pri tem pa je prišlo do močne interference nekaterih pojavov vzhodnega in osrednjega knjižnega jezika, ki pa jih še ni razumel in zato ni izbral enotni knjižni normi ustrezne možnosti.

2. Med oslABLJENIMI pasivi se pri Kremplu pojavlja tudi tvorba, ki je bila v 19. stoletju veliko bolj živa na vzhodu kot pa v centralnem jeziku. Gre za rabo delnega roditelja:

Kmalo SE JE malo ne po vsem cesarstvu Ariancev v množini NASLO... str.

Krempl je uporabil zvezo »se je našlo Ariancev« v pomenu »del od vseh«, »veliki del od vseh Ariancev je v rimakem cesarstvu«. Jasnó je, da ne gre za genitiv izvora, ampak za delni roditelj, ki je v knjižnem jeziku izražen s tožilnikom (so se Arianci našli). Tu pa se odpira nov problem, ki zastavlja vprašanje, ali je takšna konstrukcija še pasiv, kjer je izražen subjekt ali pa je že aktivna tvorba, ki izraža brezčasnost. Zdi se, da tretja oseba povratnega glagola + tožilnik (partitivni genitiv pri Kremplu) nima več pasivnega pomena. Razume se kot aktivna poved, ki se nahaja v obliki navideznega pasiva. Problem se pojavlja zato, ker je objekt direktno podan ob glagolu, ki je navidezno pasiven. Razume pa se, da je v primeru povratni glagol »našlo se je« prevzel pomen, v katerem povzročitelj ni izrečen (brezosebni pomen) in je tako preko faze pravega pasiva prešel v aktivni pomen.

3. Opozoriti pa je treba tudi na tipe najde se, pove se ipd., ki jih je Krempl pogosto uporabljaj. Te glagolske oblike se navezujejo na predhodni problem, le da je tokrat uporabljena konstrukcija tretje osebe povratnega glagola brez partitivnega genitiva:

Od Celtov SE zapisano NAJDE, da so avoj panonski jezik govorili, ino ne Nemci bil. str. 13

Od Slovincov SE lastno zapisano NAJDE, da so v svojih spraviščah... poglavnike... si izvolili. str. 18

V povedih osebek ni izražen. Poudarek je prenesen na glagolsko dejanje, vendar pa je prisoten splošen osebek. Takšno razumevanje omogoča povratni glagol »se«, ki predstavlja posebno komponento ob določni glagolski obliki.

Povzročitelj na ta način ni direktno izrečen. Izražen je samo potek glagolskega dejanja v sedanjiku. Ne gre torej za pasiv, ampak za konstrukcijo, ki izraža brezčasnost. Ta oblika pa ima tudi varianto, kjer pasivni pomen ostaja:

... oni so menili, da duša, kak se na smertno uro od enega loči, SE
IDOM v drugo dete preseli, kero se ravno teda oživi. str. 44

Tukaj je Krempl uporabil zelo zanimivo arhaično obliko v pomenu gre-doč. Primer dokazuje, da je še poznal pasivni deležnik na -m (vsaj relikte). Obliko je uporabil v prislovnem pomenu, kar mu je omogočilo pasivno izražanje v sedanjem času. Danes takšna oblika ni več normativna, kajti glagol iti je izgubil pasivni pomen.

Predstavljeno gradivo iz Kremplovih Dogodivščin izpričuje zanimive tendence pri prenehanju vzhodnega knjižnega jezika v enoten sistem z osrednjim jezikom. To je še posebno čutiti pri rabi nedoločnika, namenilnika in pasivnih konstrukcij. Njegov način izražanja sicer pozna enake oblike kot današnja knjižna slovenščina, vendar pa nastajajo razlike pri rabi. Gre za različno distribucijo in frekventnost glagolskih funkcij v obeh sistemih.

Infinitivne konstrukcije so pri Kremplu zelo pogoste, čeprav je v vzhodno-slovenskem knjižnem jeziku teh tipov manj kot v osrednjem. Krempl je pri tem pod vplivom jezika iz osredja. To se kaže pri rabi namernega infinitiva, ko uporablja nedoločniške zveze starejšega kranjskega jezika. Ta sistem prepleta z dialektalno štajersko rabo in tako prihaja celo do podvojitve nedoločnika.

V besedilu se pojavlja tudi brezosebna dativna konstrukcija, ki je bila na vzhodu živa, v osrednjem jeziku pa se po Brižinskih spomenikih ne pojavlja več.

Posebnost Dogodivščin je pravilna raba namenilnika, ki se pojavlja dosledno za glagoli premikanja.

Pri rabi pasivnih konstrukcij se Krempl strogo drži vzhodnega knjižnega sistema. Pasiv z deležnikom na -n/-t je regularen, razlike nastajajo pri glagolskih oblikah s se/si. Skoraj vse so po pomenu aktivne. Najzanimivejša je oblika **biti (pret. č.) + se + del. na -l**, ki jo zelo redko uporablja v pasivnem pomenu. To mu omogočajo samo nepovratni glagoli, stalno povratni pa izražajo vedno le aktiv. Najpogosteje pa izraža ta oblika oslavljeni pasiv. Gre za brezosebno izražanje, kjer je pasivni pomen še komaj prisoten v zavesti sprejemnika besedila. Odločilna je pozicija tvorca besedila, vendar pa je ta manj jasna. Stopnja jasnosti se poveča z uporabo merila živosti in ujemanja z današnjo knjižno normo. Oslabljeni pasiv se tako rabi, kadar se v povedi ob pasivni konstrukciji pojavi živi objekt in kadar se Kremplova oblika ohranja tudi pri transformaciji v današnji knjižni jezik.

Tudi 3. oseba povratnega glagola + tožilnik (partitivni genitiv pri Kremplu) nima pasivnega pomena. Gre za brezosebni pomen, ki je preko faze pravega pasiva prišel v aktivni pomen, in izraža brezčasnost. **Tudi 3. oseba povratnega glagola brez partitivnega genitiva** je aktivna. Poudarek je prenešen na glagolsko dejanje, povzročitelj ni direktno izrečen, povratni »se« pa predstavlja posebno pomensko komponento. Konstrukcija izraža brezčasnost, redko pa ohranja pasivni pomen, kadar uporablja pasivni deležnik na -m (idom v pomenu gre-doč) in z njim izraža pasiv v sedanjem času.

Ob regularni obliki pasivnega deležnika na -n/-t pa uporablja še genitiv izvora, ki mu sledi deležnik. Danes te oblike po pretvorbenem postopku uporabljamo aktivno.

DIE SEMANTISCHEN FUNKTIONEN DES INFINITIVS, DAS SUPIN UND DER PASSIVEN KONSTRUKTIONEN IN KREMPL'S ABENTUREN DES STEIRISCHEN LANDES

Zusammenfassung

Die dargestellten Texte aus Krempel's *Dogodivčine štejske zemlje* weisen interessante Tendenzen beim Übergang der ostslowenischen Schriftsprache in das einheitliche slowenische Sprachsystem aus; dies gilt besonders für die Verwendung des Infinitivs, des Supinums und der Passivkonstruktionen. Krempel gebraucht zwar identische Sprachformen wie die mittelslowenische Schriftsprache, jedoch zeigt sich bei ihm die unterschiedliche Distribution und Frequenz der Verbalfunktionen aus.

Die Infinitivkonstruktionen kommen bei Krempel sehr häufig vor, obwohl sie sonst in der ostslowenischen Schriftsprache seltener zu finden sind. Darin zeigt sich der Einfluß der mittelslowenischen Schriftsprache. Das ist besonders bei der Verwendung des Infinitivs der Absicht zu beobachten: er übernimmt die Infinitivkonstruktionen der früheren krainischen, d. h. mittelslowenischen Sprache und verdoppelt sie sogar mit dialektalen steirischen Bildungen.

Im Text erscheinen auch unpersönliche Dativkonstruktionen, die im Osten regelmäßig gebraucht worden sind, in der mittelslowenischen Sprache sind sie aber seit der Entstehung der Freisinger Schriften nicht mehr zu finden.

Das Supinum nimmt bei Krempel einen bedeutenden Platz ein, es kommt konsequent nach den Verben des Geschehens vor.

Beim Gebrauch von Passivkonstruktionen berücksichtigt er vor allem das ostslowenische Sprachsystem. Die Passivform mit dem Part. auf -n/-t ist regulär, Unterschiede zeigen sich bei den Verbalformen mit *se/si*, die bei Krempel fast alle eine aktive Bedeutung übernehmen. Die interessanteste Form ist das Verb *biti* (Prät.) + *se* + Part. auf -l — es wird bei Krempel sehr selten in passivischer Bedeutung gebraucht (nur in Verbindung mit unreflexiven Verben).

Am häufigsten hat eine solche Konstruktion abgeschwächte passivische Bedeutung. Es handelt sich um eine unpersönliche Ausdrucksweise, deren Passivbedeutung noch kaum zu fühlen ist. Krempel verwendet diese Konstruktionen im Falle, daß im Satz ein Objekt animatus vorkommt.

Die 3. Person des reflexiven Verbs + Akk. (bei Krempel partitiver Genitiv) hat ebenso keine passivische Bedeutung. Es geht um eine unpersönliche Bildung mit aktiver Bedeutung, die bei Krempel auch Zeitlosigkeit ausdrückt. Die 3. Person des reflexiven Verbs ohne partitiven Genitivs wird aktiv gebraucht. Die Betonung liegt auf der Handlung, der Täter ist nicht erwähnt, das reflexive Pronomen »se« hat seine eigene Bedeutung. Mit solchen Konstruktionen drückt Krempel Zeitlosigkeit aus, selten verwendet er sie in Verbindung mit dem Part. auf -m (z. B. »*idom*« im Sinne »*gređoč*«), und damit eine passivische Handlung im Präsens zu bezeichnen.

Außer dem Part. auf -n/-t gebraucht Krempel den Genitiv des Ursprungs mit dem nachstehenden Partizip. Heute werden solche Formen in der Schriftsprache aktiv gebraucht.

SLOVENSKI DEL ŠTAJERSKE V DAVČNEM SEZNAMU GLAVARINE LETA 1527

Jože Koropec*

UDK 336.216(093)(497.12-18)-1527*

KOROPEC Jože: Slovenski del Štajerske v davčnem seznamu glavarine leta 1527. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 59=24(1988)2, str. 216—277

Izvirnik v sloven., povzetek v angl., izvleček v sloven. in angl.

V Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu čuvajo veliki del ohranjenih prijav za glavarino 1527. Zvečina so iz sodanjega avstrijskega dela Štajerske, precej jih je iz njenega slovenskega dela. Popis predstavlja najstarejši zgodovinski vir za izjemno množično osebno predstavo blizu 14.000 naših nad 12 let starih ljudi. Živeli ali rojevali so se v vihrli največjega slovenskega podložniškega punta. Po 461 letih se lahko čudimo zgovornosti tega odličnega zgodovinskega sporočila.

UDC 336.216(093)(497.12-18)*1527*

KOROPEC Jože: The Slovene Part of Styria in the Census of the Poll-Tax in the Year 1527. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 59=24(1988)2, p. 216—277

Orig. in Slovene, summary in Engl., synopsis in Slovene and Engl.

In the Styrian country archives in Graz a great part of the preserved declarations for the poll-tax from 1527 has been guarded. Mostly they are from the present Austrian part of Styria, rather a lot of them are from its Slovene part. The census represents the oldest historical source of the personal presentation of nearly 14,000 of our people, over 12 years old, for an extraordinary multitude. They lived or were born during the storm of the greatest Slovene subjects' rebellion. 461 years later we may wonder about the eloquence of this excellent historical message

Od leta 1468 so morali na Slovenskem trajno računati z resničnimi in možnimi turškimi uničevalnimi pohodi. V naslednjih 60 letih so bila vmesna obdobja brez njih 1484—1490, 1500—1510, 1512—1515 in 1517—1521 dobrodošla, obsegala so polovico tega časa, v strahu pa se je tudi takrat živelo.

Ko so turške sile novega sultana Sulejmana (1520—1566) zlomile konec avgusta 1521 odpor Beograda takrat v ogrski državi in nato konec avgusta 1526 uničile ogrsko vojsko pri Mohaču ob Donavi, je v srednji Evropi bilo jasno, da se bo nujno treba izredno potruditi za uspešno obrambo.

Ferdinand I. Habsburžan, od 1521 notranjeavstrijski nadvojvoda in od časa okoli novega leta 1527 ogrskohrvatski in že od novembra 1526 češki kralj, je zahteval 17. marca 1527 od štajerske dežele enkratno glavarino — Leibsteuer, posebni davek na osebe. Z nabranimi sredstvi bi se naj uspešneje protivili Tur-

* Dr. Jože Koropec, redni profesor na Pedagoški fakulteti Maribor.

kom že na tleh ograskohrvatske države, kamor je takrat sodilo tudi sedanje Prekmurje.

Že 1. aprila 1527 je štajerski deželni zbor odločil v Gradcu o tem davku za vzdrževanje 300 konjenikov in 800 pešcev skozi 3 mesece. Cerkvene ustanove, svetni zemljiški gospodi in mesta s trgi so bili obdavčeni z desetino že nekaj časa veljavne imenjske davčne osnove, vsi drugi pa tokrat nadrobno takole. Davčni obvezniki so bili vsi z dopolnjenimi 12 leti. Na kmetih so člani družine obremenili s 5 krajcarji = 20 srebrnimi denariki prav tako kot tudi menihe beraških redov, z 8 krajcarji služinčad z letno plačo do 8 goldinarjev — goldinar = 240 srebrnih denaričev, s 13 krajcarji osebenjke, dninarje in obrtnike, te tudi v nevladarjevih trgih in mestih. Lastniki železarn so postali davčni zavezanci ob proizvodnji vredni nad 10 goldinarjev z 12%, cerkvene ustanove dodatno tudi s šestdesetino v tujino poslane vrednosti. Da se ne bi zavezanci izmaknili, je bil odhod v tujino dovoljen samo s posebnim oblastnim potrdilom. Do izplačila bi naj prišlo že kar 2 tedna po binkoštih, ki so bile tega leta 9. junija. Zato je bilo nujno kar najhitreje spisati sezname zavezancev in jih poslati deželnim oblastem v Gradec. V resnici se je zbiralo zadevno gradivo kar do novembra.

V Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu čuvajo velik del ohranjenih prijav. Zvečina so iz sedanjega avstrijskega dela Štajerske, precej jih je iz Štajerske v naši državi.

Najprej bi obravnavane prijave predstavil v bistvenih obriših po vrstnem redu iz 8 arhivskih zvezkov.

Številka zvezka	Tekoča številka za vse prijave
1348	1—37
1348 a	38—82
1347	83—134
1347 a	135—178
1348	179—207
1348 a	208—249
1349	250—351
1349 a	352—445

Pri vsaki prijavi iz naših krajev navajam tekočo arhivsko številko, urejeno po arhivskem abecednem redu, in glavno vsebino, posebej z višino ugotovljene glavarine. Prijavi dodajam letnico prve znane omembe kraja in številko v istem arhivu shranjene vloge imenjske cenzitve iz let 1542—1544. Abecedna preglednica krajev je na koncu razprave. Pregled olajšuje statistična razporednica.

	glavarina		
	goldinarji	šilingi	srebrni dinarčki
zaporedna številka 1527			
3 Brata Jurij in Lamprecht Aicher (Številke v oklepaju so krajevno opredeljene družine) prva omemba 1403/4 Dobležiče Doblasytz (1) 1404 Podgorica Podgorytza (1) 1403/4 Zdole SDuel (1) Ostalo je puoto.	0	6	4
4 Janez (Hans) Aigl za grad Gromberg-Grienberg — 1142 Janez Aigl se je pred 1512 priženil na grad. Njegov rod je tod gospodoval do 1580. Leta 1527 so živeli pri gradu in pristavi tudi 3 moški in 4 služkinje, med slednjimi 3 niso imele plače. 1428 Kočno Gatzn Gaizn (3-2 s parom osebenjkov) Veber 1441 Brezne pri Kaishah wressen (1) Štefic 1227 Prebukovje (1) 1164 Malahorna (1) Vngl. Drugi priimki: Bubias 2 Frišer Gosak Gramsnek Groblnik Halb Kastraun Kuhar Kumpus Majer Meglih Mutl Nahtigal Niklas Padenik Peink Petelin Pobicer Porgl Rebezan Storpic Vahtl 2 Verišnak Volšlager Vrisnek Zeradera. III/5 zaporedna številka 1542	12	4	4
7 Andrej Altenhaus Imel je grad Breza-Pirkenstein v kraju Breze. Od 18. julija 1542 je bil slaboten, umrl je 1543. Leta 1528 je bilo njegovo tudi zemljiško gospodarstvo Zusem. 1436 Breze pierkstein (4) Kas Supan 1404 Nezbiše Nieswitz dorff (8) 1. Supan Kos Mordin Motnek Pessen Unter (3) Šan 1436 Malič Malic (1) Sabich Vute Preset, 1542 Prosin (3) Dus Šuster ok. 1280 Leše Leis (2). III/7	4	6	0
8 Baltažar Altenhaus — grad Gorica — Eckenstein — 1314 Od leta 1535 je posedoval tudi Forhteneg — Ravne. 1426 Gorica goriczn (1) Strach, 1542 gozd (1) Pirešica Perotschicz (1) pach (1) 1329 Vinska Gora Wein (2) leitn (1)	13	6	22

- 1458 Wetternickh (1)
 1309 Selo Sell (1)
 1193/1220 voda Paka Packh (1)
 Primki: Dril 4 Drobe Drobne 2 Edman — 1542 Edelman Janesic Kozjak
 Kremser 2 Kribec Nares Neduh Papel Pere Pinter Plešber Podhrast Rahne
 Sernec Stober Šbige Sind Šumlak 2 Suster 4 Veber Veternik Viher Voš-
 nak 2 Zvopinter.
 III/7
- 13 452 Celje — minoriti gvardijan Janez pl. Neuhaus 11 0 7
 8 pridigarjev: Andrej Filip Gašpar Jurij Melhior Mihael na Ozvaldovo
 1182 Žalec-Nova vas Alt Sachsenfeld-Neudorff (4) Faul Saplus
 1403/4 Jezerce Jesertzech (2)
 1403/4 Brezova Nabresobe (2) hlapec dekla
 1043/4 Straža Ystasgora (2) Vuneko 2 hlapec in dekla
 Jankova Jancodorff (4) Supan dekla dekla
 1193/1220 ob Paki An der pagkh (2) Anastazija
 1417—1286 Repno-Bobovo Reppn-Pondorff (6) dekla dekla
 ok. 1145 Laško Tiffer (2)
 1212 na Lisci Am Jeyss (5) Mulner Volk
 Remeschkh (5) Maruš Oprauš Šmid dekla
 Polmenovanje za vse odrasle.
 IV/35
- 25 Vid Enzersdorfer za svobodni dvor — ok. 1290 freihof v Radgori Freis-
 burg-Radkersburg 52 3 22
 upravnik Anton Rosenpach pred vnebozetjem
 Enzersdorferji tu od 1432—1446 in do 1580
 1265/7 Andrenci Andretzn (18) 1. Supan Verko Fekonja Ferenc Gavac
 Blaž 2 Kosomar Kunc Mulner Prunkšec Prunšec 2 stari Supan Termel
 Zabe gornik hlapec
 1268 Brengova — Prangau (7) 1. Supan Huster 2 Kukovec Sokan Terček
 Tušek
 1412 Kutinci — Kutndorff (4) Bulsina Fras Glinec Kosmat
 1361 Grabonoš Grabonuschn (17) 1. Valpot Antolič Černel 2 Danko Gorlica
 Jančič Kračak Ostric 2 Pukl Sadravec Sternel 3 dekla dekla osebenjek
 z deklom
 ok. 1280-95, 1371 Kapela Wildenhag — Kappeller (7) Igrišec Jordanov
 viničar z deklom Kegl Krajnc Mihelč Šent Vorovec
 1365, 1280-95 Štajngrova — Drvanja Štašn — Driwon (16) 1. Supan Strah
 Brunko Gerlica Gistler 2 Jakobic gornik Jebač Kovec Pflieger Sorian
 Vertčnak 2 dekla
 1382 Slaptinci Schlabotintzn (19) Danko Gardosta Gerdost Jauk Kreft 4
 Krušnek Mistrlic Seidl Stricko Šrenko Velah 1 osebenjka
 1412—1265 Osluževci — Cvetkovci Selusch — Zwethofftzn (19) 1. Supan
 Bričak Cverk 2 gornik Frag Geibl Gobec Herinko Ydrosga Kreft Kuher
 Kuster Očar 2 Sdrost Šinko dekla
 ok. 1500 Zeoersdorff (14) 1. Supan Pok Fider Gabriel Gerci Ošit Smid
 Unger 2 Vagner Weisnkeher osebenjaki par hlapec in pastir Emerik

1193—1220 Žiberce Seyberssdorff (23) Dril Fajfer Fimig Flajšaker 2 Heiber Kagsovol Kropf Leskacer Lukac Maden Pinter Polcer Purger Rek Rol Šuster 2× osebenjski par 2×osebenjek 3× pastir dekla
Derffler (11) Cimerman 2 Fukslberger Pinter Višer 3 Zeber
1362 Pridahof Pridiga (4) Krabat Unger Veber Zernko
1413 Vogričevci Wogritzsch (17) Fian Fric Gaberc Kocjan 3 Lančer Malec
Novak 3 Puc Reiter Vete 3 × 1 osebenjski par.
VI/64

- 30 Lenart Fraunstetter 13 4 12
za svoj trud 25 krajcarjev krajcar = 4 denariči
Turn v kraju Škale — 1251
Horndorf (1)
1193—1220 na Paki Packh (2) Peitler Vebar
Drautz (2) hlapec
Doll (1) Meh
1441 Deber pri Šoštanju Debercz (1) dekla in hlapec
Purg (1) Vajdman
1241 Letuš Letusch (1) Sajerne
Pirckh (1)
1351 Gaberke Gaberch (1)
Rietz (1)
Gaberde (1)
Drugi priimki: Grubinšek Kadrin 2 Kardinah Krump Lang Lesnik Majsp
Meh 4 Pagarelčnik Pec Rajdman 2 Resajnic Stavise Šnajder Vebar
Volf.
XV-188
- 36 Komenda Fürstenfeld komtur Fabjan pl. Maltitz pri nas 0 3 6
985 Razvanje Roswein (1) Gajst Gselman 3 Mesner Mikuš 2 Stramer
Stumpf ledina Puchl.
- 37 Janez Fungkhler, Celjan 0 4 0
znan že 1516 v Gornji vasi pri Preboldu na Jakobovo pečat
1368 Arja vas Arndorff (1)
1343, 1400 Spodnje Grušovlje vnter pircam (1)
Priimek Das.
XXIX/438
- 39 Jurklošter brat Filip Schapfl, ni 1524, ni 1530 90 3 22
V samostanu tudi hofmeister točaj podtočaj kuhar za gospode kuhar za
osebje kaščar tesar 2 piskača kovač čevljar vratar
krajci po abecedi
Brodnice Brodnitz (4) 1. Supan
Brune Brundell (2)
1278 Kalobje Calob (7) Brajte
1436 Mrzla Planina Calt alben (1) Mahic
Klance Clantz (1)
1209 Kostrivnica Castraunitz (4) Svetle
Cornitza (1)
1278 Kravji Dol Chuetall (5) 1. Supan Brajte
Kunja Rt Chuenhardt (1)

- 1444 Curnovec Czurntall (2)
 Dežno Deschen (9) Reptz
 Dobje pri Svetlini Doble pey vnser frawe (2)
 Dobje pri Curnovcu Doble pey Zurntall (2)
 Ravne Eben (8)
 Repuš — Dobje pri Planini Erpausth (8) 1. Supan
- 1192 Velike Grahovše Grachawisch gros (9) Vobnic 3 reve
 Male Grahovše Grachawysch kleyn (9)
 Gorica Goritz (1)
 Guča vas Gutzendorff (2)
 Hertzogperch (4) Gnadie
 Jesenik Jessenick (7) 1. Supan Booss
 Loke Lack pey Grachawisch (4) Kos
 Loke-Mrzlo Polje Lack pey Sapuls (1)
- 1452 Loke-Planina Lack pey Mompreyas (1) Magerle
 Lack pey der Töpplitz (4)
 Lažiše Lasisch Gros (4)
 Lažiše Lasisch kleyn (2)
- pred 1295 Leše Lesch pey Grachawisch (2) Kupec
 Lesch pey Prissonitz (2) Bračko
- ok. 1490 Lipa Lyppa (1)
 Slavisa vas — Marijina vas Luschendorf (5) 1. Supan Breyte reva
 Marijina vas Marisdorff (1) Sajfrid
 Manstall (1)
- pred 1295 Modrič Modritz (4)
- 1199 Planina Mompreyas (1)
 Velike Goreljce Nagarelitz negst (3) Slahte
 Male Goreljce Nagarelitz weytter (4)
 Peč Offen (3)
- 1212 Prapretno (9) 1. Supan
 Gora Percke (9)
- 1436 Prihova Prichaw (2)
 Podmelje Podmell (1)
- 1404 Podgorica Podgoritz (2)
 Poljana Pollen (9) 1. Supan Veber
- 1457—4 Razbor Raswor (1)
 Rortall (4)
- 1436 Rožni Dol Rosentall (2)
- 1429 Završe Sauers gros (3) Mosina
 Sauers kleyn (2)
 Stegnerane Stegnerann (2) Bračko
- 1309 Selo Sela (2)
 Schlisseldorff (3)
 Sena (2) reva
 Zg. Škarnice Schrilnitz ober (2)
 Sp. Škarnice Schrilnitz vntter (2)
 Podpeč Vnttern steyn (4) 1. Supan
 Trate Tratt (4) 1. Supan
- 1209 Tevče Teltzschach (9) 1. Supan Payach 2× revež
- 1246 Torog Tworgk (3)
 Zgornji Voluš Wehns ober (3)
 Spodnji Voluš Wehns Vntter (3) revež

- Gornje Večje Brdo Weltzeberd ober (3) Fric reva
 Spodnje Večje Brdo Weltzeberd vntter (2)
- 1318 Vodice Woditz (1)
 Vodiško Woditzschko (3) 1. Supan reva
 Planinca Alben (2)
 Križ Creutz (2) reva
 Breze Fresa ober (4)
- 1265—67 Mala Breza Fresa vntter (2)
 Jurklošter Georgiani (13) Golob Karner Pernawed Plaga Šmid Voga
 revež
- ok. 1145 Jurklošter Geyrach Vntter (4)
 Gorica Goritz (1)
 Ludgun (2)
 Orešje Nusdarff (1)
- pred 1295 Lažiše Lasisch pey Sant Nicolae (3) Kosi
 Leskovica Leschkawitz (5) Perko
 Lipni Dol Lippentall (3) Brajte
 Osredok Osredick (3) 1. Supai Majcen
 Padež Pades (1)
 Planica Planitz (2)
- 1285 Presečno Presitzno (1)
 Prevole Preual (4) 1. Supan Bračko
 Pokojnik Pochonick (4)
 Paneče Ponitzschack (3)
- ok. 1280—95 Reka Rieck (7) 1. Supan osebenjek reva
- 1457—61 Radež Rades (7) Tersan 2 osebenjska para 2 reveža
 Rayn (1) 1. Supan Fundič Opraun
- 1106 Razbor Raswor (3)
- 1265 Bezgovje Hollertall (3) Toppel reva
- 1275 Sevnica Lichtewald (2)
- 1346 Rečica Retschitz (24) Stergar Turner
- 1423 Žirovnica Scherolnitz (5) Ardruna Fric Kozjaker
 Sanch (8) Močnik Resak
 Slogovno Slack (3)
- ok. 1490 Žeger Seger (7) Magerle Ratmajster
 Stritti (1) Bračko
 Traunich (2)
 Torog Trog (1)
 Zavrate Törl (1)
 Wardt (6)
 Sant Vrban (1) reva
- Drugi priimki: Metzler Šuster Veber Vetel.
- IX/105

40 Jurij starejši Gaisrugker v Radljah in Vuzenici 3 2 24
 1193—1220 1278 podpis pečat
 Zwenn (1) Krajnc 1×pastirja

Priimki: Frelj Rašic Smode Toml Vanhsler Peter Vnunško z ženo, partir-
 jem in 3 deklami dekla in pastir dekla

- 41 Ziga Gaiserugker — Bukovje Puchenstein 1278 18 1 0
 podpis pečat
 Gaisruoki tu do 1593, v gradu tudi upravnik — pflieger Pavel Reichnfelser
 Osebe v gradu v Slovenski Bistrici: 8 moških in 3 ženske
 treibpach (1)
 ok. 1145 Vrata törrl (1) Leupacher
 Schetzintzen (1) hlapec in 2 dekli
 am Stain (1)
 Motnik Motnighk (1)
 am hoff (1)
 am Gupff (1)
 Sand gilgn (1)
- Drugi priimki: Breznik Brezolnik Cahler Črišing Frolih Greiner Hafner
 Hofher Holdanik Hudeban Jeranik Jeseniko Katl Kefer Knez Kropf Kve-
 der Kuplen Metbas Mlačnik Muhič Pavrič Pyskk Pokričnik Preteršnik
 Puplas Ravnah Rosen Samec Siter Šidak Škrinar Špensal Šterko Šuler
 Šune Tohanik Totanik Tratnik Trunkl Vuhne Vustonik.
 Čita Jurana pogosto žensko ime Mareta.
- IX/108
- 43 David Gall — Limbuš in Pilštanj 20 7 22
 nedelja po Martinu pečat
- David Gal 1513—+1534, rod še 1559
 1147 Limbuš Lembach (24) Fidler Flajšaker Gvalc Hansl za cerkvijo Ka-
 stenk Košak Matajli Publ Rosman 2 Salodetz 2 Samstag Škirta Šmid
 Suster 2 Tervos Valdeč Veber Zafran
 1285 Laznica dorf Lasnitz (7) Artak Cepaver Jakl 2 Lepa Rosman 2
 1193—1220 Bistrica dorf fewstritz (4) Flajšaker Rosman Wagner Veber
 1434 Reka dorf in der Riekn (10) Furfus Koserep Pečker 2 Puhler Šafer
 Veberle 3
 1498 Vrhov Dol dorf am perg Lembach (6) Ferlinc in 2 osebenjka Hafner
 Lorbar Puhler Stusir Svarc
 1373 Hrastje ambt Dobren (8) Čimerman Gilg Gunse Supan Špic
 1211 Pohorje ambt am pacher (4) 1. Supan
 1220—30 Fobrežje Rain (3)
 1158 Pilštanj Pelfstein (16):
 1287 Cirkuš Zlerckhfitz (4) 1. Supan
 fadetz (1) Supan
 1403/4 Zagorje Sager (2)
 1403/4 Preska Preseckh (2) Supan
 1275 Virštanj Vierstain (1) Supan
 1275 Malkanjsko ober malitschach (1)
 Panpach (4) 1. Supan
- IX/108
- 44 Janez Gall petatil Krištof iz 1236 Valdeka-Waydek 4 3 26
 Galenhofen v Legnu 1471, Galov rod tu do 1600
 ok. 1375 potok Radušnica an der Radus (1)
 Brezovs vas Pirchen (1) dekla
 Galenhofen Hoff (1)

Priimki: Belaglav Benišnik Čradnik Feier Grešnik Hajniš Kraher Merkaš
Perdnik Pustnak z ženo, deklo, hlapcem, dninarjem in dninarico Vi-
ševčnik.

IX/108

- 53 Graben — dediči Maribor, konec 11. stoletja 107 0 2
Grabni tu 1456—1556
1211 Pohorje Pacher (1) Gradišnik
1146 Hoče Kotsch (1)
Sr. Podignac am Plaz (Plač) (3) Kiner Koh 2
1193—1220 Viltuš Wildhaus (1) 1. Supan + dekli + hlapec + osebenjska
para
ok. 1220—80 Dobrovce Hartl (2) Lanc Pankrac + hlapec + dekli + ose-
benjska para
1429 Studenci Prunn (1)
1250 Rošpoh rospach (1) Maurer + gost z ženo
1395 Neudorf ob Wildon Neudorf (2) Esl Roslin
1389 Vinarje Wierinberg (1) 1. Supan
1331 Košaki Leitersperg (1) Rosman + dekla + 3 hlapci
1106—1124 Cirknica Zireknitz (1) Marolt + dekli + 3 hlapci
1106—1124 Dragučova trabitz (1) Supanic
Zg. Jakobski dol Sant Jacob (1) Kreinec
1307 Hvaletinci (1) 1. Supan Murse + dekla + hlapec + 2 gosta
ok. 1280—95 Bunčani Polenn (1) Popel
1443 Stara Nova vas Newndorf (1) Cindl
1265 Kronova Khranaw (1) 1. Supan
1320 Šalovci Shylawsin (1) Krisanec
Bratonečice Oberor (1) Supan
1320 Mali Brebrovnik Ober Brebronick (1)
1265 Vidigam Vkon (1) Cvetel
1273 Ormož Friedau (1) Vever

Drugi priimki: Ajzenberger Ajzenwagen Anderli 2 Arne Avško Bec Borič
Breznik Cauh 2 Ciperli Ciste Cvetko 2 Daks Delapust 2 Dingmajster
Druše 2 Fajfer Feliks Flajšaker Frank 2 Frankus Frolih Fuks 2 Gesele
Geveber Glades Graf Gramšak Grosa Guglhof Gumšek Gumperšak
Hajncinger Harb 2 Henetiš Hiel Hočevar Holanjšek Hopič Igušek Ivanuš
Iserle 2 Ivako Izak Jakob Jančič Janšek Javh 2 Jorgl 2 Kefrič Kikl Kitek
Klement Knabl 3 Kolar 2 Kopač Koren Kotnik Kovač Krag Krajnc
Krajner Krismec Kristan 3 Krivčnik Kuhar Kuharič Kune Lalpotn
Leben Leric Lesjak Letis 3 Lindl Lubše Lueng Lutold Magater Marker
Marolt 2 Maurar 2 Mate 2 Mesarič Mihelin Milner Mitndorfer Murko
Murkovič Murse Nedelko Nesič Niemec Nikolare Nikolav Novak 3 Oltag
Ošlak 3 Pak 2 Pauli Pavlovič 2 Perneker Petek Pičl Pinter Plesivec
Podlesnik Podletnik Podlipnik Pohajac Polcl Polhl Potnik Potočnik
Propstl 4 Pukl Ranšak Rebernik Rec Recek Rogorin Rohl Rutnik Sabinok
Sekirnik Slaber Sordit Sorjan 2 Stanko Sterin Stominak Supanšek
Šah Šlenih Šmirmaul Šnajder Šrimpf 3 Šterk 3 Šterlih 2 Štravs Svarec 2
Sveh Švnač Tajčman 2 Tanel Terniko Toman Tomasin Torjan Turnak
Turner Uberal Unger Ungešmak Vah Vahe Vako Vaklas Vambel Varko

Vernger Vesočnik Vetrič 2 Vever 4 Viherli Vihonc Vinster Vogalič Volf
Vračko Vrhovnik Vuhovnik Vuleko.

Redka imena: Fric Gabriel Henrik Lubše.

Zelo mnogo služinčadi.

XI/136

54 Krištof Gradenegker — dediči, zanje pečatil brestaniški župnik 7 5 10

Andrej (po 1510). Krištofov rod tu že 1563

Turn ob Savi — grad v trgu Brestanici

1432 Puste Ložice Losiths-Iossetz (2) Kral

1343 Jablance Jablenetz

ok. 1490 Slivje Schluwye

1343 Kamen na kamene

Pesje Huntzdarff Krabat

1404 Dolnji Leskovec hasselpach

1432 Podbukovje Unterpuech 1. Supan

Renzschko (1)

Dvorec Dworetz (2)

1523 cerkev sv. Boštjan Sannd Sebastian

1322 Šedem Schedn (2) supan

1441 Stainnpach

1309 Stolovnik Stannonigkh

1441 Raztez Rasses pastirica

1355 Čreta Schrieth

1342 Okrog Lokbrog

1441 Dobrova Dobrowa

Senovo Heypach

1432 Krajna Brda Cramewerd

Vrh Verchekh

unter Mawer (2)

1432 Gorica na goritze

Na bregu na wrego

Drugi priimki: Černoga Kozjaker Sorinar Trepan Veber Vremec Vretlic.

XII/138

58 Grimschitzer — otroci, zanje upravnik Andrej Khinda 2 6 0

pečat

Dvor v Soštanju 1193—1213, pridvorna služinčad — 3 moški 3 ženske

1336 Lokovica lokawitz (7) Cavnflek Kefer 2 Klančnik Kos Repnik

1402 Podvin weinperg oder unter ihm Podbiny (9) Glasar Kalc 2 Kos

Skalic Stary Suatt.

XIII/155

60 Boštjanova vdova Uršula Gukh, poročena z Andrejem Rabi-om 2 8 8

Lakhndarff (4) Črias Dbornik Goderli

1412 Kapia Schalkhsdarff (1) Šurica

1016 Drešinja vas Drosthndarff (1)

1402 Levec Lenndorff (1)

In der Slattin (2).

70 Jurij Hautz 2 2 4

1333 Feldenhofen v Slovenjgradcu

Njegov rod tu že 1408, Jurij 1518.

Priimki: Dorstnik Janko 2 Mesič 2 Nevojse Sadraga Šoge Vuč.
Krajevno oblikovani imeni Januš — Janez in Špeta — Elizabeta.

- 71 Komenda Polzela 10 1 10
Poleg služinčadi v samostanu tudi komtur (1528 Rupert Kosar) in gospoda Gregor in Miklavž
1170 Polzela Heilenstein (5) Martolos dekla Pffaffendorff (4) ime Fric
1342 Ločica Lotzitz (13) Eker Hafner Tušej Veternik 1 osebenjka hlapec × dekla ledina roy
1229 Andraž nad Polzelo pey Sand Andre (6) Mesner Šnajder Vogrin
1350 Orova vas Armdorff (10) Mlakar Počerl 4 osebenjke ime Valpurga. XIV/183
- 72 Franc Herberstarff 83 4 16
od tega pri nas 24 5 28
- 1207 Nebova Nebaw (12) Kolbic Pinter 2 Rosman 2 Vidum Vitnek 2 × dekla 2 × hlapec dekla + hlapec 2 × dekla + hlapec + osebenjka
1265 Močna Muesthnn (11) gornik Medic gornik Puhler Rupert iz Nebove gornik Šuster v Ložanah — Lesachperg Šuster v Vinički vasi — Ehemsgassn Taljan gornik Vistko Weinzerl v Ložanah 2 × dekla Branek Prawnah v gradu tudi Grafe Šnajder
1273 Ormož Friedau (1) 1. supan Goldic Fister Janšek Krobat Spendler Steirer 2 × Maria
1309 Obrež Obres (19) 1. supan Gelak Gelek Golnek Marčinko Merslak 3 Petric Podgorelec Sadravec Sodec v Kranaw Strašnik Štumb Šuster Unger 2 Venek Vošič Vudic osebenjski par 1 × osebenjka 2 hlapca pastir
1430 Kog Am Khag (4) Sešer Štefko 2 Veskogič
Cezanjevci Czesarn (9) 1. supan Murolot Gabrug Muler Mulner Murot Simonič Vablos Veber Veblej 2 × osebenjek pastir slopa sirota osebenjski par, osebenjka dekla
1307 Jamna Am Jam (13) 1. supan Tuc Kokol Mirolt Pisbevec Ros 2 Soba Streh Strehk Tuc 2 Vergles dekla 2 × hlapec pastir osebenjka poročen revež
1441 Trnovci Ternetz (5) 1. supan Preyna Flajšaker Selko Trepec slaboumnež
1431 Radmerje Puchlarnn (7) 1. supan Heric Hafner Maurič Jurhan 2 Valenč 2 ime Prunga hlapec slaboumnež
grad Branek Pravneekh schlos (2) Veiding ime Henrik dekla slaboumnež
1280—85 Branoslavci Pravneekh dorff (7) Heric 2 Ketena Maure Senenič dekla 2 × osebenjka
Brezovec Purckh (2) Lenart
1265—67 Radoslavci Radislawtzen (14) Guer 2 Junihen Masek Miseli Misl Misle 2 Mord 2 Petaver Pugina Pusana Stanko 2 × dekla 2 × pastir pastirica slaboumna
Kallerstorffo (12) Deuml Gasperl Hodl Kasperl Mulner 2 Paur Šnajder Vogl 2 ime Henrik
Mulner je imel dekle in 3 hlapce dekla hlapec dninarica
Izplačal je 1. aprila 1528, priloženo potrdilo za 3 konjenike in 6 pešcev.
Podpisi Seifried Windischgrätzer Gregor Jobstl Pavel Paltinger. XIV/186

- 79 Ludvik Hohenwarter urad 1213 Ravni breg — Amt Rabensperg
40 4 4
Marof Mayerhoff Prašic
Vizore Jaser (5) Polars dninarica
1403/4 Zg. Brezova Ober Pyrch (5) Godec Posnic
leskobetz (2) Sodya
Puech (2)
Konjsko Khonsakun (6) Jesernik Majcen 2 Turenšek Berangar
Pressosnich (6) Stubhandl hlapec
Haasenberga (2) 2×hlapec 2×dninar
Mayer hořal (6) Kus
Sp. Brezova Nyder Pyrg (9) Osnic Pozlep Rupe sodni hlapec
1403/4 Jezerce Yesertzi (2)
Hrenova Khramysth (3)
1353 Prassnyk (1)
Klosty (2)
1445 Plate Am Platt (6)
Paumbgartten (5) Comotar Ladroř Sodya hlapec
1353 Gorica Gorytzen (6) Kunstl Prašic Predles Preiči
Wem (1)
Döffer (5) Inchar hlapec osebenjek
Cirkovce Zyrkobytz (5)
Eck (4) Hudytsch Rosen
Warcholach (3)
Rassbor (1)
Landeck Landeck (2) Štepek
Čreškova Schreaskaw (3)
Vratze (1)
ok. 1500 Trebuhinja Trebechin (1)
1403/4 Kozjek Khossyach (3) Posman 2
Brezen am Fresen (3) Lečnik Tavernik
Rudman (1)
Vrecki (5) Suchodolnich
Pařes (1)
Doboby (2)
Werchola (2) Trojanšek
1352 Froschenhaimb (5) Krabat 2 pastirja
Plewnygok (1)
Zalog Salach (7) Škof hlapec pastir
Pisar je omenjal ob gospodarstvu le število oseb in posebej služinčad.
XVII/198
- 82 Maruš, žena Jakoba Hundt-a, je prodala Bernardu Urschenpeck-u.
- 94 Elizabeta Katzianer, Janezova žena
rojena Strmol (Korpule) 3 0 0
1236 Šmarje pri Jelšah Marein (4) župan — amtman Blaž na Podelach
Das Sterniko
Preloge perlass (7) 1. Supan Leta Sternat Ševn Sven Unser
Gaber (6) Bros Kuhne v Prelos Dol-tal 1436 hlapec.

- 95 Amelreich Kollmitzer 21 7 6
1265—67 Cogetinci Zoggendorf
- 100 gospa Künenberger 52 6 8
od tega pri nas 27 0 8
- V uradu Ptuj ambt Pettau (7) Ambtman (= župan) Cigler Markvart Paradažer Šek Vagner dekla hlapec 1 × 2 pastirja
- 1290 Rogoznica Rassnycz (8) 1. Supan Cigler Gučevar Kveler Rihterič Veber osebenjek berač
- 1477 Zabovci Sawadorff (7) Cah Ferenc Ilec 2 Vanper berač
- 1320 Ločič Lottsthattz (5) 1. Supan Fricko Kramberger Pičer
- 1307 Hvaletinci Qualetinz (1)
Pirch (1) Samoda
khiniokh (2) ime Gal
- 1356 Žabjek Khrottdarffl Karner
Ober Strassnick (3) Esih Pečar Simon iz Khraping
Vnter Strassnick (2) Grilšic Šnajder
- ok. 1145 Hajdina Khannding (2) Petak
- 1193—1220 Župečja vas Saugondarff (4) Kocnik 2 Kosik Stremenic
Gretz starff (2) Krabat 2
- 1466 Sodinci tzum steg (8) 1. ambtman Kastibl Mečka Pahajner Pičević Varmak Vezjak Vrečko
Marytthen starfl (9) 1. Supan Filipic Pučer Erhart Samotrot Stabulc Šnajder Vatner
Burgatzn starff (2) Prasic 2
- 1441 Trnovci Tarnebetz (4) Gert 2 Prešnik Šnajder sirota
grawmickh (10) 1. Supan Juh Simon iz Khallus — Haloz
Kil Kolobšic Masten Melus Meluš Meško Veluš 2
- 1320 Pršetinci Peshendorff (6) 1. Supan Aspachov podložnik Part 2
- 1433 Hranigovci Kheller starff (2) Varmak
Weyxl starff (4) Sutak Urbanič
Žepovci Schependorff (4) Kristan Matjašič Meško Segner
- 1269 Pekre Pickher (7) 1. Supan Cuši Reško Tulnek Veber
- 1161 Dravograd Traburg (5) Galičnik Gril Milc Stogel hlapec
Wollstarff (4) Kramer Posth hlapec.
- XIX/265
- 114 Ahac Lindek 9 4 8
na dan Petrovih venig pečat
- 1436 vas Cerovec dorf Zerowetz (8) Kopaun Supan Škerbin Veber Voh
- 1436 Brezovec Bresowetz (2) Jansetin na ledin Nučič dekla Puntza
- 1436 Tržišče Terschische (2) Kregarič ime Eleonora
Latschndorff (2) Voh Vraškovič
- 1417 Tekačevo Takkatsch (1) Kepnak
- 1236 urad Šmarje pri Jelšah ambt Sand Marein
- 1228 Lemberg Lemberg (2) v pretzlofen
Draxendorff (2) Par na goritzn Unger
- 1169 Ješovec Jellschowetz (13) Ambtman Enkreht Jager Jagrič 2 Pamkirher bivši Supan Suše
- ok. 1480 Gorica Goritzn (2) Gasanic Pešedešek
- 1445 Tesnič Enng unter Lindeck 2
Presin (1) Fikrič na ledin dekla

- 1241 Stranice bey Sand Lorenntzn (1)
 Part (1) dekla
 na Vini (1)
 Pothosto (1)
 Nagoritzy (1).

XXIII/303

- 119 Komenda Melje Mellin — komtur Fabjan pl. Malditz (1520—1535)

4 7 22

V stavbi v Melju tudi kaplan Jurij

- 1164 Melje dörflein vnter Mellin (10) Branko Flajšaker Trajber Vajnceri
 ok. 1125 Radlje Mairawerg (4) Hohenveč Sumar Šmid Svajkart
 1146 Hoče Khöc (7) Cveifer Kinig Krumpl Sehnicer.
 XV/346 in XXIX/433

- 122 Janez Mordax — Pišeece Fischätz

12 8 12

pečatil tudi kunšperški upravnik Gašpar Thampek 2. novembra 2 pečata
 v gradu tudi upravnik Miklavž. Janezov rod tu 1454—1536

- 1288 Pišeece Dorf (4) Ambtman Hrose
 1404 Brezovica Brescowitz (2) pastir
 1261 Podgorje Podgori dörflein (3) dekla hlapec
 1347 Ziboti Dorf Sibot (1) dekla
 1309 Dramlja Draml (2) Roaman
 1309 Perdisalovce Perdisalautz (1)
 1286 Dednja vas Diettnedorf (6) 1. Sodia 2. stari Sodia Haringer Struel 2
 1406 Blatno Plattl (3) 1. Supan Javrnik Satler
 1288 Suhadol Suchatall (4) Kune
 1406 Pavlova vas Paulsdorf (5) 1. Supan Roaman
 1309 Silovec Sell (1) Richter
 Druschndorff (2) 1. Supan Broskn
 Waneberg Dorf (6) 1. Supan 2×hlapec osebenjek v lastni hubi.

- 131 Jurij Neuhaus (Trnovlje)

13 5 28

1403—4 Kameno na Stain (1) Marak

1486 Ostrožno von Strase (1)

ok. 1480 Dobrova Hardt (1) Devimel pastir
 gayeaych (1) Kalbel

Drugi priimki: Blanak Dermel Findman Francur Gajet Glafajc Grizl
 Hasvnač Horber Kalah Kastajn 2 Kral Marak 3 Mariko Mindorf Muler
 Paldek Pelic 2 Pernak Rabic Remšer Supan Šajpic Šmid Sumar Vag-
 monter Vardakonik Vrasnik.

- 132 Bolfenk Neuhaus

33 2 0

1403—4 Kameno Stain (1)

1413 Loka Lugka Lagkh (1)

- Zavrh gupf (1)
 tosar (1)
 erlach (1)
 woxal (1)
 drebat sochr (1)
 Kutenpach (1)
 Doraban-Eben (1)

- 1322 Ivanjci die Supb zw Yswantzen (8) Hafner Rihterc Sadrabec Supan Šobe Vagner Veber 2×pastir 2×2 pastirja
- ok. 1220—30 Kunova Kanabber Swpb (14) 1. Supan Fuksl Kerli Knaflac 2 Miklav Pozovit 5 Strumpfl Zagran 1×2 pastirja
- 1388 Stavečinci Schwilzer Swph (10) Nedig 8 Sert Sodec Šnajder Valant ime Idwan dekla 1×2 pastirja
- 1383 Radvenci Raderstorff die Swpb (12) Godec 2 Kalnik 2 Kelc Muler Pisajnc Rodolf Tomažič Tuh Unger Vračko 2×pastir
- 1106—1124 Negova Obber negaw (11) 1. Supan Flajšaker Holcman 2 Rues Serlec 2 Vabic 3 1×dekli dekla hlapec 2×pastirja pastir
- 1319 Lokavci Lucatz (3) Gerde Šimic Vabuc pri gradu Unter haus (8) Hafner Rues Vabuc Vračko hlapec Negovski Vrh amb berg (7) mesner Smid Šnajder Šuster Priclstorff 8 Fuks Maurer Strah 2 Šntaver Šuster
- 1331 Benedikt v Sl. goricah Sand wenedickom das dorff (14) Geiser Langsak 2 Markovič Miklav Sernek Šimic Sorko Sunec 2 Vagne dninar z ženo 1×pastirja 3×pastir
- 1445 Obrat Obbrathnn das Dorff (7) Kumpin Majoen Renko Sadravec 3 imeni Emerik Žiga 1×pastirja
- 1281 Verjane Wurian das Dorff (8) Mulc 4 Štebih pastir
- 1331 Benedikt v Sl. gor. — župnik Der pffarrer sam + 3 duhovniki, kuharica, dninar in 5 poslov — possessolch
- 1413 Ihova Igelstorff (26) 1. Supan Danšek Gerlabetz 2 Gras Hajnc 2 Jorig Junko Maulič 2 Posolic Putrac Sumko Šerlic Veber Volf Vrican 3×osebenjek z ženo 1×2 osebanjka z ženama dninar 5×pastir 2×pastirja
- 1429—41 Nasova Nassadorff (4) 1. Supan Fajertag Lues Patriarb.
- IXL/585

- 153 Kartuzija Pleterje Pletriach prior Hipolit 17 2 4
pečat
- 1265—67 Šlivnica pri Celju Schleynitz (17) 1. Ambtman Cimerman Dešek 2 Galuf Mesner Škota Šnajder Trepan Vergles
- 1318 Gorica pri Šlivnici Goritza bey Sant Urban (2)
- 1428 Preskotina Napreskotzini (3)
- 1428 Vodule Vuodolech (8) Kohne Kraih Supan Supayna
- 1318 Grobelno Vugrobelnom (3) 1. Supan
- 1318 Završe Vsawersich bey dem Newen Stifft (Marijina cerkev) (8) 1. Supan osebenjek z ženo
- 1428 V peschitzi (4) Jasbec
Naaki (1)
- 1428 Vtzrethl (1)
Gorine — Završe Gorine vsabersih (4) ime Brate
- 1447 Leskouetz (1)
- 1414 Sapouse (5)
- 1447 Paridol Pernstall (8) Malej Trudnic
Nagoritzi (2)
Vduori (2)
- 1414 Samälak Vaamischleck (2)
Vaawenicki osebenjki — freyleutt 8, od tega 2 z ženama.

- 165 Myternus Ramschüsl — vdova upravnik urada Lovrenc Samabar 3 6 16
pečat
Za Senek v Podvinu pri Polzeli
Priimki: Cobe Dvornik Globačnik Herbotnik Koren 2 Mravlak Polenik 3
Vurbuš
Ime Ayta ledina preschybky.
XXX/450
- 167 Gašpar Rattmannsdorfer Gomilsko 4 7 22
Sam ima 2 dekletj, hlapca z ženo in pastirja, vsi samo za obleko
1347 Gomilsko gomilsth (1)
Othaunick (1)
hintterstain (1)
Priimki: Feunek Golob Kolnik Mulner Ogrizek Potikal Repina Šmid Šnaj-
der Šuster Vabič Viher Vobsic Vošen Zagajer
Ime Afra.
XXVII/403 in XXX/450
- 171 Friderik Rechberg Ojstrica — grad v Lokah 1288 — Osterwitz 7 1 6
1426 Ojstriška vas Unter osterbitz (1) 1. ambtman
1347 Gomilsko Gomilsk (1)
1436 Epenhoffen (1) pastir
Priimki: Abresa Cnenik Curnel Herko Karošic 2 Kregar Medišek Rater
Rusigan Sluga Šernsek Šporer Vramlak.
XXX/453
- 173 Jurij Retzer, radgonski upravnik 9 7 27
Ob sebi ima osebje: 13 moških in 3 ženske pri nas 2 0 8
Podložniki žive na avstrijski strani.
- 187 Grof Jurij Schaumburg Fram Frenhaymb 39 5 18
Njegov rod tu 1438—1559
Upravnik Gašpar Wintzer (že 1520) pisar Vid
Pri gradu tudi Pristava Mairhoff, brzi sel — Lanndtppott Jurij ptičar —
Vogelieger in slepi slaboumnež
1335 Fram Fronhaymb Sup (35) Flajšaker 2 Klosternik Kodrič 2 Mesner
Nendenik Papič Perko Slunc Šmid z vajencem Šnajder Suster Unfrid
Veber Verbek Virt Višer Vrace
Ledina Dra
dekla 2 × hlapec
1335 Ješenca Elsnitz (4) Pader osebenjek z ženo
Morje Maurbach (15) Hafner Petek Pinter Supan 2 Šnajder Vinsinger
ledina Stara gora — altenperg
Lokmirce Luttunsthtarff — Lutnschtorff (2)
1524 Gradiše gradisch (2)
Loka Lackh (1) 1. Supan
Kopivnik Khopillnikh (5) 1. Supan
1457 Požeg Posseg (5)
Planica Planitz (3)
Frajhajm Grasseneyckh
Širboke Schirbach
1434 Šestdobe Sex Aichen Šteflič

Drugi priimki: Amek Babič Bratina Cbelfer Cesnik Cmak Deđer Doma-
gonik Ferned Foršt Fredl Friel Grahor Grasek Hrbl Jerebič Kitelak Ko-
driš Kokol Korade Korosič Kovačnik Krisam Leber Libanšek Lone Lubej
Lunes Meglič Najdič 2 Namar Nemdenek Pauc 2 Pečonič Penica Pergaver
Plahut Potnik Pregl Rastok Rebernik 2 Repnik Rifl Robnik Romasnik
Rutart Stojan 2 Šator 2 Štrigl Šure Terglave Teufl Vajs Vauhul Veber 2
Vesonik Vešner Vešnik 2 Videc Vurdl Zakelnik

Ledine Leittn — Leittn Artit Dral eokh khray Unnt Khreutz

Potujoči mlatič 2 × 2 družini na nedeljeni kmetiji.

XXXIII/491

193 prošnja Sekava Seckau urad Svečina Das ambt umb Wätschein 1197

40 7 6

Upravnik (ambtmann) Jurič Durenperger s 3 sinovi, 5 deklam, 5 hlapci in
2 pastirjema

1206 Slatina Sultz (1) dekla

Priimki: Bas Brus Cehner 2 Cmager 2 Cvajzler Derock Derka Drabas
Dras 2 Drašler Duzer Fišer Fister Flajšaker Fluher Fufobec Gamse Graf
Gras Henzvic Herdlišnak Jabič 2 Jakobe Kadinas Karc Kaube Keg Kenig
Kerne 3 Kobainik Kobolt Kokotič Kolbl Kos 3 Kožuh Kraher Krajnic
Kramer Kristajn Kuncil 2 Lap 2 Lesitza Lopec Lupajn Majhenič 2 Mal-
hor Marolt Merko 2 Mild Muler Niderlender Novak 3 Obrizek Pecenič
Perloch Pisker Plesbec Plos Posnic Prater 2 Priner 2 Pterne Repolusk 4
Rifal Stepec Stoben Supan 4 Šerbel 2 Šlco Šmarvc Šnajder Šparesbrot
Šraj 2 Šuster 3 Šute 2 Trinkauc 2 Vajncerla Varbač Varblač Virt Vog-
dan Vogl Vrafanek Vude Zajndl Zebe

Ime Ayta

Ledine grabn lebern pach.

XXXV/517

194 Samostan Žiče Seiz okoli 1145

101 0 10

V samostanu tudi 2 čevljarja, kaščar, 2 kletarja, kolar, 2 konjenika, 2 ko-
vača, piškač, sel, tesar, 2 vozača in vratar

urad Škedenj Ambt Poding (1)

1497 Kamna Gora Stainwerchl (5) Golob Kramer 2 Soriko

Bruse — Sojek Schliiffstein (105) Esih Glinšek 2 Golob Kajzer Klinc 2
Levič Lizal Nevernik Oplan Otiš Petek Pišec Supan 9 Šuster Veber
Vergles dekla hlapec

ok. 1145 urad Žiče ambt zw Seitzdorff (78) Brodinek Cuhar 2 Čencer
Dabel — mlia Destadl Drose Esih 2 Gamahen Hafner Jakopič Keme-
šak Kermeh Mačnek Marčinko Nalloweyll Napotok Novak Pankirher
Pinter Popenav 2 Potočnik Potplat Ritaraj Satler Sumer Supan 2
Šmid Šuster 2 Švager Trinec Vabili Vobek Ledina auf der Trafn
dekla + hlapec hlapec

1096—1105 Hotinja vas Ottendorf (26) Braze Deubiak (= Divjak) Pesjak
Plohe Supan 2 Šihel 2 × hlapec dekla

Zgornja Prepola Oberppuchl (94) Celanec Gregor Gučič Haberančič
Jurčič Kerlančič Kiperč Kob Koberg Kragolic Kral Lepo Magorec Ma-
ran Mec Papes Paur Pfister Restel Susvoric Supan 4 Sintal Šmode
Spuraj Strunker Sušič Turk Varlan Videc Vurlašič dekla × hlapec
2 × dekla hlapec

1122 Konjčka vas Alten gomawitz (16) Meric Ošak Peham Public Re-
menko Ritona Supan Sajskogel Tepek Vivoda

- 1182 urad Oplotnica Das ampt zu Oplotnitz (34) amptman (župan) Jurij
z 2 deklama in 2 hlapcema Bute Gern Golčej Hasec Klih Kusan Peho
Pomerl Repnik Supan Šmid Šuster Veber Vogil Ledina pri mostu
- 1302 Markečica Marguarstorff (12) 1. Supan Puce Repnik Volf
- 1253 Čadram Bey Sand Johans (35) Hasec Hmes Hofman Hrenko Leve
Mačko Mesinze Polegl Salcer Sega Šlegl Veh Voček Zinko
Spodnja Ložnica (j. z. od Sl. Bistrice) An der Lasnitz (31) 1. Supan
Fidler Gelcl Krape Krapl Mesner Navorce Rakavec Sinovec Strašnik
Sohan Uber Vinter Ziner
- 1206 urad Zreče Das ampt ze Retschach (16) Košaver Maure Pesjak Sat-
ler Stoblog Suher dekla.
- XXXV/511
- 206 Samostan Studenice Studenitz priorica Apolonija pl. Dir 72 3 16
pečatil tudi Jurij Lindek pečat
- gosposdi Vid Mordax Jurij Šurling Anton pl. Subenburg
pri samostanu tudi Mulner piskačica Šuster
- 1237 trg Studenice Marekht Studenitz (14) Gerypitz (= Koropec) Glaser
Husar Lajerkopf Maurer Oroš Posist Pusterlik Snajder dekla
- 1421 Krasno Khrassin (1)
- 1490 Podboč Watschen Dorff (5) Potisk Weinzeli
- 1245 1259 Spodnje Poljčane Nyder poltschach (15) 1. supan Veber Dešek
Maderspruch Novak 2 Pader Slamik 2 Verhovšek Veriček Vrečik
2 dekli hlapec 1 družina pri vinogradu
- 1253 Čadramska vas Schabers Darff (3) 1. Supan Stanočak
- 1227 Stanovsko Stanoschn Darff (1) 2 sorodni družini = 1 kmelija
- 1263 Brezje Pyreckh pey Studenitz (3) Špic Vrečič osebenjek z deklo
1×1 osebenjka 1 vinogradnik
- 1249 Križeča vas Chryessenn Darff (6) Klančak Najsar 2 Ptiček Špic ose-
benjek + osebenjka dekla
- 1237 Mlamona Lamboll (3) 1. supan Slamik + brodnik (fergo) Siferling
Svibenčan (v Mlamoni) Swybenn (1)
- 1460 Vrhloga Varchslach (1) Veršic
- 1490 Drumlažno Drumlessenn (2) Libelik List
- 1227 Varoš Waritschn Dorff 9 1. stari supan še 1 stari supan Vačunser
Valčaver 4 dekla
- 1490 Gradiš Gradisch (8) Ptuyackch Vabišak dekla osebenjek
- 1227 Dežno Deschno (8) Kral Lubčak Selišak Sobotič Snajder Valčaver
- 1227 Stopno Stampfferm (11) 1. Supan Selišek Šenko Šernek Valčaver
2×1 osebenjka osebenjek dekla
- 1227 Strug Am Schuss (9) 1. Supan Šmid Cesar Pauše Šmid 3
- 1227 Pečke Petschke (11) 1. Supan Bratnija Lubica Mesarič Vabičak hlapec
- 1227 Mostečno Mostetschn (9) 1. Supan Brečic Pesgan osebenjek z ženo
dekla
- 1227 Zg. Ložnica (j. v. od Sl. Bistrice) Ober Lassnitz (3) Pakoča Sabinc
Zrnko osebenjek z ženo
- 1227 Sp. Ložnica Unnther Lassnytz (1) Lubko
- 1307 Pretrež Pretersch (8) 1. Supan Kokol Krošic Polanec 2 Perdec Švagan
hlapec
- 1359 Kočno Khotschnii (9) 1. Supan Križan Lust 2 Mesner Šlunder Ungluk
dekla

- 1367 Brežnica Wresnytza (4) 1. Supan Gornje Kvas
 1271 Hošnica Hoschnytz (5) 1. Supan Kokol Šuster osebenjek
 1261 Razgor Rabor (2) Veber
 1185 Videž Weydes (1) Veber
 1300 Leskovec Lesckuetz (8) Jesu 2 Veber
 1237 Dragonja vas Drassiganawess (9) Komačan Krabat 4 Kranič Trepč
 2×osebenjek z ženo 3×hlapec
 1237 Cirkovce Zw der stawdenn (1)
 Stražgonjca Strassigonaves (7) Krabat 4 Knater Unuk osebenjek z ženo
 1253 Gorica Gragorytzenn (9) 1. Supan Krabat Lepec Mačko Pareš Supan
 Šmid 2 hlapca + dekla + 1 osebenjka 1×dekla + hlapec
 1253 Gorica Khlayn Gorytzen (1) Lajdič
 1164 Zg. Polskava Ober Pulstikcha (3) Šnajder
 1164 Sp. Polskava Nyder Pulstikcha (3) Haločan Rakitnik 2
 1251 Zg. Ložnica (j. z. od Sl. Bistrice) Pay Sand Wentzill (3) Rataj
 1227 Gladomes Gladanauess (1)
 1227 Prenoš Pernoss (9) 1. Supan Černogoj Gornje Slamnik 2 Stergar
 dekla + hlapec dekla hlapec 2 družini pri vinogradih
 1212 Lisa An Lays (7) Košaric Mervič Ozmec supan Bratej Pestrek
 Podgora podgory (2)
 Na polju Napolle (2) Stergar Veber
 1317 Ceričje Sambrasch (2) Pader Spic
 Ostrež Ostreg-Ostres (1) Šnajder
 Kal — Kolovrat Ann khall (3)
 Prewall (3) supan
 1257 Urad Rifnik Das Ampt Raicheneckh
 1318 Grobelno Zu Groblauech (4) 1. supan Volf Pankirher Šmid Šic hlapec
 1318 Završe Sauerschy (3) 1. Supan Vrate
 1318 Stopče Stabe (2) Pankirher Sidar
 Preskočina Presckhozini (2) dekla
 1318 Gorica Nagoritzy (1)
 1318 Sotensko Sotesokha (3) Veber
 1025 Voglajna Oglaynn (5) Karič Majcen 2 Rosman 2 dekla ime Friderik
 1027 Podkraj Podkhray (1) Veber dekla + hlapec
 1265—67 Slivnica pri Celju Schlaynnitz (1)
 1318 Vodice Nauodichzach (2) 1. Supan Šnajder dekla + hlapec dekla
 Sele pri Visočah Naselach (1)
 1265—67 Vodruš Vodoristhach (1) Otnic
 1283 Bukovje Zy Buchoblach pey Lynndeckh (3) 1. Supan
 1285—87 Klokočovník Zw Glockozonikh (1)
 1185 Malahorna Zw Malchern (3) Muc Vabec Vezjak
 1293 Globoče Zw Glowyttschach (1) Novak
 1524 Rakova Steza amb khrewsentsaig (4) Alred Marold Vide
 in Novake und Naynitz
 Ime Rudolf hlapec
 Rove Amb Roy (1)
 1140 pri Vitanju Pawern bey Weitenstein (9) Juhar Ložanic Medved Ober-
 ger Sbarošak Spodnji Geršonic Sternšek
 Ime Henrik

V celotnem gospodarstvu dosledno tudi ženska imena.

- 221 Rok Trautmannsdorf 8 6 28
od tega pri nas 5 4 24
 1265 Lomanoše Räderstorf (4) Krabat Lapuh Piclih 2 1 osebenjka
 1120—24 Plitvica Plidtwytz (3) Cigler Stekler dekla
 1193—1220 Apače Abstall (5) Cimerman Florjan Trovaš Veber v ok.
 1280—95 Lutvercih — Laitterstorff
 Malna Molldorff (8) Goriš Kral Plasonik 2 Strahel dekla + hlapec hlapec.
 XXXIII/492
- 222 Jurij Triebenegg 24 6 20
 1360 Gradiš — Švarcenštajn v Lazah
 1247 Gornja vas pri Preboldu Sand Lanenzn (1) pristavnik
 1436 Laze Las (6) Maurer Šnajder Štamic
am Pausch (2) Rotnik
am Puchl (2)
vndrinschtain (3) Beber Štajn
 1436 Gorica geritzen (3) dninar z ženo slepa beračica
 1309 Preleska Preles (6) Švager v gornini
 1403/4 Vinska Gora Sand Jochanns (3) osebenjek + beračica
 1334 Pirešica Perotschiz 1
Sabertz (2)
 1329 Lopatnik Lopatnigkh (1) Šbager
 1193—1220 ob Paki Pagkh (1) Kristan dekla
na Entzy (1)
Velbrach (3) Bebar Verličnak 2
 1277 Pesje Handorff (1) Štabar
 1256 Šempeter v Sav. dol. Sand Petter (1) Babuč
 1426 Ojstriška vas ostrbiz (5) Cimerman Maurer Salešnik 2
Rasnberg (9) Hrastak Kalešnik Kuštek Šnajder osebenjek z
ženo sin = hlapec ime Majcen
Paumgart (2) Supan
am hoff (3) beračica
 1368 Petrovče Petrobitz (1)
 1263 Gotovlje Gutndorff (1) Švaher
 1146 pri Sl. Konjicah — Gonobitz (34)
 1375 Strtenik tenstenigkh (5) Pibar
 1306 Nova vas Neudorfl (2) Šnajder
 1308 Trebnik Triebnegkh Beber
Kovaški Vrh Schmizdorff (3)
Prevrat Prayrat (1)
Simobez (1) Šmid
Vešenik Visnik (2) pastir
 1490 Brdo Na werdi (2)
 1165 Malahorna Maloharn (2) Kosec pastirica
 Drugi priimki pri Slovenskih Konjicah: Ambtman Fadolnik gornik Gi-
 riovšek Kabole Kaboliš Kral Kusec Samrak pri vinogradu Sivec 3 Sluga
 pri vinogradu Soršaci.
 IXL/569
- 224 Krištof Tumperger (že 1516) — dediči 4 0 8
 pisal Miha Globitzer (še 1542) pečat studeniškega samostana
 1436 Strmol v Rogatcu — Thurm bei Rogatz

- 1436 župa Brestovec Supp Wrestonez (7) 1. Supan Jansič Pateko 2 Plavec
Vagner
- 1337 Mršečka vas Marschetzen dorff (5) 1. Supan Fajn Lencel 2 Volek
- 1436 Zabnik — Stojno selo Schabyeckh (4) Krabat 2 Šober Suster.
X/127 in IXL/556
- 226 Špital sv. Martina v Velikovcu — Völkermarkt 5 3 6
Posest okoli Slovenjgradca Windisch Graz 1091 pečat
Pečatil za kaplana v Slovenjgradcu Martin Kursner
1236 pod Valdekom Waldeck (1)
Priimki: Blank Blatnik Chuditsch Criuogled Gostenčnik Gustnik Hubnik
Kraher Kranec Kursner Liesnik Perg Posenik Ramšak Škerbinak Sueler
Zaberčnik.
- 235 Žiga Višenjaki — Weichalperger od 1506 2 6 20
Dvorec na Laškem od 1437
Zw trefar (1)
XLI/596
- 236 Krištof starejši Welzer 25 3 26
Lemberg pri Strmci, tu njegov rod do 1604
1366 Orehovice Nussdorff (6) Bobner Paden Šmid
1403/4 Otemna Ottmv (5) Fekman Fridl Lantigl hlapec
Wian (1)
ayndt (2) pastirica
Hrenova khrena (7) Musl Slemenak Stopar 2×pastir hlapec
1403/4 Brezova Pirkgh (1)
Zabukovlje Sabucowyom (2)
vnseh (4) pastir
Les unnderm holtz (1)
1403/4 Razdelj Rasdel Bresye (2) Šnajder
1403/4 Trnovlje Ternoblach
1296 pod Kozjakom vntterm Khosyackh (1)
Peklo in der hell (1)
vor dem thor zu lemburg (3)
Bresye (1)
an der Maur (1)
Sagrussewtzen (1)
Nogatz (1)
Grussowetz (1)
Nachabe (1) Herco
Wertz (1) pastir
- 1213 Lemberg Lemberg (2) Richter Šmid
unter Stain (1) dekla za obleko
Ebn (1)
Creškova Tschreschkouem (2)
Veliki Razgor Rasgor
obdackegkh (1) Švarc dekla
Schwarzenpach (1) Koglar
Predal (1) Probat
Katteyl (1) Ortl dekla
Pamkuechn (1) Premar 1×dekla

Drugi priimki: Derča Einemersaw Ermel Graf Hrašak Hribernik Imener
 Kar Korošec Kresnik Krivec Lahonak Mavrič Novak Praznikar Puhlar
 Rebersnik Sadovšak Slemenak Slodey 3 Stahne Strasisnak Šeberca Še-
 berli Topovšak Trapnikar Vanovšek 2 Verholšak Vestman Višer.

239 Kristof Welzer urad 1213 Lemberg pri Strmcu — Ambt Lemberg
 Spisal upravnik — ambtman Jernej Winkler

21 0 16

1403/4 Trnovlje Dumpuechl (24) Hafner 2 Kacevr Kreinec Oseg Pajngrad
 Radifam Rope 2 Sajsman dekla+hlapec 2× dekla 2×hlapec

Im Winckhl (3) Šuster

1256 Šempeter v S. d. Sand Petter (22) 1. Supan Glaser 2 Gomeršek
 Jevšnak Lesnik Novak Sajbnek Smid Šnajder Unhold Vorsečnik Vu-
 ran ledina Natrabini dekla 1 osebenjka

Vinegrad Wein (6) Kozjak osebenjek

Mali Razgor am Rasgor (3)

1446 Landek Landdeckh (3) ledina wertzlofym

1458 Vrba Velbarn (3) Šuster Varko dekla

Homec Chometz (4) 1 iz Zabukovlja

Slatina (4) berač

sirničarji Schwager (7) Jenikrei Pecman Rebernik in

1329 Lopatnik lappattnigh (1)

1296 pod Kozjakom unter kosyagkh (1)

Ebenn (1)

Jablofym (1).

XLI/612

242 Andrej Ungnad urad Bresternica — Ambt Tresternicz

okoli 4 do 5 0 0

upravnik — verwalter Žiga Wildenstainer

an der Fryden (1) Klausner

1181—1204 Bresternica Tresternicz (17) ambtman — župan Hansic Klausner

Klinger Mulnec Rab Šmid Virt + dekla + hlapec + osobenjki beračica

4 gorniki Durnek Kajzer Sepetnik Vinter Fric od pol broda — Warg

10 gold ledina Khag

1265, 1416 Zg. Kungota Ober St. Kunigund (1) Lajhte

1106—1124 Dobrenje Dobreg (6) Purkel 3 Vokonik 3 hlapec dajejo pol
 Ungnada pol Polheimu Erhardu.

243 Špital v 1091 Slovenjgradcu Windisch Graz

8 2 8

Špitalmojster Janez Gačnik iz Slovenjgradcu

pečat

1408, 1494 Brda S. andre (1) Kribec pastirica

1. pol. 14. st. Tomaška vas Sannd Thomas (2) Karbel pastir + pastirica
 dninar

ok. 1168 Bukovska vas puechdorff (1) Lip

troysach (2) Karbel 2×pastirica

dorffl (1)

1375 Zg. Podgorje S. Ulrich (1) Karbel pastir

1106 Razbor Rasbar (2) Kučo Šave

drugi priimki: Cenkl Kancian Karbun Kokol Kragolnik Kribec 3 Lacernik

Lopan Mihel Mikele Moder Pušnik Rudolf Sakolnik Sluga Smolčnak

Šajdenek Šardenak Šotl Švajnslaher.

- 244 Krištof Windischgratz 148 5 0
od tega pri nas 24 2 24
- 1441 Trnovci Tarnowitz (44) Ambtman Andreko Gmantič Golak Gorican 2
 Hosa Keil Koler Konac Krajnc Maol Mahen 3 Nedog 2 Noško, ose-
 benjek 3×1 osebenjka dekla + hlapec 2×dekla 2×hlapec iz kraja
 Sorman 3 Suben Šaruga Šnajder Švarc Vampic 2 Vodenjak 2×ose-
 benjek 2×1 osebenjka dekla+hlapec 2×dekla 2×hlapec iz kraja
 Radvenci — Radouantze
- 1428 Zupetinci Bedinzen (22) Dokle Dominiko 2 Kosic 2 Kriner Kunrat
 Surgav Surge Soberl Suster Turk 5 Viak Vočce 2 osebenjka para
 osebenjek 2×dekla 1×hlapca hlapec
- 1329 Šentilj v Sl. g. St. Gilgen (14) Karne Pfister Prasl Rajnfol Šober 4
 Toplek Tunko 3 Voniger 2 hlapec 3×dekla 2×dekli
- 1413 Vogričevci Vngerstarff (18) Kancler Lenfurpas Pek Rajsaher 2 Smid
 Šnajder 2 Suster Troper Vedl 2 ledina Reysach.
- XLII/823

- 245 Erazem Windischgratz 49 0 14
od tega pri nas 18 4 28
- Prebold Pragwald (23) 1. Supan Apeš Cerckhounickh Drabne Hafner
 Jevšnik 2 Lemes Lisnek Lubej Slander Spic 2 Sulnik Vergles Veanak
 Vuščnik 2
- Ambt nider dorff (37) 1. Supan Brakoblah Bratnik Gune Jevšak 2
 Konšec Lastewetzsch Lepet Melhar Melher Merak Merkek Paublin
 Pecolin Plavec Rosina Šušak Thichona Vabic Vajncerli Valner Vili-
 ganšek Zwain viničarski par 2 revl
 Letuš letusth (2)
 pherrach (1)
- 1158 urad Prožinska vas Ambt Presin (11) Blac Manče Vincerk
- 1193—1213 urad Šoštanj Ambt zw Schonstein (31) Aron Drasnik Freško-
 glas Gložnik Golob Hrastrnik Lelošek 2 Napotnik Preronik Pubšik 2
 Rešetar 2 Saurer Sausser Šlajnsček Smos Susnik Srobotnik Veconik
 Vertučnik Vodaunic ledina Dobraui.

254 1331 Benedikt v Sl. gor. župnik Jurij (še 1542) Prosenjak ni navedeno
 IV/25

- 343 ok. 1145 Lambuš — Lembach Gribingerjeva ustanova (že od 1478)
6 8 18
 ni pečata
- kaplan Janez Jančec s pečatom
- 1387 Koprje Cerplan pey sand Wenczl (7) 1. Supan Lube Lube
- 1206 Radana vas Radmanstarff pey Ganabicz (2) mlin
- 1387 Brdo Auff dem Guff Nawerdu (1)
 Dvor Auff dem hoff Duoru (5) Krajnc Proud Sprincnek Šnajder
 osebenjek
 Stanithonickh (1) Supan tačca = dekla 1 osebenjka
- 1375 Gabrovlje Gabriolech (8) besnik Serlaw Starmos Sus
- 1306 Dobrava Am hardt dobraua (2) feterli Tepak
 v gornini (4) Kiperč Kresl Suster Raumnšlov viničar z ženo 2 za-
 konna para osebenjek.

- 358 Šmartno pri Slovenjem Gradcu — St. Martin bei Windischgratz 1106
9 8 10
župnik Matjaž Steikmar — še 1550
pečat.
- duhovniki: Ambrož pl. loss, vikar 1313 v Kotljah
1263 Jakob Lisic, vikar v Šentjanžu pri Dravogradu
Mihael Fajdiga, vikar Gaisberg
Mihael Rudolfsvirt, pomočnik v Šmartnem
1488 Anton Rutnik, pomočnik v Pamečah — Sant Jacob
Evstahij Zart, kaplan
Gaisberg (1) Šnajder
Dobraulach (1)
Na herdelin (1)
Plitzschinitz (1) Blatnik
Platsthach (1)
na disriumi (1)
Ozia (1)
1400 Dobrova Nadobrawi
Kases — ok. 1500 Edling (1)
aw (1)
1263 Šentjanž pri Dravog. St. Johannis (1) Mesner
Vrhe Sant Agnes (1)
Drugi priimki: Čretbečnik Dangelic Dobravnik Grubar Hober — meščan
Jesičnik Kajšler Lajkel Osterman Paradis 2 Perdic Podkrižnik Prebel
Repčičnik Sagosnek Smolnikar Svetic Šavrcnik Volkon Zans 2 Zastraso 2.
XXIV/337
- 381 1193—1220 Paka Pack vikar Matija Vidmajer 1 2 4
priimek Solhert dekla
- 392 Ponikva župnija Ponigl vikar Martin v Zibiki Sandt Bortholeme 4 5 6
namesto župnika pečat
1384 Šentjur pri Celju sand Jorgen (6) župnik Janez pomočnika Peter in
Miklavž kaplan Luka Gnedner Henes Kosman Khosuch Mesner dekla
pastir
1203 Ponikva Sand merten (2) duh. pomočnika Daniel in Janez Godic
1236 Šmarje pri Jelšah Sand Marein (5) duh. pomočnik Andrej 1528 Harm-
lach Sunko Šmid
Sandt Krefedi duhovnik Martin kaplan Gregor
1228 Lemberg pri Šmarju Sand Pangratzen duhovnik Andrej
XXVIII/412
- 401 1130 Rogatec — Rohitsch — ustanova pokojnega Janeza Rogaškega pri
sv. Mihaelu — leta 1509 pečatil kaplan Jurij 5 2 16
pečat
nedelja po Jakobu
1425 Vulčna vas Vitschenndorff (3)
Popovec Popendorff (8) dekla hlapec
1489 vas Tlake Dorf Laykh (5) Stergar osebenjek
1436 Tuncovec — vas Dorf Tuntzawetz (4) dekla
Pri mlajših zapisana starost 8—18 let najnatančnejše sporočilo
XXXII/467

- 405 1238 Vuzenica Saldenhofen cerkev sv. Miklavža 2 4 24
 poročal cerkveni mož Primož Šnid pečat na Jesnejevo
 Priimki: Idehar Jelun Koser Mesdomnik Mesner v kraju 1366 Pernice —
 Sand Simon Mušnik Puhl Babisnik Sekelonik Stempfer Zabink.
- 406 Savinjski arhidiakonot nadduhovnik Žiga Grabšof — 1542 v Celju
 112 2 2
 pečatil namesto njega cesarjev pisar Pavel Sibenburger v Gradcu
 knezu in deželi župniki
- 406/1 Zalec 1162 — Sachsenfeld 6 3 4
 pridigar Jurij Cvirn kaplan Jurij Gmajner
 1016 Drešinja vas Droschendorff (1)
 na Lossich (1)
 Priimki: Flajšaker Grundbrister Knes Kral Kuster Najkos Oblaher 2
 Rues 2 Silesu Supan 2 Santl Špinar Tepec Vurcer 2.
 XXXII/481
- 406/2 1236 Strmec pri Vojniku Sand Lienhart bey Neukharchen 5 5 6
 duhovni pomočnik Janez — 1542 Zirar, kaplan Anton
 Arolin Ruzlin (1)
 1155 Dobrna topliz (2) Šnid pastir
 Gupff (1)
 na Vazech (1) hlapec
 1403/4 Lokca Lalkh (1)
 Drugi priimki: Cvinkl Grobnik Kaluder Kovočak Kren Kurnik Mekak
 Tropinek Vajnprenar Vebar Vidnštok.
 XXVI/364
- 406/3 1263 Gotovlje — guttendorff duh. pomočnik Boštjan 2 1 22
 Priimki: Jajce Mesner Škrobat Turnik
 XIII/164
- 406/4 1148 Hoče — Sand Jorgen — Kötsch duh. pomočnika Materz in Peter
 kaplan Jurij 2 6 13
 1096—1105 Radvanje Radifan (1)
 ok. 1145 Hajdina ganding (1)
 Priimki: Haupman 2 Vohi 2 mlstič Andrej tkalka Lucija
 XIX/259
- 406/5 1320 Šentilj pod Turjakom — Sand Egiden 1 4 16
 Priimki: Adam Gril Jutran Krisonik Perse Vrumeec izne Friderik
 VI/57
- 406/6 695 Brestanica — 1341 sv. Peter — Sand Peters unter Reichenburg
 duh. pomočnika Primož in Gal kaplan Ožbalt 1 5 2
 1404 Dolnji Leskovec Hasibach (1)
 1309 Blanca wlanitz (1)
 1322 Sedem sedin (1)
 1441 Presladol praissetail (1)
 XXXI/455

- 406/7 1261 Majšperk — 1371 sv. Miklavž Sannd Nikkla unter Monsperg duh. pomočnik Janez 2 2 24
 Priimki: Beber Judes Kandler Mesner Šuster Tonklec
 XXIV/319 in XXVI/368
- 406/8 1140 Vitanje — Weitestein duh, pomočnik Gašpar 2 0 12
 kaplan Luka je dal (vitanjskemu) Richter-ju župnikov hlapec je dal v grad
 Strosperg (3)
 1403/4 Ljubnica Lubinz (1) Jelen
 1251 Ljubnica Magendorf (1)
 XLI/604
- 406/9 1130 Rogatec — Rochatsch 0 5 22
 XXXII/467
- 406/10 pred 1123 Sp. Polskava — 1249 sv. Štefan — Pulsgau — Sant Stefan duh, pomočnik Mihael 4 2 8
 1387 Prepuž prepeson (1)
 pred 1123 Sp. Polskava dorff Pulsgau (3)
 1211 Pohorje paher (1)
 Priimki: Jesus Lebar Morše Pinter Pluser imeni Evfemija in Regina nima-
 jo služinčadi
 XXIX/431
- 406/11 ok. 1145 Laško — 1257 sv. Martin — Sand Merten bei Tifer 10 6 10
 duh, pomočnik Janez, duhovnik Janez Zurler, kaplan Blaž svitničar Luka
 Schulmaister
 1346 na feld (2)
 Khonitz (1)
 1380 Tremerje tremer (1)
 bresteninz (1)
 am Ran (1)
 ok. 1280—95 Leše Velosic (1)
 1347 Rečica Reschitz (1)
 sa bukhofin (1)
 stermez (1)
 Lessinkh (1)
 Priimki: Dirn Flajšaker Gerup Gimperli pokrivač Jauh Knehel Majoen
 Mazek Pader Pogner Srebold Šnajder Šparer Štiglic Suster kovač Stefan
 IXL/573 + 573 a
- 406/12 1146 Sl. Konjice — sv. Jurij — Gonobitz — St. Georg duh pomočnika Gregor in Janez, kaplan Peter 5 1 14
 pach (1)
 Priimki: Bresing Bresnik Jagodič Kepec Kogelnik Kuster Macek Mulner
 Paradisnik Strasnik Stresink Verloren ime Valpurga
 XI/133 in XII/178
- 406/13 1238 Vuzenica Saldenhofen 4 3 10
 duh, pomočnika Benedikt in Marko Schulmeister in njegova dekla
 tissowiz (2) Supan
 Khunperg (1)

- Priimki: Gosnek Janinki Pauše Puhart Rosun Sebrah Selatin Stompher
Vauh imena Anastazija Erazem Veronika
XXXII/482—463
- 406/14 452 Celje — sv. Danijel Sand Daniel bei Cilli 7 1 2
nemški pridigar Rupert slovenski (windisch) pridigar Gašpar svitničar
Lenart
1369 Breg Ran (8) 2 × dekla
Priimki: Dopolak Galuf Jeglajn Juhart Kalc Krančič Kren Krispar Ogrizek
Pernos Šlodi Škorc Šnajder Suster 2 Svajkant Turk Vidotnek Višer imeni
Osana in Petronela
IV/33
- 406/15 1227 Sl. Bistrica Feistritz duh. pomočnik Vincenc 2 4 16
1251 Zg. Ložnica (j. z. od Sl. Bistrice) lossnitz (2) Supan
1251 Ličenca leitznisch (1)
Drugi priimki: Bernik Krobot Ogorelc Tepec Vrabc 2
XLII/620
- 406/16 Križ — Rogaska Slatina Heiligen Creutz bei Rochatsch 1 6 0
duhovni pomočnik Valentin kaplan Krištof
Priimki: Dolini Kregar Pezigos Sulčina Vurglez
XIV/181
- 406/17 ok. 1220—30 Loka pri Zid. Mostu Lalk under Retschach 0 7 26
duh. pomočnik Peter kaplan Janez
Priimki: Drevolšek Škorc Šurgler
XX/270
- 406/18 1261 Smartno, del Tit. Valenja Sand Merten unter Scholek 0 3 6
brez duhovnikov in kmetov
XXIV/336
- 406/19 1228 Zetale Schiltorn duh. pomočnik Filip 0 4 16
XL/581
- 406/20 1155 Videm pri Ptujju Sand Veit an dr Tran 3 0 26
duh. pomočnik Jošt kaplan Andrej svitničar Janez
Priimki: Kopič Kral 2 Maček Majcen Murcek Nemeč Obrepec Obros Šlodi
Šmid
XL/561
- 406/21 1275 Sevnica Lichtenwald 0 5 2
duh. pomočnik Tomaž kaplan Jakob
nima podložnikov, davčna osnova le od cerkvene desetine
XXIII/299 + 300
- 406/22 1155 Videm — Krško — sv. Rupert Sand Ruprecht 1 4 0
duh. pomočnik Janez (1542 ne več)
Priimka: Preprost Sodovin 2
XLII/615

- 406/23 1362 Teharje — sv. Martin Tüchern send Merten 0 4 8
duh. pomočnik Fabjan
IXL/572
- 406/24 1164 Črešnjevce Kerschbach 0 3 6
- 406 Deželi
najboljša 1091 Sl. Gradec — sv. Pankrac in 1265 Šmartno pri Sl. Gr.
drugi: 1338 Vodriž — sv. Helena
1229 Andraž nad Polzelo kaplan
1263 Šentjanž pri Dravogradu kaplan
Kamence — sv. Katarina kaplan nima kmetov le desetino
1146 Slivnica pri Mariboru župnik
XXXIV/498
1246 Brežice župnik
1251 Laporje laperyach župnik daje Janezu Turjaškemu — Auersperg
1164 Črešnjevce Kerschbach župnik daje Janezu Turjaškemu — Auersperg
Hoče ali Šentjur sand Jorgen župnik
1203 Ponikva Panikhl župnik
XXVIII/412
1236 Šmarje pri Jelšah s. Marein župnik
1332 Zibika Sybkha
1224 Lemberg pri Šmarju Lemberg-podružnica Šentjurja župnik
1290 Lovrenc na Dravskem polju S. Lorenz
XXII/283
ok. 1145 Limbuš Lembach Gribingerjeva — grebinger — ustanova kaplan
XIV/183
1170 Polzela Heilenstein komtur
1165 Vojnik Raineckh kaplan
Kaplanske ustanove Caplann Stifft
- 406/25 ok. 1145 Laško — Naša gospa = Svetina 6 7 14
1346 Rečica Reschitz (3)
1025 Hudinja kheding (1) hlapec
Na Vurcho (2) pastir
gilowitz (1)
1212 Lisca lais (2)
Kostrivnica Khastrainitz (1)
Wolan (1)
Wilotan (1)
Priimki: Jagodič Maurer Mesner Podvajn Preprot Šmid 2 Treste Veber
IXL/574
- 406/26 1248 Vuzenica — sv. Ziga Sand Saldenhofen 1 5 24
Priimki: Greben Kalesnik Parisrad Pasjak Vodenik
XXXII/482—483
- 406/27 1146 Sl. Konjice — sv. Boštjan Gonobitz Sand Sebastian 2 5 14
Priimka: Gelinaš Laskevar
XI/133

- 406/26 1249 Cirkovce — Naša gospa Unser frauen vor petaw 4 2 28
 1249 Cirkovce Staudorff (1) hlapec
 Stozndorff (1)
 Rudolffsberg (2) Papeš
 Priimki: Dermasta Kousman Lisjak 2 Ruol 2 Škerlic Skrinar 2 Turk Veber
 Vildon Vogne Volh
- 406/29 Kamence — sv. Katarina Sand Khaterain bei Rochatsch 1 3 6
 1436 Dobravca pri Rog. Slatini Dobronitz (2) ime Anastazija
 Priimki: Kursner Verlen Vogonič
 XXXII/467
- 406/30 452 Celje — Naša gospa na Bregu Inser frauen Caplan em perg bei
 Cilli 3 4 12
 1369 Breg am berg (1)
 Napotli (2)
 dorff (1)
 1236 Strmec pri Vojniku Neukbirchn (2)
 Priimki: Koler Paland Skorc Snajder
 IV/41
- 406/31 1398 Ptujaka Gora unser frauen unter Monsperg 1 4 0
 Priimek: Turk
 XXVI/368
- 406/32 1166 Loče. Sv. Duh hailigen geist bei Gonobitz 2 0 12
 1301 Tepanje tiepan (1)
 1369 Pobrež Ran bei tiepan — Popreschnekh (3)
 V padekh (1)
 Priimki: Goričan Gusica Pucelek Vašnic
 XI/133
- 406/33 Celje — Naša gospa Unser frauen zu Cilli 1 1 10
 (= 1542 Bratovščina Naše ljube gospe pod zvonikom)
 Priimka: Hudič Vasur
 IV/33
- 406/34 Celje — Janezov oltar Sand Johannis altary in Cilli 1 1 2
 1193—1213 Šoštanj Schönstein (2) Pliko Sus ime Valburga
 1375 Gaberje Gaberte (1) dekla
 Drugi priimek: Perg
 IV/33
- 406/35 Celje — sv. Martin Sand Merten in Cilli 1 5 10
 1436 Zavrh pri Galiciji Sand Khungund (1)
 1025 Hudinja kheding (1)
 IV/33
- 406/36 Celje — sv. Duh Hailigen geist vor Cilli 1 4 12
 Zalog Salog (2)
 ok. 1450 Jazbine Jasbin (1)
 1436 Loke Lakhach (1)
 1428 Prihova Prichaw (1)

Priimka: Lesjak Pust ime Sholastika
IV/33

- 406/37 Celje — sv. Uršula, ustanova Rogoškega Sand Ursula Rohitscher Stifl
1 5 10
1025 na Hudinji (2)
1402 Levec Iendorff (1)
Priimka: Trunk Turk
XIV/161
- 406/38 Celje — Naša gospa v župn. cerkvi Unser frauen in Pfarrkirche in Cilli
0 6 20
St. Merten (2) 1. Supan
IV/33
- 406/39 Celje — sv. Barbara Sand Barbara in Cilli
0 3 10
IV/33
- 406/40 Celje — sv. Miklavž Sand Nikkla in Cilli
0 4 0
1025 Hudinja khatein (2) Majcen
IV/33
- 406/41 Celje — sv. Janez Sand Johannis vor Cilli
0 7 22
Vtenin (2) Rajher Slavs
- 406/42 Celje — sv. Marjeta Sand Margareten in Cilli
1 0 20
under perg (1) Stertink
IV/33
- 406/43 Celje — sv. Andrej Sand Andre in Ober Cilli
0 7 14
1140 Braslovče frossla (1) Šmid
1347 Gomilsko gamilscheki (1)
ok. 1480 Lava Na laui (1)
IV/33
- 406/44 Celje — sv. Andrej pred mestom Sand Andre vor der stadt Cilli
1 2 0
Priimki: Najkus Ribar Stokles Vudes
- 406/45 ok. 1145 Laško — kostrnica Kharner in Tüffer
1 6 0
Unter gorizo (1)
Vebresyach (2)
Rasbor (3)
Jeuzu (1)
1346 Rečica Ressitz (1) Slody
IXL/573 + 573 a
- 406/46 1146 Sl. Konjice — sv. Andrej Sand Andre in Gonobitz
1 6 24
Polene Pollundorf (2) Šuster
Drugi priimek: I. Supan
XI/133

- 412 1193—1213 Šoštanj 1436 Marjetin oltar 0 4 20
pečatil Andrej Kinde, upravnik — verwalter gospe Kantzianer pečat
Priimek Pratinekar
- 441 1227 Sl. Bistrica — ok. 1240 sv. Jernej 2 6 28
za cerkvene može Andrej gairacher pečat
kaplan sv. Ane Gašpar — pečat
Priimki: 1. Suppan Frayna 2 Raknavec Saiberly Snajder Svansbajn
XLII/620
- 442 1091 Sl. Gradec — župnija 28 4 0
Boštjan Forsthofer kaplan sv. Radegunde pri (župniku) Avgustu Frygl-u
(= 1519 arhidiakon v Pištanju)
duh. pomočnik Andrej kaplana Pankrac in Matevž
1169 Bukovaka vas Puchdorff (2) Leitgeb Mliner 1 × dekla
ok. 1400 Dobrova Na dabrau (1) Štof
Na vidmi (1) hlapec 1 osebenjka
Zg. Razbor Sann Daniel (1) Mesner
1319 Dovže Dousach (2) Malah 2
1449 Lepa vas Schondarff (1) dekla + hlapec
1419 sannot Larentzn (1)
Na poli (1)
Hintterwurg (1) dekla osebenjek
1193—1220 ob Paki Na phackhi (1)
1519 Gradšče S. Barbara (1) Mesner
1174 Stani Trg Altenmarkt (2) 1 osebenjka
Stari Trg S. Radegund (2) Mesner amtnan Klavž župnišče
Stari Trg S. Pankratz (1) Mesner
Podložniki ustanov
Stari Trg pred 1397 Bratovičina sv. Radegunde (4) Gostonic Gril
Plečnik Stranak osebenjek
Stari Trg sv. Pankrac (3) Frubart Repred Stalcker hlapec
ok. 1400 Zg. Podgorje S. Ulrich (3) Jurč Lehner Verko hlapec beračca
1407 Troblje Unasser frauen in Rattnpach (2) Hartina Leo 1 × hlapca
Drugi priimki: Borjak Breznik Desttnak Fabov Febrev File Fridl Frum-
polt Gostan Hajarih 3 Hartvig Herman Hobnik Ivo Jafev Kac Kegl
Kainer Knez Kraf Kral 2 Krasnik Langus Laser Lasnik Lube Melnik 2
Mingus Mraslio Paucic Peham Pehar Pernak Povurnik Prevarnik Sle-
menik Sushrw Sahman Sanc Sancel 2 Štekl Straanak Stumpf Vabnek
Vodanik Voloček Vurdnik 2 Vuonik
9 Evfemlj 2 Ajti Chta hči Geritza
III/6 in XLII/621
- 443 1091 Slovenj Gradec — sv. Elizabeta 4 1 26
cerkveni mož Simon Sleicher pečat
1407 Troblje Rattnpach (1)
1305 Sentjanž (1)
1449 Lepa vas Schöndorf (1)
vndern Thuern (1)
Priimki: Dajnbruh Detečnik Jaglonik Kren Molnar Ogejsan Podkrešink
Šoti Ternak Tvinarnik
XLII/621

- 444 1091 Slovenj Gradec — Andrejev oltar (v Elizabetini cerkvi) 1 5 18
 vikar Mihael Gaberek kaplan Matija Figerli pečat
 pečatil meščan Avgust Suessor
 Priimki: Breznik Čerenek Pačnik Serušnik Skornek.
 XLII/621

445 zadnji, ni pri nas.

Od 13.722 popisanih oseb je z osebnimi imeni označenih 4726 moških — 34,44 %, 1706 žensk — 12,45 %, skupaj 6432 ljudi — 46,89 %. Skoraj vse odrasle so zapisali z imeni pri celjskih minoritih. Ženska imena so dosledno zapisali le v studeniškem ženskem samostanu. Za urad Ravni breg — arhivska zaporedna številka 79 je pisar omenjal ob gospodarjih le število njegovih sorodnikov in posebej število služinčadi. Razumljivo, da so vse popisane osebe imele svoja imena. Več kje so jih v zapisih krajevno oblikovali.

Med stara slovenska imena uvrstimo pri moških imena Brate, Lube, Lubše, Majhen in Zore, pri ženskah ime Zora. Z nemške strani je bil še najbolj razširjen Ruprecht, patron salzburške nadškofije. Oglejski Mohor se je komajda javljal. Povsem so prevladovala splošna cerkvena imena.

Na poimenovanja so vplivali najbolj blizu rojstva v takratnem koledarju čaščeni svetniki, krajevni patroni, prav skromno imena staršev in starih staršev, tu in tam tudi volja duhovnika in zemljiškega gospoda.

IMENA

ženska	moška
1 Afra Ardruna Eleonora Hema Julijana Jurana Kanja Maksimila Osana Prajte Prunga Regina Skolastika Veronika Zora	Albreht Berengar Bertold David Ditrih Evstahij Franc Gabrijel Herman Karel Konrad Leopold Mavricij Miternus Mohor Rok Valbus Valusan Veblej Venčeslav Viljem Zore
—5 Ajta Anastazija Cecilija Cita Roza Valpurga	Adam Alekš Bernard Danijel Emerik Erazem Friderik Gal Hieronim Jošt Kilijan Lamprecht Lube Lubše Melhior Rudolf
—10 Evfemija (9 pri Sl. Gradcu, 1 na Sp. Polskavi) Radegunda	Brate Henrik Ilj Kancijan Kristan Majhen Žiga
—20 Agata Kristina	Avguštin Baltažar Bolfenk Enci Erhard Kristof Marin Vincenc
—30 Ana (blizu pol na Framskem) Apolonija	Ahac Anton Benedikt Fabjan Florjan Koloman Ulrik Vid
—40 Zofija	Ambrož Marko Ožbalt
—50 Kunigunda	Boštjan Klement Valentin
—60 Lucija	Miklavž Pankracij
—70 Barbara	Filip
—80	Lovrenc

ženska	moška
—80 Dora	Blaž Lenart Pavel Primož Ruprecht Simon
—100 Elizabeta	Gašpar
—110	Jernej
—120	Štefan
—130 Marina	
—140 Katarina	Luka Urban
160—170 Gertruda	Jakob Tomaž
—180 Helena	
190—200 Neža	
—210	Peter
—220 Marta	Andrej
—230 Uršula	
250—260	Janez (izjemoma Ivan) Martin Mihael
308	Gregor
385	Matija
538	Jurij
38 ženskih imen	92 moških imen

Pri zapisanih priimkih smo v času njihovega vrhunškega nastajanja. Porast števila prebivalstva jih je narekoval. Od 13.722 oseb je s priimki označenih 3043 — 22,1% od tega z imenom in priimkom 2355, samo s priimkom 288, z imenom in krajem posebej 323, z imenom in očetovim imenom 77. Krajevna oznaka nastopa poudarjeno najbolj v prijavih, kjer osebe niso sistematično popisovali po krajih.

Pregled priimkov je pravi sprehod skozi slovarje. Priimki so slikovit in duhovit plod svojega rojstnega časa in okolja. Na mnoge načine očrtavajo čas okoli leta 1500. Popis glavarine 1527 je za jezikoslovca na moč vabljev. Naj tu nanizam kakšno osemnajstino obravnavanih priimkov.

Belaglav Breznik Brus

Cerkovnik Cigler Cimnerman Cverg

Černoga Černogoj

Drobne Dvornik

Edman

Faul Ferenc Fister Flajšaker Fras

Galuf Gardosta Glaser Gobec Godec Golob Gorlica Gosak Graf Groblnik Gselman

Hafner Hauptman Hudič

Ilač

Jagodič Jajce Janežič Jebač

Kajšler Kajzer Kancler Kaštraun Knez Kolar Kos Kovač Kozjak Krabat
Kral Kramer Kranjc Kribec Krivogled Krump Kupec Kursner Kuster

Lančar Lang Lesica Lajtgeb

Majer Maruš Maurer Meh Mesarič Mesner Moder Mosina Mulner

Nahtigal Nedelko Nevernik Nevojse Niemeč Niklas Novak

Očar

Padenk Pader Paradis Patriarh Peink Petelin Pflieger Pinter Podhrast Pogo-
relčnik Poperdav Prašič Pravda Praznikar Preprost Probst Ptiček Ptujšek
Punca Purger Pušnik

Rešetar Ribar Rihter Rutnik

Sadravec Samoda Samstag Sekirnik Siter Slamnik Slodej Sluga Smode Sodec
Sodja Stavise Strah Stricko Supajna Svetle Svinina

Škof Škorc Škrinar Šmid Šnajder Šparsbrot Štefič Šuler Šuster Švajnšlaher

Tajčman Taljan Tavernik Tihona Trojanšek Trudnic Turk

Unger

Vagner Vajnceri Valpot Verko Veternik Vozjak Virt Voh Volšlager Vrag
Vrisnik

Želodec

Velikost zemljiških gospostev razberemo iz višine davka in iz števila po-
pisanih oseb, obseg, strnjen ali razpršen, iz popisa krajev.

Od 445 ohranjenih popisov zemljiških gospostev za glavarino 1527 je bilo
242 cerkvenih. Za slovensko stran Štajerske se je od tega ohranilo 66 popisov,
od tega cerkvenih 22. V enoti Savinjski arhidiakoniat je bilo zajetih 46 podenot.
Popisa za admontski samostan in za posesti Stubenbergov sta tudi ohranjena,
vendar v drugih fondih. Kraji, kjer v preglednici ni letnice prve omembe, se
v letu 1527 večinoma prvič javljajo.

Precej velikih zemljiških gospostev v slovenskem delu Štajerske leta 1527
niso popisali, bila so najbolj deželnoknežja, tudi se niso mnoge prijave ohranile.
Tako ni v obravnavanem gradivu večjih zemljiških gospostev kot so Bizeljsko
Borl Brestanica Brežice Celje Cmurek Dornava Ernovž Fala Gornji Grad Hrasto-
vec Konjice Kozje Kunšperk Laško Lemberg pri Poljčanah Ljutomer Majšperk
Maribor (spodnji) Mozirje Ojstrica Ormož Podčetrtek Podsreda Ptuj Ptuj —
samostana Rače Radgona Radlje — samostan Rogatec Sevnica Slavnica Slovenj
Gradec Slovenska Bistrica Šentjur pri Celju Šoštanj Štatenberg Velenje Velika
Nedelja Viltuš Vitanje Vojnik Vurberg Vuzenica Zavrč Zbelovo Zgornja Pol-
skava Žovnek Žusem.

Višina določene glavarine v goldinarjih:

goldinarji	vsa gospostva		gospostva pri nas	
	svetna	cerkvena	svetna	cerkvena
x	3	2		
— 1	24	55	3	3
— 5	56	107	12	7
— 10	34	30	7	2
— 15	19	14	5	2
— 20	9	7	3	2
— 30	20	9	4	1
— 40	15	3	2	1
— 50	8	2	1	
— 80	6		3	
— 70		1		
— 80	1	3		1
— 90	2	1	2	
—100		1		1
—110	1	1	1	1
—120	1	1	1	1
—130		1		
—140	1			
—150	2	1		
—200	1	2		
354		1.		

Med zemljiško gospodo 111 gospostev oziroma podedot je imenovanih 166 moških in 10 žensk, od tega 100 duhovnikov in studeniška priorica. Pri bivališčih gospode je bilo zaposelano 236 moških in 161 žensk, pretežno služinčadi, od tega pri cerkvenih ustanovah 95 moških in 76 žensk.

V glavni celjski cerkvi sta utrjevala vero nemški in slovenski pridigar. V celjskem minoritskem samostanu je živel poleg gvardijana tudi 6 pridigarjev. Za nadebudno mladež se je briga na Laškem šolnik, v Vuzenici je lajšala šolniku vsakdan služkinja. Na gradu Grombergu je delala od 4 dekel le 1 za plačilo. Na Gomilakem je imel zemljiški gospod 2 dekli, hlapca z ženo in pastirja. Za plačilo jim je nudil le obleko. Radgonški upravnik je imel ob sebi služinčad 16 oseb. Pri svečinskem upravniku in njegovih treh omenjenih sinovih je živel 5 hlapcev, 5 dekel in dvoje pastirjev. V škofskem samostanu se posebej omenja sel, v framskem gradu pisar Vid z dokaj izpisano pisavo. Za župnikovo dobro pri Benedikt v Sl. gorcih se je posebej brigalo 5 poslov — posejfolck.

V 4515 podložniških gospodarskih skupnostih je popis zajel 13.147 oseb, od tega v 2090 skupnostih 5643 cerkvenih podložnikov. Poprečje cerkvi podrejene podložne družine je bilo 2,7 popisanih članov, pri drugih 6,1.

Zanimiva je številčnost popisanih članov družin. Samevali so bolj moški kot ženske, najbolj razširjene so bile družine z 2,3 in 4 popisanimi člani. Družine s 7 do 10 popisanimi člani so bile izjemne. Številčnost popisanih članov družine je bila od gospostva do gospostva različna. Nanjo je na moč vplivalo okolje v najširšem pomenu besede. Tudi na davčne utaje moremo pomisliti.

V podložnih družinah je bilo 4291 popisanih hišnih gospodarjev in 4059 gospodinj, med njimi brez moža 109. Sinov je bilo popisanih nad 813, hčera nad 691. Po spolu je bilo nerazčlenjeno še vsaj 1202 otrok. Pri svetnih podložniških družinah je bilo poprečje prijavljenih otrok 0,64, pri cerkvenih 0,53. Kako si razložiti tako nizko število prijavljenih potomcev. Najprej je znova treba poudariti, da so popisovali le otroke nad 12 let. Pri nastajanju prijav za davke se je marsikaj zamolčalo. Nekaj družin otrok ni dobilo, pri mnogih starejših družinah je večina njih že odšla od hiše, kaže pa, da so prevladovale mlade družine. Smo v času 12 let po največjem slovenskem podložniškem puntu in v dobi, ko se je vendarle Turek že redkeje videval na Slovenskem.

Poleg najožjih članov so živeli v podložniških družinah še razni sorodniki: 232 moških in 418 žensk, med njimi kar 170 mater hišnih gospodarjev in gospodinj. Pri svetnih podložniških družinah je bilo poprečje takšnih sorodnikov na družino 0,17, pri cerkvenih 0,13. Marsikateri sorodnikov je bil po položaju brezplačna služea delovna sila.

Podložniških hlapcev so zapisali 197, dekel 240, pastirjev 102 in pastiric 19. Pri podložniških družinah je bilo vsega le za spoznavo več služinčadi kot pri neprimerno redkejši gospodi. Pri cerkvi podložnih družinah je prišlo na eno poprečno 0,09 služinčadi, pri svetni gospodi podložnih družinah 0,17. Pri vseh podložnih družinah so bili v poprečju hlapec ali dekla ali pastir ali pastirica pri vsaki 8. družini. Prav mnogo služinčadi je bilo tudi v znatnejših gospostvih Jurkloster, Limbuš, Pilštanj in Spodnja Polskava, izjemno mnogo jih je bilo v gospostvu zgornji Maribor. Le pri prav redkih podložniških družinah srečamo od 2 do 5 služeeh v gospostvih zgornji Maribor, Bukovje, izjemoma drugod.

Osebenjkov prikaže popis 146 moških in 131 žensk, od tega 71 parov.

Viničarje predstavljajo le 3 pari, gornike pa 35 moških in 25 žensk, od tega v parih 21. Zgleda, da je šlo pri nekaterih gornikih vendarle za viničarje.

Popis pozna tudi 54 dninarjev in 26 dninaric, od tega 14 parov. Le 5 oseb je označeno drugače: 2 delavca, kovaski vajenec in 2 brodnika v Bresternici in Mlamonj. Na dnu takratne družbe je bilo 19 moških in 26 žensk, od tega 2 para. Bili so to berači in reveži, med njimi nekaj telesno in umsko prizadetih.

V popisu glavarine 1527 so še prav močno prisotni župe in župani — Supan Sodia Ambtman Rotmeister Richter. Zapisanih jih je kar 163. Od njih jih je na prvem mestu v krajih navedenih 91. To so nedvomno bili praviloma župani po funkciji, ne po priimku. Ker smo v dobi nastajanja priimkov, smemo tudi med ostalimi Supani, pomešanimi z drugimi domačini, v marsikaterem med njimi slutiti župana po položaju, zlasti še, če jih je med njimi 5 označenih za stare = bivše Supane. Županovi ženi so rekli Supayna. Kar vsaka 28. družina je bila zapisana za Supanovo. Župane in Supane so pogosteje kot drugod poznali v gospostvih Jurkloster, Studenice in Žiče.

Poklicni priimki označujejo na začetku 16. stoletja na kmečkem podeželju praviloma resničnega obrtnika.

brodnika	2	pečar	1
čevljarji	42	pisarji	3
klepar	1	pokrivač	1
kolarji	10	ranocelniki	4
kovači	38 + vajenec v Framu	rešetarja	2
kramarji	5	sedlarja	2
krčmarji	5	sitarja	2
krojači	39	skrinjarja	2

krznar	1	sodarji	8
lončarji	10	steklarji	5
mesarji	17		
mizar	1	stoparja	2
mlatčiča	2	tesarji	7
mlinarji	18	tkalci	48
opekarji	3	zidarji	13

Pri vsaki 15. podložniški družini so živeli tudi od obrti.

V popisu glavarine 1527 je zapisanih 775 naših krajev. V njih so se ob domačinih začeli javljati ob meji z ogrskohrvatsko državo, na Dravskem polju in v Savinjski dolini prvi Krabati, Turki, Ungri, Vezjaki, Vogrini in Vošnjaki. Nad Šalekom je kmetoval podložniški kosez Edman. Frasa so poznali le v Kutincih.

Popis glavarine 1527 predstavlja najstarejši znani vir za osebno predstavo blizu 14.000 ljudi na Slovenskem. Živeli ali vsaj rojevali so se v višini največjega slovenskega kmečkega punta. V letu 1527 so bili sodobniki plenjenja nemške soldateske po papeževem Rimu, prodora razširjanja protestantizma na Danskem in Švedskem, morda tudi prvega luteranskega krožka v Ljubljani, štirikratnega prodora Turkov na Kranjako in s tem novega vala turške napadalnosti vse do leta 1533, začetkov tesnejšega sožitja z ljudmi ob ogrskohrvatski meji, rojstva prve luteranske univerze v daljnem Marburgu ob Lahni.

Po 481 letih se lahko čudimo zgovornosti tega odličnega zgodovinskega sporočila, za svojo dobo vsaj do te mere solidnega kakor so to lahko zdajšnje ankete.

Morje, 15. junija 1988

Zap. št 1537	Glava- rina			Privil. os. njihova službenad	Podlož- niki		Osebe										Gospo- darji	Gospodinje — gospod. brez moža	
	gold.	šil.	den.		osebe														
					dru- žine		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10			
3	0	6	4	0	8	3		1	2									3	2
4	12	4	4	1 3+ 4	113	39	2+ 1	16	10	6	2	1	1					32	30— 1
7	4	6		1	58	22		13	5	3	1							22	22
8	13	6	22	1 3+ 3	146	52	5	17	14	15	1							52	46— 1
13 c	11		7	d 7 2+ 2	113	34		6	14	12	1	1						34	34
25	52	3	22	2	611	174	2+ 2	51	39	36	15	9	4	1	1			160	162— 7
30	13	4	12	1	138	51	7	12	21	11								44	42
36 c		3	6	d 1	43	13		6		4	3							13	
37		4	4	1	6	3		3										3	3
39 c	90	3	22	d 1 14+ 1	1014	362	10+16	140	110	59	20	7						343	326— 21
40	3	2	24	1	39	12		5	2	3	1	1						12	12
41	18	1		1+ 1 10+ 6	173	56	3	19	16	8	8	2						55	49
43	20	7	22	1 6+ 3	238	79	1+ 1	31	21	18	4	2	1					79	76
44	4	3	26	2	48	15		4	7	2	1	1						15	15
53	107		2	1 18+ 7	983	260	1+ 1	66	57	60	39	20	10	3	1	2		253	252
54	7	5		2	86	35	1+ 1	22	4	7								33	29
58	2	6		2	33	16	1	13	2									16	14
60	2	6	8	1+ 1 3+ 4	22	9		7		2								9	9
70	2	2	4	1	24	9	1	3	4		1							8	8
71 c	10	1	10	d 3 2+ 5	92	38	4	23	4	5	2							34	32
72	24	5	28	1 7+ 4	429	123	1+ 1	40	33	17	14	12	3	1	1			113	111
79	40	4	4	1 3+ 4	487	127	1	28	31	35	22	5	3	2				121	2+ N 2
82	le opomba			2+ 1															
94				1															
95	3				36	17		15	2									17	17
100	27		8	1	305	107	2+ 1	53	16	29	4	2						101	100— 4

c = cerkv.

d = duhov. osebe

Sinovi	Otroci	Hčere	Sorodniki				Osebenjki		Gorniki (viničarji)		Dninarji		Berači in reveži	
			m	ž	ma- tere	Hlapci	Dekle	Pastirji	Pastirice	m	ž	m	ž	m
			1	2	1									
18	12	3	2	1		3		2+2=2 p(ara)			7+2=2 p			
5	5	2	2	2										
16	16		7	4		1	8							
18	10	1	7	4	2	7								
197	20	26	6	6	4		9+7=6 p	3+3=3 p (1+1=1 p)						
19	14			5	5						5+3=2 p		1	
252	31	34	8				6+6=2 p						6+11	
2	3		1	1		5	4							
29	7	11	3	6	7	5+2					2			
81							2							
5	4	1		2	2						1+3			
106	99	17	43	17	39	47	88+55=37 p	6+3=3 p						
14	9													1
2	1													
1	2		1											
2	3		1	1							1+1			
8	8	1	1	1	1	2	5							
53	40	22	24	13	14	15	6+2	3+10=2 p	3+4=3 p (1+1=1 p)		1		4+2=1 p	
				5	3	1					2+1			
1					1									
76	2	11	2	3	2	2	2+1=1 p						2+1	

Sinovi	Otroci	Hčere	Sorodniki				Osebenjki		Gorniki (viničarji)		Dninarji		Berači in reveži	
			m	ž	ma-tere	Hlapci	Dekle	Pastirji	Pastirice	m	ž	m	ž	m
9		6	3	10	3		3							
	24		3	6		3	2	1						
16	23	2	4	2			5			7+	4=4 p		1	
	72	6	10	4	17	6		5		4+	2=2 p			
12	14	2	9	5		2		2+	4= 1 p				1+	1= 1 p
1														
3	2		1	1	2	4								
	157	13	26	6	2	4	35	5+	5= 5 p		4			1
	61							7+	3= 3 p					
10	4	1	1			1								
2	2		1	1	3	2								
6	7	1	2	2	3	3	2	3						
45	24	6	6	5	3	1		2+	2= 1 p		3		2+	1
	110	1			6	16		3+	1= 1 p	6+4=3 p (1+1=1 p)	16+14=2 p		1	
96	66	24	38	16	6	6								
71	80	16	27	12	14	16		6+	11= 6 p	4+3=3 p	1			
	14	1	3	1	2	2		1						
	52	4	14	4	1	1+2		2+	1= 1 p	4+2=2 p	1+	1=1 p		2
6	1	1	1	1										
10	14		2	2	2	1+1								
6	6													
31	16	10	16	5	6	6	5+2	2+	1= 1 p		1			
26	26	3	16	6	3	5		1+	1				1	
5	6		1	1	2	1		2		3+3=2 p	1			1

Sinovi	Otroci	Hčere	Sorodniki				Osebnjki		Gorniki (viničarji)	Dolinarji	Berači in režeži	
			m	ž	ma- tere	Hlapci	Dekle	Pastirji	Pastirice	m	ž	m
10	11	5	4	2	1	1	6+6		2+1			
	70				7	12		6+5=2p				
32	27	2	1	1					1+1	2		
10	5		4	1		1	2+1	2+2=2p				
5	6		1	1	1	1	2					
	2					1						
						1	1					
5	3	4	2	1	1	2	1					
	5		2	1	1	1						
63	53	4	16	13	15	16	6	2+2	1+2=1p	1+1		
2	3											
		1			3	2	3+1					
44	40	5	16	5	14	6	3+3			1+1		
6	4	2	3				1+1	1	1			
2	4					1						
913	1202	691	232	418	170	197	240	102+19	146+131 =71p	35+25=21p (3+3=3p)	59+26=14p	19+26=2p

Zap. št. 1527	Glavari- rina			Privl. os. njihova služinčad	Podlož- niki		Osebe										Gospo- darji	Gospodinjje — gospod. brez moža	
	gold. šil.	den.			osebe	dru- žine	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10			
406:																			
27	2	5	14		29	12			8	3	1						12	11	
28	4	2	28		48	23	1		19	3							23	22	
29	1	3	6	1	12	6			6								6	6	
30	3	4	12	1+ 1	35	16			13	3							15	15	
31	1	4			18	9	1		7	1							8	8	
32	2		12	1	23	10			7	3							10	10	
33	1	1	10		13	6			5	1							6	6	
				1															
34	1	1	2	1	13	5			3	1	1						4	5- 1	
35	1	5	10		20	8			4	4							8	8	
36	1	4	12		18	7			4	2	1						7	7	
37	1	5	10		20	8			4	4							7	8- 1	
38		6	20		10	5	1		3	1							5	4	
39		3	10		5	2			1	1							2	2	
40		4			6	3			3								3	3	
41		7	22		11	4			1	3							4	4	
42	1		20		13	6			5	1							6	6	
43		7	14		8	4			4								4	4	
44	1	2			15	8	1		7								7	8	
45	1	6			21	9			6	3							8	9	
46	1	6	24		19	10	1		9								0	9	
				42															
	120	4	27	32+46	1000	428	12+ 8	263	126	19							407	411-11	

Sinovi	Otroci	Hčere	Sorodniki			Osebnjki		Gorniki (viničarji)		Dninarji		Berači in reveži	
			m	ž	ma-tere	Hlapci	Dekle	Pastirji	Pastirice	m	ž	m	ž
3		3											
1					2								
					2	1					1+ 1-1 p		
1		1											
2		1											
1													
3						1							
4													
2		1			1								
2		3											
1													
		1											
		2									1		
		1											
3		1											
			1- 1										
63	53	4	16-13	15	16	0	2+ 2				1+ 2-1 p	1+ 1	

Arhivska zap. št.	Vse osebe	Imena		Podložne družine	Imena in priimki	Priimki	Imena in krajci	Imena in očetje	1. župani	Župani
		m	ž							
3	10	6	3	3			3			
4	121	51	4	39	29		8	1		
7	59	14		22	1	7			1	1
8	153	47		52	34	5	11			
13 c	124	05	53	34	9					1
25	613	168		174	138	2		16	5	1 bivši
30	139	41		51	14	10	8			
36 c	44	13		13	9	1				
37	7	4	3	3	1		2			
39 c	1030	277	2	362	9	34			15	1
40	40	11		12	4	2				
41	191	94	85	56	48		9			
43	248	68		79	50	2			3	4
44	50	6		15	1	10	5			
53	1009	245	3	260	228	17	6	0	4	3
54	88	36		35	9	1	12		1	1
58	35	13	8	16	7	4	3			
60	31	14	15	9	8					
70	25	16	9	9	9					
71 c	102	38	7	38	5	5	1			
72	441	197	163	123	127		1	1	6	1
79	475	121		127	25	4				2
82	3	2	1							
94	37	15		17	9	1	3		1	1
95	X									
100	306	87		107	68	3			7	2
114	112	58	39	42	20		1	5		2
119 c	57	17		21	12					1 bivši
122	131	50	65	40	17				5	2
131	145	44	1	45	34		3			1 bivši
132	355	73		112	62	34				1
134 c	184	75	3	64	6					
139	8	5		3	3					
142	43	22	7	16	9				1	1
145	585	151		151	135			3	5	
153 c	206	70		72	19	1			3	1+1
165 c	45	27	16	13	10					
167 c	47	19	15	15	17					
171	76	20	1	23	12	2	2		1	
173	17	11	2							
187	439	175	178	174	108		39	1	2	
193 c	398	95	13	104	78	38	2		2	4
194 c	1184	288	1	454	123				2	19
200 c	786	479	295	272	183	8	1	25	17	2
221	61	17		20	17					3 bivša
222	253	48	3	92	36	8	44			2
224	50	30	20	16	13				2	
226	66	5	1	18	2	15	1			
235	35	17	17	10	1		2			
238	279	76	3	88	41	10	39			3
239	232	82		79	37		8		2	
242	66	38	28	25	21		7			1

c = cerkv.

Poklici

Veber Volšlager
Suster
Pinter Suster 4 Veber
Mulner Šmid

Cimerman 2 Flajšaker 2 Gavac 2 Lanđer Mulner Pinter 2 Šmid Suster Vagner Veber
Snajder Vebar 2

Cimerman Mecer Šmid 2 Suster 2 Veber

Hafner Siter Škrinar
Cimerman Flajšaker 2 Hafner Šmid Suster 2 Vagner Veber 5

Flajšaker Kolar 2 Kovač Maurer 3 Mesarič Milner Snajder 3 mizar Pinter Vever 4
Veber
Glasar

Hafner Snajder
Flajšaker Hafner Maurič Muler 2 Pinter Snajder 2 Špendler Suster 3 Veber

Cigler 2 Kramer Pečar Snajder 3 Vagner Veber

Veber
Flajšaker Šmid

Šmid Suster
Flajšaker krojač Muler Satler Sitar Snajder Veber 2
Šmid

Snajder Suster
Cimerman Flajšaker Hafner 2 Kramer Maurer 2 Muler 2 Šmid Snajder 3 Suster 2
Vagner Veber 3
Cimerman Snajder

Mulner Šmid Snajder Suster

Flajšaker Hafner kovač Kovačnik mlatič Pader Pinter Snajder Suster Virt Veber 3
Flajšaker Kramer Muler Snajder Suster 3 Virt
čevljar 2 kolar kovač 2 Kramer 2 Pinter Satler Šmid 2 Suster 4 tesar Veber 2
brodnik Glaser Maurer Mesarič Mulner Pader 2 Šmid 6 Snajder 5 Suster 2 Veber 6+4
Cigler Cimerman Stekler Veber
Beber 4 Cimerman Maurer 2 Šmid Snajder 3
Suster Vagner
Kursner

Stopar Šmid 2 Snajder
Glaser 2 Hafner Šmid Snajder Suster 2
Mulner Šmid Virt

Arhivska zap. št.	Vse osebe	Imena		Podložne družine	Imena in priimki	Priimki	Imena in kraj	Imena in očetje	1 župani	Župani
		m	ž							
243	110	50	48	33	29		2			
244	270	91	3	96	82		3	1		1
245	271	53	1	105	20	50	4		2	
254 c	1	1								
343 c	71	28	1	27	17			4	1	1
358 c	101	51	30	36	34			9		
381 c	11	2	2	1	1					
392 c	53	24		13	10					
401 c	59	31	28	20	1					
405 c	30	1		11	1	11				
406 c	1120	565	344	428	202	2	93		1	5
412 c	9	2		1	2	1				
441 c	30	13		11	9				1	
442 c	314	160	150	87	70		1			1
443 c	50	24	24	15	11		4		3	2
444 c	22	10	9	6	8					
	13722	4726	1706	4515	2355	288	323	77	91	67+1 5 bivših

c = cerkv.

Poklici

Svajnlaher
Kancler Koler Smid Snajder 3 Suster 2
Hafner Rešetar 2

čevljar mlin Snajder
Snajder

Smid

Smid
v posebni preglednici

Snajder
Lajtgeb Milner
Molnar

Arhivska zap. št.	Vse osebe	Imena		Podložne družine	Imena in priimki	Priimki	Imena in krajci	Imena in očetje	I. župani	Župani
		m	ž							
406:										
1	72	38	9	28	17		2			2
2	56	29	16	20	14		6			
3	23	12	4	8	4					
4	25	15	5	9	2		2			
5	17	7	10	6						
6	14	9	5	4			4			
7	19	9	8	7	6					
8	24	12	7	8	1	1				
9	8	4	1	3						
10	47	24	11	18	5		6			
11	82	38	40	30	13	1	11			
12	51	26	25	16	12		1			
13	44	20	23	12	10		2			1
14	82	37	27	34	19		8			
15	28	15	13	10	7		3			1
16	17	9	8	5	5					
17	9	6	3	3	3					
18	3	1	2							
19	5	3	2	1						
20	24	15	8	12	11					
21	4	3	1							
22	14	8	5	4	3					
23	4	2	2							
24	3	1	2							
25	65	31	34	22	8		10			
26	17	9	8	7	5					
27	29	15	5	12	7					
28	48	26	5	23	14		2			
29	13	6	3	6	3		2			
30	37	19	3	16	4		6			
31	18	9	3	9	1					
32	24	11	4	10	4					
33	13	7	1	6	2					
34	15	7	4	5	4		1			
35	20	12	1	8			1			
36	18	10	8	7	2		5			
37	20	10	3	8	4		3			
38	10	5	3	5			2			1
39	5	2	2	2						
40	6	3	2	3	1		2			
41	11	4	4	4	2		2			
42	13	4	6	6	1		1			
43	8	4	3	4	1		3			
44	15	8		8	5					
45	21	11	3	9	1		7			
46	19	9	2	10	1		1		1	
	1120	565	344	428	202	2	93		1	5

Poklici

Flajšaker
Šmid Vajnprenar Vebar

mlatič tkalka

čevljar tkalec
Beber Kancler Šuster

Pinter
Flajšaker kovač Pader pokrivač Šnajder Šulmajster Šuster
Mulner
Štamfer Šulmajster
Šnajder Šuster

Šmid

Maurer Šmid Veber

Skrinar Veber

Koler Šnajder

Šmid

Šuster

SEZNAM KRAJEV Z ARHIVSKIMI ZAPOREDNIMI ŠTEVILKAMI

- Andraž nad Polzelo 71 406
 Andrenci jv od Lenarta v Sl. g. 25
 Apače sz od G. Radgone 221
 Arclin sz od Vojnika 406/2
 Artt pri Framu 187
 aw pri Sl. Gradcu 358
 Benedikt v Slov. goricah sv od Lenar-
 ta 145 254
 Bevče v od T. Velenja 132
 Bezgovje-Olešče v od Laškega 39
 Bistrica pri Limbušu z od Maribora 43
 Blanca z od Brestanice 406/6
 Blatno jz od Pišec 122
 Bobovo-Prosenično sz od Šentjurja 13
 Branek-Branoslavci z od Ljutomera 72
 Branoslavci z od Ljutomera 72
 Braslovče sz od Žalca 406/43
 Bratonečice sz od Ormoža 53
 Brda jv od Sl. Gradca 243
 Brdine-Vrhc sz od Sl. Gradca 358
 Brdo sv od Sl. Konjic 222 343
 Breceļ-Vizore sz od Vojnika 239
 Breg j. predmestje Celja 406/14 30 42
 Breg jv od Zidanega Mosta 39
 Brengova jv od Lenarta v Sl. g. 25
 Brestanica 54 406/6
 Bresteninz 406/11
 Bresternica z od Maribora 242
 Brestovec j od Rog. Slatine 224
 Bresye 238
 Breze sv od Laškega 7 39
 Brezen sz od Vitanja 79
 Brezje sz od Studenic 206
 Brezne-Kalše sz od Zg. Polskave 4
 Brezova z od Vojnika 13 238
 Brezova vas-Legen jv od Sl. Gradca 41
 Brezovci sv od Ptuja 100
 Brezovec-Branek 73
 Brezovec jv od Rog. Slatine 114
 Brezovica v od Pišec 122
 Brežice 406
 Brežnica sz od Studenic 206
 Brnica jv od Žalca 139
 Brodnice-Dol jv od Laškega 30
 Brune-Trnov Hrib z od Laškega 39
 Bruse-Sojek jz od Sl. Konjic 194
 Bukovje sv od Vojnika 206
 Bukovje-Otiški Vrh jv od Dravogr. 41
 Bukovska vas sz od Sl. Gradca 243 442
 Bunčani sz od Ljutomera 53
 Burgatzn starff pri Ptuju 100
 Celje 37 142 406/14 30—44
 Cerovec s od Rog. Slatine 114
 Cezanjevci z od Ljutomera 72
 Cirknica s od Maribora 53
 Cirkovce sz od Pragerskega 206 406/28
 Cirkovce-Vrba sv od Dobrne 79
 Cirkuše-Dobje sz od Pilštanja 43
 Cogetinci sv od Lenarta v Sl. g. 95
 Cornitza-Jurklošter 39
 Curnovec s od Jurkloštra 39
 Cvetkovci z od Ormoža 25
 Čadram v od Oplotnice 194
 Čadramska vas sz od Studenic 206
 Čeritlje-Dolsko sz od Brestanice 206
 Čreškova sz od Vojnika 79 238
 Črešnjevci jv od Sl. Bistrice 406/0 24
 Čreta pri Brestanici 54
 Čreta pri Grobelnem 153
 Deber pri Šoštanj 30
 Dednja vas j od Pišec 122
 Derfler pri Radgoni 25
 Dežno sv od Studenic 206
 Dežno-Mrzlo Polje sv od Jurkloštra 39
 Disrioni pri Sl. Gradcu 358
 Dobje-Curnovec s od Jurkloštra 39
 Dobje pri Svetini jv od Celja 39
 Dobležiče sv od Pilštanja 3
 doboby-Rupe sz od Vojnika 79
 Dobraui pri Šoštanj 245
 Dobraulach pri Sl. Gradcu 358
 Dobrava sz od Sl. Konjic 343
 Dobravea pri Rog. Slatini 406/29
 Dobrenje sz od Maribora 242
 Dobrna 79 132 406/2
 Dobrova sz od Brestanice 54
 Dobrova s od Celja 131
 Dobrova jv od Sl. Gradca 358 442
 Dobrova-Družmirje v od Šoštanja 406/28
 Dobrovce jv od Maribora 53
 Dol j od Šmarja pri Jelšah 94
 Dol pod Goiko v od Dobrne 132
 Doll pri Škalah 30
 Dolnji Leskovec z od Brestanice 54 406/6
 dorff 406/30
 dorffl 243
 Dovže jv od Sl. Gradca 442
 Dra pri Framu 187
 Dragonja vas v od Pragerskega 206
 Dragučova sv od Maribora 53
 Dral pri Framu 187
 Dramlja jv od Pišec 122
 Draškovo Selo-Šerovo jv od Šmarja 114
 Dravograd 100
 drecht sochr pri Dobrni 132
 Drešinja vas v od Žalca 60 406/1
 Drucevo-Hrastovec sv od Škal 30
 Drumlažno s od Studenic 206
 Druschdorf pri Pišecah 122
 Drvanja sv od Lenarta v Sl. g. 25
 Dull pri Framu 187
 Dvor-Dobrava sz od Sl. Konjic 343
 Dvorec-Stolovnik sv od Brestanice 54
 Eben pri Dobrni 132 238 239
 eck pri Dobrni 79
 eckh pri Framu 187
 Encnik-Paka pri T. Velenju 222
 fadetz pri Pilštanju 43
 feld pri Laškem 406/11

- Feldenhofen-Slovenj Gradec 70
 Forchteneg-Ravne pri Šoštanju 3
 Frajhaum sz od Sl. Bistrice 167
 Fram j od Maribora 187
 Fryden pri Bresternici z od Maribora 242
 Froschenhaimb pri Preboldu 79
 Fürstenfeld 38
 Gaber pri Šmarju/J 84
 Gaberde pri Škalah 30
 Gaberje s od Celja 406/34
 Gaberke sv od Šoštanja 30
 Gabrovije sz od Sl. Konjic 343
 gaymnych pri Celju 131
 Galenhofen-Legen jv od Sl. Gradca 44
 Gladomes jz od Sl. Bistrice 206
 Globoče a od Vojnika 208
 Gomilsko sv od Vranskega 167 171
 406/43
 Gora-Jurklošter 39
 Gorica-Salek sv od T. Velenja 3
 Gorica-Breze sv od Laškega 39
 Gorica jv od Curnovca 39
 Gorica sv od Brestanice 54
 Gorica sz od Vojnika 79
 Gorica-Senovica jz od Šmarja/J 114
 Gorica-Pirešica sz od Celja 142 222
 Gorica pri Pragerskem 206
 Gorica pri Slivnici jv od Sentjurja 153
 206
 Gorine-Završe e od Šmarja/J 153
 Gornja Radgone 28 178
 Gornja vas pri Preboldu 37 222
 Gornje Večje Brdo sz od Planine 39
 Gotovlje sz od Zalka 222 406/3
 Grabonoš sv od Lanarta v Sl. g. 25
 grabn pri Svetini 193
 Gradec-Graz 406
 Gradil-Laze jv od T. Velenja 222 238
 Gradil-Dežno sv od Studenic 206
 Gradilšče v od Sl. Gradca 442
 Gradilše-Loka jv od Frana 187
 grawnickh pri Ormožu 100
 Grettz starf pri Ptuj 100
 Grobalno v od Sentjurja/C 153 206
 Grunberg-Kalle sz od Zg. Poljskave 4
 Grusowetz pri Dobrni 238
 Guča vas-Podpeč sv od Jurkloštra 39
 Gupff pri Vojniku 406/2
 Gupff pri Bukovju 41
 Hajdina jz od Ptuje 100 406/4
 Halose 100
 Na herdelin pri Sl. Gradcu 358
 Hertzogperch pri Jurkloštru 39
 hinterstein pri Gomilskem 167
 Hinterwurg pri Sl. Gradcu 442
 Hoče j od Maribora 58 119 406/4
 hoff jv od Dravograda 41
 hoff pri Petrovčah sz od Celja 222
 Hofsteten pri Dobrni 182
 Hornec jv od Dobrene 239
 Horndorf pri T. Velenju 30
 Hoste-Pristava j od Dobrene 39
 Hostnica sz od Studenic 206
 Hotinja vas j od Maribora 194
 Hranigovci j od G. Radgone 145
 Hrastje jz od Maribora 43
 Hrenova sz od Vojnika 79 238
 Hudinja sv od Celja 406/25 35 37 40
 Hvalčičinci sv od Ptuja 53 100
 Ihova jz od G. Radgone 145
 Ivanjci jz od G. Radgone 145
 Jablanca sz od Brestanice 54
 Jablofym pri Dobrni 239
 Jakobski Dol sv od Maribora 53
 Jamna jv od Vidma pri Ščavnici 72
 Jankova sv od Vojnika 18
 Jazbine-Brezje s od Mozirja 406/36
 Jelovšek sz od Laškega 406/25
 Jelše pri Dobrni 132
 Jesenik-Lažiče sv od Jurkloštra 39
 Ješenca j od Maribora 187
 Ješovec j od Šmarja/J 114
 Jezuz pri Laškem 406/45
 Jezerce sz od Vojnika 13 79
 Jurklošter jv od Laškega 39
 Kal-Kolovrat jz od Zld. Mosta 206
 Kallerstorffo pri Ormožu 72
 Kalobje j od Sentjurja/C 39
 Kamen sv od Brestanice 54
 Kamence jz od Rog. Slatine 406 406/29
 Kameno-Sibenik jz od Sentjurja/C 131
 132
 Kamna Gora iz od Sl. Konjic 194
 Kapela j od Radencev 25
 Kapla v od Vranskega 60
 Kases (ok. 1500 Edling) — Razbor jz
 od Sl. Gradca 358
 Kattely pri Dobrni 238
 Kerspach pri Dobrni 132
 Khag pri Bresternici z od Maribora 242
 Khinickh pri Borju 100
 Khontz-Breze sv od Laškega 406/11
 Khrapag pri Ptuj 100
 khray pri Framu 187
 Khunberg pri Vučenici 406/13
 Klance-Kostrivnica iz od Sentjurja/C 39
 Ključarovci sz od Ormoža 78 180
 Klokočovnik jv od Sl. Konjic 206
 Kočno pri Poljskavi sz od Zg. Poljskave 4
 Kog sv od Ormoža 78
 Konliška vas tv od Sl. Konjic 194
 Konjsko sz od Vojnika 79
 Kopivnik z od Frana 167
 Korplje sv od Sl. Konjic 343
 Kostrivnica jz od Sentjurja/C 39 406/25
 Kolaki severni del Maribora 53
 Kotlje jv od Raven 836
 Kovačič Vrh sz od Oplotnice 222
 Kozjak a od Dobrene 238 239
 Kozjak jv od Sl. Gradca 358
 Kozjek-Selce e od Vojnika 79
 Krajna Brda sz od Brestanice 54
 Kranaw-Ormož 72
 Kramo v od Studenic 206

- Kravji Dol-Kostrivnica jz od Šentjurja/C 39
 Kristabiz pri Dobrni 132
 Križ-Razbor jv od Zid. M. 39
 Križ-Rog. Slatina 406/16
 Križča vas sz od Studenic 206
 Kronova j od G. Radgone 53
 Kunja Rt-Jurklošter 39
 Kunova jv od Negove 145
 Kunšperk sv od Podsrede 122
 Kutinci j od G. Radgone 25
 Kutenbach sv od Polzele 132

 Lack pey der Töpplitz pri Jurkloštru 39
 Lahovna s od Celja 142
 Lajtersperk-Košaki sev. del Maribora 53
 Landek sz od Vojnika 79 239
 Laporje jv od Sl. Bistrice 406
 Laško 13 235 406/11 25 45
 Latkova vas z od Zalca 60
 Latschendorff pri Rog. Slatini 114
 Lava z od Celja 142 406/43
 Laze jv od T. Velenja 222 238
 Laznica z od Maribora 43
 Lažišc jv od Laškega 39
 lebern pri Svečini 193
 ledin-Brezovec jv od Rog. Sl. 114
 legkl pri Dobrni 132
 leitn-Vinska Gora jv od T. Vel. 8
 leitn pri Framu 187
 Lemberg pri Strmcu jv od Dobrne 238 239
 Lemberg sv od Šmarja/J 114 392 406
 Lepa vas jv od Sl. Gradca 442 443
 Les-Brdce sv od Dobrne 238
 Lesch pey Prissnitz-Jurklošter 39
 Leskovic-Male Grahovše jv od Laškega 39
 leskobetz pri Vojniku 79
 Leskovec-Paridol jv od Šentjurja 153
 Leskovec jv od Sl. Bistrice 206
 Lessinkh pri Laškem 406/11
 Leše-Velike Grahovše jv od Laškega 7 39 406/11
 Letuš sz od Braslovč 30 245
 Levec sz od Celja 60 406/37
 Ličenca sv od Sl. Konjic 406/15
 Limbuš jz od Maribora 43 343 406
 Lipa jv od Planine 39
 Lipni Dol-V. Gorelce sz od Jurkloštra 39
 Lisca v od Zidanega Mosta 13 206 406/25
 Ljubnica sz od Vitanja 406/8
 Loče jv od Sl. Konjic 406/32
 Ločica jv od Polzele 71
 Ločič s od Ptuja 100
 Loka s od Dobrne 132
 Loka jz od Frama 187
 Loka s od Vojnika 406/2
 Loka jv od Zidanega Mosta 406/17
 Lokavci sz od Negove 145
 Loke jv od Mozirja 406/36
 Lake-Mrzlo Polje pri Jurkloštru 39
 Loke s od Planine 39
 Loke-Vel. Gorelce sv od Laškega 39

 Loke jz od Vranskega 171
 Lokmirce-Kopivnik sz od Frama 187
 Lokovica z od Šoštanja 58
 Lomanoše jz od G. Radgone 221
 Lopatnik jv od T. Velenja 222 239
 na Lossich-Drešinja vas v od Zalca 406/1
 Lovrenc na Dr. polju 406
 Ložane sv od Maribora 72
 Ložnica, Sp. Zg. jv od Sl. Bistrice 206
 Ludgun pri Jurkloštru 39
 Lutverci sz od G. Radgone 221

 Majšperk jz od Ptujске Gore 406/7
 Mala Breza sv od Laškega 39
 Malahorna s od Sl. Konjic 4 206 222
 Malčanjsko-Verač sv od Pilštanja 43
 Male Goreljce-Gozdec sz od Jurkloštra 39
 Male Grahovše jv od Laškega 39
 Mali Brebrovnik s od Ormoža 53
 Mallč-Slivno sz od Laškega 7
 Mali Razgor-Landek jv od Dobrne 239
 Malna sz od Lenarta v Sl. g. 221
 Maribor 53
 Marijina vas v od Jurkloštra 39
 Markečica sv od Sl. Konjic 194
 Marof-Rupe sz od Vojnika 79
 Macytthen starffl pri Ormožu 100
 maur pri Dobrni 132 238
 Mayer hofal pri Vojniku 79
 Melle vzhodni del Maribora 119
 Mišji Dol pri Jurkloštru 39
 Mlamona s od Studenic 206
 Močna sv od Maribora 72
 Modrič-Mala Breza sv od Laškega 39
 Morje j od Frama 187
 Mostečni sv od Studenic 206
 Motnigkh pri Dravogradu 41
 Mrščekva vas-Dobačka gora sv od Roganske Slatine 224
 Mrzla Planina sv od Sevnice 39

 Na bregu-Raztez sv od Brestanice 54
 Nachabe pri Dobrni 238
 Nagoritzi 153
 Nagoritzy pri Stranica 114
 Na lose jz od Zidanega Mosta 206
 Napoili pri Bregu-Celje 406/30
 Na poli pri Sl. Gradcu 422
 Na Polju-Šentrupert jz od Zid. M. 206
 Nasaki-Završe 153
 Nasava z od G. Radgone 145
 Natrabini-Lemberg pri Strmcu 239
 Nebova v od Maribora 72
 Negova jz od G. Radgone 145
 Negovski Vrh z od Negove 145
 Neudorf ob Wildon 53
 Nezbice s od Podčetrka 7
 nider dorff pri Preboldu 245
 Nogatz pri Dobri 238
 Novake s od Vojnika 206
 Nova vas jv od Sl. Konjic 222
 Nova vas pri Zalcu 13
 Novi klošter-Založe sz od Zalca 134

- obdachegkh-Dobrna 238
 Ober Strassnick pri Ptuj 100
 Obrat jz od Negove 145
 Obrež v od Ormoža 72
 Ojstrica sv od Dravograda 406/13
 Ojstrica-Loke jv od Vranskega 171
 Ojstriška vas v od Vranskega 171 222
 Okrog-Srestanica 54
 Oplotnica sv od Sl. Konjic 194
 Orehovče-Smartno v R. d. jv od Dobrne 235
 Orehovo sz od Sevnice 39
 Orešje s od Sevnice 39
 Oria vas sz od Zalca 37
 Ormož 53 72
 Orova vas jv od Polzele 71
 Osluševci z od Ormoža 25
 Osredek jz od Sentjurja/C 39
 Ostrež-Sentrupert jz od Zid. M. 206
 Ostrožno sz od Celja 131
 Otemna jv od Dobrne 235
 Othaunich pri Gomilakem 167
 Ozia pri Sl. Gradcu 358

 pach pri Sl. Konjicah 194 406/12
 pach pri Svečini 193
 Pach pri T. Velenju 8
 Padeški Vrh sz od Sl. Konjic 406/32
 Padež sv od Laškega 39
 Paka 8 13 30 132 222 391 442
 Pameče sz od Sl. Gradca 358
 Pamkuechn pri Dobrni 238
 Paneče z od Jurkloštra 39
 Panpach pri Pilštanju 43
 Papes s od Vitanja 79
 Paridol jv od Sentjurja/C 153
 Part pri Sl. Konjicah 114
 Paumbgariten pri Vojniku 79
 Paumgari pri T. Velenju 222
 Pausch pri Sentilju pri T. Vel. 222
 Pavlova vas z od Pišec 122
 Peč-Podpeč sv od Jurkloštra 39
 Pečka sv od Studenic 206
 Peklo-Strmec jv od Dobrne 238
 Pekre jz od Maribora 100
 Perdislovce-Podgorje jv od Pišec 122
 Perneg 145
 Pernice sz od Vuzenice 406
 Pesje sz od Brežic 54
 Pesje pri T. Velenju 222
 Peška-Lipovec jz od Šmarja/J 153
 Petrovče jv od Zalca 222
 Pffaffendorff pri Polzeli 71
 Pherrach pri Preboldu 245
 Pilštanj 43
 Pirckh pri Braslovčah 39
 Pirešica jv od T. Velenja 8 132 222
 Pišece sv od Brežic 122
 Plac sz od Maribora 53
 Planica sz od Frama 187
 Planina pri Sevnici 39
 Planinca j od Sentjurja/C 39
 Planinca-Dobiatina sv od Laškega 39
 Plate-Creškova sz od Vojnika 79
 Pleterje 153
 Plewnygck. pri Zalcu 70

 Plitvica jz od G. Radgone 221
 Plitzachnitz pri Sl. Gradcu 358
 Pobrež sv od Sl. Konjic 406/32
 Pobrežje jv del Maribora 43
 Podboč jz od Studenic 206
 Podbukovje-V. Kamen sv od Brestan. 54
 Podelach pri Šmarju/J 94
 Podgora 206
 Podgorica s od Sevnice 3 39
 Podgorica-Zigon jv od Laškega 406/45
 Podgorje jv od Pišec 122
 Podkraj pri Kalobju 206
 Podmelje-Kostrivnica jz od Sentj. 39
 Podpeč sv od Jurkloštra 39
 Podvin v od Braslovč 58 165
 Pohorje 43 53 406/10
 Pokojnik-Mrzla Planina pri Jurkl. 39
 Polene sz od Sl. Konjic 406/46
 Poljana-Mrzla Planina sv od Sevnice 39
 Polzela 71 406
 Ponikva sz od Šmarja/J 392 406
 Popovec pri Rogatcu 401
 Pothosto pri Sl. Konjicah 114
 Požeg jv od Frama 187
 Prapretno jv od Jurkloštra 39
 Prassnyh pri Vojniku 79
 Prebold jz od Zalca 245
 Prebukovje sz od Sl. Bistrice 4
 Predel-Šmarje/J 238
 Preis pri Polzeli 132
 Preloge v od Šmarja/J 94
 Preška jv od T. Velenja 132 222
 Prenoš-Zbelovska Gora jz od Studenic 206
 Prepuž v od Sl. Konjic 406/10
 Presečno sv od Planine 39
 Preschykhy pri Polzeli 165
 Presin pri Preboldu 245
 Presin pri Sl. Konjicah 114
 Presis pri Laškem 7
 Preska-Zagorje jz od Pilštanja 43
 Preskočina-Črnolica jv od Sentjurja/C 133 206
 Presladol sz od Brestanice 406/6
 Pressosnick pri Vojniku 78
 Pretrež sv od Studenic 206
 Prevalje-Kolovrat jz od Zid. Mosta 206
 Prevole-Marijina vas v od Jurkloštra 39
 Prevrat sv od Sl. Konjic 222
 Prclistorff pri Negovi 145
 Pridahof s od G. Radgone 23
 Prihova jv od Mozirja 406/36
 Prihova-Golobinjek j od Planine 39
 Prožinska vas v od Celja 245
 Pršetinci sz od Ormoža 100
 Ptuj 100
 Ptujaska Gora 406/31
 Puchl pri T. Velenju 222
 Puech pri Vojniku 79
 Purg pri Braslovčah 39
 Puste Ložice-Dobrova sz od Brestanice 54

 Radana vas sv od Sl. Konjic 343
 Radež jv od Zidanega Mosta 39
 Radlje ob Dravi 40 119

- Radmerje jz od Ljutomera 72
 Radoslavci z od Ljutomera 72
 Radušnica, potok jz od Sl. Gradca 44
 Radvanje j od Maribora 406/4
 Radvenci s od Negove 145 244
 Rakova Steza s od Vojnika 206
 Ran pri Laškem 406/11
 Rasnberg pri Ojstriški vasi 222
 Ravne pri Jurkloštru 39
 Rasbor pri Laškem 406/45
 Rassbor pri Dobrni 79
 Raswor pri Jurkloštru 39
 Ravni breg-Rupe sz od Vojnika 79
 Razbor jz od Sl. Gradca 243
 Razbor-Laška vas sz od Jurkloštra 39
 Razdelj jv od Dobrne 238
 Razgor sz od Studenic 206
 Raztez sv od Brestanice 54
 Razvanje j od Maribora 36
 Rečica z od Laškega 39 406/11 25 45
 Reka v od Laškega 39
 Reka pri Limbušu z od Maribora 43
 Remeschkh-Križ pri Rog. Slatni 13
 Renschko pri Brestanici 54
 Repno sz od Sentjurja/C 13
 Repuš-Dobje sv od Planine 39
 Reysach 244
 Rietz pri Šošanju 30
 Rifnik j od Sentjurja/C 406/16
 Rogaska Slatina 406/16
 Rogatec 224 401 406/9
 Rogoznica sv od Ptuja 100
 Rortall pri Jurkloštru 39
 Rošpoh sz od Maribora 53
 Rove sv od Vojnika 206
 Rožni Dol-Brdo s od Planine 39
 Rožni Vrh sz od Vojnika 79
 Rudman pri Vojniku 79
 Rudolfsberg pri Ptujju 406/28

 Saberz pri T. Velenju 222
 Sabich pri Laškem 7
 sa bukhofin pri Laškem 406/11
 Samšlak sv od Planine 153
 Sand gilgn 41
 Sandt Krefcdi pri Ponikvi 392
 Sanndt Larentzn pri Sl. Gradcu 442
 Sant Urban pri Jurkloštru 39
 Sauch pri Jurkloštru 39
 Schetzintzen pri Dravogradu 41
 Schlisseldorff pri Jurkloštru 39
 Segovci z od G. Radgone 25
 Selce z od Celja 142
 Selc-Vlsoče jz od Planine 206
 Selo jv od Laškega 39
 Selo jv od T. Velenja 8
 Sena jv od Kostričnice 39
 Senovo s od Brestanice 54
 Sevnica 39 406/21
 Silovec jz od Pišec 122
 Simobez pri Sl. Konjicah 222
 Slatinci sz od Ljutomera 25
 Slatina sz od Maribora 193
 Slatina pri Dobrni 239
 Slatin-Levec 60

 Slaviska vas-Marljina vas v od Jurkloštra 39
 Slivje-Mrčna sela sv od Brestanice 54
 Slivnica pri Celju jv od Celja 153 206
 Slivnica pri Mariboru j od Marib. 406
 Slogovno pri Jurkloštru 39
 Slovenj Gradec 70 226 243 406 442—444
 Slovenska Bistrica 41 406/15 441
 Slovenske Konjice 222 406/12 27 46
 Socka sv od Dobrne 238
 Sodinci-Pobrežje j od Ptuja 100
 Sotensko jv od Celja 206
 Sp. Brezova z od Vojnika 79
 Sp. Loznica jz od Sl. Bistrice 194
 Sp. Loznica jv od Sl. Bistrice 206
 Sp. Polskava sv od Sl. Bistrice 206 406/10
 Sp. Grušovlje sz od Zalca 39
 Sp. Poljčane z od Studenic 206
 Sp. Večje Brdo sz od Planine 39
 Sp. Voluš pri Jurkloštru 39
 Srednji Podigrac s od Maribora 53
 Vssawenicki pri Slivnici/Celje 153
 Stain pri Dravogradu 41
 Stamriahans pri Dobrni 32
 Stanithonickh pri Sl. Konjicah 343
 Stanovsko sz od Studenic 206
 Stara Gora-Morje j od Frama 187
 Stara Nova vas sz od Ljutomera 53
 Stare Slemene jz od Sl. Konjic 194
 Stari Trg jz od Sl. Gradca 442
 Stavešinci j od G. Radgone 145
 Stegnerane pri Jurkloštru 39
 Stošovnik sv od Brestanice 54
 Stopče jv od Sentjurja/C 206
 Stopno sv od Studenic 206
 Strach pri T. Velenju 8
 Stranice sz od Sl. Konjic 114
 Straža pri Vojniku 13
 Straže-Mislinja jv od Sl. Gradca 406/8
 Stražgonjca sv od Pragerskega 206
 Stritti pri Jurkloštru 39
 Strmca jz od Laškega 406/11
 Strmec sz od Vojnika 406/2 30
 Strmol-Rogatec 224
 Strtenik sv od Sl. Konjic 222
 Strug sv od Studenic 206
 Studenci jz del Maribora 53
 Studenice j od Sl. Bistrice 206 224
 Suhadol-Blatno jz od Pišec 122
 Svečina sz od Maribora 193
 Sv. Katarina-Kumence jz od Rogatca 406
 Sv. Boštjan-Brestanica 54
 Svetina pri Štorah 306/25

 Šalovel sv od Ormoža 53
 Sedem sz od Brestanice 54 406/6
 Šempeter v Svainjski dol. 222 239
 Senek-Podvin sz od Polzele 165
 Sent Ilj v Sl. goricah 244
 Šentilj pod Turjakom jv od Sl. Gradca 406/5
 Šentjanž jv od Dravograda 406 358
 Šentjur v od Celja 392 406
 Šestdobe-Ranče sv od Frama 187

- Širboke-Fram j od Maribora 187
 Skale sz od T. Velenja 39
 Skarnice Zg., Sp. sz od Planine 39
 Škedenj jv od Sl. Konjic 194
 Šmarje pri Jelšah jz od Rog. Slatine 94
 114 392 406
 Smartno jv od Sl. Gradca 238 406
 Smartno-T. Velenje 406/19
 Šoštanj 58 245 406/34 412
 Stajngrova sv od Benedikta v Sl. g. 25
- Teharje v od Celja 406/23 38
 Tekačevo z od Rog. Slatine 114
 Vtenin pri Celju 406/41
 Tepanje sv od Sl. Konjic 406/32
 Tešnič-Stranice sz od Sl. Konjic 114
 Tevče jv od Laškega 39
 Tišalec v od Vuzenice 406/13
 Tlake s od Rogatca 401
 Tomaška vas-Gobavabuka jv od Slovenj
 Gradca 243
 Torog-V. Grahovlje jv od Laškega 39
 tosar pri Dobrni 132
 Trate-V. Grahovlje jv od Laškega 39
 Tratn-Ziče 194
 Traunich-Jurklošter 38
 Trebnik-Sl. Konjice 222
 Trebuhinja-Brezen sz od Vitanja 79
 trefar pri Laškem 235
 Tremerje s od Laškega 406/11
 Tribej sz od Dravograda 41
 Trnovci sz od Ormoža 72 100 244
 Trnovlje sv od Celja 131 132
 Trnovlje sv od Dobrne 238 239
 Troblje sz od Sl. Gradca 442 443
 Torog-V. Grahovlje jv od Laškega 39
 troyasch pri Sl. Gradcu 243
 Tržičke jv od Rog. Slatine 114
 Tuncovec pri Rogatcu 401
 Turn-Skale sz od T. Velenja 30
 Turn pri Sl. Gradcu 443
- Under Strassnick pri Ptujju 100
 undrinschtaln pri T. Velenju 222
 Dunt Khreutz pri Framu 187
 Unter Mawer-Brestanica 54
 Unter Passen-Breze sv od Laškega 7
 Unter Stain pri Dobrni 238
- Wain pri Dobrni 132
 Valdek sv od T. Velenja 44 226
 Waneberg Dorf pri Pišecah 122
 Warcholach pri Dobrni 79
 Wardt pri Jurkloštru 39
 Vardš sv od Studenic 296
 na Vazech pri Vojniku 406/2
 Vduori 153
 Vebresyach 406/45
 Velbrach 222
 Velike Gorenjce sz od Jurkloštra 39
 Velike Grahovlje jv od Laškega 39
 Veliki Razgor-Hornec v od Dobrne 238
 Velikovec-Völkermarkt 226
 Velka sv od Dravograda 100
 Wem pri Preboldu 79
 Wercholach pri Preboldu 79
- Verjane jv od Lenarta v Sl. g. 145
 Wertz 238
 Vešenik pri Sl. Konjicah 222
 Wetternickh pri T. Velenju 9
 Weyzl starff pri Ptujju 100
 Videm jv od Ptuja 406/20
 Videm-Krško 406/22
 Videž j od Sl. Bistrice 206
 Vidigam s od Maribora 53
 Na vidni pri Sl. Gradcu 442
 Wildenhag j od Radencev 25
 Wilotan pri Laškem 406/25
 Viltuš-Slaven z od Maribora 53
 Vinarje-Kamnica sz od Maribora 53
 Winckhl 239
 Vinegrad jv od Dobrne 239
 na Vini pri Btranicah 114
 Vinička vas v od Maribora 72
 Vinška Gora jv od T. Velenja 9 222
 Virštanj sv od Pilštanja 43
 Wlan 238
 Vitanje 206 406/8
 Vizore sz od Vojnika 79
 vnnach 238
 Vodice jz od Kalobja 39
 Vodice pri Slivnici/Celje 206
 Vodliško v od Rimskih Toplic 39
 Vodriž j od Sl. Gradca 406
 Vodruš j od Sentjurja/C 206
 Vodule-Tratna jv od Sentjurja/C 158
 Wogelneck pri Dobrni 132
 Voglajna jv od Sentjurja/C 206
 Vogričevci z od Ljutomera 25 244
 Vojnik sv od Celja 406
 Wolan pri Laškem 406/25
 woxal pri Dobrni 132
 Vrata pri Dravogradu 41
 Vratze pri Dobrni 79
 Vrba sv od Dobrne 239
 Vrecki-Dobrna 79
 wreg pri Dobrni 132
 Vrh-Mali Kamen sv od Brestanice 54
 Vrhloga jv od Sl. Bistrice 206
 Vrhov Dol pri Lambušu jz od Maribora
 43
 Vulkna vas-Donatka Gora sv od Ro-
 gatca 401
 Na Vurcho pri Laškem 406/25
 Vuzenica 40 406 406/13 26
- Zabovci jz od Ptuja 100
 Zabukovlje v od Dobrne 238 239
 Zagorje jz od Pilštanja 43
 Zalag sz od Zaleca 79 406/36
 Zapuše-Paridol jv od Sentjurja/C 158
 Zavrata-Otroglitca jv od Ed. Mosta 39
 Zavrh sv od Dobrne 132
 Zavrh pri Galčiji sz od Celja 406/35
 Završe z od Šmarja/J 188
 Završe-Voduca jv od Sentjurja/C 39 206
 Zdole jz od Pilštanja 3
 Zg. Brezova s od Vojnika 79
 Zg. Kostrivnica sz od Rog. Slatine 134
 Zg. Kusgota sz od Maribora 242
 Zg. Ložnica z od Sl. Bistrice 206 406/15

- Zg. Ložnica jv od Sl. Bistrice 206
 Zg. Polskava sv od Sl. Bistrice 206
 Zg. Prepola jv od Rač 194
 Zg. Podgorje j od Sl. Gradca 243 442
 Zg. Jakobski Dol sv od Maribora 53
 Zg. Lanovž-Lava z od Celja 142
 Zg. Razbor jz od Sl. Gradca 442
 Zg. Voluš-Jurklošter 39
 Zibika sz od Podčetrška 392 406
 Ziboti-Podgorje pri Pišecah 122
 Zreče sz od Sl. Konjic 194
 Zwenn pri Vuzenici 40
- Žabjak sv od Ptuja 100
 Žabnik-Stojno Selo v od Rog. Sl. 224
 Zalec 13 406/1
 Žegar sz od Pilštanja 39
 Žepovci sz od G. Radgone 100
 Žetale sv od Rogatca 406/19
 Žiberci sz od G. Radgone 25
 Žiče-samostan Stare Slemene 194
 Žiče jv od Sl. Konjic 194
 Žirovnica v od Zidanega Mosta 39
 Župečja vas jz od Ptuja 100
 Zupetinci jv od Lenarta v Sl. g. 244

LITERATURA

- Franz Mensi: Geschichte der direkten Steuern in Steiermark II, Graz-Wien 1912, 147—151, 215, 225
 F(ranz) Pichler: Landschaftliche Steuerregister des 16. Jahrhunderts, Mitteilungen des Steiermärkischen Landesarchivs 8, 1958, Graz 38—
 Manfred Straka: Die Bevölkerungsentwicklung der Steiermark von 1528 bis 1782 auf Grund der Kommunikantenzählung, ZHVSt 52, 1961 Graz, 3—53
 Sergij Vilfan: Davčni privolitvi Kranjske za leti 1523 in 1527 in popis prebivalstva gospostva Gradec iz teh let, ZČ XIX-XX, 1965—1966 — Zwitterjev zbornik, Ljubljana 1966, 219—232
 Olhmar Pickl: Landflucht im 16. Jahrhundert, Blätter für Heimatkunde 45, 1971, 151—158
 Othmar Pickl: Arbeitskräfte und Viehbesatz sowie Vermögensverhältnisse steiermärkischer Bauernhöfe im 16. Jahrhundert, Festschrift für W. Abel 2, 1975, 143—

THE SLOVENE PART OF STYRIA IN THE CENSUS OF THE POLL-TAX IN THE YEAR 1527

Summary

In the Styrian country archives in Graz a great part of the preserved declarations for the poll-tax for the year 1527 have been guarded. Among them there are rather a lot of them for the Slovene part of Styria.

Nearly 47 % of about 14,000 persons of whom a census was made, over 12 years old, are denoted with personal names. At the registered surnames we are at the time of their topmost formation. Over 22 % are denoted with them. The surnames are a picturesque and witty product of their birth place and environment.

From the census we may gather also the size and the extent of the landed properties. The average shows three members of which a census was made, in one family. According to the average, found by reckoninig, every 8th subject farm would provide a farmhand or a maid-servent or a shepherd or a shepherdess. In the subject families there were only little more servants than at the incomparably rarer persons of tank.

In the census of the poll-tax from the year 1527 there were registered even 163 mayors. Every 26th family was Supan.

At the beginning of the 16th century the professional surnames denote the real craftsman in the rural countryside, as a rule. Every 15th subject family earned its living also by craft.

The census of the poll-tax from the year 1527 represents the oldest known source for the personal presentation of such a multitude of our people. They lived or were born during the greatest Slovene subjects' revolt. In the years round 1527 they were contemporaries of the plundering by the German soldiers in pope's

Rome, of the penetration of the expansion of the Protestantism in Denmark and Sweden, perhaps also of the first Lutheran circle in Ljubljana, of four breakthroughs of the Turks in Carniola and with it of a new wave of aggressiveness up to the year 1553, of the beginnings of a narrower coexistence with the people on the Hungarian-Croatian frontier, of the birth of the first Lutheran university in the far-off Marburg on Lahn.

461 years later we may wonder about the eloquence of this excellent historical message for a great part of Slovenia too.

SLOVENSKI DEL STAJSERSKE V DAVČNEM POPISU GLAVARINE LETA 1527

Povzetek

V Stajerskem deželnem arhivu v Gradcu čuvajo veliki del ohranjenih prijav za glavarino leta 1527. Med njimi jih je precej za slovenski del Stajerske.

Blizu 47% od skoraj 14.000 popisanih oseb, starih nad 12 let, je označenih z osebnimi imeni. Pri zepisanih priimkih smo v času njihovega vrhunskega nastajanja. Z njimi jih je označenih nad 22%. Priimki so slikovit in duhovit plod svojega rojstnega časa in okolja.

Iz popisa razberemo tudi velikost in obseg zamljškib gospoств. Poprečje prikaže v družini troje popisanih članov. Po izračunanem poprečju bi vsaka osma podložna kmetija premogla hlapca ali deklo ali pastirja ali pastirico. Pri podložniških družinah je bilo vsega le za spoznavo več služinčadi kot pri neprimerno redkejši gospodi.

V popisu glavarine leta 1527 je bilo zapisanih kar 163 županov. Kar vsaka 26. družina je bila Supanova.

Poklicni priimki označujejo na začetku 16. stoletja na kmečkem podeželju praviloma resničnega obrtnika. Pri vsaki 15. podložniški družini so živeli tudi od obrti.

Popis glavarine leta 1527 predstavlja najstarejši znani vir za osebno predstavo tolikšne množice naših ljudi. Živeli ali vsaj rojevali so se v vihri največjega slovenskega podložniškega upora. V letu 1527 so bili sodobniki plenjenja nemške soldateske po papeževem Rimu, prodora razširjanja protestantizma na Danskem in Švedskem, morda tudi prvega luteranskega kročka v Ljubljani, štirikratnega prodora Turkov na Kranjsko in s tem novega vala turške napadalnosti vse do leta 1533, začetkov tesnejšega sožitja z ljudmi ob ogrskohrvatski meji, rojstva prve luteranske univerze v daljnem Marburgu na Lahni.

Po 461 letih se lahko čudimo zgovornosti tega odličnega zgodovinskega sporočila tudi za veliki del Slovenije.

URBANO-GRADBENI RAZVOJ PREKMURSKIH TRGOV IN MEST

Jože Curk*

UDK 711.43:72(497.12 Prekmurje)

CURK Jože: Urbano-građbeni razvoj prekmurskih trgov in mest. (Über die urbane Entwicklung der Märkte und Städte in Prekmurje). Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 59=24(1988)2, str. 278—300

Izvirnik v sloven., povzetek v nem., izvleček v sloven. in angl.

Avtor obravnava 13 prekmurskih krajev, ki se v zgodovini pojavljajo kot trgi, vendar so med njimi le 4 taki, ki so za nas zanimivi. Gre za Mursko Sobotno, (Spodnjo) Lendavo, Grad (Gornjo Lendavo) in Turnišče, ki so kol sedeži velikih gosposlev ali pražupanje lahko razvili svojstva, ki so jih že v 14. in 15. stoletju opredelila kot trge. Vendar se je med njimi le Murski Soboti in Lendavi posrečilo neprekinjen razvoj, ki ju je po zadnji vojni pripeljal do statusa občinskih središč in jima s tem zagotovil naslilitveni in urbano razrast v sodobni mesti.

UDC 711.43:72(497.12 Prekmurje)

CURK Jože: The Urban-Building Development of the Boroughs and Towns in Prekmurje. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 59=24(1988)2, p. 278—300

Orig. in Slovene, summary in German, synopsis in Slovene and Engl.

The author treats 13 places of Prekmurje that appear in the history as boroughs, but there are only 4 among them which are interesting for us. These are Murska Sobotna, (Lower) Lendava, Grad (Upper Lendava) and Turnišče, which as seats of big manorial estates or anelent parishes could develop characteristics which already in the 14th and 15th century defined them as boroughs. But among them only Murska Sobotna and Lendava succeeded in an uninterrupted development, which led them into the status of community centres after the last war and with it assured them a settling and urban growth into contemporary towns.

Vdor Madžarov v Panonsko nižino ob koncu 9. stoletja je pomenil umik frankovsko-nemške državne meje na vzhodne obronke Pohorja in Vitanjsko-Saleško hribovje. Po uspešnem bavarsko-karantanskem napadu v letih 968—969 in madžarskih protinapadih v naslednjih letih se je ta meja ustalila na približni črti Cmurek—Lenart—Podvinci—Dravci (leta 977 se Ptuj in Lipnica že omenjata kot salzburška), kjer je obmirovala za okoli 140 let. Ponoven premik so izvedli šele Spanheimi, ki so pred letom 1124 osvojili Radgono z Negovo in Boračevo, salzburški ministeriali Ptujski gospodje, ki so v dveh etapah okoli leta 1160 in okoli leta 1200 prodrli preko Središča do Preseke, in Babenberžani, ki so po letu 1200 priključili k Štajerski Ljutomersko polje. Takrat sta Kučnica in Mura postali mejni reki in to ostali vse do leta 1919. Kot iz povedanega izhaja, je premik meje z obronkov Pohorja do bregov Mure trajal okoli 250 let,

* Jože Curk, dipl. umetnostni zgodovinar, Ljubljana.

to pa je doba, ki je zahtevala tudi v takratnih časih določeno upravno in cerkveno organizacijo obravnavanega ozemlja. Madžari, ki so se za vlade Štefana I. Svetega (997—1038) državno organizirali in pokristjanili, so za vlade Ladislava I. Svetega (1075—1094) pripojili k svoji državi dotlej le priključeno ozemlje obmejnega pasu, obsegajoče današnje Prekmurje, ki je s tem postalo kronska zemlja. Za to ozemlje vemo, da je upravno pripadalo pod upravni središči v obeh županijskih gradovih Vasvaru in Zalavaru (do leta 1019 Kolonu), fevdno pod pet velikih gospostev: Gornjo in Dolnjo Lendavo, Belmuro, Dobro in opatižo Monošter, cerkveno pa pod škofiji Győr in Zagreb (ustanovljeni v letih 1001 in 1094). Odprto pa ostaja vprašanje upravne in cerkvene pripadnosti ozemlja tokraj Mure. Vse kaže, da je to ozemlje tudi po smrti kralja Ladislava I. ostalo kot obmejno področje upravno neorganizirano, čeprav se je po letu 1131 začelo polagoma polniti s prebivalstvom. Cerkveno je do leta 1094 pripadalo k salzburškemu misionarskemu območju, nato do okoli leta 1200 k zagrebškemu in končno zopet k salzburškemu. Kdaj se je župnijsko organiziralo, se ne ve, vendar so tudi tu gotovo obstojale kapele že v 11. in cerkve v 12. stoletju (morda v Veliki Nedelji, Ormožu, Središču, Benediktu, Vidmu, Murščaku oziroma Kapeli, Križevcih, Ljutomeru?). Po letu 1200 je to ozemlje, ki je ležalo vzhodno od meja ptujske pražupnije, pripadlo pražupnijam v Radgoni in Veliki Nedelji in bilo vključeno v salzburški Spodnji arhidiaconat.

Iz tega sledi določena historična dvoplastnost na območju spodnje Ščavniške in Pesniške doline ter Ormoških goric. Čeprav to ozemlje v 11. in 12. stoletju ni bilo intenzivno poseljeno, gotovo tudi prazno ni bilo. Madžari se sicer na njemu niso naseljevali kot tudi v Prekmurju ne, zato pa so tu živeli panonski Slovenci, ki so se deloma sem umaknili pred njimi. Naselili so se po zaselkih, do večjih naselbin je prišlo šele v 13. stoletju okoli cerkvenih postojank, ki so posodila nastalim vasem imena svojih patrocinijev. Odsotnost pomembnih prometnic je že od vsega začetka preprečila nastanek večjih tržnih naselbin. Te so se razvile le vzdolž rečnih tokov na robovih Slovenskih goric (ob Muri Špilje, Cmurek, Radgona, Veržej, ob Dravi Maribor, Ptuj, Ormož, Središče), v njih samih pa sta nastali le dve: Lenart v osredju Pesniške doline in Ljutomer ob Spodnji Ščavnici. Ob Muri in Dravi sta vodili prastari cesti iz Lipnice skozi Cmurek, Radgona in Gederovce v Mursko Soboto in Csesztreg ter iz Maribora v Ptuj, Ormož in Čakovec oziroma Zavrč in Varaždin, skozi Slovenske gorice pa že od vsega začetka ona po Pesniški dolini mimo Hrastovca in Gradišča v Radgono in druga iz Ptuja mimo Dornave, Poleniška in Stare ceste v Ljutomer ter od tam v Veržej oziroma v Razkrižje. Cesta ob zahodnem bregu Mure (Hengist-Zuip), skozi Jareninaki dol (Jarenina) in po zahodnem robu Pesniške doline (Pernica—Rupert—Janežovci) v Ptuj je obstajala že v 11. stoletju, medtem ko sta cesti iz Radgone v Veržej in Razkrižje ter preko Cerkevčaka in Trnovske vasi v Ptuj šele iz 13. stoletja. Bolj kot slovenjegoriška nas seveda združna upravna, cerkvena, prometna in urbana zgodovina Prekmurja, kateri je sestavek prvenstveno namenjen.

O fevdni organizaciji ja bilo že govora. Šlo je za pet velikih kronskih gospostev, od katerih so Dolnja Lendava, Monošter in Belmura že v 14. stoletju, Dobra in Gornja Lendava (Grad) pa šele leta 1478 razvila svoja tržna središča. Cerkvena organizacija se je v začetku 14. stoletja konkretizirala v dveh arhidiaconatih: zagrebškemu beksinskem, ki je imel sedež v Bekšanu, in győrskem belmurskem s sedežem v Murski Soboti. Meja med njima je potekala po črti Velem—Bogojina—Doklešovje, ki je označevala tudi mejo med obema škofijama in obema županijama, pozneje med Totsegom in Orsegom, nato med soboškim in lendavskim okrajem, danes pa s tem, da sta Bettinci in Bogojina priležna k Soboti, med obema občinama. Glade prometnih zvez je slasti sporoziti na ceste

Radgona—Žetinci z mitniško postajo — Gederovci—Murska Sobota, ki je imela od tu dalje več nadaljevank: ena cesta je vodila preko Martjancev—Fokovcev—Prosenjakovcev in Kermenda v Sobotišče (Szombathely), druga preko Rakičana in Dobrovnik v Csesztreg in tretja preko Beltincev—Dolnje Lendave in Kerkaszentmiklosa v Veliko Kanižo. Zaradi državne meje na Muri sta na obeh straneh reke nastali vzporedni obmejni cesti Radgona—Hrastje—Veržej—Mota—Razkrižje—Martin ob Muri—Mursko Središče in Gederovci—Tišina—Dokležovje—Hotiza—Lendava, ki ju je povezovalo več prečnic z brodi preko Mure: Radenci—Petanjci, Veržej—Dokležovje, Mota—Melinci, Razkrižje—Bistrica. Martin ob Muri—Hotiza in Mursko Središče—Lendava. Teh prečnic je bilo večsah več drugiš manj, saj se je njih število ravnalo po političnih odnosih med sosedi. Ker je Kučnica predstavljala premajhno oviro, so Madžari njen spodnji tok že v 12. stoletju premaknili proti zahodu v sedanjo strugo in ga spremenili v obrambni jarek (fossatum), preko katerega je vodila cesta Radgona—Murska Sobota skozi tkim. Nemška vrata.

Od Razkrižja dalje je državna meja med Hrvaško in Madžarsko z letom 1091 prenehala obstojati, vendar je izliv Ščavnice z Razkrižjem ostal izven Štajerske, enako kot okoli 110 let pozneje ozemlje onkraj črte Robadja—Kog—Preseka—Središče. Dejstvo, da so Madžari prevzeli vrsto krajevnih imen z nazalom, dokazuje, da so ti kraji zagotovo obstojali v 10., verjetno pa celo že v 9. stoletju. Dr. Ivan Zeiko v tej zvezi upravičeno opozarja na imena Ledava (Lendava), Sobota (Zombota) in Večeslavci (Venčeslavci), na tradicijo predmadžarskih imen (zlasti po panonskem mučencu sv. Adrijanu Odranci, Adrianci), na lokacijo karolinške cerkve v Businzi (Buznici pri Rakičanu v 2. polovici 9. stoletja), na stare cerkve v Murski Soboti (po vizitacijskem zapisniku iz leta 1698 z letnico 1071), v Turnišču (Črncu) in v Lendavi (Lindol-ves-chirichun iz leta 853) ter na benediktijo de Borchii pri Sv. Benediktu v Kančovcih (1093— okoli 1250). Vse to govori za neprekinjeno poselitev Prekmurja (pa tudi vzhodne polovice Slovenskih goric, čeprav od tu ni poročil) v 11. in 12. stoletju. Kot že omenjeno, je vse to ozemlje do leta 1091 veljalo za obmejno in je bilo šele tega leta pritegnjeno k državnemu. Zato je do leta 1094 spadalo pod salzburško nadškofijo kot misionarsko ozemlje, tega leta pa je prešlo pod novoustanovljeno zagrebško škofijo, pod katero so kot misionarsko ozemlje spadale tudi Slovenske gorice vse do vzhodnega roba Pesniške doline. Šele leta 1176 je škofiji Györ uspelo, da je Goričko in Ravensko v okviru Železne županije dobila pod svojo upravo, medtem ko je Dolinsko ostalo pod zagrebško škofijo vse do leta 1777 (župnije Lendava, Turnišče, Beltinci, Bogojina in Dobrovnik). Okoli leta 1200 je zagrebška škofija najprej zgubila ozemlje zahodno od Mure razen Razkrižja na račun salzburške nadškofije, leta 1777 pa še ozemlje severno od Mure na račun novoustanovljene szombatelske škofije. Györ je po letu 1176 ustanovil belmurski arhidiaconat (pozneje soboška dekanija) za priključeno ozemlje, ki se ga je že takrat oprijelo ime Totsag (Slovenska krajina), Zagreb pa beksinskega, ki se je v začetku 14. stoletja združil z medmurskim v nov velik arhidiaconat, ki je segal skoraj do Velike Kaniže in se uradno imenoval districtus Transmuranus.

Medtem ko na ozemlju vzhodnih Slovenskih goric, ki so spadale v madžarsko obmejno območje, lahko govorimo še skozi vse 12. stoletje le o dokaj redki in nesistematični naselitvi, pa se je intenzivnejša poselitev Prekmurja začela že takoj po letu 1091. Nastala je vrsta zaselkov, med katerimi se jih je 15 razvilo v velike naselbine, ki so na začetku našega stoletja že presegale po tisoč prebivalcev (Črensovci, Dobrovnik, Gornja Bistrica, Kobilje, Lendava, Odranci, Turnišče, Velika Polana ter Bakovci, Beltinci, Gančani, Grad, Križevci, Murska Sobota in Šalovci). Trinajst med njimi jih je, ne oziraje se na število prebival-

cev, doseglo status trgov ali celo mest, vendar so le tri ta status tudi ohranile (Grad, Lendava, Murska Sobota), medtem ko so ga druge po daljšem ali krajšem času zgubile (Bogojina, Dobrovnik, Dolga vas, Kobilije, Martjanci, Rakičan, Šalovci in Turnišče), k njim pa lahko prištevamo tudi Beltince in Cankovo, ki se občasno omenjata kot trga šele ob koncu 18. stoletja.

1. *Beltinci* je veliko napol trško naselje, ki je bilo do zemljiške odveze fevdalno, nato pa gospodarsko, kulturno in politično središče Dolinskega. Stoji na bregovih Črnca ob cesti Sobota—Lendava, od katere se tu odcepijo one v Dobrovnik, Dokležovje, Izakovce, Lipo, Veliko Polano in čez novi most preko Mure v Razkrižje. Obsega vaški spodnji in trški zgornji del, ležeč okoli gradu, cerkve in drugih javnih zgradb. Zaselka Konjišček in Hrenovica sta nastala ob nekdanjih grajskih marofih. Zanimivo je nekdanje graščinsko žitno skladišče-grenar. V tkim, malem gradu so danes pisarne krajevnega urada, pošta in vrtec. Cerkev sv. Ladislava je bila še leta 1669 iesena, leta 1688 pa že zidana kapela, ki se je leta 1742 umaknila baročni stavbi za 2000 vernikov, ki je imela obokan presbiterij in ravnostropano ladjo. Ta je bila leta 1910 v ladjinem delu porušena in nanovo zgrajena v italijanskem neobaročnem slogu, na južni strani pa ji je bila prizidana grobna kapela grofov Zichyjev, ki hrani renesančen keramičen relief Marije z otrokom florentinskega izvora iz okoli leta 1500. Na oboku presbiterija so freske Matije Schifferja iz leta 1798. Oprava je pozno-baročna in klasicistična, obnovljena po načrtih ing. arh. Vladimira Gajška. Ob cerkvi stoje mogočne piatane, pred njo na trgu pa sta kopiji stebra sv. Pantaleona in vodnjaka z Markovega trga v Benetkah. Župnija je bila ustanovljena leta 1760. Od vaških hiš je ena cimprana, druga na štev. 252 pa še hrani lepe svisli. Osnovna šola, ustanovljena leta 1777, je sto let delovala v pritlični zidani in s slamo kriti hiši, od leta 1880 pa je v lastni stavbi, ki so jo leta 1964 povečali. Osemletka je bila med leti 1950—1978 v graščini, odtlej je v novi stavbi. Graščina sredi parka je baročna, okoli pravokotnega notranjega dvorišča razvita nadstropna stavba z okroglimi stolpi na ogalih, vendar brez posebnih arhitektonskih odlik. Njena glavna fasada s 13 okenskimi osmi in polkrožno sklenjenim portalom v pravokotnem okviru je obrnjena proti vzhodu. Zgrajeno ob koncu 17. stoletja so leta 1703 oplenili Kruci. V parku je ohranjenih še nekaj eksotičnih dreves. Graščina in vas sta skozi vso zgodovino preživljala enako usodo. V 13. stoletju so bili Beltinci v posesti rodbine Jure, od leta 1265/67 pa od dolnjelendavskih Hahoitov ali Banffyjev. Ime izvira od osebnega imena Beleta ali Beita. Kraj se leta 1322 omenja kot Belethfalwa, leta 1378 v listini kralja Ludvika I. kot Belethfalua in leta 1381 v listini kraljice Elizabete kot Beletafalua. V nemško-madžarski vojni leta 1481 so ga požgale cesarske čete. Grad se prvič omenja v dnevniku Banffyjev leta 1532. Takrat je imelo njegovo glavno poslopje pravokotno obliko, obdajalo pa ga je obzidje s 4 ogalnimi stolpi in vodnim jarkom, ki ga je napajal potok Črnec. Po končani turški nevarnosti leta 1890 so obzidje odstranili ter zgradili sedanjo baročno stavbo, ki jo obdaja močno okrnjen gozdni park, medtem ko je vrtni park že povsem unižen. Graščinska veleposest je leta 1669 zajemala zahodni del Dolinskega med Lendavo in Muro ter črtama Polana—Dolnja Bistrica in Ivanci—Dokležovje s sledečimi kraji: Beltinci, Bistrico, Bratonci, Brezovico, Črensovci, Dokležovjem, Gančani, Gomilico, Ivanci, Izakovci, Lipo, Lipovci, Melinci, Nedelico, Odranci, Polano, Renkovi in Turniščem, torej celotno osemlje turniške pražupnije. Za zgodovino beltinske gospoščine sta poleg listin iz let 1378, 1381 in 1389 pomembne še: listina kralja Matije Korvina iz leta 1481, Banffyjev urbar iz leta 1524, popis prebivalstva od turniškega župnika Vinka Juretiča iz leta 1669 in srednjebistriški urbar iz leta 1782, pa seveda spisal zemljiške uravnave po kmeč-

ki odvezi iz let 1853—1870, ko je gosposčina sicer zgubila urbarialno kmečko, zato pa povečala dominikalno pridvorno zemljo, ter se s tem spremenila iz fevdalnega gospostva v kapitalistično zemljiško veleposest. Lastniki gosposčine so se po izumrtju Banffyjev leta 1644 večkrat zamenjali. Najprej so jim sledili Nadasdyji iz Petanec do leta 1671, nato Szechenyji do leta 1695, Ebergenyji do okoli leta 1730, priženjeni Czakyji do leta 1816, pa Gyiki do leta 1860. Sina do leta 1892 in Zichyji do leta 1945, ko je bila veleposest dokončno odpravljena. Beltinci so postali trg šele ob koncu 18. stoletja in jih kot take kaže tudi zemljevidna karta Prekmurja iz leta 1807, katere avtorja sta bila županijski geometer Jožef Kenedics in bakrorezec Ferenc Karacs.

2. *Bogojina* se omenja kot trg samo ob koncu 17. stoletja: leta 1688 in oppido Bagonia in leta 1690 in oppido Bagonya. Danes je to slikovito vaško naselje s strnjeno zazidavo v ravnini kraj ceste Sobota—Lendava, kjer se odcepi cesta proti Gančanom, ter z raztreseno gradnjo po bližnjih Bogojanskih goricah, s katerimi prehaja Ravensko v Goričko in kjer stoji na Vršiču klasicistična kapela sv. Urbana iz leta 1829. Vas, ki se prvič omenja leta 1208 kot villa Bogina in leta 1339 kot Baganya prope fluvium Lindua, je v času turških napadov mnogo trpela, leta 1502 pa so jo opleni še Szechyjevi vojaki. Zupnija, ki je obstajala že leta 1334, je postala v začetku 17. stoletja luteranska, leta 1669 pa zopet katoliška. Čeprav vas ni spadala v turniško pražupnijo, je bila že pred letom 1371 od Banffyjev in od leta 1644/1648 od Nadasdyjev. V 18. stoletju je tu deloval ceh lončarjev, sodarjev in tkalcev, katerih pravila, ki so še ohranjena, je potrdila cesarica Marija Terezija. Glavno kulturno vrednoto kraja predstavlja proti severu obrnjena cerkev Gospodovega vnebohoda (tako posvečena od začetka 19. stoletja), ki je bila zgrajena pravokotno na staro cerkev po načrtih mojstra Jožeta Plečnika med leti 1925—1927. Njena prednica, posvečena sv. Trojici, ki se omenja leta 1371, služi novi cerkvi kot lopa in kor. V zahodnem delu z zvonikom je imela na ogalih poševno postavljene opornike in zašiljen portal s hruškasto profilacijo. V ladji je bila ravno stropana, v tristrano sklenjenem presbiteriju pa rebrasto obokana. V 2. polovici 17. stoletja so ladjo podaljšali proti vzhodu in mesto gotskega postavili še sedaj ohranjeni, obokani, polkrožno sklenjeni presbiterij, ki se omenja že leta 1688. Plečnikova cerkev je enoladijska, z masivnim marmornim stebrom v sredini, na katerega se opirajo 4 loki, ki nosijo hrastov strop, okrašen s prekmursko keramiko različnih oblik. Tudi glavni oltar iz hrastovine krasijo izdelki domačih lončarjev iz Bogojine in Filovec. Stebri, oltarji, prižnica, krstilnik in ubhajilna miza so iz podpeškega marmorja. Neopislika notranjščina je vzoren primer sožitja raznih plemenitih gradbenih materialov, s katerimi je Plečnik ponovno dokazal svoje mojstrsko obvladanje arhitekture. Slika na glavnem oltarju in križev pot sta delo akad. slikarja Janeza Mežana. Mogočen okrogel zvonik, katerega vrhne nadstropje počiva na okrasnem stebrišču, daje cerkvi poseben pokrajinski poudarek in ponuja širok razgled na vas in njena lepo okolico.

3. *Cankova* se omenja šele leta 1778 kot oppidum Hidegkuth. Danes je to gručasta vas ob cesti Sobota—Rogaševci z večjim trgov v sredini, ki sega s svojo zazidavo vse do obmejne rečice Kučnice. Trditev, da je leta 1212 bila last templarjev, ni dokazana, pač pa se leta 1366 omenja kot villa Kaltenprun sive Hydegkuth iuxta fluvium Olsinch (zgornji tok Kučnice). Bila je v lasti gornjelendavskih grofov in njihovih naslednikov. Njena sedanja cerkev sv. Jožefa iz leta 1737 je postala leta 1754 župna. Njena oprava je novejša, slika glavnega oltarja pa je od akad. slikarja Staneta Kregarja.

4. Dobronik se leta 1389 omenja kot mesto (civitas), sicer pa vedno kot trg, tako leta 1334, 1403, 1411, 1455, 1489, 1524, 1888 in 1718. V njem je leta 1489 delovala mitniška postaja dolnjelendavskih Banffyjev. Leži na križišču cest Lendava—Sobota in Beltinci—Kobilje, večinoma v ravnini ob Bukovniškem potoku, manjši del z raztresenimi hišami pa na Dobrovniških gorah. Obsega več širokih ulic, med katerimi ima tista med cerkvijo in mostom čez potok značaj panonskega trga. Prevladujejo pritlične in visokopritlične hiše s širokimi reprezentativnimi fasadami, ki zastopajo vse tlorisne tipe od stegnjenega doma do raznih oblik v ključu. Pred hišami in poleg njih so arkadne lope, stebriščna gumna, široke obokane pojate, koruznjaki, vodnjaki itd.. Domačije navadno obdajajo nizki plotovi, pred zatrepnimi fasadami pa so pogosto kuhinjaki in okrasni vrtiči. Posebno lepo lego ob široki cesti na vzhodnem robu vasi ima domačija št. 117 s tlorisno obliko nepravilne črke L. To je dolgo, dobro ohranjeno poslopje, ki s stanovanjskim traktom in stebriščno pojato zavzema vso širino dvora. Zgrajena je iz tesanih brun, ki so križno vezana, in krita s slamo. Zunanjščino pokriva modro barvani omet. V stanovanjski del vodita dva vhoda, eden v vežo, kuhinjo in hlišo, drugi v klet. Gospodarski trakt ima kar tri vhode v hlevske prostore. Leta 1948 je pogorela vaška ulica Tuskeszer s 47 hišami, zato so hiše v tej ulici nove. V njenem nadaljevanju je nastalo naselje desetih romskih družin. Ohranjenih je še nekaj cimpranih hiš. Šola, ki se omenja že v katoliškem vizitacijskem zapisniku iz leta 1669, je dobila lastno stavbo šele leta 1858 oziroma 1876, sedanja pa je iz leta 1862. Župna cerkev sv. Jakoba se omenja že leta 1334. Nova je bila zgrajena leta 1668, a je leta 1747 pogorela. Sedanja zgodnjeklasicistična je iz leta 1797. V njej je križev pot od akad. slikarja Lajčija Pandurja. Na pokopališču stoji mlajša kapela. Naselje, ki se prvič omenja leta 1322, se imenuje Dobronok, Dobronuk, Dobronak, Dabronuk in podobno, kar govori za njegov izrazito slovenski izvor. Leta 1322/35 je že označen kot opidum v okviru Banffyjevih posesti, leta 1381 šteje 21 hiš, leta 1502 so ga oplenili in požgali Szechyjevi vojaki. Odtlej utrjen, saj so ga obdali z nasipi in opremili z majhnim gradiščem, vendar se je kljub temu zaradi nemirnih 16. in 17. stoletja le počasi razvijal. Po požaru leta 1747 je privzel vaško obeležje, čeprav ja na Kenedicjevi karti Prekmurja iz leta 1807 še prikazan kot trg z župnijo. Šele po zemljiški odvezi leta 1848 je začelo število njegovega prebivalstva hitreje naraščati, vendar so še vse do prve vojne v njem prevladovale lesene stavbe, ki so se šela po drugi vojni začela umikati sodobnejšim zidanim poslopjem.

5. Dolga vas, ki se leta 1322 prvič omenja kot Hozwifalu apud Lindwa, je zaradi Banffyjeve mitniške postaje dobila trške pravice in se kot taka imenuje leta 1489 oppidum Hwzywifalw. Danes je to raztegnjena vrstna vas na podnožju Dolgovaških gor, ki se ja razvila ob krajevni poti med Kobiljanskim potokom in cesto Čakovec—Lendava—Redica. Ima kapelo s pokopališčem, sicer pa slovi zaradi arheoloških ostalin, za katere so dolgo domnevali, da so ostanki rimske pošne postaje Halicanum iz 2. stoletja, ki je stala ob cesti Postovio—Savaria, vendar je ta verjetneje stala v Martinu ob Muri, kjer so odkrili naselbino, ki bi tej funkciji bolj odgovarjala, kot najdeni vicus v Dolgi vasi.

6. Gornja Lendava (Grad) se pojavlja kot vas Warallatou leta 1388, kot trg oppidum Lyndwa pa šele leta 1478, vendar je poleg Murske Sobote in Dolnje Lendave (obe imenovani po reki Ledavi, s nazivom Lendavi) edina ohranila ta status ves čas do danes. Leta 1627 ni trg plačeval nobene zbirce, leta 1898 se omenja kot oppidum Fölsö Lendva, leta 1756 kot oppidum Fölsö Lendvenai, leta 1788 kot slovenski trg Felső Lendwa ali Ober Lämpach in leta 1897

kot Felső Lendua. Danes naselbino sestavljajo trije deli: Pörge z župno cerkvijo, Grad z gradom in gostilno iz leta 1754 in Marof s Kanižo, Bajno in drugimi zaselki. Trg je sredi 18. stoletja štel 31 družin. Nekaj hiš je še lesenih ali nabitih, nekatere so še krite s slamo. Šola, ki se omenja že leta 1627 in 1698, je bila od leta 1840 v lastni stavbi, ki je bila leta 1912 povečana, leta 1930 jo je zamenjala druga, leta 1971 pa sedanja zgradba. Župna Marijina cerkev je v sedanji gotski stavbi iz srednjega veka. Obsega predzidan baročen zvonik iz leta 1729, ki je nadomestil starejšega, samostojno ob južni strani cerkve stoječega, nižjo ladjo iz 14. stoletja in višji, poligonalno sklenjeni presbiterij iz konca 15. stoletja. Obstopajo jo oporniki in opasujejo zidci, oba portala (zahodni in južni) sta kamnoseško obdelana, križnorebrast in zvezdast obok presbiterija s tremi sklepniki počiva na geometričnih konzolah in polstebrih. Sočasen je zašiljen profiliran slavolok, kovana zakristijska vrata in kamnoseško bogat stenski sakramentarij s kovanimi vratci. Ladja je imela še leta 1690 lesen strop, v začetku 18. stoletja pa je že imela obok. Od leta 1956 jo pokriva koničen strop, obložen s keramičnimi ploščami, ki ga je sprojektiral Jože Plečnik. Večjo obnovo je cerkev doživela leta 1781. Glavni oltar iz leta 1778 je delo Janeza Kleina iz Radgone, Marijin kip v njem iz okoli leta 1510 pa živi od spominov na Erhartovo umetnost, ki je ob koncu 15. stoletja odmevala po obrobju vzhodnih Alp od Slovaške do naših krajev. To je edini ostanek krilnega oltarja, katerega štiri na notranji strani reliefne na zunanji strani poslikane table so od leta 1942 v budimpeštanskem muzeju lepih umetnosti, kipa Janeza Evangelista in Jožefa, ki sta bila še leta 1698 na oltarju, pa neznano kje. Ostala cerkvena oprema je od ing. arh. Valentinčiča.

Zemljišče Lyndua se omenja že leta 1208, grad castrum pa leta 1214, 1270, 1275 itd., a je gotovo stal že v 12. stoletju, saj je bil sedež enega od petih kronskih veleposesti v obmejnem pasu, priključenem med leti 1088—1091 k madžarski državi. Leta 1183 ga je dal kralj Bela III. v fevd malo prej ustanovljeni monoštrski cisterci, tej pa so leta 1208 sledili po zaslugi kralja Andreja II. grofje iz Železnega, ki so okoli leta 1213 odkupili od grofa Hendrika sedem vasi, ležečih med Ledavo in Kučnico. Med leti 1269 in 1275 so ga zasedali Čehi, tega leta pa ga je skupaj s kronsko veleposestjo Belmuro dobil od kralja Štefana V. župan Železne županije Gutkeled Omode, katerega družina ga je posedovala do svojega izumrtja leta 1357. Kralj Ludvik I. ga je nato dal Miklošu Kontu, a ga že leta 1364 zamenjal za grad Ujlaki ter naslednje leto skupaj z Belmuro dal v fevd Szechyjem, katerih prva veja je izumrla leta 1535, druga pa s Petrom Szechyjem leta 1685. Ti so si leta 1387 pridobili tretjo kronsko veleposest Dobro (ki je bila med leti 1183—1266 in 1276—1332 od monošterske cisterce, nato do leta 1387 od kralja, od leta 1607 pa od Batthyanijev) in leta 1393 občasno še četrto, namreč posest monošterske opatije same. Tako so do leta 1477 (ko je Monošter postal občasno avstrijski in deset let pozneje zopet cistercijanski) Szechyji dejansko posedovali vse štiri kronske posesti in s tem skoraj vse ozemlje med Muro in Rabo (Grad, Belmuro, Dobro, Monošter) ter Letenye in Szechysiget. Szechyjem so v posesti Gradu leta 1685 sledili Batthyaniji, lastniki Güssinga in Dobre, tem leta 1717 Nadasdyji in tem okoli leta 1830 Szechenyji, ki so ga imeli do prve svetovne vojne. Med vojnama ga je posedoval nemški veljak Hartner, od leta 1945 pa je SLP, a je zaradi nevzdrževanja v zelo slabem stanju. Grad je petkotne zasnove z notranjim dvoriščem, ki ga obdajajo trakti z deloma eno- deloma dvo-nadstropnimi slopastimi arkadami, pod katerimi se skrivajo obsežne deloma dvoetažne kleti. Stavba je pretežno iz 17. stoletja, a kaže gradbene dele tudi iz 16. in 18. stoletja, kar velja zlasti za lep kapelin zvonik iz leta 1751. Pred gradom je bil včasih park z dvema ribnikom, ob jugozahodni stranici pa cvetlični vrt z okrasnim vodnjakom, ki še stoji. V

samo deloma uporabnem gradu je od leta 1972 lokalna muzejska zbirka, v parku pa še stoji nekaj eksotičnih dreves. Na obronku Kaniže v Marofu stoji kvalitetna zgodnjeklasicistična kapela z izropano grajsko grobnico iz konca 16. stoletja ter obnovljena mlajša Jožefova kapela.

Grad je bil od konca 19. stoletja močna luteranska pa tudi kalvinistična postojanka, kar velja zlasti za leta po Bocskayjevi vstaji in dunajskem miru leta 1606, ki je Madžarski prinesel versko svobodo. Jurij Szechy (+ 1612) je širil luteranstvo, Tomaž Szechy (+ 1619) pa kalvinizem. Sem je po letu 1599 pribežalo iz Notranje Avstrije več predikantov, tako da je tu bil nekaj časa celo sedež senioreta za 19 naselij s podružnicama v Kuzmi in Bodoncih (Janez Terboč). Ko pa se je Peter Szechy leta 1670 vrnil v katolištvo, so do leta 1672 izgnali vse predikante ter do leta 1733 rekatolizirali prebivalstvo, vendar so pritajeni protestanti po tolerančnem ediktu ustanovili leta 1792 bodonsko cerkveno občino.

Nekaj zgodovinskih notic: leta 1269 je Grad osvojil Hartnid Vildonski v imenu češkega kralja Otokarja II., ki ga je obdržal do leta 1275, med leti 1309 in 1327 so se vodili boji z upornimi grofi iz Güssinga, leta 1515 so ga osvojili uporni kmetje, nakar so ga z južne strani dodatno utrdili, leta 1549 so ga ponovno izropali uporni tlačani, leta 1605 so ga zasedli uporniki Štefana Bocskaya, leta 1619 pa za nekaj časa uporniki sedmograškega kneza Bethlena Gaborja, leta 1624 so lačni kmetje izropali žitne kašče, leta 1664 pa zadnjič oplenili Turki. Pozimi 1703/1704 je v njem prezimoval krcovski kapetan Janez Bezardi, okoli leta 1750 so Nadasdyj (Leopold) povečali grad, nadzidali južno in vzhodno utrdbo, barokizirali kapelo in ji prizidali zvonik, leta 1622 pa so dali izsekati veliko skalo sredi dvorišča in tako dobljeni prostor spremenili v cvetlični vrt.

7. Kobilje je velika strnjena vas, ki leži v dolini na obeh straneh Kobiljanskega potoka večinoma ob cesti Dobrovnik—Prosenjakovci, od katere se tu odcepi cesta proti Csesztregu. Kraj z več ulicami nima izrazitega središča, je pa zaradi enotnega stavbnega fonda narodopisno zanimiv. Nekaj hiš je še lesenih. Tak tip starejše hiše iz konca 18. stoletja, ki nakazuje zvezo s tradicijo panonske hiše, je stegnjeni dom na števil. 162. Zleknjena, ometana in beljena hiša stoji na koncu zalomljene pojate. Dvokapno slamnato streho obdajajo lepo obdelane konzole, ki nad vrhnjo fasado oblikujejo osnovo za širši napušč. V hišo, kuhinjo, klet in hlev vodijo posamični nizki vhodi. Plak je povsod iz phane ilovice. Leseni stropi so lepo oblikovani. Vodnih mlinov in vaške opekarne ni več. Šola je bila od leta 1993 v zidani, od leta 1965 je v novi stavbi. Sedanja cerkev sv. Martina iz leta 1925 je od leta 1943 župna. V srednjem veku je gornja vas, ki je stala okoli cerkve sv. Martina na griču jugozahodno od sedanje, spadala pod Zalavar. Prvič se omenja leta 1271 kot zalavarska posest Kebele, na kateri so živeli hospites (svobodni naseljenci izpred leta 1208) in je stala cerkev sv. Martina, ki je bila leta 1334 sedež župnije (po zagrebškem zapisniku) ter se leta 1338 omenja kot iz kamna zgrajena (lapidea constructa). Leta 1889 se omenja kot villa Kebeleje circa ecclesiam beati Martini. Spodnje vas ob Kobiljanskem potoku pa se je imenovala: leta 1274 in 1322 Kebele, leta 1329 Kebele, leta 1340 Kebelemellyk, leta 1407 Kebeleje, leta 1428 Keblie itd. Obe vasi oziroma oba dela vasi sta bila že leta 1340 v rokah dolnjelendavskih Banffyjev. V urbarškem popisu njihove posesti iz leta 1524 se omenja Kobilje kot villicatus z dvema vasema Kebele in Hegy. V 2. polovici 16. stoletja se pojavi kot oppidum z obzidjem, znotraj katerega so bili cerkev, župnišče, po tradiciji samostan in okoli 10 hiš. V 1. polovici 17. stoletja je bilo naselje s cerkvijo in samostanom? vred od Turkov uničeno, zato ga zagrebški vizitacijski zapiski do začetka 19. stoletja sploh več ne omenjajo. Med tem časom je leta 1648 postalo last Na-

dasdyjev. Na staro Kobilje spominja ledinsko ime Turško pokopališče z gomilo in depo srebrnih leopoldincev, najden pri kopanju glince poleg opekarne. Nanj pa kažejo tudi arheološke sonde iz leta 1976 na hribu sv. Martina, ki so odkrile predvsem debele, zelo rdeče žgane zidakce, peččenčeve plošče, poznosrednjeveško keramiko rjavosive barve z odtisi lončarskega vretena z notranje strani ter precej prekopanih človeških kosti v zahodnem in zidane ostanke stavbe verjetno cerkve v vzhodnem delu sondc. Vaško ozemlje je leta 1663 postalo last Eszterhazyjev, leta 1728 so ga prevzeli v pogodbeno izkoriščanje svobodnjaki iz Sv. Jurija v Dolu, leta 1747/48 pa je prišlo do ponovne naselitve doline ob Kobiljanskem potoku. Priseljenci, zvečinoma Slovenci iz bogojnske okolice, so sklenili tega leta pogodbo z Eszterhazyjevim gospostvom v Lendavi. Zaradi različnih tolmačenj te pogodbe je prišlo ob zemljiški odvezi leta 1848/49 do hudih sporov med vaščani in gosposko. Naseljenci so si postavili lesene hiše stegenjenega ali ključastega tipa. Leta 1750 je bilo že 32 kmetij in 2 kočarja, leta 1754 pa je že stala tudi lesena kapela z zvonikom, ki jo je leta 1814 zamenjala zidana, to pa leta 1925 sedanja. V vasi je bilo močno razvito lončarstvo, saj je bilo še pred prvo vojno v njej deset lončarskih peči, posodo pa so zamenjevali za zito in prodajali po sejnih daleč naokoli. Po letu 1876 se je začelo uveljavljati tesarstvo, ki pa ni preprečilo, da ne bi po letu 1901 vedno več ljudi odhajalo na sezonsko delo ali se celo odločalo za trajno izseljenišvo.

8. *Martjanci* se pojavljajo kot trg v 17. in 18. stoletju: leta 1627 kot oppidum Martyanæ, leta 1698 in oppido Martiancz, leta 1786 Martyanecz ein Marktflecken in leta 1807 na Kenedicsevi karti kot trg z župnijo. Prvotno je pripadal k gornjelendavskemu gospostvu, najpozneje od leta 1687 pa soboškem. Danes je to ravninska deloma vrstna deloma gručasta vas ob cestah proti Moravcem in Norsincem. Med novejšimi hišami je še nekaj starejših lesenih stavb. Že leta 1601 se omenja v kraju evangeličanska šola, medtem ko je katoliška bila osnovana šele leta 1777. Od leta 1884 je bila v odkupljeni gostilni grofov Szaparyjev, leta 1971 pa je bila ukinjena. Kraj slovi zaradi svoje cerkve sv. Martina, po kateri se tudi imenuje. Prvotna, verjetno romanska cerkev se omenja že leta 1366, ko je govora o districtu sancti Martini, sedanjo pa je zgradil Janez Akvila iz Radgone leta 1392. Obsega zvonik, pravokotno ladjo ter ožji in višji presbiterij, obstopajo jo oporniki, osvetljujejo pa ozka visoka okna. Do leta 1673 je bila evangeličanska, odtlej je zopet katoliška. Cerkvi jemlje prvotno prostorsko učinkovitost ladjin baročni obok iz leta 1702 (prejšnji leseni poslikani strop se omenja še leta 1698). Freske na severni in slavoločni ladjini steni so iz 15. stoletja in niso Akvilove. Glavno vrednoto cerkve predstavlja presbiterij, ki ga pokriva križnorebrasti obok s plastičnimi sklepniki, ki počivajo na geometričnih in maskastih konzolah. Freske, ki niso bile nikoli prebeljene, saj se omenjajo leta 1698 in 1756, kažejo srednjeevropski značaj, pomešan z italijanskimi giottovskimi reminiscencami, ki so značilne za 2. polovico 14. stoletja. Osebna značilnost Akvilove umetnosti je določena kar renesančna samozavest: slikar je upodobil samega sebe in napisal kdo in kdaj je ustvaril te umetnine. V omet je vrezanih mnogo sgrafitov obiskovalcev iz 15. in 16. stoletja, ki imajo določen kulturnozgodovinski pomen. Marmornat tabernakljust oltar s kipom sv. Martina iz leta 1925 in nagrobnik župnika Jožefa Horvatha iz leta 1933 sta Plečnikovi stvaritvi. Cerkev obdaja drevesni park, ki je bil včasih značilen za Prekmurje, sedaj pa je le še redko kje ohranjen.

9. *Rakičan* se leta 1330 omenja kot Rekeyte, leta 1431 kot posest kastelanov in jobagionov, leta 1468 kot praedium in leta 1698 kot trg (oppidum Rakicsan) z 229 prebivalci. Pripadal ni ne gornjelendavskemu ne belmurskemu in tudi

ne dolnjelendavskemu (oziroma pozneje beltinškemu) gospostvu, enako kot niso pripadali Krog, Bakovci in Petanjci. Kraj je že v 16. in nato v 17. stoletju ščitil grad, ki je pred letom 1640 premogel tri utrdbe (bastije), zgrajene iz lesa in zemlje, leta 1642 je dobil četrto, leta 1646 pa jih je imel že osem. Zato so se med leti 1827 in 1690 v času najhujših turških napadov vanj zatekli prebivalci bližnjih vasi zlasti Buzinice in povečali število krajanov za toliko, da je dobil oznako trga. Takrat je bil v lasti Batthyanijev in njihovih posestnih naslednikov. Leta 1607 se označuje kot trg brez župnije. Danes je to gručasto naselje pri Soboti, s katero jo je vezal znameniti topolov drevored, ki pa je večinoma posekan. Graščina iz konca 17. stoletja je povprečna arhitektura z osrednjim dvoriščem, nadstropnimi trakti in nekoliko močnejše poudarjenim glavnim portalom. Sedaj služi kot dom počitka, ki ga obdaja zanemarjen park, v katerem stoji enako zanemarjena kapela iz leta 1880. Nova kapela v sami naselbini pa je delo ing. arh. Toneta Bitenca iz leta 1970.

10. *Šalovci* leže v dolini reke Velike Krke, ki predstavlja severovzhodna vrata v Prekmurje. Omenja se med leti 1385 in 1499 kot villa Soot, Saal in Sal, medtem ko je v novem veku večkrat označen kot trg, dokler ni leta 1627 prešel na turško zasedbeno območje. Začel je propadati in se po osvoboditvi leta 1690 omenja samo še kot vas, ki je bila nekoč trg (possessio Sal, quae olim erat oppidum). Danes je to razložena naselbina ob cesti Sobota—Hodoš, ki hrani še precej lesenih, s slamo kritih hiš, med njimi dve nabiti. Posebno lep primer kmečkega doma predstavlja hiša Franca Varge na št. 128. To je stegnjen dom, ki ima stanovanjske in gospodarske prostore pod skupno slamasto dvokapno streho in za vsak prostor poseben vhod. Stanovanjska hiša je pritlična, lesena in ometana ter kaže domačijski bivalni standard prejšnjega stoletja. V vasi so tri pokopališča in lesen zvonik. Šola je iz leta 1930.

11. *Turnišče* je po zgodovinski veljavi eden od štirih najpomembnejših krajev Prekmurja (poleg Murske Sobotne in obeh Lendav), saj ima ohranjen najobsežnejši arhiv. Ime izhaja zelo verjetno od dvora-turna njegovih prvih imetnikov iz družine Jure, ki ga je zgubila leta 1285 na račun Haholtov-Banffyjev iz Dolnje Lendave. Najstarejši zapis o kraju kot trgu je iz leta 1524, ko se omenja kot oppidum Tornysthya. Tako se sicer enkrat omenja že v srednjem veku, vendar skoraj sočasno tudi kot villa (vas) leta 1322. Zato pa je v 17. in 18. stoletju vedno označen kot trg: leta 1649 kot oppidum Turnischa, leta 1669 in oppido Turnischa, leta 1668 in 1693 in oppido Turnische, leta 1698 in oppido Turnischa, leta 1720 in oppido Turnische, leta 1750 in oppido Turniscae, leta 1766 Turnissa ein wendischer Marktflecken, leta 1807 pa ga kaže Kenedicseva karta Prekmurja kot trg z župnijo. Danes je to velika vrstna vas ob cesti Razkrižje—Crensovci—Dobrovnik z odcepoma v Genterovce—Lendavo in Renkovec—Beltince. Solstvo je bilo razvito že v 17. stoletju. Župnik Viako Juretič poroča leta 1669, da učitelju-kantorju pripada zbirca iz Lipovec, Gančan in Renkovec. Leta 1846 oziroma 1859 je bila zgrajena prva šola, leta 1878 druga, ki ja bila leta 1945 požgana, leta 1961 pa sedanja, pred katero stoji spomenik Štefana Kovača od akad. kiparja Ferija Kiralyja. Pražupnijska cerkev, ki sega vsaj v 13. stoletje, se omenja pod imeni Devica Marija pod logom, v logu, pri pustinji ali v pustinji najprej leta 1267 v poravnalni listini družin Jure/Haholt in drugič v zagrebškem popisu župnij iz leta 1334 v kraju Črcu pri Turnišču (Item sancte Marie de Churnuch). Pri njej je bil leta 1331 sedež vicarhidiakona za beksinski arhidiakonot. Cerkevna stavba ja zanimiva zaradi arhitekture, še bolj pa zaradi fresk. Njen vzhodni del obsega prvotno poznoromansko cerkev, zahodni del pa je plod gotške povečave iz zadnje četrtine 14. stoletja. Romanska

cerkev je obsegala majhno pravokotno ladjo z lesenim stropom in polkrožno apsidno, obokano s polkupolo. Je opečne gradnje iz 2. četrtine 13. stoletja. Ta cerkev je bila v zadnji četrtini 14. stoletja gotsko predelana in križnorebrasto obokana, k njej pa so prizidali veliko, ravno krito ladjo, križno obokano zakristijo in nekaj pozneje zahodni zvonik. To povečavo so naročili dolnjelendavski Banffyji, ki so imeli v njej še leta 1677 svojo grobnico. Povečavo je opravila delavnica Janeza Akvile iz Radgone. Pozneje so stavbo le malo predelovali. Leta 1688 sta v skodlasto pokrito cerkev vodila dva vhoda. Ladja je imela lesen poslikan strop in opečen tlak, presbiterij pa marmornat tlak, poslikan obok in kamnit stenski tabernakelj. V začetku 18. stoletja so povečal: zakristijo, obokali ladjo (med obema vojnama so Madžari obok odstranili) in cerkev opremili z opravo, ki je sedaj v novi cerkvi. Posebno znamenite so freske. Najstarejše v apsidni so iz 1. polovice 14. stoletja, sledi tiste na obokih presbiterija iz okoli leta 1380 in na stenah iz leta 1383 ter končno druga plast v apsidni iz leta 1393, katerih avtor je Akvila sam. Mnogo pomembnejše so freske v ladji iz leta 1389, ki so stilno sorodne z Akvilovimi, a so mnogo kvalitetnejše od njih. To velja posebno za legendo kralja Ladislava I. Svetega, ki kažejo njegove boje s Kumanji in Pečenegi v 11. stoletju. So med največjimi tovrstnimi cikli v Podonavju. Leta 1914/1915 so ob stari cerkvi postavili novo po načrtih dunajskega arhitekta baron Ferstla. To je triladijska bazilika v betonski konstrukciji z vidnim ostrešjem, ki jo je zgradil zidarski mojster Radkol iz Murske Sobotice. Božjepotna podoba iz sredine 18. stoletja nam posreduje takratno stanje Črnca s cerkvi, župniščem in trško kapelo sv. Antona Padovanskega, ki so jo zgradili leta 1675 blizu župnišča.

Med ohranjenimi starimi domačijami prevladujeta kmečki klasicizem in secesija, sicer pa je večina hiš iz povojnega obdobja. Omembe vredna je zlasti hiša na številni 114. Gre za ometano in beljeno leseno stavbo, ki predstavlja primer skromne kmečke domačije iz začetka prejšnjega stoletja. Črno kuhinjo so pred leti opustili. V ozki zatrejni fasadi hrani manjši, baročno okvirjeni okni in svišli s silhuetnim okrasjem. Hiša na številni 115 poleg nje je dom v ključu. Je masivna, lesena, ometana in modro pobarvana hiša s čopasto slemenasto streho. Zatrejna fasada ima baročno oblikovane lesene okenske okvire in rezljane svišli. Na vrtu pred hišo stoji steber s plitvim kapitelom kvadratnega prereza, ki je po izročilu kužno znamenje. Odlična kamnita plastika *Ecce homo* na njemu je izdelek boljše kiparske delavnice iz leta 1750, kot pove letnica, vklesana v baročno oblikovani okvir na stebru. Vaška kapela sv. Janeza Nepomuka je iz leta 1747.

Kraj se leta 1265 pojavi kot Črnek (*Cherneck iuxta Linduam*), v katerem se dve leti pozneje omenja Marijina cerkev (*ecclesia BV sita in Churnuch*). Črnek se omenja še leta 1428 kot kraj, nato se njegovo ime vse do leta 1698 uporabljata samo še za krajevno oznako cerkve, ki je stala vedno izven naselja Turnišča. To je izoblikovalo cestno križišče, ki ga je leta 1381 obdajalo 26 kmetij. Do leta 1265/67 je bilo v lasti družine Jure, nato pa od družine Haholt-Banffy. Leta 1322 se imenuje Thoronhel, leta 1323 villa Tunhel, leta 1379 Toronhel, od leta 1381 dalje pa vedno Tornissa, Turnicha, Tornischa, Tornisa, Thurnyssa itd. Leta 1481 od cesarskih čet požgan, si je hitro opomogel, saj je bil od začetka 16. stoletja svobodno mesto z razvito obrtjo in trgovino. Najstarejši privilegij, ki sta ga potrdila njegova gospodarja Ladislav in Štefan Banffy, je iz leta 1548. Ta vsčbuje svobodno volitev mestnega sodnika, priznava kraju nižje sodstvo, meščanom osebno svobodo in oprostitev tlake v vinogradih, potrjuje sejem ob nedeljah brez gosposčinske mitnine, vendar pa nalaga meščanom dolžnost do popraviljanja utrdb na beltinskem in lendavskem gradu ter do prevoza na Ptuj ali v Radgoni kupljenega blaga od Turnišča do Dolnje Lendave. S tem je

postalo Turnišče najpomembnejše meščansko naselje na ozemlju Banffyjev, saj je imelo tedenske nedeljske sejme, osebno svobodne prebivalce, višje civilno in nižje kazensko sodstvo, voljenega trškega sodnika in oproščeno je bilo tlake razen utrjevanja lendavskega in beltinskega gradu ter prevoza blaga iz Turnišča v Lendavo. Dobljeni mestni privilegiji so se ohranjali skozi vse 16., 17., in 18. stoletje ter so bili zadnjič potrjeni v letih 1770/1772. V času reformacije sta se v kraju uveljavila luteranstvo in kalvinizem, ki pa sta po letu 1670 izginila. Turki so leta 1587 in pred letom 1669 izropali naselbino, leta 1671 pa požgali cerkev. Takrat so se prebivalci Crnca skupaj z župnikom Vinkom Juretičem preselili v trg. Spomin na mestne pravice je pri okoličanih še vedno živ, saj kraj še vedno nazivajo Varaš in njegove prebivalce Varašane. Vendar pa je to danes le še panonska vas občestnega tipa brez sledov njene prejšnje veljave, ki jo je dokončno zgubila ob zemljiški odvezi. Za specifično socialno diferenciacijo njenega prebivalstva govori podatek, da je v 18. stoletju za časa Jožefa Banffyja v njemu živelo tudi 11 tlačanov in 6 viničarjev, za katere ni veljalo meščansko oziroma trško pravo.

Za Banffyji kot gospodarji Turnišča so leta 1645/1646 sledili Nadasdyji iz Petanjcev, tem pa po letu 1671 isti lastniki kot v Beltincih. Turnišče je od 16. stoletja dalje predstavljalo glavno obrtno središče lendavskega gospostva (Dolinskega). Osnovo za obrtno dejavnost so dajale mestne pravice, ki jih je Turnišče dobilo, kot že vemo, leta 1548. Zlasti sta se razvila čevljarstvo in krojaštvo, ki pa dolgo nista bila cehovsko organizirana. Šele leta 1760 so se čevljarski mojstri končno združili v ceh. Od takrat izvirajo njihova latinsko napisana pravila, potrjena od cesarice Marije Terezije. V turniški ceh so bili vključeni tudi mojstri iz širše okolice: Bogojine, Polane, Bistrice, Filovec, Odrancev, Beltincev, Gančanov, Gomilic, Lipe, Renkovec, Rakličana, Strehovec, Murske Sobote, Rogaševac in Turnišče. Sestajali so se letno 22. decembra pri cehmeštru ali artjameštru. Pravila so obsegala 15 členov, ki so jim leta 1882 dodali še šestnajstega. Stari ceh je prenehal obstojati leta 1848, novi ceh s 168 člani, od tega 122 iz Turnišča, pa obstaja kot družabno združenje še danes. Ceh je imel tri funkcionarje: starega cehmeštra, ki je nadziral mojstre, cehmeštra, ki je pazil na pomočnike, in gazdo, ki je imel na skrbi vajence, ki niso bili člani ceha. Vsako prvo nedeljo v mesecu so šli njegovi člani skupaj k maši. Pomočniki so bili vključeni v ceh do leta 1900, nakar so se osamosvojili. Turniški čevljarji so aloveli po svoji kakovosti, čevlje so prodajali po sejmih vse do Ptuja in Radgone. Tudi krojaški ceh, katerega pravila so bila potrjena od cesarice Marije Terezije leta 1770, je bil močan in pomemben. Imel je deloma latinsko deloma madžarsko napisana pravila, ki so štela 18 členov. Podobna pravila sta imela tudi kovaški in mlinarski ceh. Vsi ti cehi pa so se začeli po letu 1680 razkrajati, ker so zgubili svojo stanovsko veljavo in jo zamenjali predvsem z družabno funkcijo.

12. (Dolnja) Lendava je poleg Murske Sobote najpomembnejši kraj v Prekmurju. Bila je sedež stare mitniške postaje na križišču cest Radgona—Murska Sobota—Velika Kaniža in Zagreb—Kermend, zaradi česar ji je kralj Ludvik I. podelil leta 1366 pravico do letnega sejma. Ta privilegij ji je zagotavljal nesprekinjeno obstojnost skozi ves novi vek do danes, saj se kot trg osenja v letih 1669, 1690, 1747, 1788, 1807 in pogosto v 19. stoletju. Danes je Lendava občestno mestno naselje, ki leži na sončni terasi pod Lendavskimi goricami ob magistralni cesti Čakovec—Dolga vas—Zalabaksa s priključkom cest Sobota—Dobrovnik—Lendava in Sobota—Bratonci—Lendava. Stari del mesta ima dokaj enotno podobo, njegovo jedro sestavlja pretežno nadstropne hiše na vznožju goric pod gradom, novi del mesta se širi proti severozahodu, kjer se dotika Dolge vasi. Na jugovzhodu je naselje Kolonija, ki se bliža Čentibi, Trzinim pa

se že spreminjajo v lendavsko predmestje. Do zadnje vojne podeželsko mestece dobiva vse bolj industrijski značaj, precej pa je tudi kulturnih dejavnosti, saj nastaja na gradu kulturni center z muzejem, galerijo, razstaviščem, sedežem ZKO itd. V kraju je bila od 2. polovice 16. stoletja do leta 1624 protestantska šola, katoliška šola se prvič omenja leta 1690, židovsko so odprli leta 1850, protestantsko pa ponovno leta 1904. Vse te šole je leta 1920/21 združila slovenska državna šola. Prvotno leseno šolsko poslopje je leta 1837 zamenjalo zidano, sedanje je iz leta 1970, pred njim stoji kip Draga Lugariča, ki ga je izdelal akad. kipar Feri Kiraly. Stara meščanska šola iz let 1872—1945 se je po osvoboditvi spremenila v nižjo gimnazijo, leta 1958 pa v osemletko. V mestu obstoja tudi nekaj strokovnih šol.

Zgodovina Lendave se začneja z rimskim zaselkom (vicom, vendar ne Halicanom, ki ga omenja Itinerarium Antonini v 2. stoletju in je ležal pri Martinu ob Muri) ob cesti Poetovio—Savaria z odepom ceste preko Hotize v smeri Radgone. Leta 796 so ozemlje zasedli Franki, a je bilo že naseljeno s Slovenci. Okoli leta 853 je bila v Lindolvesi od salzburškega nadškofa Liuprama posvečena cerkev, ki bi naj po tradiciji stala na kraju starega zdravstvenega doma. Po padcu kneza Braslava leta 898, so kraj zasedli Madžari, ki pa so se leta 969 umaknili onkraj Lendavskih goric, tako da je meja potekala med leti 969 in 1091 vzhodno od Lendave. Zato leta 1002 ustanovljena škofija v Veszpremu še ni dobila tega ozemlja, leta 1094 ustanovljena zagrebška škofija pa ga je že. Ozemlje namreč v 11. stoletju še ni bilo pritegnjeno v prvotno civilno in cerkveno upravno ureditev madžarske države. Ko pa se je to med leti 1088—1091 zgodilo, je prešlo kot kronsko neposredno pod upravo zupanijskih središč v Vasvaru in Zalavaru. Ti sta na njemu naselili speculatores ali jobagione, osebno svobodne strelce, ki so spadali kot obmejni stražarji neposredno pod kraljevo oblast. Šele v 2. polovici 12. stoletja je kralj lendavsko ozemlje spremenil v fevd in ga dal v leno zalavarskemu grofu Ivanu, katerega sin Parida ga je skupaj s Fcnetü prodal leta 1192 za 80 mark srebra Haholdu II., katerega ded Hahold I. je okoli leta 1164 prišel iz Messendorfa pri Gradcu v Hahot v Zalski županiji. V vasi živeči jobagioni Pavel, Ivan in Vid so se morali od tu unakniti, Hahold pa je nad vasjo postavil grad, Hahold III. je dokupil za 50 mark srebra od Strochonov zemljišče med Polano in Hotizo, Hahold IV. pa dobil po sporu z rodbino Jure leta 1265 oziroma 1267 ozemlje Črnce v obsegu turniške prazupnije v zameno za sedem vasi na Goričkem v Zelezni županiji. Takrat se je njihov rod že delil v tri veje: Arnold, Buzat in Hahold in prav slednji se leta 1272 že nazivajo domini de Lindau, ker so tu stalno prebivali. Med leti 1273 in 1276 so grad zasedali Čehi, leta 1278 pa ga je sin Haholda IV. hrvatski in slavonski ban Štefan I. skupaj z enako porušenim Lentijem (castra diruta Lindua et Nempthy) dobil nazaj. Štefan I. je grad do leta 1282 znova pozidal. Deset let pozneje ga je Henrik iz Güssinga (Koszeg) osvojil, a ga vrnil, vendar si je po Štefanovi smrti leta 1299 Henrikov sin Ivan Lendava leta 1301 znova prilastil in ob tem odnesel vso posestno dokumentacijo. Šele leta 1327 je dobil Štefanov sin Nikolaj I. posest dokončno nazaj, ker pa ni bilo dokumentacije, jo je bilo treba obnoviti s ponovno preveritvijo in uradno potrditvijo celotnega zemljišča. Slo je za kraje: Dobrovnik, Turnišče, Ivanovci, Bakovci, Petrovci, Lipa, Nedelica s cerkvijo, Blažovci, Ivanovci, Beltinci (Belota, Bolata). Še leta 1330 je bilo govora o škodi, ki je nastala v času gisiňske zasedbe Lendave med leti 1301 in 1327. Leta 1366 je kralj Ludvik I. dovolil Štefanu I. Haholdu letni sejem v Lendavi na dan sv. Simona in Jude 28. oktobra, opremljen z enakimi svoboščinami, kot jih je imel sejem v Budi. Medtem so si Banffyji pridobili že pred letom 1371 Bogojino. V darilnih listinah kralja Ludvika I. iz leta 1378 in kraljice Elizabete iz leta 1381 se podrobno našteva njihova posest, ki se je

večkrat dalila med njimi. Dne 8. aprila 1398 so se v Gančanih sestali gospodarji Gornje Lendave Ivan in Peter Szechy ter Dolnje Lendave Ladisiav in Ivan Banffy v zvezi z obrambo pred Nemci. Prvi so za to dali na voljo svoj dvor v Soboti z 20 in še tri druge dvore s 60 streici na konjih. Leta 1407 se omenjajo iobagiones in suburbio castris Lyndua, torej strelci v predgradju oziroma v naseju pod lendavskim gradom. Leta 1480 se je mudil v Lendavi kralj Matija Korvin, ki se je tu pripravil na vojno s Turki. Od takrat obstoja po tradiciji Banffyjev izvir ob Partizanski ulici blizu starega zdravstvenega doma, kjer je merjasec ranil kralja. Ker so bili Haholdi med leti 1278 in 1459 večkrat bani Hrvatske in Slavonije, se jih je oprijelo ime Banffy ali Baniči, ki ja ob koncu 15. stoletja nadomestilo ime Hahold.

Leta 1602 je nastal spor med Katarino Banffy in Tomažem Szechyjem zaradi škode, ki jo je napravila njegova vojska po Banffyjevih vaseh, med drugimi Dobrovniku in Bogojini. Leta 1526 in 1532 so lendavsko okolico opustošili Turki, kar se je dogajalo vedno češče po 21. oktobru 1600, ko je prešla Velika Kaniža zaradi kapitulacije njenega poveljnika Jurija Paradeiserja v turške roke. Lendava je s tem postala prvorazredna utrdba, ki so jo po letu 1601 utrdili enako kot tudi Lenti, Kermend, Zalavar, Egerzeg in Szechysziget. Grad je dobil vojaško posadko ter bil opremljen s skladiščem za strelivo. Turki so ga večkrat oblegali, a nikoli osvojili. Tako leta 1601, 1603, ko je padel kapetan Mihael Hadik, ki je pokopan pri Sv. Trojici v krti iz leta 1733, 1604, ko so požgali trg in nato večkrat vse do leta 1684, ko so ponovno zažgali cerkev. Leta 1630 naj bi grad po ukazu cesarja še močneje utrdili, leta 1655 so njegovo posadko pojačali s 50 vojaki. Medtem so s Kristofom leta 1644 izumrli Banffyji. Nasledili so jih sorodni Esterhazyji, ki so grad še bolj utrdili. Lendava je v bojih 17. stoletja postala važna odkupna postaja za ujetnike in ugrabljence, ki so jih Turki dalj časa zadrževali v Veliki Kaniži. Leta 1669 je bila cerkev inter cincturam oppidi, kar govori za to, da je bila Lendava utrjena z obzidjem.

Na nastanek in razvoj srednjeveške Lendave, ki se leta 1322/35 prvič omenja kot oppidum, sta vplivala predvsem grad in cerkev, saj so se v njeni bližini naseljevali obrtniki in trgovci, ki so prodajali svoje izdelke na prošenjskih sejmih že pred letom 1366. Grad so zgradili Haholdi po letu 1192, morda pa je obstajal celo že preje. Marijina cerkev se omenja leta 1334, a je z ozirom na frankovsko tradicijo gotovo starejša. Z uvedbo letnega sejma na dan sv. Simona in Jude leta 1366 sta se obrt in trgovina močno razmahnila. Leta 1389 ob delitvi banffyjevskih posesti se Lendava prvič označuje kot civitas, v katerem so živeli raznovrstni obrtniki: čevljar-sutor, kolar-carpentarius, konjar-calos, izdelovalec puščic-sagittipar, izdelovalec lokov-arcuparator, krojač-sartor, kuhar-cocus, izdelovalec mečev-gliadiator, mesar-carnifex, psar-canifer, tkalec-textor, kramar-institor, zlatar-aurifaber, kozar-cosar, oljar-ollar, mlinar-molnar itd., sočasno pa so mieli mlini na Ledavi, Črncu in Kobiljanskem potoku. Med Lendavo in Dolgo vasjo je stal gospodski dvorec, ki je bil lesen in obraten s platenim ovesjem. Leta 1524 so delovali tu vsaj 4 mlini, dva Banffyjeva na 2 in 4 kolesa, oni od Marijine cerkve in oni od upravnika Katarinine kapele. Lendava je kot mesto že leta 1389 imela lastno sodstvo v civilnih in manjših kazenskih zadevah in svoje pomirje. Tega leta je bil mestni sodnik Wel, omenjata pa se tudi zdravnik-cyrologus in notar-litteratus. Lendavska mitnica je bila v Dolgi vasi, kjer se leta 1389 omenja dolgi most. Tu so že od nekdaj pobirali mitnino, zaradi česar je leta 1469 Dolga vas označena kot oppidum, skozi katero vodi važna poštna cesta v Redics. Ob tem pa je omeniti, da glavno gospodarsko središče lendavskega gospostva ni bilo v Lendavi, ki je bila vedno bolj obrambno orientirana, ampak v Turnišću, ki je bilo daleč najmočnejše obrtno središče Dolinskega.

Banffyji so po eni veji izumrli leta 1526 po drugi pa leta 1644. Nasledil jih je Ladislav Eszterhazy, ki je leta 1647 posedoval: oppidum Also Lindvo, trg Dobrovnik ter vasi Petišovce, Lakoš, Gaberje, Kapco, Hotizo, Dolino, Orešje, Centibo, Radmožance, Filovce, Kamovce in Banuto. Leta 1648 je Franc Nadasdy dobil od kralja Ferdinanda III. v fevd beltinsko gospostvo, h kateremu je spadala celotna turniška pražupnija, trg Dobrovnik, Birofalva, Kobilje, Kobiljanski Sv. Martin, Bogojina, Filovci in Strehovci. Spor okoli Dobrovnika in Filovec sta družini rešili leta 1649 tako, da so Nadasdyji obdržali ozemlje turniške pražupnije, Eszterhazyji pa ostalo, vendar pa so se za nekatere vasi ob Ledavi prerekali še 150 let vse do leta 1822. Za časa Ladislavovega naslednika Pavla Eszterhazyja, ki je leta 1681 postal madžarski palatin, se je začela leta 1667 oziroma leta 1670 vojna z Emerikom Tökelyjem, ki se je leta 1683 sprevrгла v turško vojno, ta pa je trajala do leta 1699. Tökelyjevi Kruci so si podvrgli vespremsko in železno županijo, kjer se jim je pridružila večina madžarskega plemstva. Vdrli so tudi v Prekmurje, zasedli Lendavo, ob čemer je pogorela cerkev ter zaman oblegali Eszterhazyjev grad. Slika obleganja je ohranjena v obliki grafičnega lista, ki kaže lendavski grad v letu 1683. Gre za dvonadstropno pravokotno stavbo z dvema oglatima stolpoma spredaj in dvema višjima zadaj, ki ga obdaja močno predgradje z rondelom ob zahodnem boku. Grad ni manjši od sedanjega, v kolikor seveda njegova upodobitev odgovarja dejanskemu stanju. Po velikem porazu pred Dunajem med 12. 7. in 12. 9. 1683 so se tako Turki kot Kruci naglo umaknili, madžarsko plemstvo pa je po splošni amnestiji z dne 12. 1. 1684 prestopilo večinoma na cesarsko stran. Po zavzetju Bude leta 1686 in Velike Kaniže leta 1690 je nastopil nekajletni mir, ki pa ga je prekinil upor Franca Rakoczyja II., katerega Kruci so januarja 1704 zavzeli Grad, Soboto in Lendavo, kjer je prezimil njihov general Janez Bottyan, februarja istega leta so oplenili Ljutomer (trški sodnik Jurij Smrekar) z okolico, leta 1706 Radgono, leta 1707 Malo Nedeljo, leta 1710 okolico Radgone, naslednje leto pa je bila vstaja zadušena. Eszterhazyji so leta 1712 izdelali nove premoženjske popise, leta 1717 pa obnovili grad, ki so mu dali v čast pokojnega cesarja Leopolda I. florisno obliko črke L. Gospostvo je ostalo slejkoprej razdeljeno na pet sodnih okolišev trg Lendava, trg Dobrovnik, Lakoš, Dolina in Strehovci. Tako razdelitev pozna tudi urbar iz leta 1769. Eszterhazyji so imeli gosposčino do leta 1848, posest pa deloma prav do agrarne reforme po prvi vojni.

Devetnajsto stoletje se je začelo z napoleonskimi vojnami, leta 1808 so Francozi prišli do Lendave, vendar niso povzročili škode, dne 14. novembra 1825 je pogorelo 26 lesenih in s slamo kritih hiš ob glavni cesti, leta 1835 je bila odprta prva lekarna v hiši Jakoba Švarca, ob božiču leta 1833 je pogorelo 17 hiš na spodnjem koncu glavne ulice, leta 1839 je kraj doživel močan potres, leta 1848 so madžarski nacionalisti zažgali most preko Mure pri Murskem Središču, da bi zadržali Jelačićevo vojsko, ki pa je kljub temu zavzela in oplenila Lendavo, leta 1867 je mesto postalo sedež okrajnega glavarstva, kar je pospešilo njegov urbani razvoj, leta 1887 je stekla železnica Čakovec—Lendava—Lenti (vendar je Lendava dobila postajo šele leta 1890), leta 1899 pa je po 324 letih zopet dobila svojo tiskarno Ernesta Balkanyja na Partizanski 38, ki je leta 1934—1935 tiskala Ljudsko pravico, urejevano od književnika Miška Kranjca.

Župna cerkev, ki so jo Turki požgali leta 1603 in Kruci leta 1683 je bila pred letom 1690 obnovljena. V ladji je imela raven lesen strop, pokrivala pa jo je skodlasta streha. Sedanja baročna cerkev je večinoma iz leta 1751, ko je dobila nov patrocinj sv. Katarine in tudi sedanji zvonik z dvojno čebulasto streho. Ob potresu leta 1839 se ji je baročni obok zrušil, nakar so zgradili sedanjega. Po močnem valu protestantizma v 2. polovici 16. stoletja in 1. polovici 17. se okoli leta 1690 zopet pojavi katoliška župnija, protestantska pa se obnovi

šele leta 1902 in dobi svojo cerkev leta 1934. Grad iz leta 1717 je baročna dvonadstropna stavba enovitega videza z mansardno streho, obdana z visokimi oporniki. Pod ometom nekaterih obokov so ohranjeni sledovi baročnih slikarjev. Očitno starejšega izvora je kapela v vzhodnem traktu, ki je bila ob baročni prezidavi vključena v grajsko arhitekturo. V stavbi je med leti 1872 in 1896 gostovala meščanska šola, med obema vojnama vojska, po osvoboditvi nekaj časa rudarska šola, sedaj pa služi kulturnim namenom (muzeju, galeriji, razstavišču, ZKO-ju itd.)

Na pomolu Lendavskih gorici stoji kapela sv. Trojice z mumijo kapetana Mihaela Hadika, ki jo je leta 1728 postavila družina Gludovac. Okoliška pokrajina nudi še precej nepokvarjeno kulturnopokrajinsko sozvočje narave in dela človeških rok. Tu stoje dobri primerki viničarske arhitekture, med njimi ona s števil. 528 od Miška Kranjca, kjer je bil avgusta leta 1938 ustanovljen pokrajinski komite KPS, kar obeležuje ob hiši stoječi tonaliten spominski steber.

13. *Murska Sobota*. Mesto se je razvilo blizu Ledave, kjer je prehod čez reko najlažji. Čeprav je v župno cerkev vzidan rimski nagrobnik poštnega ala Viatorja iz okoli leta 150, o antični naselbinski tradiciji ne bi mogli govoriti. Mestno ozemlje je zgodnji srednji vek preživljalo podobno kot ostalo Prekmurje. Po madžarskem umiku leta 968 je še 120 let pripadalo pod salzburško cerkveno območje, čeprav so ga Madžari v protinapadih do leta 873 ponovno osvojili vse do sredine Slovenskih gorici. Prava zgodovina zanj se je začela šele z letom 1081, ko ga je kralj Ladislav I. upravno priključil k madžarski državi in leta 1094, ko je pripadlo k novoustanovljeni zagrebški škofiji, od katere ga je leta 1178 prevzela ona v Györu. Dokler še ni bilo razdeljeno v fevdna veleposestva, so z njim upravljali v imenu kralja iz upravnega središča Zelezne županije Vasvarja. Ko pa ga je kralj Andrej II. leta 1217 spremenil v kronski fevd, so zahodni del okoli Petanjcev dobili pripadniki rodu Petenye, od leta 1233 Nadasdy, vzhodni del pa najprej Urus, nato palatin Roland, zatem Čehi in od leta 1275 Omodeji, ki so ga obdržali kljub občasni zasedbi s strani Gisingovcev (1301—1327) do svojega izumrtja leta 1357. Sledili so Konti in od leta 1385 Szechyji, ki so leta 1387 pridobili še gospostvo Dobro. Soboško fevdno veleposestvo je obsegalo ozemlje med Ledavo in Muro ter črtama Raklčan—Satahovci in Pužavci—Krajna. Na zemljišču (Bel) Mura (Notranja Mura za razliko od Zunanje Mure na štajerski strani reke) je bil poleg dvora Beilmure kraj Murska Sobota, ki se omenja leta 1348 Murazombata, leta 1365 Murazumbata, leta 1368 item in districtu Beilmura civitas Murazumbota, leta 1394 Michael Jacob rector curate ecclesie sancti Nicolai de Murazombatha, leta 1398 curia prope Mura Zombotham, leta 1423 oppidum Murazumbath in leta 1431 civitas Murazombathya. Vse te imenske oblike uporabljajo nazaj, ki se je pri Slovencih zgubil v 11. stoletju, Madžari pa so ga pisno uporabljali še ves srednji vek. Ime izvira od osebnega imena Sobota, priimek Murska pa od starega imena za posest Beilmuro Mura (Murwa leta 1233). Dejstvo, da so Madžari prevzeli krajevno ime Sobota z nazalom (Zumbota) dokazuje, da je naselbina v 10. stoletju že obstajala in da so jo Madžari, ko so Prekmurje priključili k državi, že našli. Murska Sobota se leta 1366 in 1431 omenja kot mesto-civitas, sicer pa vse do konca 18. stoletja kot trg-oppidum tako leta 1827, 1898, 1743, 1778 in 1786 (Muraj Sombath, Olsnitz, Ujnitz, Sobota, slovenski trg), pa tudi na Kenedicsevi karti iz leta 1807 je označena kot trg z župnijo.

Za nastanek urbane naselbine v srednjem veku so bile odločilne: antična naselbinska ali zgodnjerednjeveška gradiška tradicija, pomemben fevdalni ali cerkveni objekt in prometna lega. Pri Soboti prva dva motiva gotovo nista bila važna, pač pa ostali trije. Okoli leta 1250 je ob naselbini že obstajal fev-

dalni dvor Bel Mura kot upravno središče belmurskega gospostva. Tu je bila leta 1255 izdana listina glede zemljišča Nowa. V Soboti so po listini iz leta 1347 prebivali tudi jobagioni, ki so bili službeno odvisni od gospodarskega in upravnega dvorca Bel Mure. Leta 1398 jih je bilo 20 v Soboti, 60 pa še v treh drugih krajih, med njimi v Mešnicah pri Tišini, blizu katere je potekala meja z gospostvom Nadasdyjev v Petanjcih. Ob tej priliki se dvor imenuje curia prope Mura Zombatham. Leta 1469 je v njemu živel provisor curie de Belmura. Župna cerkev sv. Nikolaja se omenja leta 1297, po njej se leta 1331 imenuje arhidiakon, kar govori za velik pomen tukajšnje cerkve, ki je stala jugovzhodno od naselbine. In končno je tu še tretji dejavnik, promet. Sobota je ležala na važnem cestnem križišču. Iz Štajerske je vodila cesta, ki se leta 1347 omenja kot magna via qui venit de Theutonia ad orientem in leta 1348 via de civitate Redegge (Radgone) ad Murazombata. Ta cesta je ob spodnjem toku v obrambni jarek speljane Kučnice, ki je ločevala ozemlje Radgone od zemljišča Belmure, prečkala tkim, Nemska vrata, kjer se je pobirala mitnina. V Soboti se je od nje cepila cesta, ki je vodila skozi Martjance—Fokovce—Prosenjakovce in Körmend v Szombathely (Sobotišče). Druga cesta, ki je kot via regia vodila iz Sobote preko Rakičana in Dobrovnika v Czesztreg, se leta 1334 omenja kot magna via per quam itur de villa Chestregh in Dabronuk. Tretja cesta, imenovana leta 1239 iuxta viam magnam, pa je tekla proti jugovzhodu skozi Dolnjo Lendavo in Kerko—Szent Miklos v Veliko Kanižo. Zaradi tolikih cest je bila Sobota živahno tržišče, ki se že leta 1366 omenja kot civitas Murazumbota in districtu Beelmura. Kot trg je imela pravico do letnega sejma, ki se prvič omenja leta 1479. Leta 1627 jih je imela več, ne ve pa se, koliko. Pred prvo vojno jih je bilo sedem, a nobeden v soboto, tako da ime naselbine ni moglo nastati zaradi sejemskega dneva. Ni pa Sobota nikoli imela tedenskega sejma. Tudi o njenih trških pravicah ne vemo mnogo, ker ni ohranjena nobena zadevna listina. Bilo jih je gotovo vsaj toliko kot turniških. Upravo so vodili trški sodniki — rihtarji, o katerih je govora v slovenski listini iz leta 1643. Imela je tudi lastno sodstvo v civilnih in manjših kazenskih zadevah. V 16. stoletju je bila vključena med 30 obmejnih carinskih postojank, ki so nadzirale promet z zahodom. Na njeno glavno upravo s podružnicami pri Juriju, v Beznovcih, Polancih, Dokležovju, Melincih, na Cankovi in v Petanjcih je v 2. četrtini 1565. leta odpadlo 8.8. % dohodkov celotnega obmejnega območja od Pinkafelda do Karlovca. Med koncem 16. stoletja in letom 1670 je bil v trgu prisoten močan vpliv protestantizma, po letu 1670 pa ni več govora o protestantski župniji, čeprav je bilo v kraju gotovo še mnogo protestantov, Sobota je bila obzidana enako kot Lendava, saj se leta 1624 in 1676 govori o notranjem in zunanem delu trga. Vizitacijska komisija iz leta 1698 ugotavlja, da leži župna cerkev en stadij (okoli 200 m) izven trga na polju vzhodno od njega, župnišče pa so nekaj let popreje preselili v trg, enako kot šolo, ki je stala severno od njega. Preje je župnišče stalo na južni strani pokopališča na zemljišču, ki se je še takrat imenovalo faroffska zemla. V 17. stoletju se je število tržanov zaradi turških vpadov stalno manjšalo, tako da je leta 1698 štelo v trgu in na njegovem pomirju le še 250 duš, od tega samo 70 katoliških. Leta 1675 so se poskusili v njej naseliti ormoški frančiškani, a se zaradi odpora promadžarskega györskega škofa niso mogli.

O prvotni legi naselbine so svojčas obstajale različne domneve, vendar je ugotovljeno, da je ležala med cerkvijo in gradom. Leta 1297 se govori o cerkvi, da stoji na posestvu Belmura (possessionem Belmura . . . super que ecclesia in honorem s. Nicolay), sicer pa se vedno imenuje soboška in ne belmurska. Tako leta 1394 kot ecclesia s. Nicolai de Murasombatha. Dvor pozneje grad Belmura je bil po imenu prvotno ločen od naselbine Sobote. Leta 1398 se imenuje dvor pri Murski Soboti (curia prope Mura Zombatham), leta 1498 pa že castellum

Murayzombath ec oppidum similiter Murayzombath). Prvotno je nosil naslov Belmura le dvor, nato posest pod njegovo upravo in končno občasno tudi naselje ob njem. Leta 1366 se omenja in districtu Belmura civitas Murazumbota, nato parkrat Belmura, leta 1436 pa possessio Belmura alio nomine Murazombathya. Ker ime naselje niha med Belmuro in Soboto, to dokazuje, da je ležalo med cerkvijo in gradom ter da v času turških napadov ni spremenilo svoje lege. Ob tem pa se zastaviše vprašanje, ali je dvor-gred stal ves čas tam, kjer stoji sedaj Szaparyjev grad iz začetka 17. stoletja, ali kje drugje. Vse kaže, da je stal ves čas tam, kjer je še sedaj. Leta 1666 je naselbina ležala 200 m zahodno od cerkve, torej bliže gradu, kamor so se tržani lahko zatekli v slučaju sile. Že ob koncu 17. stoletja pa so se ljudje ponovno naselili tudi okoli cerkve, kjer je še v 1. polovici 17. stoletja stalo na faroffski zemlji župnišče. Vizitacijski zapisnik iz leta 1627 omenja farovž še pri cerkvi, oni iz leta 1668 pa že v trgu, tu pa le faroffsko zemljo. Leta 1676 so cerkveno ladjo, ki je imela dotlej raven strop, obokali in okrasili z grbom grofa Petra Szechyja. Cerkev je bila gotovo od Turkov poškodovana, pa so jo obnovili. Uničenje župnišča, poškodba cerkve in požig drugih okoliških hiš govori za resničnost tradicije, da so Turki leta 1643 in 1646 dvakrat uničili oni del Sobote, ki je ležal okoli cerkve. Kljub hudim udarcem turških pustošenj pa je Sobota ohranila trški status neprekinjeno vse do danes za razliko od velike večine drugih prekmurskih trških naselbin. Turki so Soboto požgali leta 1605, 1643 in 1649, Krušč pa leta 1704.

Cerkev sv. Nikolaja je bila že leta 1297 župna, opremljena s kostnico na obdajajočem jo pokopališču, ki so jo leta 1756 podri li in iz njenega materiala zgradili novo župnišče, ki je služilo do leta 1907. Tej cerkvi so leta 1746 in 1748 prizidali stranski tristrano zaključeni kapeli, mesto pritlične zakristije ob severni strani zvonika pa začeli od leta 1734 uporabljati petosminski presbiterij, medtem ko so zvonik z zvonom iz leta 1371 baročno nadzidali. Sedanje cerkvena stavba iz leta 1612 je narejena po načrtih domačina Laszla Takacsja v madžarskem neoromanskem slogu, hrani pa star zvonik in presbiterij njene prednice z 3. četrtine 14. stoletja ter staro oltarno aliho Matije Schifferja iz konca 16. stoletja. Korni zvonik ima križnorebrasto obokano pritličje, ki služi kot predprostor presbiterija. Lega zvonika govori za romansko tradicijo, inportirano iz vzhodnoalpskih dežel, vsi kamnoseški izdelki pa za čas visoke gotike. Freske v zvoniku so postbaročne, v presbiteriju pa iz okoli leta 1370. Ikonografsko zanimiva je upodobitev sv. Trojice v podobi troglavega oprsa.

Po izumrtju Szechyjev leta 1665, je Peter Szapary iz istoimenske vasi leta 1687 odkupil od Ferencja Keryja in žene Julije Szecheny soboško veleposestvo s trgov Martjanci, 40 vasmi in 4 pristavami, nakar je leta 1690 postal s kraljevim pristankom tudi formalno lastnik Sobote. Leta 1722 sta bila njegova sinova povzdignjena v grofe, ki so ostali lastniki soboške veleposesti do leta 1896/98, ko so grad z nepremičninami prodali soboški mestni občini. Grad v sedanji obliki je šele iz začetka 17. stoletja. Oblikujejo ga štirje dvonadstropni trakti, ki zapirajo notranje dvorišče, obdano s slopastimi arkadnimi hodniki. Edino kamnoseško okrasje predstavlja glavni portal v fasadi, obrnjeni proti mestu. Vključuje tudi balkon in dve moški kariatidi. Je zelo kvalitetno madžarsko kiparsko delo iz 2. četrtine 18. stoletja, ki ima svojega vrstnika v portalu palače Grasalkovics v Budimpešti. Veliko dvorano v severnem traktu krasita slik in slikarije iz konca 16. stoletja, ki spominja na Matijo Schifferja. Grad obdaja park in fazanarija, kjer raste dob z obsegom 675 em.

Po katastru iz leta 1860 je bila Sobota v sredini prejšnjega stoletja povsem kmetičko naselje. Ves zahodni del njenega zemljišča je bil od Szaparyjev, zemljišče vzhodno od naselja pa je bilo razdeljeno med 132 kmetij. Edina ne-

kmečka gospodarstva so bila: grad s svojimi obrati, opekarna z mlinom, drevesnica na mestu sedanjega zdravstvenega doma in gostilna, kjer je sedaj hotel Zvezda. Naselje je obsegalo več ločenih skupin hiš. Prva skupina je bila ob Stari ulici, ki se je na severu zaključevala z občinskim poslopjem, druga na južni in vzhodni strani Trga zmage z izrastki v sedanji Titovi in Kocljevi ulici, tretja najbolj gosto zazidana pa je bila ob Lendavski ulici. V vzhodnem delu Sobote so stale le redke domačije, zaselek hiš Novaki pa je stal na severni strani trga med gradom in fazanerijo. Med starimi ohranjenimi hišami je Celestinova v Cvetkovi ulici dober primerek lesenega doma v ključu iz leta 1812. Leta 1856 je Sobota dobila prvo večjo trgovino, leta 1874 krajevno hranilnico, nato komercialno banko in pomursko hranilnico, leta 1875 novo šolo, leta 1882 galsko društvo in leta 1884 na mestu sedanje tržnice v Kocljevi ulici Grünbaumovo tiskarno. Leta 1885 je prispela železnica do Radgone, leta 1907 pa preko Hodoša in Šalovcev do Sobote ter jo s tem povezala z madžarskim prostorom. Začel se je njen vzpon pa tudi madžarizacija. Nastala je prva industrija: žgajarna ter Hartnerjeva mlin in žaga ob Ledavi, rasla je protestantska cerkev, zgrajena leta 1910 po načrtu arh. Samuela Pecza v slogu madžarske neogotike.

Po letu 1919 je pomen Sobote narastel, ker so odpadla konkurenčna tržišča v Radgoni, Monostru in Veliki Kaniži, zmanjšal pa se je tudi pomen Lendave. Sobota je postala dejansko središče Prekmurja. Začela se je spreminjati v urbano naselbino. Nove hiše so zrastle ob cesti Štefana Kovača, pozidane so bile Titova, Kerenčičeva, Zvezna in ulica arh. Ferija Novaka, začel se je izoblikovati Trg zmage. Nanovo so zrastle naselja v Mali Kaniži, sedanji Partizanski ulici in v Novi Kaniži, sedanji Cankarjevi ulici. Na jugozahodni strani v Kroški in Marofski ulici je nastala skupina pritličnih hiš, zahodno od Stare ulice so zrastle družinske hiše, v vzhodnem delu parkovnega gozda pa sta ob Ledavi nastala kopališče in športno igrišče. Zrastle je prva domača industrija: leta 1922 Benkova tovarna mesa, leta 1925 Cvetičeva tovarna perila in leta 1934 enaka Šiftarjeva tovarna. Leta 1924 je ljutomerska železniška proga povezala Soboto z ostalo Slovenijo, leta 1926 je zasvetila električna luč, že leta 1919 pa je bila ustanovljena nižja gimnazija, ki pa je šele postopoma do leta 1939 postala popolna.

Po osvoboditvi se je mesto vsestransko razvilo. Leta 1962 je začelo dobivati kanalizacijo, leta 1971 vodovod, leta 1972 ob Ledavi biološko čistilno napravo. Nastala so velika podjetja: Mura, ABC Pomurka, Panonija, Pomurski tisk, Potrošnik, tri osemletke, šolski center usmerjenega izobraževanja, pa tudi Pokrajinski muzej leta 1955, Pokrajinska in študijska knjižnica itd. V mestu je nastala vrsta javnih spomenikov: pred kinom spomenik Štefana Kovača od Mikija Mustra, v parku poleg predvojnega spomenika slovenskih piscev v obliki odprte knjige iz leta 1938 spomenik padlih profesorjev in učiteljev v obliki sarkofaga, na pokopališču grobišče 521 ruskih vojakov, padlih aprila 1945, nagrobnik 8 talcev, nagrobnik internirancev in dachauski križ, vsi izdelani po načrtih ing. arh. Ferija Novaka, na Trgu zmage spomenik zmage ruskega projektanta ing. Arončika ter kiparjev Borisa in Zdenka Kalina iz leta 1945 ter po mestu mnogo spominskih obeliskov zlasti v obliki plošč.

Mestna topografija: V osrčju Sobote je Trg zmage (bivši Glavni trg, Trg kneza Koclja), ki je bil skraja omejen na razširjeno Radgonsko cesto, sedanjo Ulico Štefana Kovača. Po zgraditvi spomenika zmage leta 1945 je dobil pravokotno obliko. Na severu se je razširil do Trubarjevega drevoreda, na vzhodu do Titove ceste, na zahodu pa se je zarezal v del grajskega parka. Tu sta novi poslopi Ljubljanske banke iz leta 1961 in pošte iz leta 1962. Južno od trga so leta 1972 dogradili v Kocljevi ulici mestno tržnico. Tu je stala leta 1884 osnovana Grünbaumova tiskarna in ob njej leta 1932 ustanovljena Šiftarjeva tovar-

na perila, kjer sta se po premestitvi kasnejše tovarne Mure nastanili leta 1953 Obmurska tiskarna in leta 1955 založniško podjetje Pomurski tisk. Ko so ju leta 1970 preselili na Lendavsko cesto, so stavbo porušili. Na zahodni strani trga ob parku so med vojnama odprli manjši trgovini in po osvoboditvi cvetličarno, medtem ko omejujeta njegovo južno stran v Kocljevi ulici Dom tehnike in lekarna.

Titova cesta (prej Glavna ulica, Aleksandrova ulica) se je v 2. polovici 19. stoletja izoblikovala v poslovno središče mesta. Njeno strnjeno zazidavo med Grajsko ulico in Trubarjevim drevoredom zaključuje leta 1976 zgrajeno poslopje SDK. Nanj se navezuje Center za blagovni promet s šolo za prodajalce in poslovodje. Tu je gostovala sprva leta 1960 osnovana šola za zdravstvene delavce, ki se je po dveh letih preselila v novo zgradbo v Tretenjakovi ulici, od tam pa leta 1973 v Rakičan, njeno stavbo pa je zasedla pomožna osnovna šola. Leta 1939 je bil zgrajen trgovski dom s trgovsko šolo, ki se je leta 1945 spremenila v ekonomsko šolo, ob njej pa delujeta tudi upravna in administrativna šola. V bivšem delavskem domu, kjer so bili od leta 1937 občinska hranilnica, okrajno načelstvo in električno podjetje, je od leta 1963 občinska uprava, ki je bila dotlej v gradu. Na vzhodni strani Titove ceste med Lendavsko cesto in ulico Staneta Rozmana so na začetku stanovanjski bloki, ki sežejo tudi na Lendavsko cesto. Slede: Center poklicnih šol s knjigarno v pritličju, ki jo je poslikal domačin Jože Horvat-Jaki, neogotska evangeličanska cerkev, ki je postavljena v osi z grajskim portalom, poslopje evangeličanskega seniorata za Slovenijo, med leti 1960—1963 zgrajeni stanovanjski bloki s trgovinami v pritličju in zavarovalnica, v katere pritličju so leta 1961 uredili prvo samopostrežno trgovino v mestu.

Med Trgom zmage in Zvezno ulico stoji ob Titovi cesti hotel Zvezda, edina starejša stavba v značilnem meščanskem slogu. Z njegovega balkona je 29. maja 1919 Vilmoš Tkalec razglasil Mursko republiko. Nov hotelski trakt je bil prizidan leta 1962. Sledi poslovna stavba, katere severno in južno stran zaseda blagovnica Potrošnik iz leta 1967, srednji del pa blagovnica Borovo. Med Ulico Staneta Rozmana in Cvetkovo ulico je bila leta 1974 zgrajena najvišja stavba v Soboti. V njej je nakupovalni center z blagovnico, prodajalno pohištva, čevljev in električnih izdelkov. Na tem mestu je tiskarnar Marko Grünbaum odprl leta 1991 prvo knjigarno v mestu. V stavbi, kjer je prodajalna Agrotehnike, je bila od leta 1935 osnovna šola, ki je leta 1919 postala slovenska. Med leti 1945 in 1957 sta bila v njej knjižnica in čitalnica, pozneje pa obrtno podjetje Kroj, ki se je leta 1975 preselilo v novo poslopje na dvorišču. Stavba na Titovi cesti 49, kjer so Zavod za časopisno in radijsko dejavnost, restavracija in prodajalna čevljev, je bil do leta 1999 hotel Central. Na njeni južni strani je označena višina vode ob katastrofalni poplavi novembra 1925. Na Titovi cesti, med Cvetkovo ulico in Ulico arhitekta Novaka, je trgovina Jeklotehna. Med Ulico arhitekta Novaka in Kerentičevo ulico se je v kompleks bivše tovarne perila Mura nastanilo leta 1975 trgovsko podjetje Potrošnik. Med Zvezno in Kidričevo ulico stoji med obrtnimi delavnicami in trgovinami od leta 1962 poslopje regionalne zdravstvene skupnosti in od leta 1967 hotel Diana s turistično poslovalnico Kompassa. V njegovem priključku je avtobusna postaja.

Ulica Štefana Kovača (prej Radgonska, nato kralja Petra II.) vodi od Trga zmage na zahod čez razbremenilni kanal v Černelavce in dalje čez mejni prehod Gederovci—Žetinci v Radgono. Njeno južno stran so med leti 1956 in 1962 pozidali s stanovanjskimi bloki in zasebnimi hišami. Ob razbremenilniku je od leta 1979 Center poklicnih šol. Ob severni strani ulice sta ob robu grajskega parka razstavni paviljon arhitekta Novaka in kino Park. Zahodno od parka so med leti 1940—1950 zgradili po načrtih arhitekta Franca Novaka poslopje os-

novne šole in gimnazije, v katerem je občasno gostovalo tudi učiteljsiše med leti 1950 in 1969. Dotlej je bila gimnazija v Kidričevi ulici 16, kjer je sedaj osnovna šola. Poslopje je bilo zgrajeno leta 1915 po načrtih domačina arhitekta Laszla Takacsja kot občinska meščanska šola, ki je bila od ustanovitve leta 1911 v evangeličanski šoli.

Splošna bolnišnica je nastala Na plesih v Ulici arhitekta Novaka leta 1893. Južni del z operacijsko dvorano je bil prizidan leta 1903, izolirnica in gospodarsko poslopje leta 1907, upravno poslopje in pljučni oddelek leta 1947 in interni oddelek leta 1952. Ostali oddelki, ki so nastajali v isti ulici med leti 1946 in 1962 pa so se in se še sele v Rakičan, kjer nastaja nov zdravstveni center za vse Prekmurje. Leta 1971 je imela bolnišnica 582 postelj. Zdravstveni dom v Grajski ulici je bil ustanovljen leta 1933, povečali so ga v letih 1960 in 1963.

Vzhodno od železniške proge med Ledavo in cesto Sobota—Lendava v smeri Rakičana se je razvil nov industrijski del mesta. Tu so ob Ulici Ive Lola Ribarja zgradili leta 1955 tovarno mlečnega prahu, leta 1961 tovarno oblačil Muro, ki so jo povečali v letih 1971 in 1975, leta 1971 mlin z žitnimi skladišči, leta 1972 tovarno električnih predmetov in kovinske galanterije, leta 1975 pa pekarno in skladišča trgovskih podjetij za kmetijsko mehanizacijo, gradbeni material in kurivo. Ob Poljski poti se je naselilo elektrotehniško podjetje in leta 1976 tovarna mesnih izdelkov s klavnico in hladilnico.

Literatura

- Krajevni leksikon Slovenije IV. Podravje in Pomurje. Ljubljana 1980, občine Lendava in Murska Sobota, p. 91—114 in 265—326.
- Zbornik občine Lendava. Lendava 1981, sestavki Ivana Zelka na straneh 25—60.
- Fügedi Erik: Var es tarsadalom a 13—14. szazadi magyarorszagon. Akademiai Kiado. Budapest 1977, p. 99, 125 in 132.
- Milko Kos: K postanku ogrske meje med Dravo in Rabo. ČZN 28/1933 p. 144—152.
- Meja proti Ogrski in Hrvatski v Štajerskem Podravju. Zbornik razprav Poetovlo—Ptuj 69—1969. Maribor 1969, p. 83—91.
- Josip Gruden: »Starine železnih in salajskih Slovenov«. ČZN 11/1914, p. 93—154.
- Marijan Zadnikar: Umetnostni spomeniki v Pomurju. Murska Sobota 1960.
- Matija Žižek: Grad na Goričkem. Murska Sobota 1985.
- Jože Curk: Kulturni in NOB spomeniki Pomurja. Panonski zbornik. Murska Sobota 1966, p. 53—70.
- isti: Zgodovina urbanizacije v severovzhodni Sloveniji. ČZN NV 6/1970, p. 244—284.
- isti: Slovenještajerski trgi in mesta v 19. stoletju. ČZN NV 15/1979, p. 208—263.
- isti: Kratek pregled najzanimivejših kulturnih spomenikov lendavskega občinskega ozemlja. Lendavski zvezki 2. Lendava 1974, p. 13—22.
- Ivan Škafar: Dolnjelendavska rodbina Hoholt (Banfi, Banič) in rast njene posesti do leta 1381. ČZN NV 7/1971, p. 40—69.
- isti: Dnevnik dolnjelendavskih Banfijev. ČZN NV 16/1980, p. 71—89.
- isti: Opustošene vasi v dolnjem Prekmurju leta 1481. ČZN NV 7/1971, p. 153—158.
- isti: Posest dolnjelendavskih Banfijev leta 1389. ČZN NV 8/1972, p. 35—64.
- Ivan Zelko: Historična topografija Slovenije 1. Prekmurje do leta 1500. SAZU, Ljubljana 1982.
- isti: Kolonizacijsko stanje ob Kučnici v 13. stoletju. Kronika 5/1957, p. 105—110.
- isti: Statistika prebivalstva v Prekmurju leta 1698. Kronika 6/1958.
- isti: Soboški jobagioni. Kronika 9/1961, p. 160—164.
- isti: Murska Sobota. Kronika 10/1962, p. 20—30.

- isti: Ime Totsag in sedež Beimurskega arhidiakonata. Kronika 11/1963, p. 95—101.
- isti: Zemljišče Beimura. Kronika 11/1963, p. 167—173.
- isti: Krog in Buzinci. Kronika 12/1964, p. 49—55.
- isti: Murska Sobotna kot sedež arhidiakonata in cerkvenoupravna pripadnost Prekmurja v srednjem veku. Kronika 10/1962, p. 33—44.
- isti: Romanska arhitektura in naseljtvena zgodovina Prekmurja. ZUZ 5/6 1959, p. 235—244.
- isti: Gospodarska in družbena struktura turniške pražupnije po letu 1381. SAZU Razprave 715. Ljubljana 1972, p. 378—473.
- isti: Zgodovinski pregled cerkvene uprave v Prekmurju. Zbornik od 750-letnici Mariborske škofije. Maribor 1976, p. 103—119.
- isti: K zgodovini reformacije v Prekmurju. ČZN 1937, p. 112—122.
- isti: Gradivo za zgodovino reformacije v Prekmurju. ČZN NV 1973, p. 100—126.
- isti: Doneski k prekmurski zgodovini (Viteški redovi). ČZN 1936, p. 66—77.
- isti: Cerkvenozgodovinska vprašanja ob novih dognanjih o družbeni in kolonizacijski zgodovini turniške pražupnije. Bogoslovni vestnik 1975, p. 454—457.
- isti: Protestantška cerkvena uprava v Prekmurju od konca 16. stoletja do leta 1781. Bogoslovni vestnik 1970, p. 221—231.
- isti: Redovniki v Selu in Murski Soboti. Stopinja 1977, p. 61—68.

ÜBER DIE URBANE ENTWICKLUNG DER STÄDTE UND MÄRKTE IN PREKMURJE

Zusammenfassung

Der ungarische Einbruch in die pannonische Ebene am Ende des 9. Jahrhunderts hatte zur Folge das Zurückziehen der fränkisch-deutschen Staatsgrenze auf die östlichen Ausläufer von Pohorje und Vitanjsko-Saleško hribovje. Nach erfolgreichen bayrisch-karantanischen Angriffen 906—909 und ungarischen Gegenangriffen in folgenden Jahren hat sich die Grenze auf der Linie Cmurek—Lenart—Podvinci—Dravci stabilisiert, wo sie ca 140 Jahre bestehen blieb. Weitere Grenzverschiebungen lösten die Spanheimer aus, die vor dem Jahr 1124 die Orte Radgona, Negova, Borašvo eroberten, weiter die Pettaufer Herren, die in den Jahren um 1100 und 1200 über Sredlšče bis Preseka vorstießen, und endlich die Babenberger, die nach 1200 Ljutomersko polje zur Steiermark anschlossen. Damals sind Kučnica und Mura die Grenzflüsse geworden und das bis 1919 geblieben. Daraus folgt, dass die Verschiebung der Grenze von Pohorje bis Mura ca 200 Jahre gedauert hat, was eine lange Periode bedeutet; diese hat auch damals eine bestimmte weltliche und kirchliche Verwaltung des Gebietes verlangt. Die Ungarn, die sich in der 1. H. des 11. Jahrh. staatlich und kirchlich organisiert hatten, haben unter dem König Ladislaus I. (1075—1094) die bis damals nur angeschlossenen Grenzgebiete fest in den Staat eingegliedert. Unter diese Gebiete zählte auch Prekmurje, das damit ein Krongut geworden ist. Wir wissen, dass es unter die Verwaltungszentren der Supanien von Vasvar und Zalavar kam und zwischen 5 grosse Herrschaften (Gornje und Spodnja Lendava, Beimura, Dobro und die Benediktal ab 1183 Zisterze von St. Gothard) aufgeteilt war. Kirchlich beherrschten sein Gebiet die Bistümer von Győr und Zagreb. Offen bleibt jedoch die Frage der weltlichen und kirchlichen Angehörigkeit des Gebietes damals der Mura. Es scheint, dass dieses Gebiet auch im 12. Jahrh. nur als Grenzgebiet organisiert blieb, obwohl sich nach dem Jahr 1131 langsam mit Bevölkerung füllte. Kirchlich gehörte es bis 1094 zum salzburgischen Missionsgebiet, dann bis um 1200 unter Zagreb und endlich wieder unter Salzburg. Wann es zur ortsbundenen lokalen pfarrlichen Organisation gekommen ist, ist nicht bekannt, obwohl es hier sicher schon im 11. und 12. Jahrh. sakrale Bauten gab.

Daraus folgte eine gewisse historische Zweischichtigkeit in den östlichen Teilen von Slov. gorice. Obwohl das Gebiet im 11. und 12. Jahrh. nicht dichter besiedelt war, war es auch nicht leer. Die Ungarn haben es nicht angesiedelt, wie auch Prekmurje nicht, darum lebten aber hier die pannonischen Slovenen, die sich vor Ungarn hierher zurückgezogen haben. Sie lebten in kleinen Ortschaften, größere Siedlungen sind erst im 13. Jahrh. um die Kirchen entstanden. Die haben ihnen die Namen ihrer Patronien verliehen. Die Abwesenheit von wichtigeren Verkehrswegen hat schon vom Anfang an die Entstehung von größeren Marktsiedlungen verhindert.

Solche entwickelten sich nur entlang der Flüsse am Rande von Slov. gorice, in ihrem Bereiche aber nur zwei, Lenart und Ljutomer. Uns interessiert aber nicht so viel das Schicksal von Slov. gorice als die urbane Geschichte von Prekmurje, dessen feudale Organisation wir schon erwähnt haben.

Es handelt sich also um 5 grosse Kronengüter, von denen die von Dolnja Lendava, Belmura und St. Gothard schon im 14. Jahrh., Dobro und Garnja Lendava (Grad) aber erst im Jahr 1478 ihre Handelszentren entwickelt haben. Die kirchliche Organisation hat sich am Anfang des 14. Jahrh. in zwei Archidiakonaten realisiert und zwar dem von Beksin im Bistum Zagreb und dem von Belmura (M. Sobota) im Bistum Győr. Die Grenze unter ihnen bildete die Linie Velemér—Bogojina—Dokležovje, die auch die Grenze von beiden Bistümern und beiden Supanien, später von Totsag und Orseg, dann von den Bezirken M. Sobota und Lendava war und heute die Gemeinden von M. Sobota und Lendava trennt (mit der Ausnahme von Beltinci und Bogojina). Was das Verkehrswesen anbelangt, ist zu erwähnen die Strasse Radgona—Zetinci—Gederovci—M. Sobota mit mehreren Fortsetzungen: ein über Martjanci—Prosenjakovci—Kermend—Szombathely, die andere über Rakičan—Dobrovnik—Csesztreg und die dritte über Beltinci—G. Lendava—Kerkaszentmiklos—Nagy Kanizsa. Wegen der Staatsgrenze an der Mura haben sich auf beiden Ufern des Flusses zwei parallele Strassen entwickelt. Es haben sie mehrere Fähren untereinander verbunden, ihre Zahl war von politischen Verhältnissen abhängig. Weil die Kučnica ein zu kleines Hindernis vorstellte, haben die Ungarn ihren unteren Lauf schon im 12. Jahrh. in einen Verteidigungsgraben verändert, über dem die Strasse Radgona—M. Sobota durch das Deutsche Tor führte.

Von Razkrižje weiter hat die Staatsgrenze unter Kroatien und Ungarn mit dem Jahr 1091 aufgehört zu existieren, doch ist der Zusammenfluss von Ščavnica und Mura ausserhalb der Steiermark liegen geblieben. Das gleiche geschah auch ca 110 Jahre später mit dem Gebiet jenseits der Linie Robadja—Kog—Preseka—Središće. Die Tatsache, dass die Ungarn viele Ortsnamen mit dem Nasal von den Slovenen übernommen haben, beweist dass diese Orte schon vor dem 10. Jahrh. existierten. Dr. Ivan Zelko macht diesbezüglich aufmerksam auf die Namen Ledava, Sobota, Večeslavci, auf die Tradition der vorungarischen Namen Odranci, Adrianci, auf die Lokation der karolingischen Kirche in Businizi (Buzinci bei Rakičan), auf die alten Kirchen von M. Sobota, Črnc bei Turnišče und Lendava, auch auf die Benedikter de Borchii bei Sv. Benedikt in Kančovci. Das alles spricht für die ununterbrochene Besiedlung von Prekmurje und analogisch auch von östlichen Teilen von Sl. Gorice im 11. und 12. Jahrh. Wie angeführt, galt dieses ganze Gebiet bis 1091 als das Grenzgebiet und war erst nach diesem Jahr in die staatliche Verwaltungsorganisation eingezogen. Darum gehörte es bis 1094 in die salzburgische Metropole als sein Missionsgebiet, in diesem Jahr kam es aber in das Bereich des neugegründeten Bistums von Zagreb, welchem wie gesagt auch die östlichen Teile von Sl. gorice bis das Pesnicatal als das Missionsgebiet angehörten. Erst im Jahr 1176 hat das Bistum Győr erreicht, dass Goričko und Ravenska in seine Verwaltung kamen, Dolinsko aber unter dem Bistum Zagreb bis zum Jahr 1777 als das Bistum Szombathely gegründet war, verblieb. Győr hat nach dem Jahr 1176 für das erworbene Gebiet, das schon damals als Totsag bezeichnet war, das Archidiakonat Belmura gegründet, Zagreb aber das Archidiakonat Beksin, das am Anfang des 14. Jahrh. sich mit demjenigen von Medmurje verband und seitdem als districtus Transmuranus bezeichnet war.

Wie es vom Gebiet der östlichen Sl. gorice, das in dem Grenzraum von Ungarn lag, festgestellt werden muss, dass im 12. Jahrh. nur dünn und unsystematisch besiedelt gewesen ist, war es in Prekmurje anders. Da setzte die intensive Kolonisation schon bald nach dem Jahr 1091 ein. Es entstand eine Reihe von Orten, deren 15 sich in grössere Siedlungen entwickelt haben, die am Anfang des jetzigen Jahrh über 1000 Einwohner zählten (Črenšovci, Dobrovnik, Gornja Bistrica, Kobilje, Lendava, Odranci, Turnišče, Velika Polana und Bakovci, Beltinci, Gančani Grad, Križevci, Murska Sobota und Šalovci). Dreizehn unter ihnen ohne Beziehung auf ihre Einwohnerzahl erreichten den Status von Markt oder sogar Stadt, doch haben ihn nur drei dauernd bewahrt (Grad, Lendava, M. Sobota), während ihn die andern nur längerer oder kürzerer Zeit verloren (Bogojina, Dobrovnik, Dolga vas, Kobilje, Martjanci, Rakičan, Šalovci und Turnišče). Zu ihnen können wir noch Beltinci und Čankova zählen, obwohl diese erst vom Ende des 18. Jahrh. als solche erwähnt werden.

NAJSTAREJŠA ZGODOVINA ZAHODNEGA OBROBJA POHORJA

Mira Strmčnik-Gulič*

UDK 903/904 str. 171 (399:497.12 Slovenjgradec)

STRMČNIK-GULIČ Mira: Najstarejša zgodovina zahodnega obrobja Pohorja. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 59=24(1988)2, str. 301—312

Izvirnik v sloven., povzete v angl., izvleček v sloven. in angl.

Članek obravnava najstarejšo zgodovino zahodnega obrobja Pohorja s slovenjgraškimi arheološkimi zaledjem.

Najstarejša organizirana poselitve je izpričana z gradiščem in pripadajočim grobiščem na Legnu, kateremu sledijo verjetno časovno soledna gredišča: Grajski vrh, Puščava nad Starim trgom, Šance in nekoliko oddaljene Raduše.

Čas rimske kolonizacije je najbolje ovrednoten z dognanji iz Colatia (Stari trg) kot osrednjim središčem pokrajine med Celjami in Gosposvetkim poljem.

UDK 903/904 str. 171 (398:497.12 Slovenjgradec)

STRMČNIK-GULIČ Mira: The Oldest History of the Western Margis of Pohorje. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 59=24(1988)2, p. 301—312

Orig. in Slovene, summary in Engl., synopsis in Slovene and Engl.

The article treatz the oldest history of the western margin of Pohorje with the archaeological hinterland of Slovenj Gradec. The oldest organized colonization is attested by the sponce and the burial-place, belonging to it, on Legen, in which probably the temporarily sequential sponces follow: Grajski vrh, Puščava above Stari trg, Šance and the somewhat far off Raduše.

The time of the Roman colonization is best appreciated by the findings from Colatium (Stari trg) as the centre of the province between Celje and Gosposvetako polje.

Bogastvo večidel še neraziskanih arheoloških najdišč na zahodnem predelu Pohorja lahko pripisujemo njihovi dokaj ugodni legi, saj jih sodobna urbanizacija večidel še ni kritično načela.¹ Najstarejšo organizirano naselitve moramo pripisovati starejšeželezodobni poselitvi slovenjgraškega zaledja, ki je tudi v poznejšem zgodovinskem razvoju imelo poseben pomen. Seveda pa posamezne najdbe naključno odkritega kamnitega orodja opozarjajo na starejše poselitve, vendar brez točnih najdiščnih podatkov in časovno spreminjnih najdb te moremo postaviti teh ostankov najstarejše poselitve v trdnejši časovni okvir.

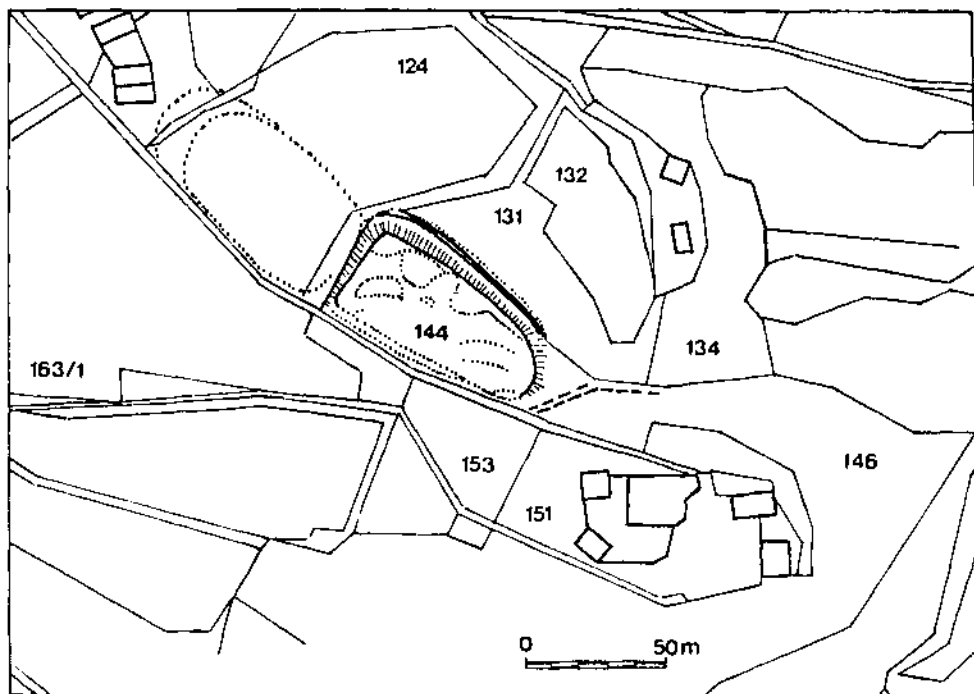
* Mira Strmčnik-Gulič, arheologinja, Zavod za varstvo naravnih in kulturnih dediščin Maribor.

Opomba: Referat na zgod. simpoziju »Pohorje skozi stoletja«.

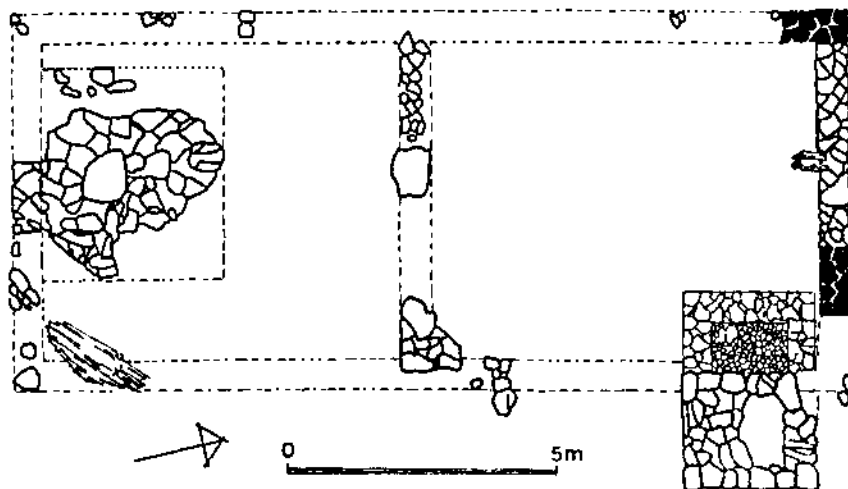
Note: Report on the historical symposium »Pohorje through centuries«.

¹ Pri tem je izjema arheološki teren v Starem trgu, kjer so gradnje še delno rezale in uničile bogate naselbinske sloje rimskodobnega Colatia.

Na začetku starejše železne dobe, so po umiku večine takratnih prebivalcev ravninskih predelov nastala z okopi utrjena gradišča, kakršna so pogosta tudi ob vznožju zahodnega Pohorja. Tako sledimo sklopu časovno soslednih gradišč kot so gradišče na Legnu, Grajski hrib in Puščava nad Starim trgom (sl. 1a, 1b), Šance in v Radušah, ki pa je dokončno še neopredeljeno (sl. 2). Zaenkrat še

Sl. 1 a — gradišče »Puščava« v Starem trgu (po S. Pahiću)

Sl. 1 b — tloris ene izmed hiš na grajskem hribu (hiša IV po W. Schmidu)

ostaja odprto vprašanje od kod so se zatekli prebivalci tega nemirnega časa v ta, zaradi svojstvene geografske lege nekoliko odročen, a varen kraj. Pot jih je lahko vodila ob južnem Pohorju na severozahod, na težje dostopno lego na današnjem »Gradišču« na Legnu, ki je svoje poimenovanje tako ohranilo vse do današnjih dni (sl. 3). Na tej utrjeni naselbini, katere okopi so danes zaradi obdelovalnega zemljišča ponekod že močno zabrisani, do danes še ni bilo nikakršnih arheoloških izkopavanj. Povsem drugače pa je s pripadajočim velikim gomilnim grobiščem v bližini gradišča, katerih skrivnost je že od nekdaj burila razne izkopavalce.

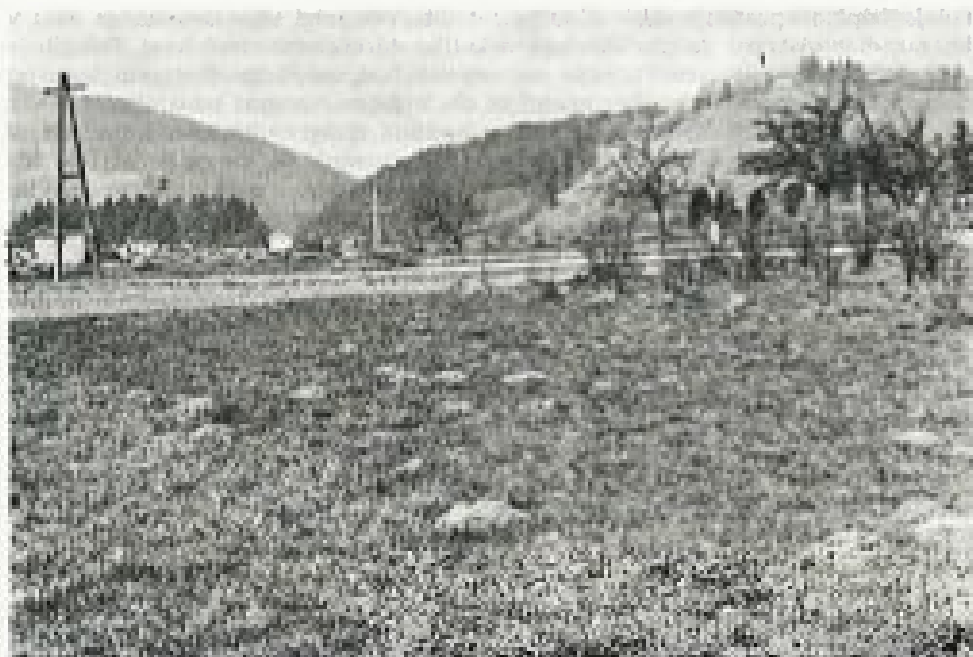
Sedaj imamo evidentiranih le še 78 gomil, svojčas pa jih je bilo še znatno več, pa so jih ob nenadzorovanih gradnjah v preteklosti uničili še kakšnih 30.² Gomile so brez posebnega reda razporejene v dve gruči zaradi neznano starega zemeljskega nasipa, ki so se mu s pokopi skrbno izogibali. Očitno je, da so pričeli pokopavati ob jugovzhodnem robu ravnice, ki je bila najbližja naselbini, saj je otroški grob gomile 2 s svojim inventarjem doslej najstarejši v sklopu grobišča. Na tem delu so gomile redkejšje napram severozahodnemu delu, čemur je lahko vzrok večji dotok prebivalstva v mlajšem času, vse pa še strogo v starejšeželezodobnem horizontu. Prva raziskovanja legenskih gomil in s tem v zvezi prve omembe sodijo v sredo in drugo polovico prejšnjega stoletja.³ Po-

Sl. 2. Rađuše — Gradišče v »čarovškem lesu«, jarek med sev. in južno utrbo (od zahoda)

² Podatek je najnovejši; Uršnik M. iz Legna je povedal, da so na njegovi parceli št. 92 in sosednjih pri gradnjah hiš l. 1950, našli »glinasto posodje in kamenje okoli«. Najdbe je zbiral J. Soklič, danes večinoma izgubljene.

³ R. Knabl, Mitt. d. hist. Vereins f. Steiermark 3, 1832, 117. K. B. Hauser, Carinthia I 77 (1877), 139. Istl. Mitt. d. Zentr. Komm. N. F. 19 (1893) 26, 27 (Lavanthal). A. Lusehn, Mitt. d. Zentr. Komm. 3 F. 5 (1906) 191.

Sl. 3. Legen — Gradišče (1) in gomilno grobišče v Florjanovem gozdu (2)

membnejše izkopavanje pada v čas živahnih arheoloških izkopavanj slovenj-graškega notarja dr. H. Winklerja v letih 1909—1912.⁴ Znanstveno raven pa je doseglo izkopavanje, ko je bil pritegnjen še W. Schmid in se je s finančno podporo in tiskanjem poročil vključila še dunajska akademija znanosti.⁵ Najdbe iz teh izkopavanj so sedaj shranjene v graškem Joanneumu, nekaj od njih pa je že izgubljenih ali kako drugače založenih. Povedano na kratko, so naše gomile s svojim individualnim žganim pokopom v gomili, ki se v sami opremi grobov s kamnito ploščo oz. oblogo v podrobnosti loči med seboj, značilen predstavnik slovenskih podravskega grobišč. Gomile se na vzhodu vežejo s severno hrvaško haltštatsko skupino tipa »Wies« na avstrijskem področju v enotno vzhodnoalpsko kulturno skupino tipa »Weis—Martijanec«.⁶

Grobni pridatki se omejujejo v glavnem na keramične posode, ki nudijo nazoren vpogled v keramično strukturo zgodnjega halštatskega obdobja. Pojavljajo se pestre forme posod, ki kažejo zaradi svojstvene geografske lege najdišča, določene lokalne specifičnosti (sl. 4). Tako ugotavljamo, da je grobišče nastalo v času, ko je v Podravju še trajala kultura žarnih grobišč, saj ima keramika še močan žarnogrobiščni značaj, medtem ko kovinske najdbe, dasi zelo redke, že naznanjajo nove kulturne vplive ranega halštatskega obdobja. Gledano kulturno zgodovinsko, stojimo zopet pred kronološko enakovrednostjo končne Ha B 3 faze v časovnem smislu in pričetkom Ha C 1 stopnje v kulturno

⁴ H. Winkler, Mitt. d. Zentr. Komm. 3 F. 8 (1909) 418. Dr. B. Tagespost 321 (Graz 19. 11. 1911) 10.

⁵ Kratka omemba v Jahresberleht d. Steier, Landesmuseum Joanneum in Graz 101 (1912) 29. E. Reisch, Jahreshefte des Osterreichischen Archäologischen Institutes 14, 1913 Beiblatt, 100. Anzeiger 11 (1913) 137. E. Reisch, W. Schmid, Wiener Präh. Zeitschrift 1 (1914) 136; ibem, Mitt. d. Präh. Kommission 2 (1924) 306.

⁶ S. Pahič, Gomile pod Poštole »Na lepi ravnici«, Casopis za zgod. in narodopisje n. v. 10 (1974) 4 s s podrobno navedeno literaturo; primerljaj tudi Claus Dobiat, Das Hallstattzeitliche Gräberfeld von Kleinklein und seine Keramik, Sehid von steier 1, Graz 1980.

Sl. 4. Legen — nekaj primerkov skrbno izdelanih keramičnih posod iz gomilnih pokopov

Sl. 5. Stari trg — pogled na vzbokli teren rimske naselbine Colatio; v ozadju grajski hrib s Puščavo

historičnem smislu. Povedano v absolutnih številkah, moramo najdišče omejiti med sredino 8. stol., kar sovpada nekako s časom nastanka naselbine na Gra-dišču in med koncem 7. stol. pr. n. št. z njim.

Vsekakor obsežno gomilno grobišče govori za močno naselbino, obenem pa postavlja najdišče med vodilna starejšeeželeznodobna v Sloveniji, čigar najdbe so ključnega pomena za poznavanje slovenjgraške prazgodovine in sosedstva.⁷

Drugo pomembno prazgodovinsko najdišče, časovno mlajše, je deloma osvetleno s kopanji H. Winklerja pred I. sv. vojno in W. Schmida v letih 1913—15 na grajskem hribu zahodno nad Starim trgom in na utrjeni Puščavi tik zraven. Znotraj ovalnega nasipa dol. okoli 100 m, so bili na Puščavi odkriti temelji dveh lesenih stavb, medtem ko je ostanke drugih uničilo poznejše slovansko grobišče na tem mestu. Pet stavb je bilo ugotovljenih tudi zunaj nasipov in na vzhodnem pobočju grajskega griča. Znotraj ene od stavb z več prostori, je bilo dvoje žganih grobov. Vse kaže, da se je na Puščavi naseljevalo keltizirano domače prebivalstvo mlajše železne dobe.⁸ Grajski hrib nam obenem nazorno izpričuje postopen prehod od utrjenih višinskih prazgodovinskih postojank k ravninskim naseljem Rimljanov.

Čas rimske zasedbe v zatišni Maslinjski dolini je najbolje izpričan z dognanji iz Colatia kot osrednjega središča pokrajine med Celjem in Gosposvetskim poljem (sl. 5). Na prostor današnjega Starega trga ga je lociral dr. H. Winkler, ko je v letih 1909—1912 izkopal temelje štirih zidanih rimskih stavb v naselbini pod današnjim župniščem, domnevni svetliščni prostor in del pripadajočega grobišča⁹. Za prvo sistematično izkopavanje pa bi mogli šteti l. 1977 in 1987, ko smo zaščitno raziskovali severozahodni del grobišča in takrat ugotovljeni del naselbine.

Najdišče samo je razkrilo zelo zanimivo podobo grobne arhitekture antičnega podeželja. V osnovi lahko ločimo trdno zidane grobnice vezane z malto, s kamenjem obložene grobove brez vezave, kamnit temelj z grobno ograjo (Šempetrski tip) in preprosto vkopane grobove. Po obliki najdemo kvadratne (sl. 6), pravokotne, ovalne s podaljšano stranico, do okrogle in jaškaste oblike. Dva grobova sta imela notranjo členitev, ostali so bili prosti in pokriti s skrilastimi ploščami. Zidane grobnice so bile večjih dimenzij s številnimi in bogatimi pridatki in so nedvomno pripadale bogatemu razredu. Med največje spada iz lomljenega skрила zidana grobnica v premeru 2,20 m. Tudi dno je bilo tlakovano z drobeci in ploščicami iz gnajsa. Grob je bil na vzhodnem delu poškodovan po Winklerjevih kopanjih, katerih bogate najdbe so v graškem Joanneumu (sl. 7). Prav gotovo drage in tehnično zahtevne monumentalne grobne konstrukcije bogatega razreda v Starem trgu ne moremo šteti za redkost, saj predstavljajo vodilno skupino iz Winklerjevih izkopavanj in so se kot take mogle uveljaviti le v večjih središčih (sl. 8).¹⁰

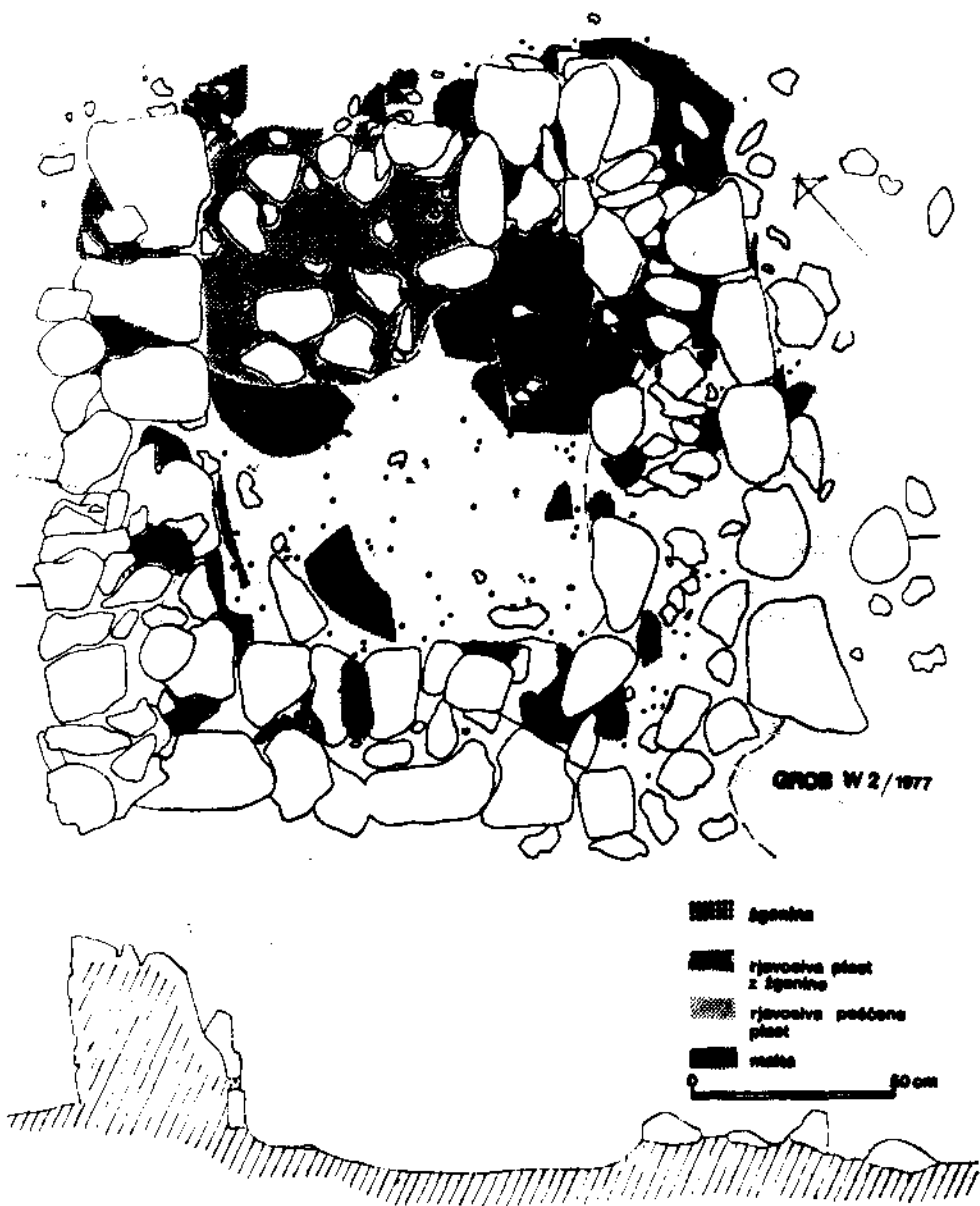
Vrednotenje grobnega gradiva se v večini primerov opira na pridane novce in na elemente noriško-panonske ženske noše. Tudi tipološki sestav keramičnih posod na grobišču je dokaj raznovrsten s širokim časovnim razponom. Med domačo keramiko je v oblikah še močno izražena latenoidna tradicija, medtem ko je boljša keramika povezana s severno italjskimi industrijami keramike. Časovno se grobovi uvrščajo v čas cvetočega razvoja na področju Norika do vdora Markomanov l. 169 n. št. V ohlapno datacijo prvih dveh stoletij spadajo tudi grobovi iz Winklerjevih kopanj na obeh straneh sedanje ceste Stari

⁷ Prva kompleksna objava grobišča M. Strmčnik Gulič, *Arheol. vestnik* XXX (1979) 101 ss.

⁸ S. Pahič, 720 let Ravne na Koroškem, *Koroška knjižnica* 1 (Ravne 1967) 47 ss; glej tudi izris tozisa hiše na sl. 1 b. Grajski grič in Puščava arheološko še nista povsem razjasnjena.

⁹ H. Egger, *Jahresheft des Österreichischen Archäologischen Institutes* 17, 1914, Beiblatt, 61 ss, sl. 2—28.

¹⁰ Isti, o. c., 72 (situacija grobišča). S. Pahič, o. c., 50 ss.

Sl. 6. Stari trg — primer kvadratno oblikovane grobnice s pregrajo

trg—Zančani (Podgorje).¹¹ Najpreprostejši grobovi so locirani izven Mnje bogatih grobnic in se časovno navezujejo na čas po vdoru Markomanov preko Donave.

Močno rast Coaeltia je prav gotovo pogojevala ugodna lega ob rimski cesti, ki je vodila iz Celja na Virunum na ravnini Gosposvetabega polja (sl. 9).

¹¹ Po svoji karakteristiki se grobišče najbolj približuje vzhodnemu delu antične nekropole v Šempetru — V. Kolšek, Katalog in monografije 24, 207a.

Sl. 7. Starl trg — velika okroglo oblikovana grobnica delno uničena z Winklerjevo sondo

Naši izsledki doslej raziskanega grobišča postavljajo najstarejše najdbe v čas notranje reorganizacije Norika in dalje živahno poselitev v prvih dveh stoletjih s poudarkom na končnem obdobju 1. stol. in prvi polovici 2. stol. n. štetja. Vendar pa dosedanji izkop v podrobnostih še ne more osvetliti niti prave gostote grobov in s tem posredno vlogo naselbine niti nuditi izčrpno podlago za sklepanje pravih posledic usodnega upostoženja Markomanov v teh krajih.¹² Po starejših podatkih, si je naselbina opomogla zopet proti koncu 3. stol. in dosegla ponoven višek na prehodu med 3. in 4. stol. in proti koncu 4. in prvi polovici 5. stol. n. š. šla v zaton.¹³ In prav po najnovejših ugotovitvah iz izkopavanj ZSV Maribor l. 1978, se je prav ta del naselbine razprostiral tudi južno od grobišča proti Suhadolnici. Tu so se naseljevali na prostoru prvotnega zgodnjeantičnega grobišča, izven centralne naselbine. Grobovi, dasi uničeni, se po svoji obliki in gradnji uvrščajo med vodilno skupino bogatih grobnic, nam pa nudijo nov vpogled v obsežen razpon grobišč in pomen Colatia.¹⁴ Podrobnejšo sliko

¹² M. Strmčnik Gulič, *Arheol. vestnik* XXXII (1981), 348 ss z nadaljnjo literaturo.

¹³ J. Sašel, *Zbornik Filozofske fakultete* 2, 1955, 73 ss; Isti, *Arheol. vestnik* VI (1954), 157 s.

¹⁴ M. Strmčnik Gulič, *Arheol. vestnik* XXXV (1984), 135 ss.

Sl. 8. Starl trg — temelj grobnice (vel. 242 × 257 cm) z grobno ograjo

pa bodo lahko dala edino bodoča raziskovanja, kajti že zaradi samega pokrajinskega pomena Colatia, se mora skrivati v zemlji še veliko ostankov temeljev gospodarskih in upravnih poslopij, hiše uradnikov zaposlenih v upravi, pošti in še kakšnih službah.

Da pa Colatio ni bil osamljen ob virunski cesti, nam pričajo posamezne priložnostne najdbe rimskih keramičnih posod, stekla, novcev, nakita, ruševine stavb, deli nagrobnikov, skratka vse, kar je spadalo k življenju davno minulega obdobja. Med pomembne pokazatelje rimske kolonizacije v naših krajih spadajo še ruševine rimskih stavb v Zg. in Sp. Dovžah. Tik pred 1. sv. v. je H. Winkler delno raziskal pristavo (villo rustico) premožnega kolonista na privlačni ravninski legi v Zg. Dovžah. Ob tej priliki je odkril tudi nekaj grobov, ki pa še niso preverjeni.¹⁵ Velikost stavbe znaša 16,40x10,20 m, močni temelji šir. 90 cm, stene pa obilnih 70 cm. Na vzhodni strani stavbe poteka čez celo

¹⁵ R. Egger, o. c., 61–62 (s tlorsom); omenili še E. Relsch, *Jahreshefte des österreichischen Archäolog. Institutes* 16, 1913, Bbl. 190; W. Schmid, 15. BRGK, 1925, 212; S. Pahič, *Koroški fužinar* 17, 1967, št. 3, 26. Seznam arheoloških najdišč s podrobno literaturo glej S. Pahič, 720 let Ravne na Koroškem, *Koroška knjižnica* 1, Ravne (1967) 44 ss.

Sl. 9. Mislinska Dobrava — presek trdne in velkopotezno trasirane rimske ceste, ki je povezovala Caelo—Colatio—Virunum

dolžino stavbe 2,40 m širok hodnik, razčlenjen s stebriči, po katerem se je prišlo v prostorni dnevni prostor, od tod pa naprej v tri manjše prostore, od katerih je mogoče srednji služil za kuhinjo. Osrednji prostor in domnevna kuhinja sta imela tlak iz malte, za ostale prostore pa ni podatkov.

Leta 1835 so na tem mestu našli rimski nagrobnik (CIL III, 5105), mogoče gospodarja pristave, kolonista. Ti so bili večinoma veterani, ki so dobili zemljo kot odpravnino iz rimske vojske ali nagrado za dolgoletno in zvesto službo v rimskih legijah (missio agraria). Obdelovalno zemljo so dobili v različno velikih površinah v najrodovitnejših predelih. Njihova posestva z vilami so vodili oskrbniki, zemljo pa obdelovali sužnji, delno pa tudi svobodni domačini. Kolonisti so se največkrat ukvarjali z drugim delom; nastopali so kot člani mestnih svetov (decurioni), nadzorniki javnih del (edili), questorji, uradniki davčnih, cestnih, poštnih, carinskih, katastrskih in drugih služb.

^a Prvi podrobneje opisal H. Knabl, MhVSt 15, 1867, 182 in nato razne omembe, ponovito M. Zadnkar, Varstvo spom. 6, 1959, 115 in S. Pahlč, K. fužinar 17, 1967, št. 3, 26.

Sedaj se torej vrnimo k našemu nagrobniku, ki je vzdian v župnijski cerkvi v Šentilju pod Turjakom.¹⁶ Lepo oblikovane črke rimske latinice razodevajo imena keltskih domačinov in kažejo na zgodnejšo rimsko dobo in pazljivega kamnoseka. Iz napisa zvedo, da je tu živel Vibenius, Vindov sin z ženo Sekonijo Vetullo, trije sinovi v vojaških službah Sekonij Vibij, Sekonij Viktor, Senectjan Sever in hčerka Vibenna.

Rimskemu podeželju pa so dajale značilno podobo še kakšne stavbe v sosednjih Sp. Dovžah, kjer pri oranju na njivah z ledinskim imenom »Groblje« zadevajo na številne ruševine. Od tod je ohranjen odlomek nagrobne plošče, iz katere razberemo, da je Atelovdo, Sabirijev sin, tu dočkal častitljivo starost stotih let. Seveda lahko ugibamo, da je posestvo dobil za odpravnino in je tu užival svoj zasluženi pokoj.¹⁷

Na tem mestu bi omenila še dve nagrobni plošči, ki dasta slutiti še na kak zaselek nekje v bližini rimske ceste. Prva je nagrobna plošča, ki so jo po starih podatkih našli v okolju Mislinjake Dobrave in je bila prenešena v graščino Gallenhofen, kjer je služila za vrtno mizo. Zanimiva je po vsebini napisa, saj vsebuje najstarejša imena v teh krajih. Izkleceti si jo je dal Vibenius, Kousov sin, zase ter za ženo Sekundo, Katulovo hčer in za sina Sukcema, ki je umrl star komaj dvajset let.¹⁸ Nagrobnik je shranjen v lapidariju graškega muzeja.

Istoveten je najbrž tudi drugi nagrobnik z upodobljenim reliefom doprsij moža in žene. Žal je ohranjeno le še doprsje moža, medtem ko je bil ostali del ob eksploziji graščine po zadnji vojni uničen, preostanek pa so vzdiali v severno steno cerkve sv. Duha v Slovenj Gradcu.

Zaenkrat smo lahko navedli le grobe zgodovinske orise pokrajine v zavetju zahodnega Pohorja. Za celovitejšo obravnavo arheoloških obdobij z vsemi podrobnostmi, so potrebna še nova spoznanja, do katerih se bomo lahko priklopali le z načrtnimi arheološkimi raziskavami.

THE OLDEST HISTORY OF THE WESTERN MARGIN OF POHORJE

Summary

The oldest organized colonization in the western region of Pohorje can be ascribed to the settlement of Slovenj Gradec in the older iron age of the hinterland, though the random findings of stone tools direct our attention to still older posts.

From the beginning of the older iron age originated the sconces, fortified with wall altitudes, which are often at the very foot of western Pohorje. So we follow the complex of temporarily sequential sconces, as there are the sconce on Legen, Grajski hrib and Puščava above Stari trg (picture 1a, 1b), Šance and at Raduše (picture 2). To the bigger belongs that on Legen (picture 3), as it is among the leading ones in Slovenia, together with the barrow burial-place, belonging to it.

The barrows are with an individual burial, covered with a stone wainscot, a characteristic representant of Slovene burial-places along the Drava. In the east the barrows are connected with the northern Croat Hallstadt group of the type »Wies« in the Austrian territory into the uniform East-Alpine cultural group of the type »Wies—Martijanec«.

But the situation is different in the nearby Puščava, which was colonized by the local Celtized inhabitants of the younger age.⁹ Orajski hrib shows us at the same time clearly the gradual transition from the fortified prehistoric posts to the plain settlements of the Romans.

¹⁶ Nagrobnik je sedaj vzdian v cerkvi v Zg. Dovžah — J. Šabel, *Ziva antika* 4, 1954, 361 s in A. in J. Šabel, *Stitula* 8, Ljubljana 1953, 399; S. Pahč, o. c., 26.

¹⁷ R. Knobl, *MhVSt* 3, 1922, 118 s.

The time of the Roman colonization of Mislinjska dolina (the valley of the Mislinja) is best attested by the statements from Colatium as the centre of the province between Celje and Gosposvetsko polje (the field of Maria Saal) (picture 4). The finding discovered a characteristic image of an antique country-side. The strong growth of Colatium was certainly conditioned by the favourable site the Roman road of incidence from Celea to Virunum and had experienced rises and falls in different periods of time (picture 9). The built vaults and the requiring monumental tomb devices attest its significance.

The typologica structure of the ceramic vessels on the burial-place is rather various with a wide temporal span. Among the home ceramics a latenoid tradition is already expressed in the older tombs, while the better ceramics are connected with North Italian industrial ceramics. What concerns the time, the life in the settlement and with it the tombs are ranged into the time of the flourishing development on the territory of Noricuto the first half of the 5th century after our counting.

To the important indicators of the Roman colonization in our region belong yet the remains of the buildings at Upper and Lower Dovže (villa rustica).¹⁵ Two sepulchral plaques from Mislinjska Dobrava could still assing the hamlet near the Roman road; One of them attests the oldest names of the region of Pohorje.

POLEMIKA

PRIPOMBE O AVGUSTU PAVLU

O Avgustu Pavlu zapisujejo po njegovi smrti in še zadnji čas, ko je bilo napisano marsikaj natančnejšega o njem, najrazličnejše netočne in izmišljene stvari. Npr. da je bil profesor slovenskega narodnopisja v Budimpešti (Znamenja 1967), da ne govorimo o madžarskih pisanjih. V. Šiftar omenja v prvem zvezku ČZN 1968, 21 v op. 36 madžarsko Pavlovo bibliografijo, izdano za stoletnico njegovega rojstva. K slovenskemu delu je treba dodati, da slovenski spisal o Pavlu pred 1945, ki jih je bilo več kot madžarskih, sploh ne upošteva, pa tudi ne slovenskih pred 1966 — razen enega.

Popraviti pa je treba površno pisanje Miška Kranjca (Podrti hrast, 1972), ki ga navaja Šiftar. Kranjec je spomladi 1941 »sprevidel« — da se ta utrujeni pesnik ves srečen kopije v »osvobojenosti« svoje ožje domovine in da so stvari na svetu zanj s tem dokončno urejene«. Obenem pa: »... ne vem, kakšna čustva so navdajala tega prekmurskega rojaka...« To je nasprotje v »spoznanju«. Ne vem, ali je Kranjec mogoče vsaj enkrat že prej srečal Pavla, toda njegova nezaupljivost do osebno malo znanega mu pisatelja je razumljiva. Ni pa razumljivo, da je Miško vse to zapisal po 1945, ne da bi bil vprašal koga, ki je Pavlovo ravnanje in mišljenje ves vojni čas boljše poznal. Pavel se tudi ni »vrnil ravno zdaj v Prekmurje«, saj ga je — z ostalo Slovenijo vred — obiskoval, kadar ga je zavoljo političnega položaja od 1919 do 1941 le mogel.

Kako so Madžari Pavla odrivali iz Prekmurja in ga sumljivo gledali zavoljo »nenehne hoje med Prekmurce«, sem opisal v svoji razpravi o njem (1970). Pravtako natanko o nastajanju in sprejemu njegove prekmurske slovnice z navedbami iz njegovih pismen.

»Po prihodu na budimpeštansko univerzo« (Šiftar, str. 15) Pavel ni mogel »vzbuditi pozornosti z razpravo (diseriacijo)«, ker jo je objavil pač ob sklepu študij 1908. Da ta knjiga ni izdana »tudi v slovenščini l. 1911 in 1935«, je razvidno že iz moje bibliografije v zborniku Slovenska krajina 1935, kjer sem objavil prevod uvoda vanjo, 1911 pa ga je v Slovanu 1911 objavil Fr. Sobočan iz Gomilic, tedaj graški lazarist-bogoslovec.

Miško Kranjec je tudi nasedel izmišljeni trditvi, da ga je »boljševiški županjski komisar dr. Obal postavil za šolskega nadzornika«, (Podrti hrast 9). Že 1921 je dr. M. Slavič zapisal v knjigi Prekmurje, str. 106, da je Pavla prekmurski narodni svet po osvoboditvi 1919 želel imeti za šolskega nadzornika v Prekmurju, toda z njim ni mogel priti v stik. Miško tudi »ve« od nekod, da si je »Po prvi svetovni vojni Pavel prizadeval, da bi predaval v Ljubljani na Univerzi. Ljubljana pa je bila ... na moč gluha ...« In zdaj »logično« nasprotje: »Pavel pa ni bil toliko slovensko narodnostno trden, da bi bil videl svojo domovino zgolj v Sloveniji, da naj je bila takšna ali drugačna« (rt.). Tudi o tem sem dve leti pred Miškom natanko napisal v Razpravah SAZU, 2. razred, VII, 303, da je Pavla 16. XI. 1920 povabil dekan dr. Ivan Prijatelj, naj bi prišel predavati, toda najprej kot asistent lektor ali srednješolski profesor. Pavel bi bil tudi to sprejel, ko bi bila hotela žena z njim.

Pri presojanju Avgusta Pavla je treba gledati njegovo življenje, okolje, čas (ko so ga javno napadali zaradi prevodov njegovih pesmi, ki so jih npr. brali v zagrebškem radiu, — zaradi »hvale v slovenskih listih«, — ga javno pozivali, naj si že končno pomadžari priimek, mu razbijali šipe itn.), nikakor pa ni pošteno, zapisovati izmišljenih »mnenj, dognanj« (žal mi je, da je bil tak prav Miško Kranjec s svojim ugledom, ki si je izmišljal — ali prevzemal od koga — tudi o drugih nemogoče stvari, npr. o Ivanocyu, — »nasprotniku« Mohorjeve družbe, o spirističnem vplivu na Klekla, kakor mu je nekdo prevedel — spiritala v semenišču, itn.). Hudo je to, da bodo take trditve za nami prepisovali kot »zgodovinska dejstva«, morda celo dobivali z njimi in podobnimi akademске naslove. Žal strokovnih objav pri nas ne berejo, čeprav (ali prav zato) jih izdaja SAZU ali celo kaka založba.

Vilko Novak

KRONIKA

SLOVSTVENOZGODOVINSKO DELO DR. ŠTEFANA BARBARIČA

Prvi zvezek letošnjega ČZN je na uvodnem mestu prinesel Štefana Barbariča razpravo, toda že 30. junija je nepričakovano umrl na veliko žalost vseh prijateljev in znancev ter nenadomestljivo izgubo slovenske slovstvene in kulturne zgodovine. Narodil se je 19. okt. 1920 v starodavnem prekmurskem Turnišču z romansko in gotsko cerkvijo z znamenitimi freskami, s srednjeveškimi mestnimi pravicami, zaradi katerih so kraj imenovali »váraš« in prebivavce »varašánce, varašánke«. O turniški prazupnji je napisal razpravo dr. Ivan Zelko.

Po šestih razredih gimnazije v Soboti je zadnja dva z maturo dokončal v Ljubljani, kjer je nadaljeval s študijem slavistike. Zaradi zasedbe se je umaknil domov in študij nadaljeval v Budimpešti pri prof. Istvánu Kniezsi in Lászlu Hadrovicsu slavistiko, pri S. Eckhardtu pa francoščino. Poslušal je tudi madžarsko literarno zgodovino in se seznanjal z njo, posebno ker je bil sprejet v Eötvöseve kolegij najboljših študentov, kjer so bili deležni posebne kulturne vzgoje in izobrazbe. Kniezsza mi je večkrat izjavil, da je bil Barbarič dotlej njegov najboljši študent. Po osvoboditvi je moral v Ljubljani študij nadaljevati in je diplomiral 1948.

Po službovanju na gimnazijah v Ljubljani, Crnomlju in na Ravnah (1946 do 1955) je postal asistent pri prof. Antonu Slodnjaku in bil v decembru 1959 odpuščen. Vmes se je osem mesecev študijsko izpopolnjeval v Marburgu ob Lahni, s čimer si je slovansko, madžarsko in francosko strokovno ter splošno kulturno obzorje razširil še v nemško smer. Zatem je pet let delal na Doplni delavski univerzi v Ljubljani, bil od sept. 1965 do avg. 1972 višji predavatelj za slovensko književnost in jezik na filozofski fakulteti v Zadru, kjer je še dve leti supliral in do letos hodil k izpitom. Tajnik — urednik Slovenske matice je bil do 1980, odtlej do smrti pa ravnatelj Slovanske knjižnice v Ljubljani. Bil je predsednik Slavističnega društva Slovenije, odbornik Slovenske matice, odgovorni urednik njenega Glasnika. Uredil je tri njene zbornike: Kmečki upori v slovenski književnosti (1974), Simpozij o Ivanu Cankarju (1976), Prijateljev zbornik (1976). Udeležil se je številnih domačih in tujih znanstvenih kongresov, zborovanj Slavističnega društva, simpozijev z referati.

Za Barbaričevo znanstveno raziskovalno in strokovno publicistično delo je bilo odločilno, da mu v teh štiridesetih letih ni bilo dano delati stalno v kaki znanstveni ustanovi, kakor so mu namenili njegovi akademski učitelji pred trintridesetimi leti. Zato je njegovo delo razdrobljeno na številna področja, mnogokdaj priložnostno in ni moglo ustvariti več večjih dosežkov, česar je bil vsekakor sposoben. Njegovo delo je kljub neugodnim okoliščinam, v katerih je moral delovati, zelo obsežno, doganjivo, izvirno, zastopano v raznih jezikih in deželah. Na tem mestu moramo le na kratko orisati njegove glavne vsebinske skupine, saj bo njegov pomen mogla predstaviti šele nadrobna bibliografija s poglobljenim vrednotenjem.

Štefan Barbarič je od svojega prvega nastopa v Novem svetu 1948 dalje s poročili, članki in razpravami v vseh domačih znanstvenih in kulturnih časopisih, zbornikih, enciklopedijah, leksikonih, pa tudi v tujih (madžarskih, nemških, slovaških) obravnaval tako domače kot tuje slovstvene osebnosti in tokove. Svojo evropsko razgledanost je izpričal že v prvih ocenah in poročilih o imenih: Gorki, Čehov, Puškin, Belinski, Malraux, Petöfi, Molnár, Gide, Móricz, Tamási, Déry itn.

»Eksaktnost kot znanstveni aksiom« ni bil le njegov odgovor na anketo (NR 1970), marveč tudi njegovo stalno vodilo pri odkrivanju novih vidikov v zgodovinskem in teoretskem raziskovanju našega slovstva od Trubarja in njegovega razmerja do Erazma Rotterdamskega dalje, od odgrinjanja humanističnih vidikov slovenskega protestantizma in njegovega razmerja do Madžarov, prek slovenske razsvetljenske književnosti v luči zvrstne poetike in zlasti od prve njegove večje razprave o Herderju in začetkih slovenske romantike (1968), ki ji je iskal narodnoafirmativni moment v okviru srednjeevropske romantike ter razbral določanje romantike v slovenski literarni vedi. Sredi 19. stoletja se je ustavil ob Janežiču in njegovem literarnem programu, določil tipe slovenskega romana v prvem razdobju (1866—1885) in se v več razpravah ustavil pri Jurčiču, ki mu je posvetil prvo monografijo (Znameniti Slovenci, 1986), v kateri je ob stoletnici pisateljeve smrti nanovo ovrednotil njegovo delo in kritično pregledal literaturo o njem.

Zamudno delo je opravil z razpravo o romanu pri Slovencih v Enciklopediji Jugoslavije (1956), kakor tudi s pregledom slovenske književnosti prav tam. Take narave je tudi njegovo sodelovanje z literarnimi gesli pri domačih in tujih (madžarskih) leksikonih. Iz dobe Moderne ga je privlačil Ivan Prijatelj s svojim literarnim nazorom in z razmerjem sodobne literarne znanosti do njega. Prav tako razvoj literarnega nazora Ivana Cankarja v prvih letih in njegov odnos do Nietzscheja; težišča Župančičeve literarne misli, za njimi M. Murko kot literarni zgodovinar in literarni nazor Izidorja Cankarja.

Z literarno teorijo se je Barbarič zgodaj in mnogo ukvarjal, saj je med prvimi članki pisal o Tainu in ob Tainu (Nova obzorja 1956). To svoje znanje in poglobljanje je uporabljal v vseh svojih večjih razpravah in delih, v katerih je tudi pokazal poznavanje drugih slovstev. Vrh takega dela je — ob monografiji o Jurčiču — njegova zagrebška disertacija (1975) **Turgenjev in slovenski realizem** (1983), ki nima prvenstva le s primerjalnega vidika, marveč kritično ocenjuje tudi domače slovstveno dogajanje ter njega poznejše vrednotenje.

Barbaričeva poročila in oznake v najnovejšem slovstvu segajo do Preglja, Prežihovega Voranca, Pahorja, Marje Boršnikove idr. Raziskoval je posredništvo M. Marjanoviča med našim in hrvatskim slovstvom, stike Slovencev s Senoo in Djalskim itn.

Rodnemu Prekmurju se je zaradi svoje usmerjenosti v idejno in estetsko stran ustvarjanja manj posvečal. Kar pa je, priložnostno povabljen, napisal o njegovi kulturi, je izvirno in v marsičem novo. »Oris književnega razvoja severovzhodne Slovenije do sredine 19. stoletja« (Panonski zbornik 1966) je pregled z novimi poudarki, ki je pritegnil tudi prleški delež. Še širše je segel v referatu »Stara prekmurska književnost ob vzhodnoštajerski in kajkavski hrvaški« (Študije o jeziku in slovstvu, 1973), v katerem obravnava tudi madžarsko-slovenske jezikovne stike in kajkavski delež. Več razprav je objavil v ČZN: o časnikarju in publicistu Agustiču, o Bellosicsevih zapisih ljudskih pesmi, o prekmurskih učbenikih (1987) in o Avgustu Pavlu ter slovenskem ljudskem izročilu — v vseh z novimi dognanji. — Tudi v prekmurskem koledarju Stopinja je poleg spominov na učitelje in sošolce napisal več člankov o kulturnih

temah prekmurske preteklosti, ki morajo biti v razvidu stroke: o Smejevem romanu o Miklóšu Kúzmiču, o knjigah Franca in Vilka Novaka in letos »Tri književne podobe Prekmurja 1934«: o Župančičevi, Juša Kozak in Kranjčevi predstavitvi pokrajine in ljudi.

Barbaričeve spise, ki obravnavajo tudi stike z madžarsko kulturo, smo delno že omenili pri slovenskih temah. Za naštetimi imeni madžarskih pesnikov in pisateljev pa so njegovi uvodi v lastne (Molnár, Móricz) in tuje prevode; madžarski stiki pa so prepleteni s prekmursko preteklostjo v vseh njegovih spisih s tega področja. Predstavil nam je tudi madžarske slaviste in njihovo delo.

Mnogostransko, dognanj, pobud in novih osvetlitev polno slovstvenozgodovinsko delo Štefana Barbariča bo z vsem svojim obsegom in pomenom zaživeło, ko bo tudi tisto iz premnogih publikacij zbrano Slovenska matiča izdala v knjigah. V naši slovstveni in kulturni zgodovini mu je že prisojeno zaslužno in častno mesto.

Vilko Novak

OCENE

Milan Ževart: Lackov odred. Lackova četa, Lackov bataljon, Pohorski-Lackov odred. Knjižnica NOV in POS, str. 963, ilustr., Maribor 1988.

Dr. Milan Ževart, dolgoletni ravnatelj Muzeja narodne osvoboditve Maribor in redni profesor Pedagoške fakultete Maribor, je napisal zelo obsežno zgodovino Lackovega odreda, to je enega štirih slovenskih partizanskih odredov, ki so v poslednjem obdobju druge svetovne vojne delovali na severnem, zahodnem in južnem robu slovenskega narodnega ozemlja, kjer navadno ni bilo večjih partizanskih premičnih enot — brigad in divizij. Poleg tega odreda so to bili še Koroški, Briškobeneški oziroma bataljoni operativnega štaba za zahodno Primorsko in Istrski. Lackov odred je namreč od poletja 1944 do konca vojne deloval v severovzhodnem delu Slovenije, največ severno od Drave, včasih celo na avstrijskem ozemlju, torej vsekakor na zelo izpostavljenem območju in že zaradi tega zasluži posebno pozornost.

Za svojo knjigo o Lackovem odredu je dr. Ževart zbiral gradivo že nekaj let in je o odredu objavil že nekaj razprav in pregledov, njegov muzej pa je o odredu pripravil tudi posebno razstavo. Pri zbiranju gradiva, zlasti spominkega, tj. pričevanj udeležencev NOB, mu je pomagal tudi odbor Lackovega odreda. Arhivsko gradivo je zbiral zlasti iz arhiva Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, Muzeja narodne osvoboditve Maribor, Zgodovinskega arhiva CK ZKS v Ljubljani in republiškega sekretariata za notranje zadeve SR Slovenije v Ljubljani. Do odprtja še cela desetletja zaprtega avstrijskega arhiva v Gradcu ni pričakovati, da bi kakšno novo gradivo spremenilo podobo o Lackovem odredu, kakršno nam je v svoji knjigi predstavil dr. Ževart. Ne samo pri tej knjigi, pri vsem Ževartovem raziskovalnem delu se kaže njegov zelo odgovoren odnos do zbiranja zgodovinskih virov za zgodovinske raziskave, brez katerih ne more biti prave, zanesljive zgodovinske podobe. On je namreč med tistimi zgodovinarji narodnoosvobodilnega boja, ki se ne zadovoljijo z gradivom, ki ga je moč dobiti hitro in lahko, temveč ga potrpežljivo zbirajo leta in leta, da bi lahko enkrat za vselej napisali dobro zgodovinsko delo. Zaveda se, da je za pravo zgodovinsko podobo najprej potrebna čimbolj izčrpana, natančna in široka ponazoritev ali rekonstrukcija dogodkov in dogajanj in da šele na tej osnovi lahko pride do osmišljanja, povzemanja, teoretiziranja itd. Pisec sicer pravi v uvodni besedi, da mu pri prikazu obravnavanih enot ni šlo toliko za čimbolj podrobno rekonstrukcijo posameznih dogodkov oziroma akcij, spopadov in bojov in za prikaz vseh podrobnosti v zvezi s tem, je pa vendarle moral večkrat navesti tudi podrobnosti, zlasti tedaj, ko je sodil, da le-te zelo osvetljujejo razmere v Pohorskem oziroma Lackovem odredu in tudi celoto njegove dejavnosti. Pravi, da mu je šlo »bolj za prikaz celote dogajanj in za oris pomena delovanja obravnavanih enot ter za prikaz velikanskih naporov borcev in poveljnikov teh enot v boju za svobodo.«

Pri pisanju zgodovine Lackovega se njen avtor ni omejil formalno na ta ta odred, temveč je raziskal tudi zelo zamotano zgodovino predhodnih enot, ki so povezane z Lackovim odredom oziroma so takorekoč njegove predhodnice.

To so Lackova četa in Lackov bataljon ter Pohorski odred. Tako je dejansko zajel vse terenske partizanske enote v severovzhodni Štajerski od začetka 1944. leta do osvoboditve maja 1945. leta. Če upoštevamo, da sta France Filipič s knjigama Prvi pohorski partizani in Pohorski bataljon ter Mirko Fajdiga s knjigo Pohorski partizani 1943 že prikazala pohorsko partizanstvo do začetka 1944. leta, je sedaj z Zevartovim najnovejšim delom monografski prikaz terenskih partizanskih enot v tem delu Štajerske sklenjen. In če h knjigi Mitjje Hribovška Prekmurska brigada v doglednem času dobimo še monografski prikaz Prekmurske čete 1944—1945, bo sklenjen monografski prikaz vsega partizanstva v severovzhodni Štajerski in Prekmurju.

Omenil sem že, da gre za zamotano zgodovino Lackove čete in Lackovega bataljona; dr. Zevart je na predstavitvi svoje knjige v Rušah 15. junija 1988 priznal, da mu je zgodovino teh dveh enot uspelo razvodnjati le s pomočjo nekdanjih borcev teh enot in aktivistov OF. Drugače kot je to bila navada drugod, je namreč Lackovo četo 8. januarja 1944 in nato iz nje Lackov bataljon 27. aprila 1944 ustanovilo vodstvo mariborskega okrožja KPS in OF, ker so bile zaradi razmer (t. i. pohorske afere), ki zgodovinospisno še niso docela obdelane, prekinjene zveze med njim in poveljstvi partizanskih enot na Pohorju oz. Štajerskem. Obe enoti, ki sta bili nekaj časa krivično osumljeni, da nista pravi partizanski enoti, sta delovali na razmeroma velikem območju, od Halcov do severne slovenske narodne meje na Kozjaku, na Dravskem polju in v zahodnem delu Slovenskih goric. Šele od druge polovice maja 1944 je Lackov bataljon začel usmerjati nadrejeni štab 4. (štajerske) operativne cone; ta ga je nameraval vključiti v Zidanškovo brigado ali 14. divizijo, kar pa se na predlog mariborskih aktivistov OF in Viktorja Avblja ni zgodilo. Zato pa so po ustanovitvi Pohorskega odreda (ustanovil ga je štab 4. operativne cone po odhodu Zidanškove brigade s Pohorja) 23. junija 1944 vključili vanj Lackov bataljon kot prvi bataljon, ki naj bi deloval na Kozjaku in od tam prodiral v Slovenske gorice, medtem ko bi njegov drugi bataljon iz dotedanjih borcev 14. divizije in Zidanškove brigade deloval na Pohorju in tudi na Dravskem polju. Pohorski odred pa so skoraj natančno po treh mesecih septembra 1944 preimenovali v Lackov odred (imenovan po narodnem heroju Jožetu Lacku iz Nove vasi, ubitem na Ptujju avgusta 1942) in ga poslali na Kozjak, kjer je ostal do konca vojne. Dr. Zevart opozarja, da sta bili že prej dve partizanski enoti — prva v Drugi grupi odredov 1942 in druga v 4. operativni coni 1943—1944, ki sta se imenovali Pohorski odred, vendar razen imena nimata nikakršne zveze s Pohorskim odredom iz 2. polovice leta 1944.

Dr. Zevart je upošteval, da je že objavljena zgodovina nekaterih terenskih partizanskih enot in tudi Zidanškove brigade (avtor Mirko Fajdiga), ki so delovale na Pohorju in okolici, in da je v pripravi tudi zgodovina mariborskega okrožja OF (avtor Lojze Penič). Zato — drugače kot pisci nekaterih drugih partizanskih enot, ki sežejo nazaj celó v 19. stoletje — ne obravnava vojaške in politične zgodovine pred ustanovitvijo Lackove čete, temveč samo tiste zadeve, ki so v neposredni zvezi s partizanskimi enotami, ki jih obravnava v knjigi.

Pisec sam pravi v uvodni besedi, da je utemeljena razdelitev snovi, ki jo obravnava v zgodovini Lackovega odreda, takale: prvo obdobje — od ustanovitve Lackove čete in Lackovega bataljona od januarja do konca junija 1944, drugo obdobje — od ustanovitve Pohorskega odreda 27. junija 1944 do njegove pretreditve in preimenovanja v Lackov odred in odhoda glavnine odreda s Pohorja na Kozjak 22. septembra 1944, tretje obdobje — ko je glavnina odreda začela delovati na območju severno od Drave pa do velike nemške ofenzive na Kozjaku oziroma proti Lackovemu odredu, ki se je začela 18. novembra 1944,

četrti obdobje — čas od 18. novembra do 8. decembra 1944 oziroma čas nemške ofenzivne akcije in zbiranja odreda po ofenzivi ter njegove preureditve 8. decembra, ko se je v Lackov odred vključil 2. bataljon Tomšičeve brigade, velik del borcev in poveljniškega kadra Lackovega odreda pa je odšel s Kozjaka v 14. udarno divizijo, peto obdobje — od preureditve Lackovega odreda 8. decembra 1944 do njegove razpustitve 22. maja 1945 v Mariboru.

Vendar je dr. Ževart zelo obsežno snov knjige, ki je po želji založbe zvezana v dveh zvezkih, razdelil v dvajset ustrezno razmejenih poglavij. Po uvodni besedi (str. 7—15), v kateri je pojasnil, kako je delo nastajalo, je v naslednjem poglavju (str. 17—23) prikazal ime in genezo odreda. Sledita dve poglavji o zgodovini tistih partizanskih enot, ki so povezane z Lackovim odredom, oziroma iz katerih je nastal ta odred. To sta Lackova četa in Lackov bataljon (str. 25 do 110) ter Pohorski odred (str. 111—164). Seveda je — tako kot tudi pravi naslov knjige — dr. Ževart večino knjige posvetil prav zgodovini Lackovega odreda, ustanovljenega septembra 1944 iz že omenjenega Pohorskega odreda. Njegovo zgodovino je smiselno razdelil v tri obdobja in vsakemu je v knjigi posvetil tudi svoje poglavje. Tako nam v petem poglavju (str. 165—247) prikazuje preureditev Pohorskega odreda v Lackov odred in njegovo dejavnost do začetka velike nemške ofenzive na Kozjaku, v šestem poglavju (str. 248—284) delovanje odreda od začetka te ofenzive do preureditve odreda 8. decembra 1944 in v sedmem poglavju (str. 285—424) odredovo delovanje od te preureditve do razpustitve maja 1945. Ta osnovna zgodovina odredovih predhodnikov in predvsem odreda samega, to je prikaz njegove bojne poti, kot radi imenujemo takšen prikaz zgodovine partizanske enote — je tudi vsebina prvega zvezka te knjige.

V nekem pogledu je to tudi prvi od treh sestavnih delov celotne knjige. Kajti za njen drugi del bi lahko označili tistih 13 poglavij, s katerimi dr. Ževart dopolnjuje osnovno bojno pot in delovanje Lackovega odreda in deloma tudi Pohorskega odreda; nekdo bi lahko rekel, da gre za t. i. spremljajoče dejavnosti v odredu. Lackov odred, ki ga je Drava ločila od drugih enot 4. operativne cone, je bil namreč v marsičem navezan le nase in je moral imeti tudi dejavnosti, ki jih druge enote omenjene cone niso imele. Pisec jih mora prikazati posebej, saj bi se podatki o raznih dejavnostih odreda enostavno porazgubili v prikazu odredove osnovne bojne poti, zbrani v posebnih poglavjih pa le pokažejo, da je bilo za odredovo življenje pomembno še kaj drugega kot njegova organiziranost, gibanje, številčna in bojna moč, akcije itd., kar je pri neki partizanski enoti vsekakor najpomembnejše, saj je bilo partizanstvo vendar za to, da se neusmiljeno bojuje proti okupatorju in njegovim pomagačem za osvoboditev in združitvev slovenskega naroda pa tudi za korenitejše socialne spremembe v povojni slovenski družbi.

Tako dr. Ževart v posebnih poglavjih prikazuje dejavnost Lackovega odreda v Slovenskih goricah vzhodno od ceste in železnice Maribor—Šentilj in v Prekmurju (8. poglavje, str. 435—495), obveščevalno službo (9. poglavje, str. 496—524), kurirje in zveze (10. poglavje, str. 525—534), preskrbo in način bivanja (11. poglavje, str. 535—547), zdravstvo (12. poglavje, str. 548—563), propagando in partizanski tisk (13. poglavje, str. 564—587), sodstvo (14. poglavje, str. 588—593), avstrijsko skupino Avantgarda oziroma bojno skupino Steiermark (15. poglavje, str. 610), organizacijo Kumunistične partije Slovenije in Zveze komunistične mladine Jugoslavije (16. poglavje, str. 611—637). V posebnem, 17. poglavju (str. 638—649) je za hitrejše seznanjanje manj zahtevnih bralcev avtor podal časovni pregled pomembnejših dogodkov v knjigi obravnavanih partizanskih enot, in to od 18. marca 1943 — začetka nastajanja skupine ubežnikov iz nemške vojske v Račah, do 22. maja 1945 — razpustitve Lackovega odreda v Mariboru. Osemnajsto poglavje (str. 650—656) je povzetek

vsebine knjige, v devetnajstem (str. 657—666) nam avtor ponazori negovanje bojnih izročil Lackovega odreda in v dvajsetem (str. 668—681) očrta vire in literaturo, ki jih je uporabljal za pripravo svoje knjige.

Večina poglavij Zevartove knjige ima več oddelkov, katerih naslovi že opredeljujejo snov, ki jo v njih obravnava. Peto poglavje o preureditvi Pohorskega odreda v Lackov odred in delovanje Lackovega odreda do začetka velike nemške ofenzive na Kozjaku 16. novembra 1944 ima npr. tehle 6 oddelkov: preureditev in preimenovanje odreda, prvi dnevi glavnine Lackovega odreda na Kozjaku in napada na sovražnikovo postajo v Zgornji Sv. Kungoti in na elektrarno Fala ter akcija v Breznu, Lackov odred in njegova dejavnost od začetka oktobra do 16. novembra 1944, Pohoraka četa Lackovega odreda, številčno stanje borcev in bork Lackovega odreda in stanje njegove oborožitve od preureditve Pohorskega odreda v Lackov odred do novembra 1944, sestav(a) Lackovega odreda in njegov poveljniški kader.

Tretji in poslednji del knjige ali skoraj tretjino knjige (str. 682—972) tvorijo seznanji borcev in funkcionarjev Lackove čete, Lackovega bataljona, Pohorskega odreda in Lackovega odreda (doslej ugotovljenih 1794), daje kazalo oseb, krajev in drugih geografskih imen, enot, ustanov in organizacij, kazalo preimenovanih krajev in kazalo slovenskih in nemških krajevnih imen na avstrijskem Štajerskem in vzhodnem Koroškem, pojasnilo kratic v opombah in čisto na koncu pregleden zemljevid območja delovanja enot, ki jih obravnava v knjigi. Dr. Zevart je s pomočjo avtorjevih sodelavcev iz muzeja in odbora Lackovega odreda zbral in objavil tudi precej fotografij iz obravnavanih enot in krajev, fotokopij dokumentov, lepakov, skic itd., s čemer je obogatil že tak bogato zgodovinsko podobo.

V tem poročilu nikakor ne morem povzemanati bogate vsebine Zevartove knjige. Lahko le navedem nekaj avtorjevih poudarkov, ki jih je izpostavil v že omenjenem povzetku svoje knjige. Enote, ki jih obravnava, so 17 mesecev delovale na zelo izpostavljenem območju, ki ni bilo ustrezno za stalno bivanje in delovanje večjih partizanskih premičnih enot — brigad in divizij, razen Pohorja, na katerem je le nekaj časa deloval v knjigi obravnavani Pohorski odred. Zlasti je bilo v zemljepisnem pogledu izpostavljeno operacijsko območje Lackovega odreda severno od Drave, ki je segalo tudi na Zgornje Štajersko in vzhodno Koroško. Če pa upoštevamo, da bi moral odred obvladovati ozemlje vse do notranjosti Prekmurja, pa bi lahko celo rekli, da je bil tisti, ki mu je odmeril takó obsežno operacijsko območje prezahteven ali celo nerealen.

Ker je bil odred na tem območju edina partizanska enota, je seveda moral opravljati tudi ofenzivne bojne naloge, česar nekaterim drugim partizanskim odredom, kjer so operirale brigade in divizije, vendarje ni bilo več treba. Odred je poleg mnogih raznovrstnih akcij, ki jih dr. Zevart ne zanemarja, opravil tudi precej velikih uspešnih napadov na sovražnikove postojanke. Uničenju sovražnikovih postojank v Breznu (25. avgusta), Seincih ob Dravi (9. septembra), Sv. Juriju ob Peznic (16. septembra), ki jih je uničil Pohorski odred, v Zgornji sv. Kungoti (23. septembra), na Fali (26. septembra), v Staršah na Dravskem polju (16. oktobra) Sv. Ožboltu (31. oktobra) in Sobotah (10. novembra) na avstrijskem ozemlju, Bistrici pri Limbušu (27. decembra) in na Brandlu (21. marca 1945) je dr. Zevart v knjigi posvetil posebno pozornost, saj so to akcije, ki bi jih bila vesela vsaka brigada ali celo divizija.

Seveda je zato Lackov odred kot edina partizanska enota na zelo izpostavljenem območju, zlasti od pozne jeseni 1944 dalje, ko si je nemški okupator na vse kriplje prizadeval uničiti slovensko partizanstvo v zaledju bližajočih se velikih front, ali od aprila 1945 že kar v neposrednem zaledju vzhodne fronte, pritegoval skoraj vsakdanjo okupatorjevo napadnost in seveda utrpel tudi

nemajhne udarce. Od 18. do 24. novembra 1944 je moral prebiti tudi večjo sovražnikovo ofenzivo, ki ni zanemarljiva že zategadelj, ker jo je vodil eden najboljših okupatorjevih častnikov na Štajerskem, to je polkovnik dr. Egon von Treeck, morda celo edini nemški vojak na našem ozemlju z odlikovanjem viteškega križca. Nikdar pa ni prišlo do tako hude stiske odreda, da bi bil ogrožen njegov obstoj.

Odred na zelo izpostavljenem, za obstoj in delovanje velikih partizanskih enot neustreznem in tudi preobsežnem območju seveda ni mogel biti kos vsem nalogam. Med najbolj pičlimi uspehi je zagotovo boj proti četnikom v zahodnem delu Slovenskih goric, uspešen ni bil niti poskus delovanja v Prekmurju, kamor je septembra poslal svojo četo, ki se je kmalu vrnila.

Pohorski odred in za njim Lackov odred sta bili enoti, ki sta morali sprejemati prostovoljce in mobilizirance z zelo obsežnega terena severovzhodne Štajerske in iz Prekmurja pa tudi z avstrijskega ozemlja, jih uriti in tudi politično vzgajati, kar tudi ni zahtevalo majhnih naporov. Zato najbrž ne more biti popoln seznam borcev in bork odreda, objavljen v tej knjigi. Najbrž se bodo sedaj še našla nova imena. Lackov odred je tudi omogočal mnogim pripadnikom drugih narodov, da so se lahko vključili v boj proti fašizmu. Odbor Lackovega odreda je ugotovil, da je bilo v odredu 66 pripadnikov drugih jugoslovanskih narodov, 112 sovjetskih državljanov ter mnogo Madžarov; ti so prišli v odred tik pred koncem vojne. Na Lackov odred se je tudi naslanjala avstrijska skupina Avantgarda oziroma bojna skupina Steiermark, ki je bila ena največjih avstrijskih partizanskih skupin, če ne že kar največja; spomine nanjo smo lahko brali že pred mnogimi leti v knjigi Ladislava Grata-Kijeva V metežu (Ljubljana 1969).

Pohorski odred, ki je bil neposredni predhodnik Lackovega odreda, je imel ob ustanovitvi dva bataljona in je čez dva in pol meseca dobil še tretjega. Tudi Lackov odred na Kozjaku je imel tri bataljone in v njih sredi oktobra 1944. leta 505 borcev in starešin, eno četo je imel na Pohorju. Kljub temu da je ob preureditvi poslal veliko število borcev drugam, je bil še vedno veliäk, po Ževartovem mnenju morda celo prevelika enota za razmere severno od Drave. Odredov štab je celo predvideval ustanovitev četrtega bataljona, vendar mu je to onemogočila sovražnikova novembrska ofenziva 1944, ki je moč odreda zmanjšala na dva bataljona in je imel odred 8. decembra 253 partizanov in partizank. Ževartovo mnenje o preveliki enoti drži, če odred deluje kot strnjena enota; če pa upoštevamo velikost vsega njegovega območja, pa je bil premajhen; potem bi seveda moral delovati po bataljonih in celo posameznih četah, najbrž pa so bila druga območja, npr. Slovenske gorice, Dravsko polje, Mursko polje in Prekmurje še bolj neustrezna za bivanje in delovanje odredov bataljonov in čet. Odred je sicer pošiljal svoje bojne in mobilizacijske patrulje v Slovenske gorice in svojo četo tudi v Prekmurje, kar avtor obravnava v dveh oddelkih svoje knjige. Takšna dejavnost pa je bila prešibka, da bi mogla preprečiti širjenje četništva Jožeta Melaherja-Zmagoslava, ki pa je kljub temu sklenil sporazum z nemškim okupatorjem. Dr. Ževart je prvi zgodovinar, ki je natančneje prikazal četništvo na Štajerskem, medtem ko je obsežnejši rokopis Karla Forteja o tej temi že v recenziji za objavo.

Preden so odred razpustili, je nekaj dni po splošni vdaji nemške vojske deloval na avstrijskem ozemlju (štab odreda v Arvežu), in to predvsem na tistem delu, ki ga je Jugoslavija zahtevala zase. Tam je vzpostavil organe jugoslovanske vojaške uprave. Dr. Ževart pravi, da še ni mogel ugotoviti vzroka za tako nagel odpoklic odreda s tega območja, čeprav so nekatere enote Jugoslovanske armade še nekaj časa ostale na njem. Najbrž je bil glavni razlog v potrebi po dopolnitvi drugih enot, npr. 3. brigade narodne obrambe, orga-

nov zaledne vojaške oblasti v severovzhodni Štajerski, narodni milici itd., pa so najprej segli po moštvu odredov, katerih formacija v mirnem času ni bila več predvidena.

Težko, da bi mogel kdo drugi podati takšno temeljito vsestransko in izčrpno podobo, saj je dr. Zevart za gotovo najboljši poznavalec terena, na katerem je deloval Lackov odred, časa, v katerem je deloval, in metode, po katerih se obravnava takšna tema. On namreč dela drugače kot marsikateri pisec, ki na veliko prepisuje naredbe in poročila štabov in skupaj lepi podatke, pa če ti držijo ali ne. Dr. Zevart razpravlja o problemih, in to zelo izčrpno, temeljito, natančno in preudarno; izredna preudarnost pa je itak že dalj časa znana lastnost Zevartovega raziskovalnega dela. V tej knjigi se to vidi, ko iz različnih, mnogokrat nasprotujočih si virov skuša najti pravi odgovor na postavljeno vprašanje. Vidi se pa njegova preudarnost tudi v tem, da skuša vsemu odmeriti pravo mero, to je, da ničesar ne podcenjuje in tudi ničesar ne precenjuje.

Več kot v drugih sorodnih monografijah so v Zevartovi knjigi obravnavane službe in organizacije v Lackovem odredu. Iz prikaza se vidi, kako zelo je bil odred oddaljen (ne samo fizično) od štaba 4. operativne cone (tako npr. ves čas obstoja ni imel zdravnika). Tudi pri obravnavi političnih in moralnih vprašanj v odredu skuša dr. Zevart ostati zvest resnici in ne zamolčuje napak in slabih lastnosti posameznih osebnosti (npr. komandanta Plešnika in še drugih funkcionarjev); to pomanjkljivost povojne obravnave zgodovine narodnoosvobodilnega boja naše novejšje zgodovinepisarje že krepko premaguje. Skuša pa dr. Zevart tudi pravično odmeriti prispevek kritiziranih ljudi k odredovim uspehom. Sploh pa je njegova knjiga med tistimi knjigami, ki se kar precej ukvarjajo z notranjimi odnosi v partizanskih enotah, ki jih obravnavajo; tudi to prispeva k resničnejši podobi obravnavane enote in k zanimivejšemu branju knjige.

Ceprav je dr. Zevart zgodovino Lackovega odreda prikazal v okolju, v katerem je ta živel in deloval, tudi zveze med aktivisti OF in odredom itd., pa je gotovo strahovito pomanjkanje virov, ki ga občutimo predvsem raziskovalci in ki ga morda celo zahtevnejši bralci niti ne opazijo, zlasti gradiva okrožnih in okrajnih komitejev KPS in odborov OF, vzrok, da ni mogoče konkretnije in tudi celoviteje prikazati učinkovanja obstoja in delovanja odreda na narodnoosvobodilno gibanje in prebivalstvo Kozjaka, zlasti na dviganje njegove narodne in socialne zavesti.

Dr. Zevart je vse navedbe in trditve v svoji zgodovini Lackovega odreda, in to za vsako poglavje posebej na njegovem koncu, utemeljil z bogatim dokaznim gradivom, tj. s pojasnili, opombami in navedbami virov ter literature. Teh je kar zelo veliko število: 1243 in v nekaterih so celo sklopi virov in literature, podatkov itd., tako da je ta knjiga med najbolj dokumentiranimi v Knjižnici NOV in POS. Seveda bi lahko bila dokumentiranost še večja, če bi se obranili arhivi nekaterih okupatorjevih policijskih, orožniških in vojaških poveljstev in uradov, zlasti tistih, ki so načrtovali in vodili akcije in operacije proti odredu.

Profesor dr. Zevart ima ob svojem dolgoletnem muzejskem in pedagoškem delu ter ravnateljevanju Muzeja narodne osvoboditve Maribor kar zavidljivo bibliografijo znanstvenih in strokovnih del. Med njimi po obsegu, kalivosti in pomenu vsekakor izstopata zgodovini Saleške doline v narodnoosvobodilnem boju in Lackovega odreda. Prva je zlasti zgodovina terena s poudarkom na politični plati NOB, druga je zgodovina partizanske enote. Kot je pri prvi dr. Zevart pokazal veliko sposobnost pisca zgodovine območja, je s knjigo o Lackovem odredu pokazal veliko sposobnost zgodovinarja partizanske enote. Prepričan sem, da jo bodo radi prebrali zlasti ljudje s Kozjaka in nekdanji borce

Lackovega odreda, pa tudi drugim bo to zanimivo in koristno branje. Izid te Zevartove knjige sovпада s tridesetletnico njegovega uspešnega ravnateljevanja v Muzeju narodne osvoboditve v Mariboru; bil je njegov prvi in do sedaj tudi edini ravnatelj tega po uspehih muzejskega in raziskovalnega dela za gotovo edinstvenega muzeja NOB in revolucije na Slovenskem. Zato zasluži kar dvojno čestitko in najboljše želje za podobne uspehe tudi v prihodnosti.

Dr. Tone Ferenc

Jože Mlinarič: Gradivo za zgodovino Maribora I—XII, Maribor

Pokrajinski arhiv Maribor (PAM) je med leti 1975 in 1987 (z letnico 1986) izdal, njegov svetovalec dr. Jože Mlinarič pa napisal in pripravil Gradivo za zgodovino Maribora, ki v 12 zvezkih obravnava praktično vse listinsko gradivo izmed let 1164 in 1599, ki tako ali drugače zadeva zgodovinsko usodo Maribora. S tem sta izdajatelj predvsem pa avtor opravila veliko delo, ki ga zna ceniti predvsem tisti, ki dela na zgodovinopisnem področju in ga pri tem uporablja. Kolik napor in znanje sta potrebna za njegovo pripravo, najbolje dokazuje dejstvo, da ga v Sloveniji premore samo še Ljubljana. Brez izdaje zgodovinskih virov je namreč nemogoče pristopiti k raziskovalnemu zgodovinopisju, ki lahko samo z novimi podatki in spremljajočimi jih interpretacijami odstira nova spoznanja o naši preteklosti ter s tem soustvarja zgodovinski spomin, brez katerega se ne more noben narod več polnovredno uveljaviti v sodobnem evropskem prostoru. To dokazuje obdobje velikih zgodovinarjev, ki je zlasti v 2. pol. 19. stol. in 1. pol. 20. sledilo nastanku nacionalnih držav in jim včasih tudi nekritično, a vendar prepričevalno razgrnilo stoletne korenine njihovega zgodovinskega obstoja kot pogoja njihove včasih tudi pretirane samozavesti.

Raziskovalno zagnanost, ki jo je neutrudni in temeljiti avtor vložil v Gradivo, dokazuje že njegov obseg. Čeprav je obsežnost pri raziskovalnem delu drugotnega pomena, je vendar pogosto nujna, saj često šele za njeno pomočjo izstopijo vsebinske konture pretečenega dogajanja kot rezultante vzročno povezanih dogodkov. Gre za 1330 listin, katerih predstavitev obsega njihove prepise (transkripcije), regeste (smiselne povzetke) in stvarne podatke (svojstva in stanje listin, mesto njihove hrambe in dosedanje objave). Ker je vrsta listin precej obsežnih, šteje Gradivo okoli 2000 eno- ali obojestransko potiskanih listov, zloženih v lepenkastih ovitkih s številkami od I do XII in označenih z mesti v njih. S takim sestavom je Gradivo mogoče poljubno uporabljati, dopolnjevati in tematsko sestavljati, kar pride posebno prav pri uporabnikih s specifičnimi raziskovalnimi temami. Razen tega je vsak ovitek opremljen z uvodnim tekstom, ki obsega okvirne podatke njegove vsebine, svojstva predstavljenih listin (originalov, prepisov, regestov, objav), mesta njihove hrambe pri nas in v tujini (pretežno v Avstriji, nekaj malega tudi v Italiji, Nemčiji, Češki in celo Španiji), navedbo splošne literature zlasti izdaj virov in temeljnih zgodovinskih del. Na zadnji strani ovitka je seznam objavljenih listin z datumi in po možnosti tudi kraji izdaje. Vse naštetu je navedno v kratkih, jedrnatih in preglednih ter zato priročnih tekstih, ki služijo kot pomagala pri uporabi Gradiva.

Seveda ni mogoče in tudi ni namen ocene, analizirati vsebinsko obravnavo in tehnično izvedbo Gradiva. Glede tega lahko trdimo, da je solidno pripravlje-

no, čeprav seveda čisto brez tipkarskih napak ni šlo in tudi ni moglo iti, saj je srednjeveška ortografija za sedanje pravopisje in tipkopisje precej trd orah. Omeniti velja tudi, da so vse objavljene listine, ki so izven PAM-a, kserokrirane ali mikrofilmne in s tem na razpolago uporabnikom, kolikor žele brati tekste v originalni izvedbi. Za regeste je mogoče reči, da so korektni, smiselno povzeti in dovolj obsežni, da lahko uporabnikom Gradiva služijo tudi brez branja transkribiranih tekstov. Ti so do konca 13. stoletja večinoma pisani v latinščini, nato pa se razen pri cerkvenih uveljavi nemščina, ki postane na začetku 14. stoletja splošno veljavna.

Listine ne omenjajo samo Maribora, ampak tudi njegovo širšo okolico: leta 1161 cmureško mitnico v Bistrici pri Viltušju, 1162 cerkev v Radgoni, 1236 cerkev v Malečniku, 1247 dvorec Kovačevo na Kozjaku, 1297 cerkev v Pernici, 1323 dvodelen Pohorski dvor s stolpom v zgornjem in kapelo v spodnjem delu, 1275 grad Lindek, 1329 cerkev v Šentilju, 1352 Urbanovo cerkev v Šobru, 1376 Stari in Novi dvor v Slivnici, 1387 cerkev v Juriju ob Pesnici in ono v Rušah, ki so jo pravkar gradili, 1394 Miklavževo cerkev v Studencu na Dr. polju, 1436 kamnit cestni most v Bresternici, 1441 cesto iz Malečnika v Lenart, 1444 Plač, 1457 ustanovitev višjega deželškega sodišča v Hrastovcu, 1494 gradnja Bolfenkove cerkve na Pohorju, 1551 še zadnjič Graško cesto čez Lebarje, Šober in Plač v Gradec, ki so jo nekaj let nato prestavili na traso preko Lajtersperka, Pesniške doline in Plača, itd. itd.

Iz mesta in bližnje okolice je seveda podatkov še mnogo več. Naj naštejemo le nekatere: leta 1164 se omenja grad na Piramidi in 1190 dvor ob Gospejni ulici, 1166 posredno gradič Tannenhof nad Meljem, ok. 1222 vetrinjaki in 1236 križniški dvor, 1209 trg in 1254 mesto Maribor, 1217 malteški in 1273 minoritski samostan, 1169 in 1246 župna cerkev, 1265 Ulrikova in 1289 Magdalenina cerkev pri mestu, 1312 javna gostilna, 1305—15 zidava Ulrikovih mestnih vrat, 1317 Zldje, 1616 šentpavelška hiša na Koroški 26, 1315 prvič ulica in trg v mestu, 1333 židovski sodnik, 1346 mestni špital, 1349 cerkev na Lebarjih, ki so jo 1360 prezidali, 1362 mestni požar, 1400 vetje darilo za zidavo presbiterija pri ž. cerkvi, 1414—16 prezidava Račjega dvora in 1416 cerkve v Malečniku, 1427 mesarska bratovščina, 1429 sinagoga, 1434 obnova zgornjega gradu, 1441 gostilna na Bregu nad mostiščem, 1444 prvi mestni odvetnik, 1446 razpis deželne rabote za popravilo mestnih utrd, 1448 ukinitve viltuške mitnice, broda in pristanišča, 1450 beneficijna hiša na mestu sedanjega rotovža, 1452 Lipniška cesta, 1454—57 obnova Salzburškega dvora v Vetrinjaki 16, 1460 pogorišče spodnjega gradu ob Gospejni ulici, 1462 vojni posvet treh dežel zaradi grozeče vojne z Madžari, 1466 požar v mestnem špitalu, 1467 večje darilo za obnovo ž. cerkve, špitala, minoritov in cerkve na Lebarjih, 1469—70 posredno Baumkirchnerjeva zasedba mesta, 1474 in 75 posveta treh dežel zaradi obrambe pred Turki, 1476 začetek gradnje novega mestnega gradu, 1482 popravilo utrd, poškodovanih ob madžarski oblegi mesta leto preje, 1493 pekovska in mlinarska bratovščina, 1494 sklic deželnega zbora in zbora treh dežel zaradi Turkov, 1495 studenec Golečnik na Studencih, 1497 500 rajnišev za cesarske gradnje v Gradcu in Mariboru, 1501 predelava sinagoge v cerkev Vseh svetnikov, 1514 cesarska potrditev mestnih pravic in 6 letnih sejmov, 1525 Grajski hrib v Cvajniku nad Meljem — gradišče zginulega Tannenhofs, 1523 Ptujška cesta, ki se je še začela na Taboru, 1550 odstranitev opuščene Marijine cerkve na Lebarjih, 1567 stari rotovž, ki je stal na Glavnem trgu 4, 1572 Dravska vrata, 1574 prvi poštar, 1573 mestni nakup opekorne v okollihu Kidričevega trga, itd.

To je le poskusen in skromen izbor podatkov samo enega od interesnih segmentov. Teh pa je toliko, da je Gradivo dobesedno neizčrpno, seveda ob pritegnitvi še drugih informacijskih virov zlasti cerkvenih, gosposkiških, mestnih

(mestne knjige, statutih, letnih obračunov, sodnih zapiskov, davčnih knjig itd.), cehovskih ... Ker Gradivo ni zamišljeno kot zgodovinsko branje, ampak kot raziskovalni pripomoček, je tiskano samo v 200 izvodih, tako da je številčno omejeno in zato namenjeno le tistim zainteresiranim, ki ga kot aktivni zgodovinarji pri svojem delu rabijo. Ob domiselni uporabi se bo dalo z njegovo pomočjo še marsikaj povedati o vsakršnih vidikih mariborskega mestnega razvoja od prvih omemb do 18. stoletja, do kamor bo gradivo seglo, čeprav tematsko nekoliko drugače zastavljeno. Zato bo prav ono služilo kot eno temeljnih pomagal tudi pri pisanju zgodovine Maribora, ki je že nekaj let v programu, a nikakor ne more dozoreti za izdajo.

Jože Curk,
dipl. umetnostni zgodovinar,
Ljubljana

Janez Höfler: O prvih cerkvah in pražupnijah na Slovenskem. Ljubljana 1986, str. 72

V Razpravah filozofske fakultete, ki jih izdaja njen znanstveni inštitut, je izšla spomladi 1987 (z letnico 1986) razprava Janeza Höflerja o prvih cerkvah in pražupnijah na Slovenskem, ki na 72 straneh ponuja podatke, zanimive tudi za našo umetnostno topografijo. Razprava je sicer osredotočena na Kranjsko, vendar se ne izogiba ostale Slovenije razen Prekmurja. Ker je v njej več pomanjkljivo interpretiranih podatkov, vsaj kar se tiče Slovenske Štajerske, je vredna kritične presoje. Vsebinsko je razdeljena na uvodni del, na splošna opažanja, na opis pražupnij na Gorenjskem in Dolenjskem, na razlago njihovih patrocinijev ter na pomen in razprostranjenost krstnih cerkva in kapel, pridani pa sta kot prilogi tabela o domnevnem razvoju župnijske mreže v kranjski mejni grofiji od 10. do 13. stoletja in seznam zavezancev papeške desetine v okviru oglejskega patriarhata iz leta 1296. V uvodnem pojasnilu avtor navaja kot glavna razloga za izdajo razprave dejstva, da bo raziskovanje historične topografije predjožefinskih župnij še dolgo trajalo in predstavlja zato njena objava začenšen obračun doslej storjenega, in drugič, da naj bi to spodbudilo komplementarne raziskave s strani splošne in naselitvene zgodovine ter arheologije, po mojem pa tudi umetnostne zgodovine, saj so nekatera avtorjeva izvajanja, zadevajoča Slovensko Štajersko, premalo prepričljiva.

Njihov povzetek bi bil na kratko sledeč. Po zmagi nad Obri leta 796 se je začela sistematična akcija pokristjanjevanja Slovencev tostran Karavank in Golice. Vodila sta jo salzburska škofija, od leta 798 nadškofija in oglejski patriarhat. Med prvimi so nastale misijonske postaje ob stari rimski cesti iz Ljubljane v Sobotišče v Šempetru pri Ljubljani in Šempetru v Savinjski dolini, nato v Gornjem gradu in v Šmartnem pri Slov. Gradcu. Sočasno so nastajale tudi lastniške cerkve, med njimi dve na Ptujju (posvečeni ok. 850 in 874) ter sv. Petra v Rajhenburgu in sv. Petra pri Kunšperku. Prva je posredno izpričana z letnico 895, ko je kralj Arnulf podaril Rajhenburg svojemu fevdniku Valtunu, druga pa ni zagotovo predmadžarskega nastanka. Vsekakor sta Salzburg in Oglej vzpostavila v teku 9. stoletja več ali manj sklenjeno mrežo pražupnij, ki pa je bila v dobi madžarskih napadov večinoma uničena. Sledovi so morda ostali le v poznejših mejah pražupnij v Šmartnem pri Sl. G., Gornjem gradu in Šempetru v Sav. d. Trajnejša cerkvena organizacija se je izvedla šele

po madžarski okupaciji, torej po letu 969. Avtor smatra za matične pražupnije le ustanove cerkvenega izvora ne pa svetnih, ki so se razvile iz lastniških cerkva in šele pozneje dobile svojstva župnij. Z njih ustanavljanjem so se pražupnije delile v manjše cerkvenoupravne enote in se s tem ozemeljsko krčile. Njih prvotne meje, ki so se pogosto pokrivalo z upravno-sodnimi območji, so se na ta način vedno bolj zgubljale. Ker so njih cerkve nastajale pogosto blizu antičnih svetlišč ali pokopališč, so bile posvečene sv. Mihaelu, Juriju, Marjeti in drugim zmagovalcem nad zemni silami (poganstvom). Lastniške cerkve, ki so po tipih segale od preprostih kapel do velikih cerkva, so bile prvotno več ali manj neodvisne od župnij, a so se po 12. stoletju začele vedno bolj vključevati v njihovo organizacijo. Njih prvotni lastniški status se je postopoma omejil le na odvetništvo. Več ali manj popolne župne pravice za nekatere od njih so njihovi lastniki lahko dobili le z velikimi kupninami od ordinarijev (n. pr. Hema Breže-Selska od salzburškega nadškofa) in navadno le za območja svojih gospoств. Druge so zdriknile na raven navadnih podružnic ali hišnih (grajskih) kapel. Prav tu je iskati tudi začetke podružničnih cerkva pri nas, ki so jih najprej postavljali lokalni zemljiški veljaki, nato mestne in trške skupine, od 15. stoletja dalje pa tudi vaške soseske. Pražupnije je vedno ustanovljala metropolit in to za večje, navadno fevdalno zaokrožene teritorije, eklatantne župnije pa so nastajale le na manjših ozemljih. Med obema se kot tretji tip pojavljajo župnije z enklavami v drugih župnijah. Ta tip je bil plod prevlade fevdalnega vidika nad cerkveno-upravnim. Nastal je na osnovi lastniških cerkva v okviru pražupnij in to pred patriarškimi reformami v 2. pol. 11. stoletja.

Na nastanek pražupnij se da sklepati na osnovi uvajanja cerkvene desetine, zato velja regulacija desetine za posreden dokaz o obstoju sklenjene župnijske mreže pri nas. To naj bi se zgodilo v 2. pol. 11. stoletja, ko je bila fevdalizacija ozemlja in vzpostavitev hubnega sistema na našem ozemlju v glavnem zaključena (razen na pozneje koloniziranih območjih). Ker pa so najstarejše pražupnije obstojale že pred regulacijo desetinske pravice, se da na njih obstoj sklepati iz njihovih kanoničnih pravic, kar njih nastanek poriva iz 2. pol. 11. stoletja v 2. pol. 10. stoletja, torej v čas takoj po pregonu Madžarov, kar jih posredno veže na predmadžarsko (karolinško) župnijsko organizacijo. Glede nastanka pražupnij na Slovenskem Štajerskem avtor navezuje na ugotovitve F. Kovačiča in H. Pircheggerja, ki pa nista segla pred 11. stoletje. V tej zvezi našteva na salzburškem območju 5 pražupnijskih matic: Radgono, Veliko Nedeljo, Ptuj, Jarenino in Kamnico. Ona v Radgoni (Janeza Krstnika) naj bi bila predmadžarskega salzburškega izvora in obnovljena v 1. pol. 12. stoletja, ona v Kamnici (sv. Martina) je bila spanheimska lastniška cerkev (om. ok. l. 1100), ona v Jarenini (M. Magdalene) wittenswaldska lastniška cerkev (om. l. 1130), ona v Veliki Nedelji (sv. Trojice) ptujaka lastniška cerkev (om. l. 1233). Vse te tri so do začetka 13. stoletja prešle v šentpavelsko, admoritsko in križniško samostansko posest. Na Ptujju sta obetajali v 2. pol. 9. stoletja 2 lastniški cerkvi. Dve se omenjata tudi l. 977, prva z desetino naj bi bila pražupnijska cerkev sv. Ožbalta, druga, ki je bila l. 977 v gradnji, pa salzburška lastniška sv. Justja. Šele nadškof Konrad I. je ok. l. 1130 utrdil salzburško posest v Ptujju in s tem meje pražupnije. Sedež kamniške pražupnije iz začetka 11. stoletja so v 12. prešli v Maribor. Ozemlje zahodno od kamniške pražupnije je sodilo pod pražupnjo v Labotu iz začetka 10. stoletja, katere sedež je bil kmalu po l. 1150 preseljen k novo ustanovljenemu kornemu kapitelju v Dravogradu.

Oglejaki del Štajerske je bil razdeljen na 15 pražupnij, katerih ena (sv. Mihaela pri Pliberku) je ležala na Koroškem, druga (sv. Martina v Laškem) pa je segala preko Save na Kranjsko (Svibno, Radeče). Iz misijonarskih časov so bile pražupnije sv. Petra v Sav. dolini, sv. Mohorja v Gornjem gradu in sv.

Martina pri Slov. Gradcu (kateri je bila podrejena lastniška cerkev sv. Petra in Pavla v Vitanju iz ok. l. 980.). Zelo stare so pražupnije v Laškem (sv. Martina), Konjicah (sv. Jurija) in Pilštanju (sv. Mihaela), vse iz 2. pol. 10. stoletja, zadnja ustanovljena na pobudo savinjskega krajišnika Engelberta. Avtor pozneje na str. 48—51 to datacijo spreminja, ko nastanek vseh treh predstavlja v leta po 1000 oziroma v 11. stoletje. Iz 11. stoletja so pražupnije v Hočah (sv. Jurija), Slivnici (M. vnebovzetja, cerkev morda še iz 9. stoletja), Ponikvi (sv. Martina) in Strmcu-Novici cerkvi (sv. Lenarta), ki je nastala pozneje kot sosednje v Smartnem, Skalah, Sempetru in Konjicah, a vendar že ok. l. 1025. Iz 12. stoletja je verjetno pražupnija v Rogaški Slatini (sv. Križa). Pražupnija v Braslovčah (M. vnebovzetja) bi kot šempeterska kazala po patrociniju in velikosti ozemlja na predmadžarski izvor, na pomadžarskega iz 10. stoletja pa ona v Skalah (sv. Jurija), čeprav v mejah karolinške pražupnijske ureditve. Pražupnija v Vidmu (sv. Ruperta) je nastala po l. 1043. ko je posest postala salzburška. Nastala je na škodo že obstoječe lastniške cerkve sv. Petra v Rajhenburgu, kar je pripisati istemu fevdalnemu lastniku. Laška pražupnija je segala preko Save, iz nje sta se razvili župnija v Svibnem (sv. Križa) v 12. stoletju in vikariat v Radečah (sv. Petra) v 13. Vse našete pražupnije so bile patriarškega izvora in pozneje večinoma priključene k raznim samostanom in cerkvenim ustanovam, patronati preostalih pa so polagoma prešli v roke velikih fevdalcev, zlasti Celjanov in po l. 1456 deželnih knezov.

Posebno poglavje avtor namenja patrocinijem in njihovem kulturnozgodovinskemu pomenu. Opozarja na sorazmerno ozek izbor cerkvenih patronov pri naših cerkvah v zgodnjem in visokem srednjem veku. Ker so bile večinoma brez relikvij, so bili njihovi patrociniji splošni, vendar značilni za čas njihovega nastanka. Najstarejši patroni cerkva so bili: Marija, Peter, Mihael, Jurij in Martin, nekaj mlajši Marjeta, Vid, Štefan in Andrej, metropolitški pa Mohor, Kancijan in Rupert.

Od Marijinih patrocinijev je najstarejši oni vnebovzetja (Slivnica in Braslovče iz 11. stoletja, Smarje pri Jelšah iz 12., Gornji grad po l. 1140, Svete gore nad Sotlo predromanske), mlajša pa ona Marijinega rojstva in oznanjenja. Med ostalimi patrociniji avtor našteva: Mohorja (in Fortunata): v Gornjem gradu prvotna pražupnijska cerkev, samostanska cerkev Marijinega vnebovzetja pa šele od l. 1752 dalje. Petra (in Pavla): misijonska cerkev v Sempetru v Sav. dolini, lastniške v Rajhenburgu, Bastrici ob Sotli in Vitanju, zadnji dve ustanovi Savinjskih krajišnikov (980—1043), prvi dve izpred nastanka pražupnij v Vidmu in Pilštanju. Martina: pražupnije v Smartnem pri Sl. G. (iz 3. četrtine 10. stoletja), Laškem in Ponikvi, ki sta bili prvotno morda lastniški cerkvi, a sta v 11. stoletju postali pražupni. Mihaela: prvotno lastniški, nato pražupnijski cerkvi v Šmihelu pri Pliberku (morda s karolinško tradicijo) in Pilštanju ter stare lastniške in vikariatne cerkve v Vranskem, Šoštanj, Črešnjevcu in Žetalah. Jurija: najstarejša v Ptuj (l. 977 še v gradnji), nato v Hočah, Konjicah (obe po l. 1000), Skalah (prvotno morda lastniška iz 10. stoletja) in kapela na Svetih gorah nad Sotlo (predromanska). Vida: stara lastniška cerkev v Vidmu pri Ptuj, Vid nad Valdekom. Štefana: avtor ne navaja nobene, a bi moral vsaj ono v Sp. Polskavi. Andreja: v Svečini (posvečena 1197) in Andražu nad Polzelo (om. l. 1229). Ruperta: v Vidmu ob Savi kmalu po l. 1043, ne omenja pa pražupne v Radgoni, ker jo istoveti s sedanjo župno Janeza Krstnika v mestu. Kancijana: avtor ne omenja ne one v Rečici ob Savinji (om. l. 1173) ne one na pokopališču v Žalcu. Marjete: avtor ne omenja nobene, a bi moral vsaj one v Polzeli, Rimskih toplicah in na Muti. Pankraoija: cerkev nad Starim trgom pri Slov. G., ki se omenja l. 1106 in je imela funkcijo grajske kapele, kaže na posest relikvij. Ona pri gradu Jamniku pri Zrečah je bila zgrajena šele

l. 1342. Lenarta: pražupnija Nova cerkev, ustanovljena ok. l. 1025. Danijela: župna cerkev v Celju om. l. 1229. Janeza Krstnika: župne cerkve so redke, zato pa je bilo več krstnih kapel. Avtor omenja predmadžarsko pražupnijsko cerkev v Radgoni, ne pa one v Mariboru, ker je tá patrocinijska prevzela šele po l. 1254. Lovrenca: šempavelska lastniška cerkev na Pohorju iz 11. stoletja, l. 1091 odcepljena kot vikariatna od hočke pražupnije. Lastniška cerkev na Dravskem polju je bila l. 1249 eksimirana skupaj a polakavsko iz hočke (dejansko iz slivnške) pražupnije. Ta patrocinijska se je često vezal z bližino antičnih ostalin, zlasti refugijev na strmih gričih. Med visokosrednjeveškimi patrocinijski avtor našteje one sv. Križa, Ulrika, Jakoba in Jerneja, ki so se pogosteje pojavili v 12. stoletju: Križev pod vplivom prve križarske vojne, Jakobov pod vplivom romanj v Kompostelo, Ulrikov pod vtisom bojev z Madžari v 11. in 12. stoletju ter Jernejev pod dojmom hitrejšega razvoja poljedelstva (zahvalni dan za žetev). Križu sta posvešeni pražupnija v Rogasidi Slatini in župnija na Svibnem, obe iz 12. stoletja, Jerneju one v Rogatcu, Vojniku, Slov. Bistrici, Središču, vse iz 13. stoletja.

V poglavju o krstnih cerkvah in kapelah avtor ugotavlja, da so praviloma posvečene Janezu Krstniku, ne glede na to, ali so bile cerkvenega ali svetnega izvora. Prvotno so imele le pravico do krsta, pozneje, če so se razvile do župnih, so dobile še druge pravice. Prvotno so krstnice nastajale po italaskem vzoru ob župnih cerkvah, pozneje po bavarskem vzoru v njih bližini ob možnostih ob tekočih vodah. Pozneje so jih začeli postavljati ob mejah župnij, torej daleč od njihovih središč; ko pa so prišle iz uporabe, so mnoge od njih preimenovali, prezidali ali podrli. Vendar nekatere še stoje: Šentjanž sredi gornjegrajske pražupnije, Podareda sredi med Pilštanjem in Kunšperkom, Letuš in Gorenje ob Paki na meji med braslovsko in šempetersko pražupnijo itd. Mlajše pražupnije kot n. pr. Križeva v Rog. Slatini nimajo nobene Krstniku posvečene cerkve. Krstne kapele so bile včasih kombinirane s kostnicami. Take, večinoma okrogle kapele so navadno imele dvojen patrocinijski (Mihaelov in Krstnikov), včasih pa samo Krstnikovega (Laško). V Posavju avtor prav zaradi lokacij Krstnikovih cerkva predvideva obstoj neke starejše pražupnije, ki je v času Savinjskih krajiščakov obsegala ozemlje videmske in leskoviške pražupnije. Omembe vredna je okrogla romanska kapela J. Krstnika na Spodnji Muti kot krstna cerkev za vzhodni del labotske pražupnije. Posvečena naj bi bila od papeža Leona IX. leta 1052. Njena sosedna cerkev v Šentjanžu nad Selnico sodi že v okvir kamniško-mariborske pražupnije. Če se je Nova cerkev res razvila iz šempeterske pražupnije, potem so stale na njenih prvotnih mejah tri krstne cerkve: v Gorenju ob Paki, Šentjanžu nad Štorami in Vizorah nad Struncem. Laško pražupnija sta omejevali Krstnikovi cerkvi v Dolu pri Hrastniku in v Razboru nad Loko, videmska pražupnija pa Janezovi cerkvi v Dolnjem Brazovem pri Sevnici in v Senovem (Ceste). Krstna cerkev braslovške pražupnije je stala v Letušu, ona gornjegrajske v Šentjanžu ob Savinji sredi med Ljubnim, Moztrjem in Gornjim gradom. Pražupnija v Šmartnem je imela krstne cerkve v Šentjanžu pri Dravogradu, Šentjanžu nad Dravčami in na Janževem vrhu nad Podvalko, ona v Skalah pa Janezovo cerkev na Vinski gori. Pri tem naštevanju avtor spregleda krstno cerkev konjiške pražupnije v Čadranu pri Oplotnici ter še nekatere.

Od priloge je za nas zanimiv seznam papeških desetih iz leta 1296, ki našteva župnije in vikariate na patriarškem ozemlju v 2. polovici 13. stoletja. Naj omenim le nekaj pripomb k njih razlagi:

- capella s. Egidii pod Turjakom in ne pri Slov. Gradcu,
- capellanus de Litore ni Pobrežje, ampak vikariat sv. Magdalene na Bregu pri Mariboru,

- plebanus de Saxinwelt ni Šempeter v Sav. dolini, ampak Žalec, kamor se je sedež pražupnije preselil pred letom 1256,
- capellanus de Puzon niso Poljčane, ki so bile takrat še podružnica Laporij, ampak Spodnja Polskava, eksimirana iz pražupnije Slivnica leta 1249,
- capellanus in Monteparis je pač sv. Marjeta v Planini in ne sv. Vid pri Planini, prvič omenjen l. 1348, kamor se je preselil planinski vikariat šele leta 1452,
- capellanus s. Laurentii in Iuno je Sv. Lovrene v Krajni (Bizeljsko), pri katerem je ljubljanski škof leta 1564 obnovil prvotni vikariat in ne Podčetrtek, ki je to postal šele v 15. stoletju,
- plebanus de Conuiz (ne Comuz) so Konjice, ki se ponove še enkrat kot Gonviz,
- plebes de Salech je verjetneje Šmartno pri Šaleku, eksimirano pred l. 1251 iz Škal kot pa same Škale, ki so bile med leti 1261—69 vtelovljene k gornjegrajskemu samostanu,
- plebes de Muochilich je Mohličje zahodno od Dobrle vasi.

Po zadnjih raziskavah sta pokristjanjevanje in cerkvena organizacija na Slovenskem Štajerskem in v Prekmurju potekala nekoliko drugače, kot ju je predstavil avtor. Naj to na kratek in pregleden način razložim. Po pregonu Obrov leta 796 sta se obe metropolitiji Salzburg in Oglej (brez Gradeža), katerih misijonski in pozneje cerkveno-upravni območji je cesar Karel Veliki v letih 796, 803 in 811 razmejil z reko Dravo, lotili pokristjanjevanja pridobljenega ozemlja. Akcija je formalno hitro napredovala, hitreje na Koroškem in Gorenjskem kot na Štajerskem in Dolenjskem. Vendar smemo domnevati, da je bilo za vlade nadškofov Adalrama in Liuprama (821—859) ter patriarhov Maksencija, Andreja in Venancija (807—850) cerkveno življenje že organizirano in podprto z uvedbo tkim, slovenske 2/3 desetine. Opiralo se je na misijonske postaje, ki so se pozneje spremenile v prve pražupnije. Te so nastale ob antičnih potovalnih smereh in v bližini okolij, ki so preživela obrsko-slovensko obdobje 7. in 8. stoletja. Gre za Šempeter v Sav. dolini — Ponikvo (sv. Martina) — Ptuj (sv. Lovrenca?) — Lendavo (Marijinega vnebovzetja), za Šmartno pri Slov. Gradcu, za Slivnico (Marijinega vnebovzetja)? in za Laško (sv. Martina). V nekaj širšem območju pa bi sem lahko prišteli še Škocjan v Podjuni, Šmihel pri Pliberku? Andraž v Lavantinski dolini, Lipnico (sv. Martina) in Merin-Straden (Marijinega vnebovzetja). Poleg njih so seveda nastajale tudi lastniške cerkve, ki so se množile z organizacijo fevdalne zemljiškoposestne mreže. Med karolinškimi cerkvami se omenjata 2 lastniški na Ptuju, posvečeni leta 853 in 874, katerih Pribinova je domnevno stala na kraju sedanjega dominikanskega samostana, Kocljeva pa na mestu sedanje proštjske cerkve. Prva, ki je nekaj let pozneje postala župna s pripadajočo desetino, je bila po tradiciji posvečena sv. Lovrencu (ne Ožbaltu kralju, katerega cerkev so postavili šele v 12. ali celo na začetku 13. stoletja nad sejmiščem izven naselbine), druga pa morda že sv. Juriju. Slede one v Lindolveskirihunu (Lendavi), Businici (po dr. Zelku Buzincih pri Murski Soboti), Dudleipinu (leta 853 označenem kot civitas kraj antičnih razvalin, ki ga je v pomadžarskem času nasledil Zuip jugovzhodno od Lipnice), domnevni v Rajhenburgu in Bistrici ob Sotli (obe sv. Petra) ter ona v Stradnu (posvečena l. 867 na čast sv. Stefanu v Stradah).

Madžarska okupacija med leti 898 in 968 ni uničila slovenskega življa, pač pa karolinško zemljiško in cerkveno organizacijo ter s tem izzvala njegovo povr-

nitev k starim šegam in običajem, če že ne k odkritemu poganstvu. Meja vzhodnofrankovske države se je prestavila na Karavanke in Golico ter šele po letu 955 zaobjela Gorenjsko in po letu 968 Stajersko in Dolenjsko. Začela se je ponovno fevdalna in cerkvena organizacija pridobljenega ozemlja. To je čas, ko so nastale nove pražupnije, ki so se le deloma povrnila k predmadžarskim mejam. Salzburška nadškofija, ki je leta 860 dobila območje Lipnice in leta 974/890 območje Ptuja, je pohitela, da je med leti 970—977 dobila vrnjeni obe posestvi. Za to se je posluževala prepisov ponarejene darilnice kralja Arnulfa iz leta 990, ki med leti 977 in 1057 v 5 izdajah stereotipno ponavlja njeno vsebino in tako dejansko opisuje stanje v predmadžarskem Ptujju (torej nova gradnja cerkve ni iz leta 977, kot trdi avtor, ampak iz leta 974).

Na salzburškem cerkvenem območju sta se v Junski grofiji iz šentandriške pražupnije izvili šentpavelska pred letom 1023 in labotska (Marijinega vnebovzetja) pred letom 991, katere vzhodna meja se je skladala z grofijako in s tem tudi koruško deželno mejo. Ozemlje Podravske marke sta zasedali pražupniji v Lipnici (970) in Ptujju (977), ki sta imeli svoje isorečine v salzburški posesti, a sta jo cerkveno-upravno presežali. Državna meja, ki je po letu 973 tekla po črti Cmurek—Lenart—Ptuj—Dranek ni preprečila, da ne bi ozemlje onkraj nje vse do leta 1094 spadalo v salzburško misijonsko področje. Španheimske osvojitve severnih Slovenskih goric so povzročile nastanek novih pražupnij radgonske sv. Ruperta (ne Janeza Krstnika) in mariborske apostola Tomaža po letu 1122. Obe sta nastali po volji nadškofa Konrada I. Abensberga pri takrat postavljenih španheimskih lastniških cerkvah. Po letu 1139 se je isto zgodilo z wittenswaldsko lastniško cerkvijo Marije Magdalene (tako 1160 sicer pa vedno Matere božje) v Jarenini, ki je tega leta postala admontska in pred letom 1160 župna. Isto se je pred letom 1170 ponovilo z ono v Vogavi, posvečeno sv. Vidu. Za obe zadnji lipniška desetinska knjiga iz leta 1409 še izrecno trdi, da ata se izvili iz lipniške. Mislim pa, da je tudi mariborsko območje prvotno spadalo pod Lipnico, saj je španheimska cerkev sv. Martina v Kamnici, ki se prvič omenja ok. l. 1100, bila njihova lastniška cerkev, ki ni mogla nastati pred sredino 11. stoletja, ko so se Španheimi pojavili v Podjuni in Podravju. Ptujška pražupnija je povečevala svoje ozemlje do ok. l. 1160, radgonska pa do začetka 13. stoletja, ko je zaobjela Mursko polje in Spodnjo Ščavniško dolino, medtem ko je na novo osvojenem ormoško območje zasedla novo ustanovljena velikonedeljska pražupnija sv. Trojice, ki je nastala pri ptujski lastniški cerkvi in bila pred letom 1219 prvič in leta 1235 drugič zaupana križniškemu redu. Približno v tem času (leta 1237 in ne kmalu po letu 1160) se je sedež labotske pražupnije prenesel k takrat ustanovljenemu kornemu kapitlju pri cerkvi sv. Vida v Dravogradu, ki je istega leta postala tudi sedež proštije.

Glede patronacijev je omeniti, da je cerkev v Mariboru ok. l. 1254 zamenjala starega Tomaževega z novim Krstnikovim, kar bi kazalo na to, da je v času velike prezidave zgubila krasno kapelo toda prevzela njen patronat. Opozoriti je tudi na dejstvo, da je pred proštijako cerkvijo v Ptujju do leta 1798 obstajala v mestnem stolpu kapela Janeza Krstnika kot spomin na nekdanjo krstilnico iz konca 10. stoletja na tem mestu. Tudi to dejstvo poleg drugih govoril proti avtorjevi domnevi, da je bil prvotni sedež pražupnije pri cerkvi sv. Ožbeita, ki je bila od leta 1540 občasno sedež župnije, sicer pa vedno vikariata, katerega patron in advokat je bil ptujski župnik. Glede Kamnice, ki se prvič omenja ok. l. 1100, je omeniti, da je bila lastniška cerkev, ki je postala po ustanovitvi mariborske pražupnije njen vikariat, okoli l. 1200 pa vikariatsna župnija. Ta je vedno šla k mariborskemu cerkvenemu distriktu; kar tudi govori za to, da ni bila nikoli sedež pražupnije. Prekmurje je v 11. stoletju, ko še ni

bilo vključeno v nastajajočo madžarsko cerkveno-upravno organizacijo, spadalo pod misijonsko območje Salzburga. Ko pa so ga l. 1091 vanjo vključili in je bila tri leta pozneje ustanovljena zagrebška škofija, sta se pri obstoječih cerkvah Marijinega vnebovzvetja (od l. 1751 sv. Katarine) v Lendavi in sv. Nikolaja (po starem zapisniku iz l. 1071) v Murski Soboti izoblikovali pražupniji. Iz katerih prve se je vsaj na začetku 13. stoletja izdvojila ona v Črncu pri Turnišču, katere patroninij Matere božje v Logu ali Pustinji govori za njeno romarsko poreklo.

Patriarško ozemlje južno od Drave lahko razdelimo na dva dela, na onega Junske grofije in Podravske marke ter na onega Savinjske, ki ju je ločevala dravsko-savska razvodnica. Ozemlje junske grofije sta zasedali pražupniji s predmadžarsko tradicijo, lastniški Šmihel pri Pliherku in patriarško Šmartno pri Slovenj Gradcu. Iz prve se je po letu 1106 izločila pražupnija sv. Martina v Libeličah, iz druge pred letom 1106 ona v Starem trgu pri Slov. Gradcu (sv. Pankracija) in po letu 1238 sv. Nikolaja v Vuzenici. Obe sta nastali pri lastniških cerkvah in obe sta bili iz pražupnije eksimirani. Prva predstavlja šolski primer župnijske enklave sredi pražupnijskega ozemlja. Ozemlje Podravske marke južno od Drave je v celoti zasedala hočka pražupnija sv. Jurija, ki je nastala kot patriarška cerkvena postojanka blizu prvotnega sedeža podravskih mejnih grofov v Razvanju-Hompošu. Njena vzhodna meja se je z umikanjem madžarske do začetka 13. stoletja premaknila do Zavrča, ki pa je ostal vse do konca 16. stoletja v okviru zagrebške škofije. V njeni kripti sta bili Marijina kapela in kapela z relikvijami. Morda je nasledila karolinško misijonsko postajo v bližnji Slivnici, le da se je pomaknila bliže k upravnemu središču grofije. Iz nje so se postopoma izdvojile sekundarne pražupnije in eksimirane župnije. Najprej spanheimski v Konjicah (sv. Jurija) in Slivnici (Marijinega vnebovzvetja) (obe najpozneje za vlade oglejskega patriarha Ulrika Eppensteinskega 1085 do 1121), nato šentpavelska sv. Lovrenca na Pohorju l. 1191 ter končno lastniški, vendar eksimirani župniji sv. Štefana na Polskavi in sv. Lovrenca na Dravskem polju, ki sta se osamosvojili v teku 13. stoletja.

Na ozemlju južno od dravsko-savske razvodnice so se po osvoboditvi izpod poganskih Madžarov najprej obnovile pražupnije s karolinško tradicijo v Šempetru v Sav. dolini, na Ponikvi (sv. Martina) in v Laškem (sv. Martina), nastale pa so tudi nove pri lastniških cerkvah. Gre za pražupnije v Gornjem gradu (Marijinega vnebovzvetja) od Kagerov, Braslovčah (M. vnebovzvetja), Škalah (sv. Jurija) in Pilštanju (sv. Mihaela) od naslednikov od Savinjskih mejnih grofov ter v Vidmu (sv. Ruperta) od salzburskih nadškofov (po l. 1043). Ta se je s premikanjem državne meje širila prav do začetka 13. stoletja na račun zagrebške škofije. Najmlajši sta pražupniji sv. Lenarta v Strmcu-Novih cerkvi in sv. Križa v Rog. Slatini. Obe sta nastali v teku 12. stoletja na željo krške škofije, vendar po volji oglejskega patriarha za ozemlji, ki ju je krška škofija posredno dobila l. 1072 od Savinjskih mejnih grofov v mejah Savinjske marke. Z njih ustanovitvijo je krška škofija imela svojo posest v glavnem pokrito s »svojimi« pražupnijami. Opisani proces je razdobil matične pražupnije s predmadžarsko tradicijo na manjše pražupnije druge in tretje generacije: iz šempeterske so se izdvojile po pričevanju desetinskega seznama iz l. 1334 braslovška, škalska in ona v Novi cerkvi, tako da ji je ob koncu 12. stoletja ostalo le ozko ozemlje med srednjim tokom Savinje in Savinjskim gričevjem od Pake do Teharij. Zaradi take ozemeljske redukcije se je njen sedež pred l. 1256 preselil k cerkvi sv. Nikolaja v Žalcu. Tudi Gornji grad je prvotno zelo verjetno spadal k Šempetru, a se je z nastankom alodialnega gospostva de Chage-rov in pražupnije Marijinega vnebovzvetja osamosvojil. Ta je nastala po volji

patriarha pri njihovi lastniški cerkvi, za kar so ti uživali njeno 2/3 desetino, ki jo je nato dobil benediktinski samostan. Ko so pri njej l. 1140 ustanovili omenjeni samostan in so staro cerkev do začetka 13. stoletja nadomestili z novo triladijsko, so stari patrocinijski zamenjali z novim Matere božje ter Mohorja in Fortunata, ki se prvič omenja leta 1209. Enako se je svetokriška pražupnija izločila ob koncu 12. stoletja iz ponikvanske, kar dokazuje seznam desetnin iz leta 1303. Nekoliko manj jasna je relacija pražupnij na Kozjanskem. Laško s predmadžarsko staroselsko tradicijo je po letu 1018 ali verjetneje po 1072 dobilo za soseda pilštajnsko pražupnijo sv. Mihaela, po l. 1043 pa videmsko pražupnijo sv. Ruperta, ki se je razvila na račun starejše rajhenburške lastniške cerkve, ni pa segala več preko Save tako ko laška, ki je obsegala porečje Sopote s Svibnim in Radečami, ker je to ozemlje po letu 1035 prešlo v sestav kranjske mejne grofije. Naštete pražupnije, ki so se izoblikovale med koncem 10. in koncem 12. stoletja, so doživljale dvojno usodo: kmalu so jih začeli vezati na razne cerkvene in samostanske ustanove ter že zgodaj so se začele iz njih izločati eksimirane in vikariatne župnije.

V okviru ocene se ne morem spuščati v opis teh procesov, omenim naj le, da je na začetku novega veka ostala salzburški nadškofiji le ptujška pražupnija, oglejskemu patriarhu pa one v Hočah, Konjicah, Rogaški Slatini, Laškem in Šmartnem. Med eksimiranimi župnijami naj omenim le ono v Šmartnem pri Saleku, ki se je osamosvojila pred letom 1251 in nastopa v zapiski desetine iz leta 1296. Iz povedanega izhaja, da se je v teku 11. in 12. stoletja mreža pražupnij zgostila s prvotnih 9 (Lobot, Lipnica, Ptuj—Pliberk, Šmartno, Hoče—Sempeter v Sav. dolini, Ponikva, Laško) na 20 (Lobot, Maribor, Jarenina, Radgona, Ptuj—Pliberk, Libeliče, Šmartno, Stari trg, Hoče, Slivnica, Konjice—Sempeter, Gornji grad, Braslovče, Skale, Ponikva, Laško, Pilštanj, Videm), ki so se jim do začetka 13. stoletja pridružile še one v Novi cerkvi, Rogaški Slatini in Veliki Nedelji. Če k njim pogojno prištejemo še Vuzenico in Vogavo, ki je segala preko Mure v Slovenske gorice, dobimo 25 pražupnij, nastalih v razmaku 250 let. V njih sestav ne moremo prišteti prekmurskih (Lendavo, Murako Soboto in Turnišče), ker so se razvijale v drugačnih upravnih in cerkvenih okvirih. Avtorjeva trditev o nedotakljivosti prvotnih pražupnjskih območij ne drži, saj je jasno dokazano, da so se razvijale ena iz druge, pač pa so se ohranjale njih prvotne patronatske (nadškofijske in patriarške) pravice, ne oziraje se na njih advokaturu in lastništvo. Pražupnije so se od 12. stoletja dalje vezale v arhidjakonate: dva patriarška in dva salzburška, ki so obstajali do leta 1752 oziroma 1789, ko so jih nadomestili dekanati. Ker so se med pražupnijami pokazale tri razvojne stopnje, predlagam za njih označbo izraze: matična pražupnija, pražupnija in podružna pražupnija.

Pri poglavju o patrocinijskih bi opozoril na spregled vsaj 3 pomembnih: sv. Nikolaja (Murska Sobota, Vuzenica, Lemberg), sv. Magdalene (Breg pri Mariboru, Kápela) in sv. Katarine (Poljčane, Lemberg pri Dobrni), ki segajo do 11., 12. in 13. stoletja. Glede patrocinijske Janeza Krstnika in naštetih krstnih cerkva ter kapel menim, da niso vse od njih začele svojo funkcijo kot krstne cerkve, ampak kot »navadne« podružnice, posvečene Janezu Krstniku kot zaščitniku gozdov ter življenja v ali ob njih. To velja za večino cerkva tega svetnika po hribih (n. pr. Šentjanž nad Dravčami, Šentjanž nad Štorami, ki je konec 15. stoletja nadomestil porušeni grad Prešin, Šentjanž na Peči (Vinaki gori), Janževaki vrh nad Podvalko, Šentjanž nad Selnico itd.). Pač pa je avtor spregledal nekatere cerkve po dolinah, ki bi lahko imele prvotno krstniški namen. Gre za one v Čadramu, Ljutomeru, Dranežu (Dravinjskem vrhu), Štarlah na Dravskem polju itd.

Ob koncu ocene lahko sumarno rečemo, da je Höflerjeva razprava, vsaj kar se tiče Slovenske Štajerske, zanimiva kot spodbuda za nadaljno proučevanje obravnavane teme, pomembne za našo cerkveno in kulturno zgodovino, da pa zaradi nekaterih nepreciznih interpretacij ne ponuja dovolj solidnih podatkov, da bi jo lahko brez zadržkov uporabljali.

Jože Curk,
dipl. umet. zgodovinar, Ljubljana

OPRAVIČILO

Pri pripravi I. zvezka je prišlo do neljube pomote. K razpravi dr. Janeza Höflerja — OB NOVIH ODKRITJIH SREDNJEVEŠKIH FRESK V MESTNI ŽUPNIJSKI CERKVI V PTUJU — je pomotoma dodano besedilo — Ptuj —, ki sta ga pripravila dr. Iva in Jože Curk za »Bisere Slovenije«. Avtor razprave dr. J. Höfler pri pregledu lomljenega krtačnega odtisa na napako ni opozoril. Uredništvo se prizadetima za spodrsrljaj opravičuje.

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Review for History and Ethnography

NOVA VRSTA
24. (LIX) LETNIK 1988

1988

ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

IZDAJATA
UNIVERZA V MARIBORU IN ZGODOVINSKO DRUŠTVO MARIBOR
UREJA S SODELOVANJEM UREDNIŠKEGA ODBORA VLADIMIR BRAČIČ

VSEBINA — CONTENTS

Razprave — Papers

Barbarič Stefan: AVOUST PAVEL IN SLOVENSKO LJUDSKO IZROČILO . . . August Pavel and the Slovene folk Tradition	3
Curk Jože: ORIS NAJPOMEMBNEJSIH ORADBENIH OBJEKTOV V MARI-BORU I Description of twelve Most Important Buildings at Maribor I.	119
Curk Jože: URBANO-GRADBENI RAZVOJ PREKMURSKIH TRGOV IN MEST The Urban Building development of the Boroughs and Towns in Prekmurje	276
Dolar Jaro: ROJSTVO ČASNIKA. OB 120-LETNICI SLOVENSKEGA NARODA The Birth of a Newspaper. At the 120th anniversary of »Slovenski narod«	27
Höfler Janez: OB NOVIH ODKRITJIH SREDNJEVEŠKIH FRESK V MESTNI ZUPNIJSKI CERKVI V PTUJU To the New Discoveries of Middle-Age Frescos in the Town Parish Church at Ptuj	31
Jesenšek Marko: POMENSKE FUNKCIJE NEDOLOČNIKA, NAMENILNIKA IN PASIVNIH KONSTRUKCIJ V KREMPLOVIH DOGODIVŠČINAH STAJER-SKE ZEMLJE Denoting functions of the infinitive, supine and the passive in Krempl's Adventures at the Styria Land	200
Koropec Jože: BVEČINSKI BVET DO LETA 1600 The Land of Svečina to the Year 1600	75
Koropec Jože: SLOVENSKI DEL STAJERSKE V DAVCNEM SEZNAMU GLA-VARINE LETA 1527 The Slovene Part of Styria in the Census of the Poll-Tax in the Year 1527	216
Milinarič Jože: POSEST CISTERCIJANSKE OPATIJE REIN NA SLOVENSKEM STAJERSKEM OD LETA 1276 DO OKOLI 1600 The property of the cistercian Abbey of Rein in Slovene Styria 1276 to about 1600	93
Pušnik Friderik: ANDREJ PERLACH IN NJEGOV PRISPEVEK K RAZVOJU MERJENJA ČASA Andrej Perlach and his Contribution to development of the Measuring of Time	60
Strmčnik-Gulič Mira: NAJSTAREJŠA ZGODOVINA ZAHODNEGA OBROBJA POHORJA The Oldest History of the Western Margin of Pohorje	301
Šiftar Vanek: OB OBLETNICI DR. AVGUSTA PAVLA 1886—1986 At Centenary of dr. August Pavel 1886—1986	13
Spedal Manica: MARIBOR — PRIZOBISČE DOGAJANJA V POGREŠANI OPERI LA SORELLA DI MARK' ITALIJANSKEGA SKLADATELJA GIA-COMA SETACCIOLIJA Maribor — the scene of action in the Vanished Opera La sorella di Mark' of the Italian Composer Giacomo Setaccioli	51
Zevart Milan: SVOBODNA PARTIZANSKA OZEMLJA NA SLOVENSKEM STAJERSKEM V CASU NARODNOOSVOBODILNEGA BOJA Free Partisan Territories in Slovene Styria at the time of the national libera-tion struggle	167
 Polemika — Polemic	
Novak Vilko: PRIPOMBE O AVOUSTU PAVLU Notes of the August Pavel	313

Kronika — Cronicle

- Novak Vilko: SLOVSTVENOZGODOVINSKO DELO DR. ŠTEFANA BARBARIČA
 RICA 315
 In memory to Dr. Štefan Barbarič

Ocene — Reviews

- Curk Jože: JOŽE MLINARIČ: PRIZADEVANJA SEKOVSKIH ŠKOFOV M. BRENNERJA IN J. EBERLEINA ZA VERSKO PRENOVO NA ŠTAJERSKEM V LUČI PROTOKOLOV 1585—1614 IN VIZITACIJSKIH ZAPISNIKOV IZ 1607, 1608 IN 1617—1619. ACTA ECCLESIASTICA SLOVENIAE 5. Ljubljana 1983, stran 9—225 156
 Jože Mlinarič: The Endeavors of the Seckoviene Bishops M. Brenner and J. Eberlein for the Religions Renovation in Styria in the Light of the Protocols 1585—1614 and of the Minutes of the visitations from 1607, 1608 and 1617—1619. Acta ecclesiastica Sloveniae 5. Ljubljana 1983, pages 9—225.
- Curk Jože: JOŽE MLINARIČ: ZUPNIJE NA SLOVENSKEM ŠTAJERSKEM V VIZITACIJSKIH ZAPISNIKI ARHIDIJAKONATA MED DRAVO IN MURO 1656—1774. ACTA ECCLESIASTICA SLOVENIAE 9. Ljubljana 1987, strani 464 156
 The Parish in Slovene Styria in the Minutes of the visitations of the Archidiaconate between the Drava and the Mura 1656—1774. Acta ecclesiastica Sloveniae 9. Ljubljana 1987, pages 464
- Curk Jože: JANEZ HÖFLER: TRIJE POPISI CERKVA IN KAPEL NA KRANJSKEM IN SLOVENSKEM ŠTAJERSKEM S KONCA 16. STOLETJA — VIRI ZA ZGODOVINO SLOVENCEV 6. Ljubljana 1982, strani 108 156
 Janez Höfler: Three Lists of the Churches and Chapels in Carniola and in Slovene Styria from the end of the 16th century. Sources for the History of the slovenes 6. Ljubljana 1982, pages 108
- Curk Jože: KULTURNI ZAKLADI PTUJSKEGA IN ORMOSKEGA OBMOČJA. Ptuj 1987, strani 100 160
 The cultural Treasures of the Regins of Ptuj and Ormož. Ptuj 1987, pages 100
- Curk Jože: JOŽE MLINARIČ: ZBIRKA LISTIN 1246—1865. Pokrajninski arhiv Maribor 1987, strani 364 163
 Jože Mlinarič: A Collection of Documents 1246—1865. Provincial Archives of Maribor 1987, pages 364
- Curk Jože: JOŽE MLINARIČ: GRADIVO ZA ZGODOVINO MARIBORA I—XII 324
 Jože Mlinarič: Material for the History of Maribor I—XII
- Curk Jože: JANEZ HÖFLER: O PRVIH CERKVAH IN PRAZUPNIJAH NA SLOVENSKEM. Ljubljana 1986, strani 72 326
 Janez Höfler: From the first Churches and Ancient Parishes in Slovenia. Ljubljana 1986, pages 72
- Ferenc Tone: MILAN ŽEVART: LACKOV ODRED. Maribor 1988, str. 963 318
 Milan Ževart: The Lacko Detachment. Maribor 1988, p. 963
- Vrišer Sergej: ANGELOS BAŠ: OBLAČILNA KULTURA NA SLOVENSKEM V PREŠERNOVEM CASU. Ljubljana 1987, strani 348 151
 Angelos Baš: The Clothing Culture in Slovenia in Prešern's Time. Ljubljana 1987, pages 348
- Žnidarič Marjan: MATJAŽ KLEMENČIČ: AMERIŠKI SLOVENC I IN NOB V JUGOSLAVIJI. Maribor 1987, strani 326 153
 Matjaž Klemenčič: The American Slovenes and the national liberation struggle in Yugoslavia, Maribor 1987, p. 326

Polemika — Polemic

- Vilko Novak: PRIPOMBE O AVGUSTU PAVLU 313
Notes of the August Pavel

Kronika — Chronicle

- Vilko Novak: SLOVSTVENOZGODOVINSKO DELO DR. ŠTEFANA BARBARIČA 315
In memory to dr. Stefan Barbarič

Ocene — Reviews

- Tone Ferenc: MILAN ŽEVART: LACKOV ODRED, Maribor 1988, str. 963 . . . 318
Milan Ževart: The Lacko Detachment, Maribor 1988, p. 963

- Jože Curk: JOŽE MLINARIČ: GRADIVO ZA ZGODOVINO MARIBORA
I—XII, Maribor 324
Jože Mlinarič: Material for the History of Maribor I—XII, Maribor

- Jože Curk: JANEZ HÖFLER: O PRVIH CERKVAH IN PRAŽUPNIJAH NA
SLOVENSKEM, Ljubljana 1986, str. 72 326
Janez Höfler: From the First Churches and Ancient Parishes in Slovenia, Ljub-
ljana 1986, p. 72

CASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE
NOVA VRSTA

24. (59) LETNIK 1988, ZVEZEK 2

Uredil s sodelovanjem uredniškega odbora Vlastimir Brašič — Izdajata Univerza v Mariboru in
Zgodovinsko društvo Maribor — Založila Založba Obzorja Maribor — Za založbo mag. Marjan
Znidarič — Natisnilo CGP Večer v Mariboru v nakladi 500 izvodov

ISBN 88-377-0397-6

Po mnenju Republiškega komiteja za kulturo št. 4210/9/87 z dne 6. 8. 1987 je knjiga oproščena
temeljnega in posebnega davka od prometa proizvodov.